

Ware

Pêseroka Zon a Kulturê Ma: Dimili-Kirmanc-Zaza
Zaza Dili ve Kùltürü Dergisi
Zeitschrift der Zaza-Sprache und Kultur
Periodical of the Zaza Language and Culture

ISSN 0946-4573

Amor 13

Gulane 2000

E l i f b a Z a z a k i

Qışqır	IPA	Zazaki (cor)	Türkiye	Deutsch	English	Français
Aa	[a]	amuz	af	Mond	moon	lune
Bb	[b]	baze	baxî	Ziege	she-goat	chèvre
Cc	[dz]	cûc	yutuk	Beit	bed	lit
	[dʒ]	çînake	kuden	Fräi	woman	senato
Cc	[uʰ]	qîn	qew	Lampe	lamp	lampe
	[ʉʰ]	qîin	başkendi	Kopfluch	kerchief	fichu
Id	[d]	dewt	el	Hand	hand	main
Ea	[e]	esîrîna	kewî dîndarî tawîdî	Rosine	rosin	resine sec
Ea	[ɛ]	esîna	ar	Biene	bee	abeille
	[e]	îk	kuzna	grasser Topf	large pot	pot gros
Ff	[f]	fak	aşîr	Mund	mouth	bouche
Gg	[g]	gwa	kulak	Ohr	ear	oreille
Gg	[x]	gîzma	hazîna	Schatz	treasure	trésor
Hh	[h]	hak	yumurtin	Ei	egg	œuf
Ii	[i]	zî	sîk	Milch	milk	lait
d	[ʉ]	îpîdî	kuyruq	Horn	horn	corne, bois
Jj	[ʒ]	îl	filiz	Sproß	sprout	pousse
Kk	[kʰ]	ka	dağ	Berg	mountain	montagne
Ll	[l]	lappa	ayak	Fuß	foot	piéd
Mm	[m]	mesîrîye	arman	Biene	pair	poire
Nn	[n]	nan	çanak	Brot	bread	pain
Oo	[o]	oster	at	Pferd	horse	cheval
Pp	[pʰ]	peşîye	yaprak	Blatt	leaf	feuille
Qq	[q]	qînanqîze	sakînanqîz	Elter	Maggie	pie
Er	[r]	ri	yîr	Gesicht	face	visage
	[r]	unor	yûr	Schlange	snake	serpent
Ss	[s]	sano	tarak	Kamm	comb	peigne
Şş	[ʃ]	şîye	şîşîye	Schatten	shadow	ombre
Tt	[tʰ]	tîre	okîrwa	Nudelholz	rolling-pin	rouleau
Uu	[u]	utîna	utîk	Säule	column	colonne
Oo	[y]	îlîye	olîkî	Fuchs	fox	renard
Vv	[v]	varg	kurt	Wolf	wolf	loup
Ww	[w]	wawu	yayîk, ozak-yawa	Sommerweldo	summer pasture	pâturage d'été
Xx	[x]	xapa	yûr	Schlange	noose	nœud coulant
Yy	[ʝ]	utîye	koywa	Schaf	sheep	mouton
Zz	[z]	zen	dîl	Zunge	tongue	langue
Ççqî	[tə]	çem	nehîr	Fluß	river	rivière
	[ʃ]	çîlî-çîk	qalîk qonuk	Haushalt, Familie	household, family	ménage, famille
Kîkîkî	[k]	kîngîkî	kayîk	Löffel	spoon	cudlier
Pîpîpî	[p]	pînt	kîşîkî qocuk, kîbîkî	Saugling	infant	petit enfant
Tîkîkî	[t]	thîwîr	ser	Lente	late	tard
Bîkîrî	[r]	bîrî	aşîqîkî, cîrîna	Wald	woods	bois

Mektuvê Wendoğu/a Okur mektupları Leserbriefe

Değerli Asmen arkadaş,

Gönderdiğin dergiler için çok teşekkür ederim. Yokedilmek istenen bir kültürün dergilerine, "cılız" seslerine ilgimin oldukça derin olduğunu bilmeni isterim. Bu bakımdan sevindim.

Hakkımda çıkan eleştirilere haksız da olsa hoşgörüyle yaklaşmaya alıştıyorum kendimi. Toplum, benim içkili, kadınlı, kızlı, kumarlı bir atmosferin dışında olduğumu biliyor. Keşke birden çok sevgili olsaydı, herbirinin derinliğinde yatan sırları, felsefeleri keşfetmeye çalışsaydım, değişik güzellikleri yaşasam, özümleseydim. Tüm içkileri tadabilseydim keşke. Kumarcıların dünyasını çok yönlü tanıyabilseydim. İnsanın tüm eylemi, akla gelmedik çılgın düşünceler romanın alanına girer. Roman kaçamaz bunlardan. Kaçarsa roman olmaz.

İnsanı afallatmayan, ayağa kaldırmayan, tartışma anaforuna sokmayan, insanın çelişkilerini çoğaltmayan, insanı buhrana düşürmeyen, berraklaştırmayan sanata ilgi duymadım hiç.

Dergilerin sürekli çıkmasını dilerim. Arkeolojik kazılarını sürdürmesini, yaşayan aksakallı sözlü kültürü yazılı hale getirmesini...

Muzaffer Oruçoğlu

10-4-1999

Wendoğê delali

Zon u zagonê Kırmanc-Zazau sero kar u gurê roştber u doskarunê ma, zonzonağ u nustoğunê ma rae fişta ra xo ver, sono. Bergeo ke Ware u Tija Sodiri kerdo ra, eve Vêjiyaişê Tiji/Tij Yayınları hao dewam keno. Endi Kırmanc-Zazaki de kıtavi vêjinê. Kıtavê des u çarine na nejdi de vêjino.

Pi-khalıkunê ma: „Kemera çengi hurêndia xode girana" vato, na qesa de raştia. Bizonime ke, mordemi ke karo de rınd ard werte, miletê xorê, zonê xorê wayir vêjiya; namê dey wertê qomê dey de vind nêbeno.

Hama çı esto ke taê zafzonaği(!) wazenê ke kar u gure ra jêdêr name u vengê dine bivêjiyo. Her ca de i bêrê qeseykerdene. Mordemê nianeni her ca de yenê diyaene. Faydê mordemunê nianenu coru qomê xo nêreseno. Mordemê nianeni peyniye de bêvin çarnenê ra arêyê sari ser.

Mordemunê nianenu ra jû ki Daimiyo (Daimi Cengiz). Derd u talasê dey; kam se keno? Aceba se bikero ke, verva jüy çiyê vazo! Psikoloji na hali jû nêweşiye ra say kenê.

Bêrime mektuva ke Daimi redaksiyonê Warey rê rusna, dae ser:

Ware, amorê 12ine de na mektuve ke vêjiye, ez sas biyu. Mı va, na alvozê maê redaksiyoni, ya xevera xo çiyê ra çina, ya ki zerrewêşiye ra nia kenê. Hama i ki nika vênênê ke na mektuva ke Daimi rusna, mektuva de thala. Serva veng u namê xo rusna. Mı hata nika nêwast ke verwerê Daimi bine. Hama hên axseno ke, taê eke cûav cı nêda, zonê xo beno derg.

Wendoğê delali!

Sıma ki zonenê ke na zon u kulturi sero kar u gurê mı des u phonc serru ra ravêri sifte kerdo, hona ki dewam keno. Ez wayirê de taê prensibune. Ninu ra jüyê ki Zazaki de nustena mına. Qelema mı 'ro tırki nêcêrena. Coka zonê xode nusnon, zonê xode qesey kon. Waxtê de Daimi ame lewê mı, vake; "Mirê yardım bıke, ez tenge deru... Nia... Hên..." Mı ki cırê (her het ra) tenê yardım kerd. Qapağê kaseta dey virast u filmê qapaği day vetene. Bado vake, "Mı resmi ontê, filmê (negatifi) xo nêjdi de kunê ra mı dest u tı şikina i resmu ra tayine bijêrê." Filmê resmu ke ardi day mı dest, mı pêro berdi day virastene. Nêjdiyê 700,- Marki mesref ke mı da, resmi gureti. Mı ke tey niada, di ke; ses-hawt resmu ra qeyr resmê rindi tey çinê. Jû resmê de kêmaneci, resmê de jûna mordemio ke thamir dest dero, o mirê rindek ame. Zovina têde resmi; resmê çê dey, resmê sarê dewa xo u resmê çhepçiyunê tırku bi ke, têde "yürüyüş-mürüyüşu" de ontê. Mı ki, i resmê dey pêro - eve negatifu pia- peyser day cı. Xeyle waxt ra têpia, mı i ses-hawt resmi perlada Berhem'e rê rusnay. Mustafa Düzgün ki i resmi Berheme de têwerte ra vêtî. (Dı resmi ki wertê nustê Cemşit Benderi de veti vi). Kılmek ra, M. Düzgünü resmi kerdî vi têwerte ra. Taê resmê ke mı ve xo ontî vi, binê dine de ki "Foto: Daimi" nusnay vi. Bado ke vêjiya, na qesey ra pêda bi. Endi Daimi vake "kaynak fotoğraflarım" zovina thawa nêvake!

Mı ke Daimi caê de di, qesa ke reyna amê ra; mı cıra vake, şêro Mustafa Düzgün ra pers kero. Eke ke kerdo, ey hên kerdo. Alvozu ra tayine xuya Daimiya nianene zonitêne. Ez ke şine xuya dey ser, mı xo-xode: "ne xêrê dey, ne ki şêrrê dey!" va u alaqa xo cıra birnê.

Daimi zoneno ke, arşivo ke mı ardo werte, eve resmunê dey nêjêdiyo. Mı ve xo emeg do cı, cêvê xora pere kerdo cı, ardo werte. Na riwal ra beno ke, M. Düzgün "arşivê Tornêcengi" name kero. Hama Berhem'e ke tırkiya de kerde yasağê/tomete, endi reyna nêşikiayme vêjime.

Daimi ni resmi day mı ke, ez caê nustu de vêjine. Nêday mı ke, ez ine arşiv erjine, va bıpyoyî! Nae sero, mı ki jû nustê xode "Folklorê Dêrsimî de Caê Lawiku" Tija Sodiri, amor 1 de sifte kerd; uza resmê kêmaneci u resmê jûna mordemi ca da cı. Daimi oncia vake "kaynak fotoğraflarım" Nae sero Tija Sodiri amorê 4ine de ma cıra "Haq raji bo" va u namê dey ard ra zon, mese-la "Foto: Daimi" ki uza qapa biye.

ğım, daha etkin bazı kültür dergileri ile günlük gazetelerdeyayınlama olanağım olduğu halde, yayınlamayı düşünmedim"

Ez vaji, na "daha etkin....günlük gazete..." o ke vano, çıkê? Eke name bikerdêne, dayna rınd biyêne. Na qezetunê ke o vano, qezetê tırkunê ke o duma nêvîşino, perlodunê mara cora u hêwl vêneno, iyê. Hata nika faydê qezetunê tırku "zof sıkır!" qomê ma nêresto. Zerar u asimilasyon ra qeyr, thawaê dergi u qezetunê çhepçiyunê tırku hōna hata nika qomê ma nêresto. Ware, amorê 11 line de ke jü lawika Ali Aydını mı eve dı kılumunê Ahmed Arifi ra çarnê zonê ma u eve namê "Veyvika Dêrsımı" vete; Daimi oncia vêjiya werte. Her kes zoneno ke, a lawike sifte xeyle namu ra vêjiye. Xeyle sayiru, "dengbej" u gurubê muziku na lawike kasetunê xode vate. Ni vatoğu ra Şivan u Daimi ki jê taê mordemu namê "Kürdün Gelini, Buka Kurdistanı, Munzur Kızıl" ra vate. Hama rozê vengê Daimi seveta na lawike nêvêjiya ke, ma ki bizonime ke qeydê a lawike ey virasto. Ez ve xo ki lawiku nêvan ke, vajine muzik/qeyde yê ney u yê deyio. Mordemo jê Ali Aydını eke ke kılame vano, qeyde ki eve xo vezeno tiro.

Wendoğê qedırgrani!

Ez nêwazon ke na çiyê çhrt-phirti sero sare bidezine. No çiyu nianen ki karê Warey niyo, nara têpia ki Ware de ca nêcêno. Çike çiyu nianen qedrê Warey dano waro, faydê xo zovina thaway rê nêbeno.

Bıwanê u bımanê weşiye de!

Gulane 2000

Hawar Tornêcengi

Sehr geehrte Damen und Herren!

Von einer Bekannten ekam ich das Exemplar Amor 9, Gucige 1996 Ihrer Zeitung "Ware".

Seit Mitte Februar kümmere ich mich um eine Familie aus Bingöl, die Zaza spricht. Bisher hielt ich sie immer für kurdisch, bemerkte aber, daß die beiden kurdischen Alewite-Familien etwas Abstand hielten. Dies führte ich auf die Religion zurück.

Durch ihre Zeitschrift weiß ich nun, daß Zaza eine eigene Sprache ist und daß sich hinter Zaza ein anderes Volk verbirgt, von dem ich keine Ahnung habe.

Ich würde mich sehr freuen, wenn ich ein neues Exemplar der Zeitschrift "Ware" bekommen könnte. Die Familie aus Bingöl würde sich sicher auch freuen, wenn sie Kontakt zu Ihrer Organisation bekäme.

Ebenso wäre es für den Rechtsanwalt dieser Familie sehr hilfreich, wenn er mehr Informationen über die Zaza hätte.

Mit freundlichen Grüßen, **H. Kramer**

Dersim sermaye olunca, talancılar paylaşmaz mı?

Asırların bitmez tükenmez sermayesidir Dersim. Kimi onu korumak için canını vermiş. Kimi bu uğurda namusunun kirletilmesini önlemek için Dersim'in yalnız kaya-

larından kendini Munzur'un kanlı akan sularının derinliklerine bırakmış. Kimileri idam sehpasına çıkarken Dersimli olmanın sorumluluğunu bir an bile unutmadan ak alın ve dik başlılığın en yücesini sergilemiş. Kimi Buyer Dağı eteğinde kopup gelen kışın gazabına uğrayıp sürüklenen gerilla çadırına sarılı kalıp tam 17 gün kar altında yaşam mücadelesi vermiş.

Kimileri Dersim'e saldırırken canından olmuş. Kimileri deli fahri gibi sonuçsuz bir istila seferinde dayanamayıp kriz geçirip ölmüş. Dersim'de yaptıkları katliamların boyutuna göre rütbe alanları, Dersimli Kızılbaş ve Kürde yaptığı düşmanlık sayesinde politika sahnesinde kalanları, Dersimi "çapulcu, eşkiya, sergerde ve haydut yatağı" olarak yazan tanıtın kalemlerinin taltif edilmelerini, Dersim'deki kelle avcılarının, meclisteki Dersim asıllı kan tüccarlarına kadar bu sermayeden pay alan nicelerini gördük ve duyduk.

Tarihimiz bu sermayeden pay almaya çalışan yeni tüccar tipine tanık olmaktadır. Bunlar kitapları üzerine cilalı bir Dersim cümlesi yazarak işe başlarlar. Ve bu ürünlerin alıcılarının yüzde doksandokuzu Dersimli, Kürdistanlı ve Türkiyeli ezilen, sömürülen rejime muhalif kesimin insanlarıdır.

Diyeceksiniz ki bunda garip olan ne? Bu tür kitapların kapaklarıyla okuyucular arasında bir çelişki göremiyebilirsiniz. Ancak; kapağı açıp içine baktığımız zaman, kapak ile içerik, okuyucu ile yazar arasındaki dünyaların farklılığı karşısında şaşkına uğrarsınız. Bakınız Muzaffer Oruçoğlu diye biri neler yaratmış.

Adamın hayal dünyasındaki seks fantazileri normal insanın asla hayal edemeyeceği boyutta ağır bunalımlı bir kişilik arz etmektedir. Tabii ki bu bir kişilik sorunudur, fantazilerinin boyutu dünyanın en çarpık ve çelişkili porno filmlerine taş söktürecek boyutta rezaleti sergilese bile.

Yahu böyle düşünemezsin veya yazamazsın diyemeyiz. Ne var ki bay Oruçoğlu sapık fantazilerinde kullandığı kahramanları Dersim'den seçmiş. Hayal dünyasının pornosunu Dersim'de canlandırmış. Üstüne üstlük seçtiği dönem insanlık tarihinin en belirgin dramlarından birinin yaşandığı 1938 jenosidi dönemidir.

Bay Oruçoğlu yer yer sinsice Dersim düşmanlığını satırlara dökerken, yer yer pervasızca açığa vurmaktadır. Sözü Seyid Rıza'ya getirdiğinde ise onur ve haysiyet kavramlarının zerresini bile düşünmeden onu küçültmek ve çirkinleştirmek için elinden geleni yapmıştır.

Seyid'in can düşmanı İhsan Sabri Çağlayangil dahi Seyid'i nasıl darağacına çektiğini anılarında anlatırken onu küçültme cesareti göstermeyip ipi boynuna geçirirken söylediği son sözlerin bir kısmını doğru yazacak kadar dürüst davranmıştır. Sözde "devrimcilik" adına Dersim'de kalan Diyarbakır zindanında İbrahim gibi bir değeri yitiren bu kişinin Çağlayangil kadar dürüst olmasını bekleme hakkımız olmalıydı. O, bu haktan bizi yoksun bıraktığına göre her onurlu Dersimli'nin ona söyleyeceği bir sözü olmalıdır diye düşünüyorum. En azından onurlu Dersimliler'in bulunduğu her alanda bu kişinin yazarlığından asla ve asla bahsedilmemelidir.

Memê Jêle, Almanya

DESTQILÊRIN

Bertalê Qeremani

bertalz@usa.net

Şodir şewra domanê dewî zê hergî roc onligê siay gureti pîra, yaxalîgê sisi kerdî vilê xu, kitab-defterê xu kerdî binê çengê xu, voştî, şîy mekteb...

Dewa Prodiyan (Sarız-Qeyseriye) dewa Kırıncana. Jü dewa dî qıcı biye. Hata serra 1957î mektebê xu çînê bi. Dewican domanê xu ruşnêni dewanê nezdiyanê kî dewê Kırıdasanê. No kî domanan ra çetin amênî. Seba kî domanê Prodiyan Dımılki qesê kerdênî, Kırıdaski nızanênî, waxto kî i dewê kî Kırıdaski veng kenê (qesê kenê), inan dî qesê kerdênî, hetê jü ra Kırıdaski musênî, hetê bini ra kî Tırki. Mekteb dî mecbur Tırki musênî kî dersanê xu bîwanê, dewî dî kî mecbur Kırıdaski musênî kî dewican dî, çêo kî tedî meymanê, inan dî qesê kerê. No kî seba domanan waxto dî teng dî xêlê zor amênî.

Peyda dewican pêro pia ebî êrgat guriay, jü bon viraşt, şîy hukumati ra muracat kerd kî mektebê inan hazıro, va dewî ra malım bîruşnê. Jü serrî ra tepia inan ra malımo dî vekil ruşna. A rocî, na roca; dewî ra tımî jü vekil ruşna. Qa, tu vana qederê na dewî vekilan sera biyo ya. Hata a serrî jü malımo kî mektebê malımı ra veciyo, nesibê Prodiyan nêbi bi.

A rocî jü malımo dî newe amay bî dewî. Malımo verên vekil bi. Dî heftî veyra şî bi esker. Tatilê mekteban ra kî dî aşmî mendi bi. Malımo kî şî bi esker, Tırk bi. Hetê 'Çuxuraba'ra amay bi. Dî serrî dewî dî mend. Serra sıftênî, tenê ebî ters dewî dî mend. Seba kî dewî dewa Kırıncana, yanê dewa Elaviyana, zerrê malımı dî tenê ters o xof bi. Dewican kî pê yi leqê xu kerdênî, o tersnêni, pê huyênî. Peyda, giran dewî nas kerdî, xu da re cî, musa dewî. Kêfê xu ama hurendî. Dewî ra, dewican ra xêlê kî hez kerd. Hama seba kî kara xu ebî raştî malımiye nêbiye. Roca xuya eskeriye kî ama, ruşna esker. Dewî oncia bêmalım mendi.

Mudurê marifi, yê qeza; Kırıncê dî Qoçgıric bi, ebî Kırıdaski qesê kerdênî. Jü werazaê yi dî serrî

ravêr mektebo wertên, serra dîdini ra wendênî ca verday bi. Ebî raştî nışikiay bi kî bîwano. Marif mudırî o laceko des o heşt serreo kî nêşkiay bi kî mektebê xu bîqedno, zê vekili, malım ruşnay bi na dewa Prodiyan.

Domanan kî zof merax kerdênî kî hala malımo dî çıtono. Jüyo dî zanao yon nê? Jüyo dî hêrsıno yon nermo? Welasırî domanan en zof kî, iyê serra peyênî, yanê hao kî phoncını wanenê, inan merax kerdênî. Çıkî a serrî, serra inana peyêna. Ekî mekteb ra vêrdi ra, kunê imtanê 'Pazarören Muallim Mektebi'.

Ae ra tepia i kî benê malım. U waxt dî çımê dewican dî karo en mexbul malımini say kerdênî. Xerca malımini ra kesi zof thaba nızanênî. Hetê bin ra kî wendena „Malım Mektebi” bêpere biye. Yanê ebî vate-na verênî „Meccane” bi. Na sebebi ra kî çımê domanan pêro mektebê malımini dî bi. Çênê dewî, yê ozeban kî, ğeyal kerdênî kî jü malım dî bîzeweciyê, mal mulk o kar o hêga o reçberiyê ra raxelesiyê.

Ha rocî roca pey yeniye (şeme) biye. Yanê hata peroc mekteb bi, peroc kî bayrağı ontênî. Yanê darde kerdênî, mekteb kotênî tatil.

Zingilê dest pê kerd, cınıt. Domani pêro kotî zerre, Her kes caê xodî nişt ro, raa malımê newî piyênî (pitêne). Seba kî teyna jü malımê mektebi bi, phonc sınıfı jü oda dî pia wendênî. Malım kot zerre, dom-

ani pêro uşti rı pay ser.

Malımı ebı Tırkı va: „Günaydın“. Domanan ebı vengo dı berz va: „Sağol!“ Ae ra tepia, malımı sond da werdenı. (Sondia Tırkan hao kı vanê „ez Tırko, raştio, gureoğ...“ Nêzon çı...) Peyda ki emır da, va kı; „ronişê“! Domani nişti ro. Malimê newi jü bı jü namê domanan wend, „Yoxleme“ kerd. Peyda tenê xu ser qal kerd. Namê xu, nêzo domanan ra çı wazeno çı nıwazeno, nêzo çıxa serto, çi-miyo nahanên. Yanê ebı raşti, tenê ters da domanan kı domani vacê: „Nu malım çiyo dı zof serto, ma hadarê xu bımı, kotegan mewerımı“.

A rocı, dersa sıftênı, yê ‘phonc’ an bi. Matamatig de ‘ponc koşe’ o ‘şeş koşe’ çıton yeno vıraştênı, nêzo rüyê xu çıton hesab beno, çiyo nahanên. Malimê fıqarê ‘gureoği’ şond ra xu hazır nıkerdi bı. Belkia ki omrê xo dı qe nımusay bi. Domanan rew ferx kerd kı malım nızaneno kı şeş koşe çıton vırazino. Serê textê siay dı nata, bota qeyret kerd. Ebı pergel cedvel xeceliya, nê! Nêbi. Ae ra tepia domanan ra pers kerd, va kı: “kam wazeno kı şeşkoşe vırazo?”

Domanan pêro bêçika xu dardi we, yi venga Çaqoy da. Çaqo tenê ki ebı kêf o çalım, şı verê textê siay, hem şeşkoşe vıraşt, hemı ki, ze kı o be xu malımo, jü bı jü, tarif kerd. Xu bı xu guman kerd kı malım xêlê ebı yi qail biyo. Ae ra tepia şı, caê xu dı nişt ro. Malım jü het ra baro dı gıran ra reıay bı ra (xelesıay bı ra), jü het ra ki çımê domanan dı ‘mılamet’ bı bi. Se kerd kı nu naha (nia) nêbeno, phoncan ra va kı: „kıtáb o defteranê xu vecê, xu bı xu bêveng tenê matamatig bıguriyê!“

Na rae cêra rı çoran kı ebı inan ra dersı bıkerö. Oncia malımo ‘pêt’ xêlê tenganiye dı mend. Sêr kerd kı domanê ‘phonc’ i yi goş danê, binê çıman ra ki pê yi huinê, phoncan ra va kı; „şıma şêrê teber ! Hata kı mı veng da şıma, mêrê zerre ! Hadi şıma serbestê“.

Domanê phoncini kı vecıay teber, pırqı kotı rı inan. Hergı jü hetê ra pê malımı huino. Texlidê yi vecenê, pê leqanê xu kenê. Domanan hama nae ser nameo dı newe na rı malımı. Seba kı ser destanê malımı tenê qılaşıyo ra, sia oseno, namê yi kerd „Destqılêrın“. „Nêrow“ vatênı, „nu destqılêrın hondê ma nızaneno, hona nızaneno çıton şeşkoşe vırazino, nu çıton ma ra malımını bıkerö?! Ekı naha bi, ma emser qe jü ki nişkinımı kı pazar ören kuyımı.“

Ebı na hal, hata dersa çorını, yanê hata dersa peyênı, domanê phonci teber dı veti. Kesi veng nıda kı bêrê zerre. Dersa çorını nême ra tepia, malımı zerre ra jü doman ruşna teber kı venga domananê phoncini do. Laceko kı ama teber, va kı; „Malımı başqan pers

kerd kı jü rae „İstıqlal marşı“ wendı do, prova bıkerö, ma cı ra va kı: „Domanê phonci teber derê. Başqan ki inan ra jüyo“. Nu hêrs bi, qariya, barra, qırıra, va kı; ‘çıton yi xu ser tebera manenê? Herbi şo, venga inan dı’. Malım zof qariya, nıka şıma pêro kueno“.

Ters kot zerrê domanan. Ama ‘çı fayde’, destbera inan ra thaba nêna. Domani şıy verê çêberê sınıfı kı çı bıvênê: „Destqılêrını“ çüyo kı bayrağı kerdênı pıra, domanan cı ra vatênı „Dımê bayrağı“, o çü gureto xu dest, verê çêberi dı vındeno. Domani jü bı jü amay verê çêberi. Destqılêrın ki honde kı quweta xu esta, honde dênı bı dı destanê domanan ra. Hergı dest dı reê dênı pıro. Domanan dı hal nımendêne. Hao kı çü werd, beno zıbı zıba xu, kuno zerre, destanê xu mişt dano, berbeno hama çı fayde, thaba destbera nêna. Çaqo başqanê mektebi bi. Xu bı xu qariya, Destqılêrını ra xeberi da. Hama thaba rae nêdiye kı raxelesıyo. Sıra kı amê yi, destê xu kerdı derg. Çımê xu tikmişê çımanê Destqılêrını kerd. Hurdmêni destan ra dı çüy werdı, waxto kı vêrd ra kı şêro zerre, reyna cêra ya, çımê xu ebı inad çarnay rı çımanê Destqılêrını, gıran gıran şı caê xu, nişt ro. Hama ne berba, ne ki vengo dı bin fıst rı xu.

Na çeşıt domanan pêro kotegê malımê newey werdı. Şıy, caê xo dı nişti ro. Destqılêrını va kı „Başqan ra urzo, ma reê zerre dı „İstıqlal marşı pırova kerımı!“ Çaqo cao ronışte dı va kı; „Ez nızanono ha marşı çıton yena vatênı, hem ki ewro ra tepia ez başqan niyo. Ez başqanê malımê verênı biyo. Tu jüyo dı bin xo ra bıvênı!“ Qe caê xo ra ki nılewiya.

Destqılêrın hesiya pê kı „ısyar“ nezdiyo, vengê xu bırrna. Domani veti teber. Verê ustına bayrağı dı arê day. Be xu marş da vatênı. Domanan ra tu vana qe veng nıveciya. Malım bı vengo dı nerm „Paydos“ va. Domanan ra oncia vengo dı gıran „sağol“ veciya. Ae ra tepia domani vıla biy.

Domanê phonci ze kı veyra qerar gureto, qe kes caê xo ra nılewiya. Dormê Çaqoy dı amay pêser. Çaqoy va kı:

„low nu leyrê kutiki ewro nışono Koyri? Ez şono ware dı raa ni bırrnono, ramon dı gırnastê piyê ni yeno. Kes kı mı dı nêno, va qe ki mêro“.

Hergı fek ra qesa veciyênı. Jü vano: „zorê ma nışono cı“. Jü vano: „maa mı, mı nıverdana kı ez bêrî“. Jü vano: piyê mı, mı kueno“. Her kes çiyê vano. Axırı, Çaqoy va: -“Va se beno, bıbo. Ez şono çê, kıtabanê xu non ro, sapana (kılasınga) xu ba çüyê xu

cêno, şono ware. Hata kî „Destqîlêrın“ dewî ra veciyo, ez raa kîlmî ra xu erzono ware. Qe kî thaba destbera mî nêama, ebî sapanî kemer kono, qafîka yî şîknono. O dîrî ra mî çiton nas kero? Haê kî mî dî yenê, va bêrê, kam kî terseno, o mêro! Hama kami kî dewî dî jüyê ra vat, ez yî ra kî peyda pers kono..“

Nae sera domanan tainan meraxî ra, tainan kî jonê destanê xo ra, qerar da kî şêrê. Gorê qerarê domanan uca pêro vîla bê, şêrê çê, kıtabanê xu çê dî ca verdê, sapanan o çüyanê xu bicêrê, peyê bonê ‘Şeman’ dî bêrê arê, pêro pia şêrê ware.

Raa Koyri (Sarız) zerrê wari ra vêrena ra. Kam kî şono Koyri, mecbur wertê wari ra ravêro. Domanan hini qerar da kî şêrê ware, holikan dî xu wedarê, key kî Destqîlêrın ware ra vêrd ra, yî kemeran ver şanê. Pîlanê domanan naha bi.

Domanan dest dî ‘sapan’î biy. Sapanî yon (ya) muyî ra munenê, yon kî tenê parçê dî çermey bîrnenê, hondî kî jü kemera dî zê gozî bicêro. Ae ra tepia dî het ra, dî lonan kenê ya, dî laanê dergan koşan ra gîre danê. Lao jü ebî jü helqa, bêçîka destê raştia wertênî ra gîre danê. Kemerî kî kerdî sapanî, zerrê caê verînî, yê çermey yon kî muyî, laê hetê bîni kî cênê destê xuyo raşt. Laan rînd kenê verane. Boziyê xuyê raştî ebî quwetî zê helqa çerexnenê. Ae ra tepia, key kî waşt kî kemerî berzê, lay verdanê ra. Seba kî heto jü bêçîkî ra gîrê daiyo sapanî dest ra nîveycina, hama kemerî zê qurşînî vîrrena, şona. Jüyo kî rînd kemer ebî sapan erzeno, şîkîno kî dî-rê sey metro dîrî berzo. Ekî rînd raşt qafîka mordemi bêro, beno kî mordemi bîkîşo. Domanê dewî pero kî hetê sapanî ra kemer eştênî, xêlê hostay bi.

Zerrê dades deqan dî domani pêro amay peyê bonanê Şeman. Teyna lacê Ezîzê Ali Heydî Mîstafa nîamay bi. Domanan va: „Low, işê nî ‘Fîsto’ y belî nîbeno“. Domanan leqemê yî „Fîsto“ nay bi pa. Jüyo dî ‘tersonek’ bi. Tainan va: „tersa, nîama“. Tainan va: „piyê xu nîverda“. Daha kî çîra nîamay bi kesî nîzanênî. Oncia kî domani pê guvan niardênî.

Vat kî: „Seba çîkî beno, va bîbo, ma fireqet (hadar) vîndimî. Belkia kî xainiye keno, dewî ra vano. Ekî dewî dî jüyê eşna, Destqîlêrın teyna nêno. O çağ ma kî nişkinimî kî thaba bîkerimî.“

Domani rae ra nişiy. Dîrê raa wari ra tenêna kese (raa kîlmeke) ra şiy ware. Diarê wari dî bînê jü darî dî niştî ro. Hetê dewî dî rae piay kî, malîm kî dîrî ra oşa, şêrê zerrê holikan dî xu wedarê. Key kî malîm ama zerrê warey,

tenê kî inan ra vêrd ra, domani dîrî ra hem xu wedarê, hemî kî kemeran ver şanê. Ekî naha bî, malîm nişkîno kî domanan bîvêno, nas kero.

Domani bînê a darî dî saatê ra zêde mendi. Rae ser kes nîosênî. Domanan endî rînd qenat ard kî, xebera dewican domanan ra esta. Werte ra zof nîvêrd, domanan dî kî phonc mordemi hao hetê wari ser herbi herbi yenê. Domanan xu şaş kerd. Vat „Low nî Fîstoê namusîzî xainiye rî ma kerdî. Ma ixbar kerdimî. Destqîlêrîni kî dewî ra çor ciamerdî guretê lewê xu, yeno. Ma nişkinimî kî thaba bîkimî, nae sera kî şondî kî şimî dewî, ma o piyê xo ra kotegan wenimî. Şîma dî, nî mîzewîrî çî ardî rî ma ser!“

Domanan qerar da kî ware ra tenêna dîrî kuyê. Bînê merxanê puncîkan dî xu wedarê, hela kam yeno. Domanan dî-rê deqî peyda dî kî dewî ra çor morde-man Destqîlêrın şano wertê xu, hao ware sera yenê. Nînan ra jü kî Ezîzê Ali Heydîo. Mesela daha bî bî roştî.

Caê xu dî xu dard we. Peyda kî, hata kî roc şî dorri, nezdiyê dewî dî xeceliay. Peyda jü bî jü şiy çê xu.

Ha şewî çond domanan çê dî kotegî werdî, çondîni nêwerd, kesî jübîni ra pers nîkerd. Roca Phoşembiye domani şiy mekteb. Destqîlêrîni kesî ra thaba pers nîkerd. Teyna jü rae tenefus dî şî lewê Çaqqoy, ebî vengo dî gîran va kî: „waxto kî mî da destê to ra, ez hesiyo pê kî tu çiyê bîkerê“.

Zobîna qe kesî ra thaba nîvat.

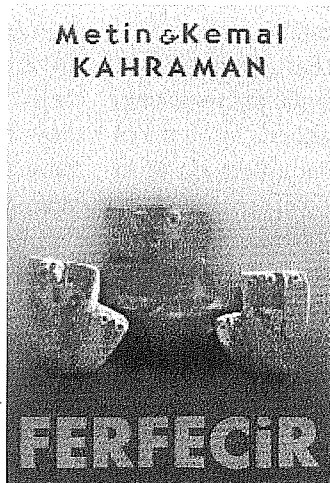
Lacê Ezîzê Ali Heydî „Fîsto“ sorepişte o çîmemosae ama mekteb. Yî ra kî kesî thaba pers nîkerd.

Ezîzê Ali Heydî kami ra pers kerd, se kerd, peyda nîkerd kî kami lacê yî ardo o hal.

Hama dewî pêro kî zanênî sebeb çîk bî... "

17/7/94

Melbourne AUSTRALIA

BİSTİN

Egîr Eskarij

eskarij@hotmail.com

Vato Verin

Zon u zagoni ma, êru zê ju (yew) xızinêka nımti veri çimon ra qelb dê (thalde derê). Ma ra niêsenê (nêasenê). Zeni gı merdumêk lingê xui erdi sero nu, vaju; gelê milet! -ju xızinêk honya bini lingê mı da (dera). Ma bawer kêni, xızina bini lingê yı dıra, labelê ma ra niêsenê. Çı qêdi a xızina ma ra niêsenê, zagon u tarixi ma zi, êru veri çimoni ma ra qelb dê. Ina ju ra, gueri (gırwey) nuştogoni ma zaf zuari, çımki veri yın ıd (verê inan dı) orijini çini. Gere yı bı xui, bibi orijini xui. Xuera mesela tiya dıra; êg (eke) ma tiya texiryê (vêrdi ra), ma resêni xızina, têna vetişî kup monenu.

Ma veri ciyon dewon ra dest ke pê. Dewon ra destpêkerdişî ma ju plonêko viraştî nyeb. Ze gı ez dewoni Çêrmug ra dewê Bistin dı biya, çiko (çiyê do) nêwin omı mı vir. Mı va, gere ma coğrafyê welati xui binus, vej mêdon u mı dest kerd pê. Co gu (cao ke) ez tedî biya, mı wija ra dest kerd pê, a ju ra mı Bistin nuşt.

Gani ma welati xui, şariston (suk) bı şariston, dew bı dew, mezra bı mezra, ku bı ku, deşt bı deşt, çem bı çem, guel bı guel, kalmê qısı, gom bı gom bışınasni u bıdı şınasnayış (naskerdiş). E (ez) bawer kena ku, şınasnayış, pê gêrayış u wendiş, şınasnayış dayiş pê nuştış benu. Ina ju ra, gere her nuştogı ma, çı cê (caê) welati dı, gere cad (herbina) bınusu. Şariston, dew, ku, çem, deşt, ça (koti) benu wa bibu ferq nikenu. Ma şî ça, çı ca dı, şınasna gani ma diyayışi xui, weri (werdişê) qelemê xui kî (kerime), pê weri mezgi şari bu, pê ma bêşki (bışikime) coğrafyê welati veji mêdon. Zaf wêxti ma çinu, gani ma ıka ra (nıka ra) dest pê kî.

Ma bawer kêni, zon u zagoni ma Zazon guerêko nêwin ri mıhtacu. Aga, ma ri kuena; gere ma, ma mıhtacıyê zon u zagoni xui vını kî. E texmîn kena ku guerêko newo (karê do neweo). In nuştê xui dı vêr ciyon ma, cê dewo coğrafi da şınasnayış. A ju dıma nıfusi dew, baciyon muessesê dew, cıra dıma cıt u tucarêr dew dê şınasnayış. Rêk pêni dı zi ma têk (taê) edêti dew nuştî.

1. COĞRAFYA

a. Cê (caê) dew: Dewê Bistin, dewoni Çêrmug ra dewêka delala. Xui ser ju muxtarika, bestê Çêrmuga. Tırki cı ri voni Aynalı. Bınatê Çêrmug o Sêwreg da. Wext, tı Çêrmug ra şını, kilometrê desinê rıyê (raa) Sêwreg ra, kıştê dewê Nişnig ra, çep ser gêrena, dı kilometrê rıya hêryina gı miyoni yegon (hêgaan) ra bena derg, teqip kêni, şını miyoni dew. Rıya tom miyonciyê dew ra vyerena ra, Belwon ra şına Qelecux, oja ra zi şına resena rıyê Alos. Dew, gılyeşoni kuy Ziyar ser biya ava. Paştıyê xui şawa Kuy Ziyar. Co gu (cao ke) dewijon tedî boni viraştî kendalu (çengelo), raştî ser bon çinu, raştê Bistin zê her dew piyêru yegê/ğelê (hêgaê).

Varueji (verocê) dew dı yegê (hêgay) esti, têne yegon ra cyer, ju la (çhem) esta, cı ri voni Lê Qızılçibux. Zimê dew ıd, Kuy Ziyar estu. Kuy Ziyar zimê dew tyedır qêwno. Ruejawoni (ğerbê) dew ıd, rıyê Sêwreg u dewê Nişnik esta. Ruejvetişî (şerqê) dew ıd, mezzê Belwoni, tenê cı ra wet zi, dewê Qelecux esta.

Pê dew ıd, ju ku estu. Cı ri voni Kuy Ziyar. Pyêşî kuyi gı rıya (rae) ser kuenu, cı ri voni Kaş, piyêşî bini rı voni Kerı. Oja dı, miyoni keron ıd şıkêfti (kafi) êsti. Pê ın kuy ıd ju mêdonêko hira estu. Xuerti tedî top kay kêni, hêl kay kêni. Rê rê musaoğî (talebê) dewê Bistin o dewoni binon - ê dewoni nızdi- şını, ıtya piknik kêni. In kuwa Birri Mazyêri estu, labelê zaf tayo.

b. Mezêli: Mezêli miyoni dew ıd fêki rıya dê. Ruejawoni (ğerbê) dew ıd, pyêşî dewê Belwoni ser kuêni. Mezêli zenginon u feqiron zê pi ni (zê jübini niyê). Ogo imkoni cê (cı) estu, mezêli xui virazenu. Berkolon donu viraştış, ser nomı donu nuştış, dorpê mezêli dı çağlemo asının donu viraştış, sêri mezêli pê çimonto virazenu. Êgi imkoni cê çinu kî, dorpê mezêli nivirazenu, têna dorpê mezêli dı ryezêk

(rêzê) keron nonu ru u dî hêb keron tatkinon (phanan) kenu berkoli, sêri keron ninusenu. Sêri mezêli pê her gueroni vincyewêk-dî vincyewon kenu berz. Rind dawesnêni pê her vîla nyebu, mezel ra nişyeru. Dorpê mezêlcê (güeriston) pê dyes omo güretiş. Miyoni mezelon id têk dari êsti. Dewiji, niverdêni pes (mal-dawar) şyeru miyoni mezelon. Mezelon sera gêrayiş guina hesıbyenu. Dewiji mezelon ri gelêk hurmet kêni. Wext şını miyoni mezelon, yon zi vêr mezelon ra vyerên ra, duon wonên. Şew, ço (kes) miyoni mezelon ra nivyerenu. Tari dî şar mezelon ra tersenu, niftonu (nêthawreno) nızdi ra ravyeru. Eğleba (zêde wext) ın qêdo, labelê têk merdumi tom têna pêkiyê ina ju; wext, tari dî tebera mendi, xui hêt mezelona kaş kêni. Voni; mezêli ma pawêni. Rueşonon id (rocşêna de), her kes miheqqeq şını mezelon ser. Sêrsibê ro, badi nımaji rueşoni ra şını mezelon ser. Şeker bêni mezelon sera noni ru, qiji (domani) şını, doni ari. Mezelon ser dor wonên.

c. Ziyar: Pê dewı dî Kuy Ziyar estu. In kuwa (no koy ra) ju Ziyar esta, milet ina ziyar tevrik qebul kena o cırı hurmet kena, cê ziyara ju dara sızyer esta, dewiji şını, pa çırbulon gırı doni, xui ri duon kêni, Homê ra xui ri rındi u reheti wazêni. Vatişon gueri; Şewê yêni ju ina ziyar ra vejyenu, ju çilêk desta wa, yenu yenê (hênıyê) kıştê dew ser desmaj gênu o rênê gêrenu a, şını lewı, oja dî benu vin. Dew ra çend tenon diyo. Dewiji pê bawêrê gı, a ziyar dew pawena. Ze dewlet dêw kêrdin veng (thal), Bistin ti nida. Şarê mıntıqi vonu; ziyar dew pawıt. Ziyarê kuy ziyar mıntıqi dî menşura.

d. Mezrê dew: Mezrê gı bestê muxtariyê dewê Bistini, dî hebi. Nomê ını mezron hınê (niarê):

1. Belwon: Nomê mezra vêrin Belwonu. Tırki cırı voni Bereketli. Miyonê Belwon o Bistin 10-15 deqqê yon oncenu yon nioncenu. Belwon id, tyedir (tede) da çores-poncas ki (kê) estu. Belwon id mekteba vêrin esta. Daçoras heb musaoği (telebey) dew êsti. Vijyayişi serê 1999 id da 50 rayê ina mezra bi. Belwon, hema hema vaj hemı hêtya (pêro het ra) monena Bistin. İtya zi boni kendala omê

vıraştış. Raştê pyêru yegê (hêgaê). Şıklı bonon, idarê dewijon uêb. hemı eyni zê Bistinyê.

2. Çopi: Nomê mezrê diyinê Dewê Bisitin, Çopiwa (Çöplük). Çopi, mezrêka zaf qija. Belwoni gueri Bistin ra gelêk durya. Mezra d tyedir des-poncyes (10-15) ki estı. Çopi dı mekteb çinya, qiji gı şını mekteb, yon suk id yatli dê, yon zi şını Bistin. Çopi zi monena Bistin; ju ferqiyetêko muhim miyoni yın dı çinu.

e. Aw: Dew id aw taya (kemia). Her ki dı aw çinya, zafı dewiji awê xuyı weri (werdene), comi ra

bêni. Çend ki awê xuyı weri, awê Kuy Ziyar ra gêni. Dew miyon id ca ca bir (quyi) êsti, dewiji ınon ra zi aw bân, feqet ina aw eğleba qê şıtışi (şütena) çi-mi bêni. Awê wêr pês zi zaf taya, bınıyê (bınêniya) dew id lê (çhemê) Qızılçibux esta, feqet a zi zaf durya. Eğleba (zêde wext) dewiji, bironi miyon dew ra aw oncên, keni firaqon, pê pêsı aw doni. Dew id zaf pes çinu. İna dew id herındê pêsı, cıt guireta. Dewijon, bırır bıno, erd kerdu yega. A yo (ju) ra, erazi zafı cê zutu (ruto).

f. Rıyonti (Ulaşım): Rıyê dew esta, feqet hêrina. Her vijyayişi id siyasi yeni dew, suezi asfalt doni, labelê cê taba ti nidyenu. Zaf zaf kardiyêk doni rıya ru, têk kêni umar, hındêk. Ju dolmişê dew esta. Ruej dı hiri dori şına suk, yena. Dewiji sêrsibê (şodıra) şını suk, şond yêni. Têk zi şını guri xui vinên, rênê dolmış dır gêren a, yên dew. Têkı dewiji, ehtiyaciye xuiwa ze suk ra gêni, pê dolmış oni dew, têkı zi pê motor onı. Ma vajı, zê ardon, çay-şeker u zobi zêxiri.

g. Şıklı bonon: Boni dew, pyeru dıqati. Qatê bını guemo, qatê diyari kiwu (kêyo). Cê desmajı (abdest) zi qatê bını do. Boni dew, eğleba hiri çımê. Wext, tı cyeru nêrdwonon ra şını lewı, ju bersıfo (berge) hira estu. Tı ewılı şını ın bersıf. In bersıf ra dı beri (kêberi) bêni a. Berêk benu a, şını hêt ki (kıştı keyi; banê çêi). Hêt ki dı enbari ardon, aldon, duy, pıxêri (qulba), saleb estu. Ê têkın (ê taine) hêt ki yın rakerdê (rafiştıyê), ê têkın arıdayê. Ê gı hêt ki kêni ra, tedı palason kêni ra (finê ra). Berêk zi

(kêberê) benu a, wadê (oda) myemonon. Wadê miyemonon gelêk gırdu. Zerê wadi dı palasi (xali), cacımı yon zi xalçê rakerdê. Vervêri dyesi kulab rakerdo, kulabi sera têk kiyon dı xalçê barê rakerdê, têk kiyon ıd mindêr runayê. Pê yın ıd çarkenari wadi balişnê runayê. Dyesi, kerı ra u hıra omê vıraştış. Zerê ın dyeson ıd dulabi êsti. Gueşê wadio zeni pencera ser kuenu Qur'on dardkerdo.

2. DEMOĞRAFYA

Dew êpê gırda, dew ıd da 300 ki êstu. Nıfusi dew, dorpê 1800 do. Vijnayişi 1999 ıd tyedir 500 rayê dew bi. Da 300-320 heb musaoği dew êsti. Dewiji gı teberayi zi gelêkê. 1800 gu (ke) ma watu, êgê dew ıd nişêni ru. E texmin kena ku êg ma ayi teberi zi inon ser kı, ın reqem êpê şını cuer. Dewiji zafi cê şını Edena, labelê biya Edena, şehron binon dı zi gelêkê. (zê İzmir, İstonsbueli, Onqarya, Mêrsin, Diyarbekır uêb.)

a. Tarix: Dewiji, esli xui Çêrmugij ni. Vatişoni extyaroni dew gueri, bakali (pi u khalikê) yın, tiya ra da 400-450 serri ver, miyontê Pali u Çolig ra, dewê Têwreg ra omê itya. Cê xui bedelno (vurno) labelê esli xui nibedelno. Miyontê zoni yın u Pali dı, miyontê zoni yın u Çolig ıd ferqiyêti êsti. Labelê ını ferqiyêti zaf muhim niyi. Zaf rehet nyebu zi, rênê eşkêni, jubin fom bikeri.

Dew, ıka (nıka) u cê xurwo vêrin ıd niya. Co ewılını gı dew tedı viraziya ıka biyo xırabı. A herınd ıd têna ju bonêk pay ra mendu, ê bin şiyê ra u terk bi.

b. Eşirê: Dew dı, dı ezbeti gırdi êsti, biya ın wırdin (nê hurdemênan ra qeyr) hiri-çar hêb ezbeti qiji êsti. İni ezbeti qiji, egleba xui ser ti nigêrên, wırd ezbeton pilon ra hêt juy gêni. Miyontê ın wırdi ezbeton gırdon ıd, 100-150 ser ra nat guini esta. O wext ra nat miyontê inon ıd dışmenati/nêyarti esta. Gerçi inê tom bêlu nikêni, labelê ina nêyartiya nımti rê rê kuena teber. Zê temomi welati, ina nyeweşiyê mawa gıron tiya zi esta. Mesela; ri ina kindari ra vijnayişi serrê 1999 ıd, muxtari ser ju myer-di kışya.

c. Zon: Dewiji, Zazaki qisê kêni. Zazakiyê yın

şivê Çêrmug ser hesıbyena. Semedu gı Sêwreg ra nızdi, zoni yın tay monenu zoni Sêwreg zi. Wextu gı xui myon ıd mijul bêni, zoni xui ri voni Dımılki, xui ri zi voni Dımılı. Wextu gı şari gêrib dır mijul bêni, Zoni xui ri voni Zazaki, xui ri zi voni Zaza. Qiji dewijon, ewılı Zazaki musêni. A ju ra wext mektebê yın dest kena pê tay cefa oncêni. Zoni yın nibedıyo (nêvuriyo). Kelimon vêrinon/royinon ra bêlu benu gı zoni yın ina çend sê serra bêna zi çend hezari serra nibedıyo. Vêwoni dewijon ıd lawukdari Zazakiwa.

3. MUESSESE

a. Mekteb: Dew ıd mekteb esta, ina mekteb vêrciyon têna vêrin bi (ilk bi). İka miyonin (orta) zi kerda a (1998-99). Da 300-320 musaoği, 5 tên musnaoği (malımı) mekteb êsti. Ju baxçêkê mektebo zaf gırd estu. Baxçê meteb ıd tuyêri (darê tüye) êsti.

In tuyêri her serr bol bol tuyon tepşêni.

Dewijon ra, kom bıwazu, komu gı rıya ra ravyeru, eşkenu şyeru dar, tuyon bıweru. Mali dewê, zê mera. Baxçê mekteb ıd rê rê dewiji yên piyser, kay kêni, nişên ru, diwon kêni. Dı lojmoni mekteb êsti, feqet êru wırdina oncax ju yena şıxulnayış, a bin biya xırabı.

b. Comi: Dew ıd ju comi esta, malê comi estu, muezini comi çinu gı, têna qadro imomti estu. Comi biniyê dew da. Awê comi esta, cê desmaji şıtişi (çırıkı) estu. (zobi miyoni dew ıd çırıkı çini), tuwalêt comi êsti.

4. CIT U TUCARET

a. Cıt: Dewiji zafi cê, pê motoron cıt kêni. Dew ıd qe çini, hiris-çoras heb motor esta. Dewiji wextu gı cıt kêni, engazi kêni pawa. Bacyon (badêna) wext, herqılın gırdon kêni werdı, sak kêni pawa. Dewijon ra têkı zi pê gon cıt kêni. Pê engaz keneni, pê sak kêni umar. Ê gı yegê yın qiji, egleba pê gon cıt kêni. Cıtê gon, cıtê motor meqbulêra. Bistin dı ço (kes) pê astueron cıt nikenu. Hema hema vaj temomi dewijon pê cıt idarê xui kêni. Semedu gı dew ıd aw çinya, cıtê dew bêja, awi niya. Dew ıd rêzi engur zafi, engur ra bastyeq, dıms (rıb; bekmez), kesmı virazêni. Dew ıd vomyêr (darê

vame) zafi. Zaf vomon tepşêni, in vomon bêni suk (Çêrmug) id rueşêni. Wextu gı wesar vêrin id, newı newı vomyêr vomon gêni, cı ri voni çağala. In çağalon ra tırş vırazêni, yon ız kênî mıcyez. Zobi dew id tuyêr zi zafi. Erugyêr (darê heruge) zi zafi. Dew id hêcir (incir) zi bêni, dew miyon id gelêk hêciryêr êsti. Dew id gêlî (genım) karrêni (romêni), dorpê dew, pyêru yegaê. Yon gêlo, yon cew, yon beşila (qawun) yon zi zebeşu (qerpuze). Têk dewiji şını Sêwreg, Viranşehir u yınon id erd icarı kênî, pemı (pamux) romêni/karêni. Rê rê têkı şını Qerecdağ dı erd icarı kênî, çeltik romên. Dewiji mehsuli xui yon xui bı xui beni suk rueşêni, yon zi tucar yenu dew id genu.

b. Malciti: Dew id pes tayo. Dew id dewar, bız, myeşnê/mêy yêni pawtiş. Dewiji bizon nipawên, têna sarê ki ju-dı hebın pawên, yın zi qê (qay, serba) rêbêrti pawên. Bıza gı miyoni mêyon da, kuena vêni, rêbêrti kena. Dew id zobi zi têk merdumi; kergon, hındiyon, werdekon, qonzon (qaz) wêyi kên. Dew id, ê têkın heri, ê têkın zi astuêr/bêygir êsti. Şari dew, pê barberon egleba debarê pêsi kıryeşenu. Dew id; pêndir, tontur (thoraq), qatix (mast), heriş, run, du uêb. vırazyêni. Dewiji cı ra weri xui vejêni, o gı zyedi bimonu, bêni suk (Çêrmug), rueşêni.

c. Dikon: Dew id şeş hebi dıkoni (beqal) êsti. In dikonon ra hema hema vaj tı çıta wazêni eşkêni pêda bıkêri. (mes, cığarı, tup, çay, şeker, sabun, hak, qatix, şıt, du, çi-mi kayê qijon uêb.) Hetu lê dêrzın zaf çi tı eşkêni in dikonon id pêda bıkêri.

d. Qehwı: Dew id dı hebi qehwê êsti. Dewiji şını tedı nişêni ru, çay şımêni, kağıd kay kênî. Rê rê çay ser kay kênî, rê rê loqumi ser kay kênî. Hına çiyo qiji ser kay kênî. Şari dew omnonı egleba zerê qehwı dı nê, vêri dyeson id nişên ru.

e. Firun: Dew id ju firun esta, labelê ina firun ıka nixebityena. Dewiji egleba ki dı non pojêni, êgê ki dı nipojêni, sêrsıbê dolmış dır şını suk, noni xui gêni yêni. Dewijon ra ê gı noni xui zafı cê pê toq/tir (saci) pojêni, mi non ri voni noni tir. Têkı pê têmeşi pojêni. Tiya tendur

çinya. Ê gı ki dı non pojên, him ardoni cıt şıxulnêni, him ardoni fabırqi şıxulnêni. Têkı in wırdin kênî timiyona, newı alawên (lünê ra).

5. Warı u Ğurbet: Omnonı, dewijon ra zafi şını warı, tay şını Ğurbet -Edena, İstonbuel, İzmir, Mêrsin o caon binon- qê guuriyayış (xebat). Xebata gı dewiji dıma şını egleba, yon pemo yon zi inşatu. Dew id tay merdumi ıka Almonya dê, tay zi şı omê. Hot hebi warê dew êsti. Şari dew wesar, şını warı, payiz têpya yenu dew. Nomê in waron hınai:

1. *Bistinê Xırabê*
2. *Yêni Heci*
3. *Pê Kemerê*
4. *Kepuran*
5. *Golê Baxçı*
6. *Pê Mazyêr*
7. *Salıncı*

6. Edêti:

Ma itya dı edêti pyêru ninuşti. Ma têna çend edeti gı ze xui zaf bêlu kênî nuşti.

a. Diwon: Zımistoni, egleba şari dew hemı batalu (thalo). Badi nımaji eşê' ra, şını kik id (kêyê de) diwon doni peru. In diwonon id dewiji yêni piser, mijlayi kênî. Çı hewadis êsti, pyêru tiya yên qısêkerdiş. Çayi u cığarê şımyêni, vomı u eskiji weryêni, bini du-dukalık id diwon benu vıla. Egleba xuerti ciya yên piser, extyari ciya yêni piser. Wayêri ki pê beri dı nişenu ru. Xızmeti diwoni aidi wayêri ki do. In diwonon id êg cini bıbi, yı zi pêniyê wadi dı nişên ru. Labelê egleba, diwoni cinyon ciyo (ciaio). In diwoni, heton nimê şew dewom kênî. Diwoni xuerton id kayi zi êsti. Kayi gı xuerti kay kênî têkı cı ra inê:

tomı, newık, hırık, çarık, miftı uêb.

b. Zewaj: Vêrciyon kênâ vinên, bêlu kênî, bacyon (bad laji ra voni, zafı cê yon way yon zi vêwê lajêk lajêk ra vona; ma şını tı ri filon kênâ wazêni, tı voni se? Êgı va „temom“, yı şını wazêni.

1. Rıyê ki: Badi ina ju ra ju (egleba zomaê ki)

¹ nımacê eşay: yatsı namazi

şinu ki babi (piyê) kêna, vonu „ma filon Ruej yêni ki şıma. Êg zerê yın çinye bu Rwujê ewılı, yon voni kêne ma qija yon zi voni kêne maya dayiş çinya. Êg zerê yinu dayiş bibu, voni rê ma xui miyon id mışorı bı, ma kêne xui ra pers, ma şıma ri xeber şırawêni (ruşneme).

In yêw êgi qırari dayiş da voni, „wa lajek byeru, ma bıvini.“ Êg zerê kêna bibu, vona şıma zoni. Êg xeber omi, va byerên, temomu, riyê ki omya guretiş.

2. Waştış: Ki laji, şini ki kêna, dakara (deker) oni ra, voni „ma kêne şıma laji xui ri wazêni“. Êg yın da, rueji dewa noni ru. Ki laji helqêk kêni kênawa, şini ki xui.

3. Dewa: Ki kêna vên doni (veng danê) merdumoni xui. Hêti laji vên doni eqreba u cirononi u nas duesti xui. Voni, „filon ruej byerên, ma şımi şironi şımên“. A şew babi kêna, engıştoni (niştane) kenu zomê (zamay) dest, dadê (maa) laji zi engıştoni kena vêw dest. Ini engıştoni ri voni helqê nişoni. Zern wazeni, çi-mi zerê ki wazêni, heqi şiti wazêni, qalın wazêni, peru wazêni. Çi-mi ciyêzi wazêni. Merdumoni xui ri fistonon wazêni.

4. Qalın: Bistin id zewaj biya (bê) qalın nibe-nu. Seni gueşt u nengı ciyo nibên, Bistin id zewaj u qalın hına ciyo nibêni. Babi kênek qalın wazenu. Babi lajêki têki dewa dı donu, o bin vêw id donu. Qalın her serr zidyenu, bêlu ju rayişêk estu. Wext qalın omı waştış cem’et kuenu miyontı têki kenu kêmi. Kêna ra kêna qalın bedilyenu. Kêna gı jiyat bu yon rınd bu yon zi ki babi ayi zengin ıb, qalini ayi zyedê qalini kênoni binonu.

5. Heqi şiti: Heqi şiti dadi nişon id gêna, pê ciyêzi kêne xui hadırnena (kena hazır). Serr ra serr zidyenu. Zê qalını, rayişı heqi şiti zı estu. A serr şar pyeru zê pi genu. Dadi vaju çendêk, oqasu (hendero). Taba tera nyêni war. In heta zê qalını niyo.

6. Peru / Xelati birê (biray): Birê kênek ju tıfing yon ız demonçı (debançe) wazenu. Ini ri voni *xelati birê/peru*. Heton peru nyerı, henı nyedoni dêsti vêw ra.

7. Şewê heni: Şewê vewi (veyvi), şewê heni-wa. Şewê heni ki babi kêna dı bena. Şironi vırazyenu, benu vıla. Guevend kay bena. Kelomi vajyêni. Destoni vêw henı kêni, cê vêwa guevend kêni.

Heqi heni: Wêxti heni, ze wazêni destoni vêw henı bıkeri, vêw dêsti xui a nikenı, çımkı gere heqi heni byeru dayiş. Ju zerdêk yon engıştonêk yon ız têk peron oni doni vêw. Badi heni ra in yew henı kêni gılorek, mumon conı pedi u vêw sera mumon çarnêni. Tabi mumon kêne ezêbi çarnêni.

8. Vêwı: Yo bayreqêk suernê (sivigê) ki lajya daleqnên (darde kenê), dı laji dı kêne miyoni dew ra gêrêni, voni „emşu vêwo, bıyerên vêwı.“

Sêrsıbê non doni, mala (mıle) comı ra veyn denu, vonu, „byerên, non bıwerên!“ Badi noni ra, têk kay kêni u sıra yena berdişı vêw. Taxım doni pera. Yı sera zi, zê monti zê fistonı puetêka siya doni pera, inê rı voni çarşef. Çita sur/xolı oncêni sare, labelê vêw nidoni. Çımkı heqi kêberi wazêni.

9. Heqi beri: Çita sur oncêni vêw sare, la vêw nidoni. Çımkı heqi beri (kêberi) gere byeru dayiş. Heton heqi kêberi nyêdi, niverdeni vêw teber kueru. Vıstorı heqi kebêr donu, newı vêw bêni.

10. Heqi Sonduq (Heqi Quti): Vêw bêni teber, yêni qê (seba) quti, quti bêri, bıraê vêwo qij, quti ser nişenu ru, heqi sonduq wazenu. Heton heqi sonduq nyêdi bıra quti sera niwırzenu. Vıstorı yenu heqi sonduq donu, bıra wirzenu hema newı quti bêni teber. Wext doni ra, qiji yêni verniyê vêwi bırnêni, peron wazêni. Peron doni qijon, viyerên ra. Heto peron nyêdi, qiji verniyê vêwi ra ca nidoni.

11. Xelê wêw: Wext şini veri beri, vêw nyena war. Oja, yon mongêk doni cı, yon bız yon ız mêy/myeşna doni cı. La egleba monga doni cı. Hına şini, resêni ki. Wext şini veri şêmigi, şuşêk kêni pırr, şeker doni vêw, vêw şuşı dona erd ru, sıknena şeker benu vıla, qiji doni ari. Vêw şına zerrı, sêr ju kursi wa (ra) nişena ru. Vısturi, yena tera persena, vona; tı wazena qijê tiwa vêrin lajin bu yon kêneyine bu. Ma vaj; vêw va laj, vısturi ju qijêko lajin hiri dori nona vêw vera u vera gêna. Badi ina ju ra, vêw şına vêr bêr (verê kêberi) wadê xui, hiri dori lıngê xui erzena veri şêmigi u têpya oncena nar şêmigi.

A, wext hına kena, vısturiyê ay Quiron nona seri sarê aya, bena zeri. Vêw ciyêzi xui kena vıla, komu gı omo vêwı, ciyez ra her ju çık (çiyê) cı ri kena hêdya.

c. Cini - comyerd: Cini u comyerdî yega dî tyedîr xebityêni. Cini vaş/ğeli çinêni, comyêrdî doni ari, kêni patos rî. Cini pes-i wêyi kêni, dueşêni. Qatix hal kêni. Guiri zerê ki cinyon sero. Cini onyêni qijon ra (qaytê domana kenê). Cinu u conmyêrdî tyedîr şini pemî. Comyêrdî şini ğurbet qê xebat. Wayêri ki comyerdû. Ki dî vatê comyêrdî viyerenû ra.

d. **Vêw - Vistori:** Vêw vistori dîr non wena, qisê kena. Vêw vistori het qijoni xui nona xui vera. Zê têk con (zê taê caan), şermêko giron miyontê yin id çinu.

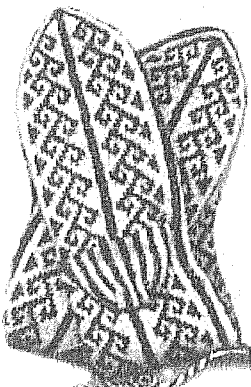
e. **Aw eştiş:** Wext varon (şiliye) nivarû, qiji miyoni dew ra gêrêni, çi-mi doni ari. Wext çi xui guret, koti vêri bêri, wayêr ki aw kenu qijon ru. Dewiji bawer kêni, êgî hîna biker varon varenu.

7. Teknoloji: Dew id cêron estu. Dew id ju tyel estu. Her ki dî radyon u têtîp esta. Hema hema vaj, her ki dî televizyon esta. Dewiji pê antênon gîrdon tv sêr kêni. Pê in antênon êşkên televizyononî Avrûpa zi sêr bîkêri. Dewijon ra ê têkîn video yin iz êsti.

Vato Pêyin:

Gelê wendûğonî ercyayon (wendûğê delali)! Ma in nuştê xuidî, dewê Bistin da şinasnayiş. Ma nişkên vajî, çi ko gere biyeru nuştîş, hindêko. Labelê ma bawer kêni, çi ko ma in nuştî dî gere biomên nuştîş. Ma qebul kêni ku kemoniyê ma gelêka. Labelê in qebuli ma, gere lingoni ma sist nikeru. Gelê wendûğon, byerên, ma her kes dewê xui, şaristoni xui, binusî. Byerêni, ma edetoni xui binusî. Ma çarke-

nari welati ra, her ju ca ra resmêk bigî (bigirime), ma in resmon biya tyekîştî dî ruenu. Ma o wext resmî mîletêk vinên. Kom kemoniyê ma, pê ma bîdu zonayîş ma zaf pê bêni şa. Ika ra ma cîri teşekkur kêni. □

MI NÊZANA NA ROJE

Mî nêzana na roje verniya mî dera
Ez Mecnunê to biyo, cêreno serê koa ra
Nas u dosta ra pers kerdêne, qij u pilê
Gadija ra
Yara mî kotira, ama, kamci rae ra şiya

Ax, ap Mikail, tî çî heqîqî dost u yara
To va, lao bê, meşo, tî bena pêrişanê wela-
ta
Zeman xirabo, şar pexm dano nona to ra
Mî va, ez şono lewê yara xo, lew nano to
dest ra

Ez biyo Ferhad, mî yare kerde Şirin
Axina mî cigerê mî kerdî khul u birin
Aqlê mî vînet, çimê mî bi hêsin
Heskerdena mî çinê biya lê zalime de

Ne hevalo, ne hogiro, mendo bêğare
Mî biraê xorê telefon kerd, bîruşnê pere
Însafsîz yara mî, ez do polisa, eşto zerre
Ebe bêbextî u zura ez kerdî gerre

Dilbîrin mendo bêkes tebera
Hewar kerdî Memê Koêkorta rê
Vano, marê bîbo pi u bîra
Wa dost nêberbo, dişmen nêbo şa

Ez inam nêbeno zîar u diara ra
Tî zaf hes kena Xîzîrê cirani ra
Dawa to dano diwanê Usênê Kerbelay ra
Pers kero cirano Ermiş Ocağa Sey Caferî
ra

Sey Nesemî pirê de pilo, pirê welatio
Mî hewnê xo dî, çê khalîkê tode
Hêsirê çîmanê mî biyo lasêr, verva cî şiyî
Mîra vano, talîbê mî meberbe, mî halê to
diyo...

İbrahim Doğan

Pelgê maê interneti:

[www.anamozaike.net/forumlar/VengeMa-
tande.com/zaza](http://www.anamozaike.net/forumlar/VengeMatande.com/zaza)

www.dersim.org

<http://dersim.homepage.com/>

<http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/8944/>

eMail-adresa Warey:

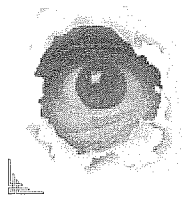
warezaza@hotmail.com

PELGA JÜRÜ

Meselê Musa Ustay

*Peêkanê heru bısıknime!*¹

*Hetê ma de, Pilemoriye, Derê
Balabanu de jü Musa Usta esto.
Dewe de Musa Ustay zaf eştêne,
peêkê heru sıkîtêne. Lazê amike
Heseni vati, mî ki nî dî meseley
nusnay (yazmis kerdî).*

Vatoğ: Çê Aliyê Uşênê Çorşı ra Heseno Jiret

Nustoğ: Asmeno Bêwayir

Hetê ma de tunel kerdî vi ra. Ez tunel de feteliyêne. Kutune tunelê xo, moğorbeo, çım çımı nêvêneno. Mî ki hona ağwe kerdâ xo re. Wertê na hermanê mî hurino, riskê, aspizê, çikê? Dest erzon cî bıkını, destê mî nêreseno cî. Neyse, mî tunel xelesna. Hevê roştî amê çımanê mî ver, mî şêr kerd ke Ekspreso, verênîya xo esta mî ser, tekero jü rae ra vejîyo! Makinistî k' vano „Musa Usta, sen Allah'tan hiç mî korkmuyorsun!?! Bu kadar yolcu şehit oldu mu ne yapacaksın?!“

✂ ✂ ✂

Esker derune. Çaus ame, vano „Bana üç tane korucu lazım, yalnız sert biri olacak! Sıraya geçin!“. Pêro dizmisê sıra kerdî. Çauşî qasatura gureta xo dest, eke dano kami ro, o dêm dino, gıneno waro. Se ke sıra amê mî, xız guret qasatura ra, da şênê mî ro, va ke ,zingg'. Çhiki perrenê! Reyna xız guret ame, da pure, qasatura biye zê çolixe. Va ke „Bunu odama çekin!“. Des u çar rojî uza araştîne ra.

~~~~~
Heseno Jiret henî aseno ke çırağê dey biyo. Na ki mesela deya...

Mesela miya kokıme

Dewa Şindoru de veyve bi. Mî vat haleta rê miya de mawa kokıme tey berî. Ma sanî cî, kotime ra rae. Ez hona domanune, Muquf ra şiyêne Şindoru, cao duri niyo. Miye biya têsane, hard de kota ro, kuxais gına ra cî. Duman mî mecêro! Mî miye di-rê gami berde, qa gucê mî miye nêsono, hona domanune, da! Kuxena kuxena. Hata hope ver ma pia şime ke, pirê to bo, miye linge este hard. Amnano, germo, endî nêşkına şêro. Nefes cao bin ra cêna. Bereket bo ke linga Xızırî de (*kelê xo bîrneneno*) hope esta, ağwa xo ki serdına; ağwa melmeketi zana. Hevikê ağwe gurete, nata sanê miye ser, dota sanê sarê miye ser, mî

vat: »qedaê to kon bıza kole ser!« Şêrê çımanê mî kerd, şêrê çımanê mî kerd, va ke: »ero, Hesênê mî; xatıranê to ra ki di-rê gamê bini son, hunde emegê to mî ser esto«. Hevêna mî berde; qayt bûne ke çarê xo çino, kuxê, gınê waro. Vostune, xıla Xıdır Çauşî bûne. Miye sona (*mirena*), beme rejil. Apê mî Xıdır ame, rest miye, va ke: »Oğlım vînde, cigera m', ez na derjênianê xo berji ağwe, hevê bigırîyo; tî na Aspirine bere miye de, hata ke ez restune! Des deqey ra tepia uzarune!« Derjêniyu erzeno ağwa gırîaiye ke hevê bigırîyo, mikrobê xo cî ra vejîyo. Mî Aspirine berde, dê miye, hevê ki ağwa serdine dê cî. Ae va ke: »Heq to ra rajî bo!«, o sîre uncia nişte ro. Apê mî rest, hirê derjêni sanî cî. Ma niştîme ro, cığara xo sımîte. Tutîne ki miye rê pişte têra. Miye va ke: »Qaytê qusîri mebe, xora mî ke na tutine sımîte, Muquf nêreson, wertê sari de rejil mebime«, qa aqıl dana mî. Ma uştîme ra, şime çê bonê kewraê mî Uşên Bektaşî. Heq rama xo cıdo, vengo berz ra va ke: »Têew, têew, têew, têew! Ocağ be kor bo! Dıdanê miye vezê, kolîy dıdananê miye ra belî benê! Biarê çê Ali Bavay! (*Didani lewiyêne coka kolîy kerdê werte. Didani ki Pilemoriye de avukatê day bi vıraştene*). « Arde peyê bonî, kote ro, vana: »ez nêson!«, dîngürçîye biye mî vera, vana »Dîngürçüne, mî astor ser de berê!« Ayağa bax, yer miyim! Halbise miye de teqete nêmenda! Heq rama xo cıkero, Aliyê Gule zurne cınîtêne, va ke »thüüthiri thüüthiri thüüthiri«, cêro vejîya, ame. Miye hurmetu ra xo kerd top. Hesênê Demenji qatîrê ard, »ımanê tûyê tersî..!« vat. Miye nê re qatîri ser, hata verê çêveri arde, nê ro, kerde axure. Şerefsîzu, miye 47 serri dera. Vana: »hîrê serri tepia kun teqawî, mî bena kotî?«. Mî va ke »hesabê xo makemê Pilemoriye de kena, mîrê nêmaneno«. Ma düstê pilu de nêvejîme, se vaji?! □

¹ made ke jüyê erzeno, yanê jürî (zuri) keno, cî rê vanê, *peêkanê heru sıkînenno*.

Seveta To

RAUNÊ WELATÎ RA...

X. Sefkan

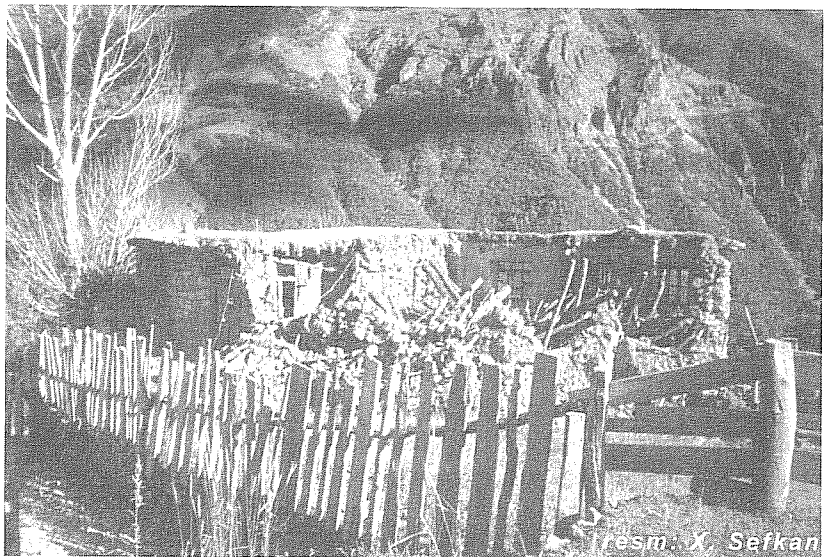
*Divane olmuşum welat
Aşkına düştüğüm hasretim
İçimde kanayan bir yara
Cihan-i alem
üfrük olsa
Sönmez bu yangın
derin bir yara*

Jü lawike esta, vajina ya: „Ez qurvete de nine, qurvete zerrê mîdera!“ Ajiye dez dana isoni, zerrê isoni hencnena; çikêlê perreno zerrê isoni, eve asmu, serru vêsno. We nêsono, jê tırami! Des u phone serri ra dîme hona sifte bese kon ke şêri welat. Dî-hirê roji ke hewnê mî nêamêne. Bijêku dîme bervaene, mali şiyaene, birru tırru ra vostonê sing u rîvêsu arê kerdene, vas u hêgay çînitene, cûn çarnaene, arêe de hev raridene, vore estene, çığır rakerdene, arjêle ra vas warestene, koçên mali ver kerdene, mektevo viren şiyaene, eyra dîme ki Mamekiye de lise şiyaene- ni pêro verê çîmunê mîde amêne, şiyêne! Se ke na kasete ke qediye, eve ho oncia amêne ra vîreniye. Ez wertê dî dinau de vine: jü na dina, jü ki dina ma, dina welatê ma! Coru ke se kerdêne, ho 'ro na dina nêdêne. Adet u torê ho, ciraniya ho, dostênia ho jê yê ma nêviye. Hama ez çae amey vi nazau, qeyvatê mî çık vi? Gerza mîra ki xeylê mîletê ma welati ra vejîay vi. Hama qe keşî ki eve persê ho nêvejiay vi, eve zerrê ho nêvejiay vi. Coka nîa ax u tasê welati mendi vi! Endi yê mî dirveti gome gîreday vi, mî hora guma kerdêne. Aqîlê mî wertê i kou de kilit na vi pa, hewnê botîn çiko ke, hewnê botîn de bile, day veterde, coru zovîna çae hewnê hode nêdiyêne. Aqîlê mî uza de bi, roê mî kou ra bi.

Ondêrê Estomoli de di-rê roji ke mendune, mî horê bileta ho gurete, niştune rê tofîl, hetê Erzîngani ser bîme raştî. Hewn coru muyunê mî nêkot. Şêvaji ra ke vêrdime ra, endi desta sodîri vi, asmeni ra astarey bereqiyêne; saê ke serê sarê mîde vi, destê ho 'ke berz kêri, pê cion. Koy gîran gîrs qîlatey vi, her ke şî, biyê-

ne nejdî, belî biyêne. Ez hurendia hode nêtewe-tiyêne, lesa mî lerzêne. Eve na tore fejrê sodîri sana cî. Xîmalê vazê, koê minê! Ca ve ca geme para, ca ve ca vas pa khewe keno, ca ve ca vore pa sipê kena. Bêveng u bêvaz sipêdera tijia sodîri 'ke est, kotime Erzîngan.

Qarajia Erzîngani de amune war. Ho ere raa

terminali guret, şêri horê bilete bijêri, şêri suka Mamekiye. Biletçi ra mî 'ke bilete pers kerde, dota mîde xori xori nîa da. Vake, „Thîka ra vesait Mamekiye nêsono. Otobusê ma hetê Şêvaji ra cêrêne, sonê Xarpêt. Ses, hot sate de sonê!“ Ae de mî heni zona ke, tencikê awa serdîne cor sarê mîde kerde pîro, cêr lingunê mîde vejîye!

Teseliya mî 'ke kute, peyser cêrune ra, dî gamî 'ke şîne, peyser qaytê terminalu bine ke, hirê terminalu ra tofîli sonê Xarpêt, Diyarbekîr u Edene. Hama namê „Tunceli“ tede çîno. Mî heni zona ke, saê zoniyê mî şikiyê. Bêkeşîye, bêphoştîye, çînbîyaiye kotî vo, isoni sero belîya. Zerrê mî gîrgîriya we, wast ke bîbervi-ne, va vengê mî kou sera berz vo. Mî solîxê ho

guret, şine qerajia Pilemori u Pirdosuri. Şine ke, çî şêri, qerajê ip u isiza, ne mîleto viren esto, ne ki tomofilê vireni. Ravêra dî otobusê şirketê „Tuncelililer“î, dî otobusê Pilemoriye u Pirdosuri, dades teni ki minibuşi gureêne. Şirketê „Tuncelililer“î otobusê ho dardê we, nesemê otobusunê ho wendene nino. Otobusê Pilemoriye u Pirdosuri ki çinê, eke hora jû minibuso gureeno. Na minibus ki hata Pilemoriye sono, cêr Pirdosuri nêsono. Çike Pirdosuri de kes nêmendo, dewi butu tholiê. Ximalê dina! Ax! Waxtê de Pirdosuri Pilemoriye ra jêde gurlağ u şên vi! Nika, qulê Haqi nêmendo, xan u xiraveo! Uza qeraji de mî jüyê ra pers kerd, thoa otobuşi thau ra sonê Mamekiye? Va ke, „Nê, nê, bîra, hora jû minibuso gureeno. O ki sodîr sate hot u nêm de poste beno, zovî ki çinê.“

Horê bileta ho gurete, niştîme re minibus, gîra gîra Erzîngan ra vejîayme. Rae asfalta, taf de ameyme Pîrdê Mutî. Mutî de hetê raştî ser 'ke cêrayme, çê vêsaiya dina Haqî vuriye, saê ke kotîme zovî jû dina, zovî jû astare; hewa ho vuriye, ray vuriay, koy vuriay. Ae de minibusê ma bî yawas, rae sere cendermey belî bî; eve çeku vî. Amey verê minibuşî, nîfîsê ma mara gureti, ma ardîme war, serê ma saê kerd; nîfîsê ma kî berdî zerre de qeyd kerdî. Nême sate ra

beliyo ke, jêde arevey nêamê, nêşiyê. Dormê rae de çêi nêmendê, boni butu ginê pîro, biyê pagi. Minibuşî fitil da ho, vejîya Canqutaran. Îsoni ke Canqutaran ra qayit kerd, naym de hetê Erzîngani, doym de Pîlemoriye jê tase asenê. Pîlemoriye cêr saê ke binê lingunê isoni dera. Waxtê de na rae ra zofî otobus u tomofîli, zofî makîney (qamyoni) vêrdêne ra. Çike hetê Xarpêt u Diyarbekir, Erzurum, Erzîngan-Trabzon sere şîyaene rê teyna jû na rae biye, coka zof gurlağê viye. Canqutaran de ki cendermu ma vîndarnayme, sae kerdime. O ra tepîa ameyme Pîlemoriye. Waxto ke kuna zerrê Pîlemoriye, uza ki rae sere taê cendermu ve polêsu ra holike sana pê, eve çheku binê holike de vi. Hama ine ma nêvîndarnayme, vêrdime ra, şime zerrê suka Pîlemoriye. A sewe Pîlemoriye de mendime, uza oldîğiye gurete. Vatis ra gore, raa Pîlemori u Erzîngani par hirê asmi doros biya (arevey nêgureê). Yê serrune vîrenu ki durum qe rînd nêbiyo. Hama esmer her sere ra rînd viyo. Gegane tek-tuk arevey yenê, şonê. Hama makîneê ke yenê, sonê ki, yê Mamekiyê. Îyê teveri qe ninê, nêsonê. Otobusê Tuncelîlîleri ya ki yê pêsey qe ninê, nêsonê. Çike tîvar nêkenê. Vatis ra gore, domanê koy nêverdanê. Na vatis ra gore, zerrê mordemi ra goni sona. Çike aravey sonê Bingol, sonê Qereqoçan, Xînis, sonê Qers, sonê Urfa, sonê

Mardin, sonê Heqqari,
velasıl sonê her suke.
Her cay rê vatena huyê.
caê Tuncêliye rê ambar-
go no ro. Tuncêliye ra çı
wazenê, dawa çınay
kenê? Sarê Tuncêliye
(Mamekiye) çıwo, dew-
lete rê gureeno? Çıwo,
qorucêni keno, çıwo,
hetê dewlete dero?
Dewro viren ra hata
nıka serbestiya Dêrsımı
sero sare no ro? Nae ra
gore milet domanunê
koy dest livaeno.

“Sipêdera uştime ra, ara
t, mı va, şêri zerrê suka
e ra ke vejayme, Revetê
dermu rae gureti vi. Ma
vê Pilemurime, saê nêker-
ê!” Revet ra vêrdime ra
ormu thip-tholê. Pardiye,
utu gînê piro. Ora dime

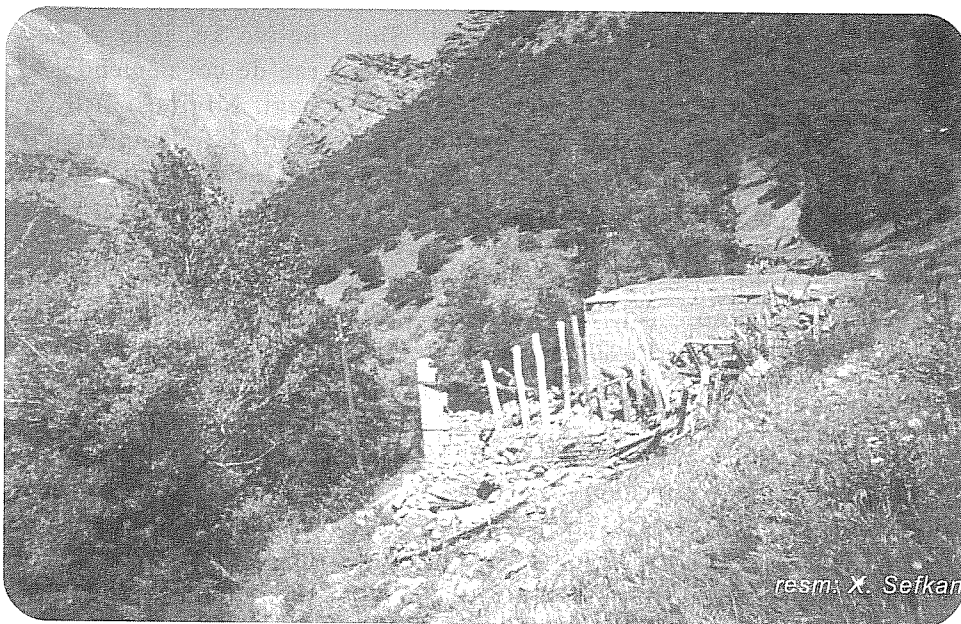
resm: X. Sefkan

dime nîfîsê ma peyser ardi, day ma. Ma kotime
'ra rae. Mî uza jüyê ra pers kerd, her roze nîa
vîndarnenê, saê kenê? Va ke „Heya, daymêna
kî nîaro, endî ma bêzar kerdime.“

Hudutê Tuncêliye de beliyo ke, hona orfi idare rona. Ray çıqa ke virastê, qum kerdê ki,

Pirdosur de vejiayme.
Cendermu rae gureti
vi. Ma ardime war,
nıfısê ma gureti,
berdi, zerre de qeyd
kerdi. Mara pers kerd,
„Kata sonê, key
yenê?“ Ma ki cüav da
cı. Niştıme re areve,
bime rast. Bınê
Pirdosuri zof rındek
têdust de vıraşti vi,
heni hurendia hode
vinetey vi. Boa binau
saê ke kerre gureti vi.
Rewra çıxae gurlaği
bi, şên bi! Nıka
bêveng u bêvaz vi, ho

resim: X. Sefkan

mınıtı vi! Hêgao Derg, Zağge, Pırdê Markasori,
Revetê Cêri, Yolçatiyê Najima, cafê Qutuderey
(Çhemê Şêrxanu), taa hata zerrê suka
Mamekiye butu xan-xırave vi. Jê vireni ne rau
ra otobus u tofıfili vêrenê ra, ne makiney
vêrene ra. Ravêra her ca aravey vinetêne, qul
amêne war, qul niştêne re cı. Rew ra mal u gay
bi, qatırê barkerdey rau ra bi. Qe, qe thoa jê
vireni nêbi. Waxto ke kotıme suka Mamekiye,
eke uza ki rae sere cendermey 've polêsu ra
estê. İne ki ma nêvindarnayme, şime zerrê
suke.

Suke de amune war, sodır sate deşine ra hata
verasoni sate phoncine zerrê suke, pêro malu
feteline. Şine verê Lisa Mamekiye, verê
Mektevê Senatiê Lazeku (Erkek Sanat Okulu),
verê Mektevê Senatiê Çêneku (Kız Sanat
Okulu). Bovera şine verê Mektevê Malımiye
(Öğretmen Okulu); uza ra ke vejia, biyêne
malım. Butu bêveng u bêvaz vi. Mektevê
Malımiye de hirê hazari, Lisa Mamekiye de dı
hazar u phonc sey, Mektevê Senatiê Çêneku
heşt sey, mektevê Mektevê Senatiê Lazeku de
hazar u hirê sey televey bi.

Mektevê malımiye qapa kerdo, eskeri tey vin-
denê. Na mektevunê binu de ki, gos mede, di-
rê televey mendê. Zerrê suke isızo. Hazar new
se u hotae de, ma 'ke wendêne, zerrê suke gur-
lağ vi, şên vi. Eke postexane ra vêrdune ra,
çımê mı bovera Mektevê Senatiê Lazeku de
mend. Ma mektev de vime, kam vi, jüy va,
„Yege nao cêro yeno!“ Ma domonu pencere
kerd ra, waxto ke o kot verê pencerey, ma va
„Yege, Yege!“ Avoro qayitê ma bi, va ke,

„Yege de mae, Yege de wae!...“ Hama beno
derd ke, ey xeveri day! Avoro şı. Ma ki şime
tever, bovera Mektevê Senatiê Çêneku ser veng
da. Çênu vake, „Sa vanê?“ Ma va, „Yege hao
cêro yeno, cıra vazê, Yege!“ Çênu va ke
„Ayvo, o xeveri dano!“ Ma va, „Eyra çı vejino,
Haq kenê, cıra vazê, Yege!“ O çutır ke kot verê
dine, çêney perperay ra, huyay, vake, „Yege!“
Qayitê dine bi, va ke, „Yege de sıma, Yege de
uza!“ Çêney huyay, peyser remay. O ki avoro
horê şı. Mozık bi. Camoka bi; perey dêne arê.
Sey Uşên bi, ho 've ho qesey kerdêne. Heykelê
dey Reisê Belediye Mamekiye Mazlum Aslani
've Qemer Gençı ra do vırastene. Azrail bi, o ki
20-25 serre de bi. Vatêne hirê rey çêney wastê,
hiremena ki merdê. Ey ki qar kerdı vi, her roz
sarav sımıtêne; jüyo de bari, lese ra derg vi.
Fotera de Meksika nêne ho sare, zerrê çarşı de
feteliyêne. Bava Bertal bi, jüyo de lese ra derg
vi, budelaê Wayirê ho vi. Waxtê de Xarpêt de
resmê Bava Bertali onto, Hezreti Eliyo, vato,
roto mıletı. Jüyo mao Dêrsımız diyo, vato,
„Lao nu koti Hezreti Eliyo, no Bertalo! Jü ki
Feti bi. O ki lese ra mırd vi, hama quvetın vi.
Çualê ardi (75 kilo) kerdêne phoşti, berdêne
„Dağ Malesi“ de nêne ro, amêne. O waxt hona
şirketê Tuncelililer çinê bi, namê ho Munzur
vi. Verê qarajı de birrêne, vatêne, „Munzurlar,
Munzurlar, her tarafa gider Munzurlar!“ Bava
Xıdıro Çolax bi, eyrê ki vatêne, Estemol de
qevadaêni kerda, xeraz werdo. Bêçıkê ho ra
nêbiyêne, her waxt jê gırmıke vinetêne.
Mordemo de gıran vi. Polêsu ra qariyêne. Reê
o şı qereqol. Ma ki dıma şime. Paskule ra çêver
kerd ra, pêrone ra mıłqi kerd, va, „Ero sıma
kamê, mıra qesu vanê!“ Oncia bi tever, ame.
Zerrê Mamekiye nia şên vi, kel-kelawut vi.

Zerrê Mamekiye de xorti, gos mede, kemi vi; jêde mordemê qerti vi (orta yaşlı). Hama jü çi rê zerrê isoni beno şên, oroşino ra, o ki milet pêro zonê ho qesey kerdêne.

„Kata sona?“ „Bê, şime!“ „Xiyari çond kağitê?“ İyê ke kağite kay kerdêne ki, eve zonê ho qesey kerdêne. „Phoncas u heşt, şeşt u dı, ez jü son, mirê jüyê binusne.“ Sate amê devadevê phoncine, şine çê mordemê ho, destê boveri, leê mektevê malimêni. Uza ki pesewe hata sate des u jüine tevera niştıme ro, horê qesey kerd. Çemê Muzuri verê made rêzeno; bêveng şiyêne, hama yel dêne 'ra ma, honikiya ho amêne ma. Uştıme ra, şime zerre; endi sewe şikiay vi. Sodır uştıme ra, lingu ra amune zerrê suke. Bileta ho gurete, davacêr hetê Tepebaşı ser bine hira, reyna naver, bovera mırd nia da, amunê kotune minibus, hetê Pilemoriye ser bi rast.

Eke çetê raa Najmiya ra vêrda, koy ho seretik, benê berz, koy xofinê; senê roji na kou ra vêrdê ra!... Na kou ra ez ki zofî şî vi sayd. Camê aravi ra çıqa ke bese kerd, ho sere tik nia dêne; çike endi reyna thau ra kam çî zoneno, key yen, son, key çimê mı reyna ginenê 'ra cı. Waxto ke televe vine, her hefte na rae ra amêne, şiyêne; her fitilê rae (virajî) jê zerrê kafa ho zonêne. Nika ça nia bi, na gerivêni çıka? Xof ame mı ro, ters ame mire, tersê şiyaene, tersê dūrikotene. Ca ve ca ho dıma nia dêne. Arave ma fitılu de dēm diyêne, boğazu-nê tengu ra gıra gıra onciyêne, şiyêne. Jüyo ke raa Pilemoriye ra şıyo hetê Mamekiye, zoneno, na rae taê zof tengê; honde ke raa makinawa, naver-boveri ki koê. Koy ho sero vejınê re erşı, vejınê re asmen, zu asmen aseno; zovina thoa nêvinena.

Hotay u jü fıkır sarê mıde cêrêne, ez hode nêbine, ho 've ho ğeyal de bine ke, aravê ma vınet. Oncia cendermey asay. Ae de amune 'ra ho; thıka Pırdosur vi. Oncia ma saê kerdime, nıfısê ma gureti, qeyd kerdî. Şime Pilemoriye.

Roza bine Pilemoriye de taê seker, vasê çay, tenê zarzawut guret, va şêri dewunê Pırdosuri. Yê Pırdosuri nejdiyê vişt u phonc dewê ho bi. Na dewu ra Mazra de phonc çêi bi. Harşıye de çor çêi bi. Jü ki Aşkireg de nejdiyê vişt u phonc çêi bi. Gerza na hirê dewu ra, dewê bini butu thıp-thol, xan u xırave vi. Pırdosur de peyê pırdi de cendermu ez vındarnu, araveo ke mı kompila kerdo ki saê kerdî, phonc kilo seker ve phonc paketi çay ra dı. Mıra va „Ni yê tüyê?“ Mı va, „Heya.“ Va ke, „Nine honde se kena?“ Mı va ez son mazra, uza

phonc çêi estê. Her sarê çêi rê kiloê seker 've paketê vasê çay ra tey bon. Va ke, „Nê, tı nêşiki-na nine berê!“ Dı kiloy seker 've dı paketi vasê çay ra da mı. İyê bini mıra gureti. Ora dıme ez guretu sorği. „Çaê sona Mazra.“ Mı va, „Dewa ma Mazra ra çewres u phonc deqa dota. Son, Mazra de manen; uza ra ki, musade bıderê mı, son dewa ho vênên. Son mezelnê ho ser!“

Qomutani mıra va ke, „Dewa sıma hawa hot serrrio thola, boni gınê pıro, uza yasaqo, ma nêşikime to biseveknime. To nêverdan. Eke bê xevera ma sona, na vıle de eskeri estê, nanê tora, ma mesul nime. O ra gore bızone.“ Mı fam kerd ke no mı nêverdano. Mı va qomutan, qomutanê thay tıya?“ „Ez heni iman ken ke, tı 'ke bıwazê, mı rusnena. Çıke idarê itay to dest dero. Kerem ke, ez şêri, horê dewa ho bıvini, uwo ke hata tha heware bine! Sandaley de ho vêzna ra, şênê ho dariya we, hermê ho bi berji, vake, „Meste so.“ Dıma ki qesê ho kerdî tamam vake, „Tı çond roji naza de mane-na?“ Mı va, „honc-ses roji.“ Ey ki qeyd kerd, nıfısa mı mıra gurete, va ke, „Key 'ke peyser ama, şıya, bê ita, nıfısa ho bıjê, so.“ Yanê kılmiye ra, viza esta, viza 'ke gurete sona. Aravey ra şine Mazra. Pêro kokumê, cênc kes çino. Heni ra awe sımite, dormê hêgau de, dormê bonu de feteline, qaytê dewa ma bine. Bonê çatılı heni vınetey vi, iyê bini gınê pıro. Verva verasoni tiji kou ra gıra gıra şıye. Tiji 'ke kou ro şıye, şıya kou ki gıra gıra nejdiyê dewe biye, amê dewe ser de. Vengê lulıku bırrıya, çizayisê themuji vışıya. Asmen qır-rkhewe vi. Astaray heni zalal beli biyêne ke, belkia nejdiyê des u heşt serrrio newe asmen nia khewe, astaru ki nia zalal vênên. Hama dūri ra dewu de çıley nêvêsêne, dewe de vengê çhêl-çhuki nêamêne. Mı va, „Hewno vinen, ya ki rašto! Mı lewê ho fışt arê, heya, hewn niyo; dewi tholê, kes çino!“

Wayirê çêi nejdiyê neway u phonc serri de vi. Hetê bini ra ki, çê ağlerê aşire ra vi; mordemo de zonoğ, mordemo de baqıl vi. Ma zonê ma, kulturê mara ke qesey kerd, va ke, „Heya cigera m', qesê to butu heqo; waxtê de ma sıma cêncu ra vatêne, hama keşı gos 'ro ma nênenê. Zonê ma bi vındi, xortê ma şî welatu, dewê ma thıp-tholê. Tı bêkeşıya marê vaze, sonde qayt beme, çılê dewe nêvêsenê. Sıpedera urzeme ra, lozını dū nêkenê. Beme wayirê meraxi, beme wayirê derdu. Na dewe de ma kokımime, qederê horê bime raji, se vajine!“

Ey 'ke qesê ho qedena, cêniya dey gula ho kerde pake, va ke, „Cigera m', na dewe 'ke biye thol,

thol nêbiye, zimustu' honde vore vorena, coru jü rêçê caê nêvinena. Ne coliyê, ne lüyê, ne theyrê! Ğezevê Heqio, eve asmu vore sere rêçê çina. Ma, ravêra thowa nia bi?. Tora se vaji!“

Sodır fejr 'ke sana cı, lêl ra ustne ra, kincê ho kerd pay, heni de dest u riyê ho şüt, ho çarna hetê roji. Peyê koy ra tiji hona nêvejiya, hama koy ser de sur kerdêne. Gıra gıra tiji peyê koy ra vejiye, sewle da. Germênia tiji ison hode beli keno. Tenê 'ke tiji biye hira, horê uşire (çüye) gurete, hetê dewa ma ser kotune 'ra rae. Suse ra oncine, şine wertê mezelu de vinetune. Jü mezele biye, rameti khalikê mı vati vi, „En mezela khane nawa, mezela khalikê Butina, mezela Alê Mamia. En ravêr o amo naza, hama çond sey serro, kes tam nêzono. Leê a mezele de vinetune. Tı heni zona hona newiya, caê ho qe botıl nêbiyo, kemerê serê mezele hona pay raê. Mezelê butu solunê gırsu ra nımıta; her sole nejdiyê metreê esta, jê roza ewroêne beliya. Ae sere 'ke tenê eyle bine, amune vilê dewe. Uza ra bover koê Xıncoriye, Vilê Mexşi, taa hata Gola Buyere xeylê koy asenê. Koy khewe kenê, gemi khewe kenê, gile kou ra vore sipê kena. Oncia şine serê jü boni. Dunıke gına pıro. Oda pay ra viye. Lingê ho kerdi ho bın ra, serê boni de amune hard, verê ho çarna ra kou tey qesey kerd. „Naza şine mali, naza şine gau, naza ra vas çinıt, ard, nazau ra feteline! Malê ma kuyo, çhel-çhukê ma kuyo, miletê ma kuyo? Bonê ma ça gınay pıro? Sıma ça leê hode qarmis nêkerdi? Hem van, hem ber-ven. Saê ke mı qersune werda, hemı ki serê zerria bele de; aciye sarê mıra onciye, ame qelvê mı, çımunê mı ra verdiye de, jê goni u rêmi! O bervais de wertê dızanunê mıra eve Tırki na kılami vejıay:

*Dağlara baktım çocukluğumu hatırladım
Köyü gezdim kimseyi bulamadım
Başımı avuçlarıma alıp ağladım
Acıyı ve ölümü kucaklayan dağlarım*

*Ben burada şafakta güneşle doğdum
Dağlara baktım ve bir ah çektim
Ayrılırken
Tez davranıp ölümünden önce
Ölmeden döneceğim*

Ustune ra, wertê dewe de feteline. Boni butu ginê puro. Hama iyê ke çati kerdê, pay ra vi. Ray botıl bi vi. Wertê dewe de bırr uşti vi ra. Jê vireni ne mirçiki, ne qılanciki çinê bi. Hama şüye ve şüye oncia phephugi wendêne, jê vire-

ni; eve vengê zalali bêkesênia ho u ğerivênia marê... O heni welağ de ca verda, ez peyser cêrdune ra.

Peyser cêrdune ra, amune suka Erzingani. Şine qaraji ke, horê bilete bijêri, eke otobusê „Tuncelililer“ tabela ho wanina. Vanê, „Sımarê mijdani, nara tepia otobusê ma sonê Estemol!“ Mı heni zona ke perr u qenati nişti mı ra, sa bine, zerrê mı bi hira; Haqı rê mınete kerde. Namê Tunceli nara tepiya thıka wanino.

Zovi ki olvozê mı bi, ma çor bileti gureti, nam-liyê rae ki dacı, xeylê ki jüvini de qesey kerd. Domanê maê ke qaraji de vi, i ki sa bi. Çiyê ma guret, made bi raşt; ma jüvini ra xatır wast, niştıme 're otobusê ho. Qaraji ra o waxt nejdiyê hot, heşt otobuşı pia bi rast. Olvozê ma marê destê ho sanêne ra. Çımunê mı mızgeley kerdêne, saê ke tiji cêriya. Dumano de şia ništo re kou, zerrê mı ra bervais yeno. Qe iman nêken ke, asmen raune ez, nazau raune. Jê merden u mendene! Otobusê ma Erzingani ra vejiya. Qe keşi ra pızine nêvejina. Her kes mirozuno, bêveng u bêvazo. Na ğerivêni, na qurvete şiyaene rê solixê ho pılosno ho ro, pencerê otobuşı ra çıqa ke bese kerd, na heti ser, do heti ser, ho dıma, xori xori qaytê dormê ho keno; peyser qaytê Erzingani keno, qayitê kou keno. Soforê otobusê ma ki, saê ke na bêveng u bêvajiye de zerrê ma wendo. Kaseta Enver Çeliki na vera:

*Bir avuç toprağına hasretim
Ölürüm ben sana ölürüm Dersim
Zalim sebep oldu seni terk ettim
Ölürüm sana ölürüm Dersim*

*Koê Muzirio, Koê Muzirio
Koê Muziri hesreta zerrê mını
No ğerib, ğeribê welate suko
Koê Muzirio, Koê Muzirio, Kê Xızirio*

*Dilan dılan, Dilan dılan
Ölüm gerçek her şey yalan
Sensiz hayat bomboş yalan*

Têdıma oncia vano:

*Göğsümde yırtıldı çığlığın sesi
Boğazımda düğümlendi nefesim
Yüreğime akan şu kanı kesin
Yediğim kurşunu sezmedim bugün
Hora raştı ki, nejdiyê hırıs teney otobus de bi,*

gula pêrune gire bi vi. Pêrune sarê ho sanêne lawîka Enver Çeliki. Koê Sakaltutani rê 'ke vejîayme ser, kou ser de dêm diayme, endi Erzîngan ra kotime duri. Boverê mira jüyê mira pers kerd: „Siz nerelesiniz?“ Mî zonê ma va, Pilemoriye raune. Çike mî heni guman kerdêne ke, qulo pêse Tuncelililer nêniseno, ni pêro qomê mao. Hora raşti ke heni vi. Na haylime ki mî cira pers kerd, sîma koti raê? Va ke, „Ma Kelkit rayme.“ Mî va, „Nê bîra, Kelkit de mîletê ma esto?“ Va ke, „Heya, xeylê dewi zonê ma qesey kenê, butu ki Dêsim ra amê.“ Mî va, „Rînd ke na Tuncelililer kot na rae, gegane mîletê ma horê otobusê hora sono, horê zonê ho qesey keno. Vake, „Hora raşti ki henio, ez şine ke firma .... ra bilete bîjêri, çimê mî gîna 'ra „Tuncelililer“, ez a firma nêşine, şine „Tunceliler“ ra bilete gurete. Ma ki phontenime, Alamanya ra ameyme izne, nîka peyser some. Wayirê a firma otobuşî ki Kîrmancê, biyağki niyê, mordemê, pêra veyva minê. Hama çimê mî 'ke gîna 'ra nûstê „Tuncelililer“, zerrê mî tamîl nêkerd, şine „Tunceliler“ ra bilete gurete. Mordem gonîa

ho nêerzeno, o nuste „Tuncelililer“ esto ya, o her çî rê beso; seveta yê nusti ki vo ison canê ho dano.“ Qese ho cê nêvîsna! Va ke, „Bîraê m', ez Kelkit de bine, uza bine pil şine Alamanya. Hama mî zonê ho ca nêverda, domanê mî ki zonê ma qesey kenê. İyê ma, khalikê mî, Xozatî ra amê na dewa ma. Hama ma 've derezaunê hora jûvin vîndî nêkerdo. Kotî beno, bîvo, ez van, ez Dêsim raune, eslê ho inkar nêkon, no marê ayvo.“ Ma nîa derga derg qesey kerd. Nêoz çond sate vêrde ra, otobusê ma mola dê. Gîra gîra otobuşî ra ameyme war. İ otobusê bîni ki amey, mola dê. Hama çimê butîne otobusê made mendê, se 'ke ga kardî de nîa dano! Hama çî beno, bîvo, kam sa vano, vazo, waxt ke ame, merdene thoay ver de nîya. A sewe heni geyalê welatî ra kerd ra sodîr. Sîpêdera tomefile ma ame, rest Estemol. Her jüyê ma jû hetî ser perra, bîme parçey, reyna çimê keşî ve keşî nêgîna; jê hewnê sewe...

20.09.1999

□

Kemera Qusağê mende

Vêrdu ra, ezo dewe vera
Bon sanît pê dês u kemer ra
Surtmey ontê, kilit no çêveri ra

Ağwe dêsû ra şîya, qusağî ta diyê
Dêşî rîjîyê, kemeri têsêr de şîyê
Olkey dêm diyê, ustîni ver vejîyê
Bonî gînê pîro, çêrangî tikmîs biyê

Usaro, dina çê vêsaiya khewiye
Bîlbîl waneno seveta gîrîviye
Dîna mî sero biya xan u xîrîviye
Ağme bîme, eve şîn u şîaiye
Ala koti phoştî saneme hardê vêsaiye

Xêri ra dî kîlamî

Şine Diarê Dewe

Nîştîne re tomofile, şine Mamekiye
Usaro, dina khewiye
Terkîtu, şine huzurê yûzbaşî
Cîra ken reza u minîtiye
Reê şêri bîvênî Aynîga vêsaiye
Vano, a dewe çond serriyo thola
Hawa hurendîa hode ramerrîdiya
Mî dîhasê serriyo ca verda
Şine sotmala gîrîviye
Ez domanê na welatî
Tenê bê ramaniye

Çûya ho gurete
Sana Suse Yoluyê
Vengê, vazê çîno
Dîna çê vêsaiye
İp u isîz u viraniye
Vîlê qumî de dêm dîne
Ondêra dewa cêrenîya mîde
Bonî gînê pîro, xan u xîrîviye
Nata qaytê cî bîne
Lesî mî ricîfiye
Ondêr zerrê isonî tamîl nêkeno
Pay amune hard
Çhoka zonîyunê mî şîkiye
Çimê mî kou ra mendî
Bovera asena ondêra Xîncoriye
Çîmunê mîra hêrşî gurrenê
Cêncênîa mî sîma dîma vêsê, qedîye

Ap Îsmail u Berbisê Gay

C. Çarekız

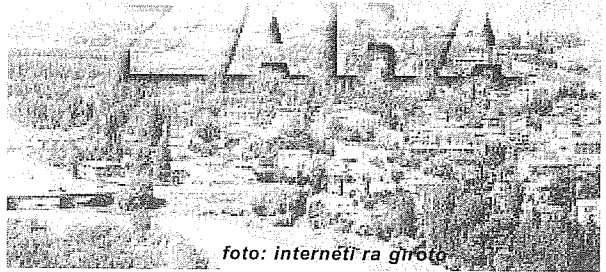

foto: internêti ra gîrot

Îsani ke zordariye, zuqimîne u zorbajiye kerde, albazê xu benê kemi. Jû ferdi ke bêhed u bê hesab ra nêheqiye ke kerde, ciranê xu nêbenê. Mordem ke telefkerdoğ, bebext, xırav, bêderman, mızımız, nêz-anog u bêserm bi, dostê xu qe nêbenê.

Xuya isani ke rınd u rast biye, i isani rê tebiatê isani wes yenu. Terbiya gureten u terbiyain, her daim çiyê de rındu. Vanê, "caê isanê rındi, her daim ebe rındiye ra biyu berz". Coka raa Heqî de ewliyay, piri, rayveri, jiari u diari pêru ebe rındiye ra mertebê xu guretu.

Îsani ke isani ra hes kerd, weşiye (tebiat) u heyat ra ki hes kenu. Asme ra, roji ra, asmeni ra, kou ra, theyr u thuri ra, isanun u heywanu ra hes kenu. Îsani ke hes kerd, awa qulencîne bena zelal...

Ap Îsmail (Îsmail Balcı), Dewa Pile ra bi. Heta merdena xu ki Dewa Pile de ebe araqê çarê xu guriya. Conu de, hêgau de, kou de, çê de ap Îsmail tım guriya. Ap Îsmail senik kotêne ra, sefaqê sodiri de ki hema ustêne ra u vatêne:

- Ebe sa biyaene isan ke kot cîle, eke isan zerr-reweşiye ra hewnê xu guret, i isani rê çar saati hewn ki besu.

Ap Îsmail her daim sefaqê sodiri de ustêne ra, şiyêne wertê mal u naxirê xu. Mangi, mi, biji, voreki, herê ap Îsmaili, bızêki, kerg u gaê ap Îsmaili, pêru jû ca de, jû axure de bi. Her sodır Ap Îsmaili hal-mezalê mal u naxire xu pers kerdêne u malê xora vatêne:

- Sodirê Heqî sima sero wes bu.

Mal u naxirê xora ap Îsmaili zof hes kerdêne. Namê bızı, namê miyu u namê mangu bi. Herg jû, jû name ra name biyêne. Venga kamci heywani ke da, i heywani veng vetêne u amêne lewê ap Îsmaili. Heya, ap Îsmaili jê kulfetê çê xu mal u naxirê xora hes kerdêne.

Eke biyêne son, ap Îsmaili axure de mal u naxirê xu jû be jû saê kerdêne. Hal u xatirê malê xu pers kerdêne, kamci mal nêwesu, kamci naxir bêteqetu tey nia dêne. Tepia sonde hona ke nêşiyu cıla xu, mal u naxirê xora xatir wastêne u vatêne:

- Sewa Heqî sima sero wes bu.

Herg usari ebe kulfetê çê xu, ap Îsmail şiyêne ware. Jû asme Dasaxur¹ de mendêne. Tepia ki şiyêne Mendeke², Mendeke de hirê-çar asmi mendêne.

Jû roze Mendeke de cênîya xu Saraiye ra pia ap Îsmail şî gorra mali ke malê xu bidosê. Ap Îsmaili vilê bızı pê guretêne, Saraiye ki biji dotêne.

Tepia dı tenê mori amay, koti binê pêşê Saraiye! Domani moru ra zaf tersay bi... İnu ki domananê xora nia vati bi:

- Metersê, ni mori amê meymaniya ma, thoa be ma nêkenê.

Hazar u newse u heştæ (1980) de dewa Milku de ez meyman mendêne. Asma çeliye de xêlê vore vora bi. Dewu de zımıstani ki derg bi. A serre, serra 1980 de, sımêrê ap Îsmaili senik bi. Ap Îsmail şî wertê qewaxanê xu. Şî ke mal u naxirê xorê koçên biaru. Ap Îsmaili qewaxu ra xêlê koçên ard cêr. Peyê coy uncia apurê jû qewaxa derge da, wast ke qewaxe ra tenêna koçên biaru cêr. Qewaxe derg biye, ap Îsmail ki endi kokım bi, uncia ki ap Îsmail qewaxa derge ra şî cor. Şî u rışt nıkile, rışt nıçika qewaxe...

Çı hêf ke dewa Milku rê xebere amiye u va ke: "bêrê, ap Îsmail qewaxe ra gino waro; reşto rama Heqî". Na hadisa ser dewızu ap Îsmaili rê şın gire da. Şın u şıvan deguretene de cêni, ciamerd u domani ap Îsmaili rê berbay.

Wefatê ap Îsmaili dıma, mal u naxirê ap Îsmaili, ap Îsmaili dıma berba...! Halê i mal u naxiri ebe çımanê xu mı di. Wefatê ap Îsmaili mal u naxirê ap Îsmaili kerd pêrsan. Mi, biji, gay wefatê ap Îsmaili rê zaf bi pozxin. Ap Îsmaili rê naxır kot şın...!

Wertê ni mal u naxiri de jêde ra gao Altun ap Îsmaili rê vêsêne. Gao Altun wayirê xorê zaf berba... Heni berbêne ke çımu ra gurr-gurr hêsiri çarç biyêne.

Gao Altun kindirê xu rew-rew qurfnêne u ebe çolixe ra xu estêne mezela ap Îsmaili ser. Mezele seru berbêne, berbêne u berbêne..! Sarê xu kerdê-

ne mezela ap Îsmaili ra ebe lingu ra mezele kınıtêne. Wastêne ke cendegê ap Îsmaili bivênu.

Tainu nia va, “cendegê (meitê) ap Îsmaili mezele ra vejime Altuni musnime”. Tainu ki va ke, “gunao, cendeg mezele ra nêvejino”. Peyê coy Altuni cendegê ap Îsmaili nêdi.

Xebere amêne vatêne, “gao Altun uncia şiyu mezela ap Îsmaili ser, mezele seru berbeno”. Ma des ciamerdu gao Altun mezela Ap Îsmaili sera jü saate de zor u bela kerdêne cia. Xortê dewa Milku be xortanê Dewa Pile ra pia, ma dorme re

Altuni guretêne, gao Altun ma heni kerdêne axure.

Hazar u newse u heştaye de ebe şin u şivan gao Altun ap Îsmaili rê zaf berba. "

¹ Dasaxur: Hete Koê Dındile de (nejdiyê 2680m. berzo) jü cao. İta de holikê ap Îsmaili estê. Asma Nisane de ebe çe xu ra pia ap Îsmail şiyêne Dasaxur u Dasaxur de jü asme mendêne.

² Mendeke: Hetê Koê Gurgu de (2688m) jü cao. Holikê ap Îsmaili Mendeke de ki estê. Asma Gulane de ap Îsmail amêne Mendeke u ita de hirê asmi mendêne.

İLEYNA:

tarixê jü eşqê de kılmi

Ali Himmet Dağ

1-

ae ra mirê jü resmê de khan mend
sata de germine kağite ser
jü hüyaişê de sia o sipê
hêdi hêdi beno çequer

hona ke İleyna êna mı viri
jü dılopa aşme
gınena qenefçê şewe ra
hem şewe vêşena hemı ki ez

ae ra mirê jü çik mend
wertê adirê cenemi ra
kristalê şewo cemediae
ebe tania çiki heliya
letikê sozê eşqi
kristalê şewe ra gınay wara
astikê mı bêgoşt mendi

2-

İleyna jü theyre biye
jü theyra kaleka dengizi
perrê dae kefê awe bi
eke ae hes bikerdêne
bê sindor hes kerdêne
bê lome hes kerdêne

çı waxt ke dengizê ruti
hewrê xo çimanê ma vera dardêne we
imga¹ canê daya sıvike
zerê mara dariyêne we, şiyêne

3-

ma o amnan pia viarna ra
thamaranê mermerê awe ra
dı qelbê dırbetını kınıtı
ebe zengenê de jengını

araqê ma beqanê çarfeke rê bi şiraniye
bêçikê manê ke porê jümini de qefeliya bi
bi masi, reşti dengizi

ma seba hêkata marê
heserê newi day ardene
seba adirê dewrêşi
darê mazêniê huşki

wairê kerametane khana Pandora
wele ra kupê şerabi potêne seba mara
ma hetê ra şerab şimitêne
hetê ra cüaniyê² xuyê qemeri³ ramitêne
deyştâ gunana derge de verba herami

ma be her guna taêna biyêne isan

4-

jü destê şodiri çıla şiyê xo ra
a roja siae
dengizi İleyna xeneqnê
(taê ji vanê, ez biyo sebebê qetlê dae)
pey de jü kılama nême mende
a şiyê, ez biyo kemi

a aşîqa dengizia rindeke ra
mirê jü resmê geyala mend
kile ke lojine ca verdana
atmosferi de bena lete lete
hardlerzê eşqi peyda beno
serê mermerê khewi de
na çend serri ra tepia hona
çıla çimanê İleyna şona xo ra

çıla rüyê dae
teyna zerê mide vêşena
06-12-1998

¹ imga=Trk. imge, hayal

² cüani= tay

³ açık kahverengi

Hetê Çermugi dî

TAYÊ KAY

Rošan Hayiq

LO LO ŞIWANE

Kaykerdena na kay dî çend merdîmî benê, wa bibê, kay bena. Merdîmê kî qandê kaykerdenda na kay yenê pêser, inan ra zew beno Şiwane, zew beno wahêrê mali, ê bini zi benê mal, çarwey. Qandê kaykerdenî nê pêpey dî rêz benê. En vernî dî wahêrê mali, ey dîmî ê kî biyê mal u en peynî dî zi şiwane vindeno. Nê pêro pey ra perenê pê u pêdîmî rêz benê. Zew peyra pereno wahêrdê mali, ê bini zi pey ra zew bî zew bî rêzêna pereno ey u şiwane zi pereno ê en peyniyênî. Bî no hesaba zey rêzîla (zincile) nê heme pêpey dî rêz benê. En verniyên, yanê wahêr kewno ray, nê zi pey ra, bî cî tepîştêna (pêgî-rotena) cî dîmî şînê. Labîrê vanê çiçî beno, wa bîbo, zew zewî nêvîrado.

Dî a çerxbiyayenî, doşbiyayenî, rayşiyayenî u geirayenî dî wahêr veng keno a şiwani, veyn dano u vano:

- Lo lo şiwane!

Şiwane zi vano:

-Ey wahêrê mali, vajî!

Wahêrê mali vano:

-Çağî kî ma filan ca dî mast werd, bahdê werdenî to koçîka mî se kerdî?

Şiwane vano:

-Mî torê dê zu qeylanî.

Wahêrê mali vano:

-To qeylanî se kerdî?

Şiwane vano:

-Mî torê dê pastêx.

Wahêrê mali vano:

-To pastêxê mî se kerdî?

Şiwane vano:

-Ma da helawî (helwa)

Wahêrê mali vano:

-To helawa mî se kerdî?

Şiwane vano:

-Mî dê incilî...

u bî no hesaba çiçî yeno şiwani fek, vano, wahêrê mali zi persê ê çi keno. En soyn dî şiwane fina ageyreno qeylanî ser u vano:

-Mî torê dê qeylanî.

Wahêrê mali fina pers keno u vano:

-To qeylana mî se kerdî?

Na persî sera şiwani rê dîha çiyê nêmaneno vajo, mî dê filan çi. Qandê kî kay weş bo, germî bo, sere danê na ray ro. Tabî bol çi esto vajo u pêpey dî rêz kero. Labîrê fina ageyreno qeylanî ser kî kay şênî bo u lejê nabêndê ey u wahêrdê mali dest pê kero. Wexto kî fina bahdoyênî wahêrê mali vano:

-To qeylana mî se kerdî?

Şiwane vano:

-Mî qeylana to kerdî pîrrê fîsa kunci (yan zi fîsa şeytani) u kerdî to zincî (pîrnîke).

Wexto kî şiwane wîna vano, na vatenî sera wahêrê mali hêrs beno, çîwey xo, xo dest dî şaneno, lîrzaneno u bî ê çîwedê xoya gan weno peynî, şiwani ser kî bî ê çîwedê xoya şiwani ro do. Wexto kî no çîwey xo, xo dest dî lîrzaneno, şiwane zi xo keno hadre (hazîr) kî ey ver xo bîpawo. Wexto kî no gan weno şiwani ser, şiwane zi cî ver remeno kî no cî nêresno u bî ê çîwedê destê xoya cî ro nêdo. Labîrê wexto kî no wahêrê mali vernî ra ageyreno peynî ser u nano şiwani dîmî, vanê zew zewî nêvîrado u a tepîştêna inan bî o hala bîramo u dom kero. Wexto kî wahêrê mali şiwani fetîlneno, kes kesi pê ra nêvîradano, pê tepşeno u ê zi wahêrdê mali dîmî bî eya remenê, bî eya çerx benê u o hetê kotî ya şîno, nê şopa (rêça) ey ramenê. Şiwane zi destê xo ê vêrdê xora nêvîradano u o zi bî o hesaba cî ver remeno. Wahêrê mali şiwani fetîlneno kî cî reso u ey koteki kero, şiwane zi cî ver remeno kî o xo cî nêresno u derbî pîro nêdo. Wahêrê mali na kîşt, a kîşt, na doşî ser, a doşî ser kewno şiwani dîmî u ey fetîlneno, şiwane zi naşt-daşt çîwî dano xo u cî ver remeno. Şiwane wexto kî cî ver remeno, tîm xo çewt keno u zu zu fînî zi xo nano ê kî, cî ver inan pey kî wahêrê mali fîrsend nêvîno u derbî cî nêresno. Zu zu fînî wahêrê mali derbî erzeno cî, labîrê o xo çewt keno u a derba ey gunena maldê cî ro. Zu zu fînî zi ano fîrsend u derba xo resneno cî. Wîrna hetî zi vanê bol çapîk hereket bîkerê. Wahêrê mali çapîk hereket bîkero kî, xo cîresno, şiwane zi çapîk bo kî, bîşo, xo cî ver bîreyno. Nê wîrnayê kî roldê Şiwani u wahêrdê mali dî kay kenê, vanê bol şît u çîmakerdey bê kî, kay germ u weş kerê u pê bîfetîlnê u inanê peynî u vernîda xo bî xo ya bîedîznê (bîqefelnê) u hêle ra

bıfînê. Wexto kî wahêrê mali çapik hereket keno yan zi şiwani xam keno u kıştê ra beno şiwani ser u xo resneno cı, bî ê çiwedê xoya çend derbi pêsero pey ra dano kulmekandê (gırmıkanê) şiwani ro. Hendê çend solıxan na kay bî no hesaba, bî pê fetilnaena, doşkerdena, çerxkerdena ramena. Wahêrê mali tim şiwani fetılreno, şiwane zi tim cı ver remeno. Bî no hesaba kes çend deqıqey bıwazo, hend na kay kay keno. Sinorê cı kes bî xo ronano u kes bî xo peyni dano cı.

Tabi govenda na kayda *Lo Lo Şiwani* zi esta. Ferqê nay u *Lo Lo Şiwani* noyo kî, nay dı mal rol kay keno. Kay bî no hesaba kay bena. Na kay dı zi fina zew beno şiwane, zew wahêrê mali u ê bini zi heme benê mal u zey a kayda verênî pey ra pê tepşenê u pêpey dı rêz benê. En verni dı wahêrê mali, ey pey dı mal u en peyni dı zi şiwane pereno ê en peyniyênî u kay dest pê kena. Wahêrê mali şaneno ver, ê bini zi nanê ey dımı. No çerx beno, doş beno u geyreno. Dı a çerxbıyayenî u geyrayenî dı finêna hêrs beno, çıwey xo, xo dest dı lerzaneno, bureno u qireno şiwani ser u gan weno cı ser. Wexto kî no finêna bureno u qireno, ê kî bıyê mal, ê heme finêra bî rêzêna çewt benê u çok danê. Tabi vanê, na çewt bıyayenî u çok dayenî bî usul u rêzêna, zey govenda bıbo. Kes destê kesi nêvırado u heme piya çewt bê, çok bıdê u werzê ze kî kes kay kay keno u govendî anceno, zey ey. Wexto kî nê çewt benê u çok danê, dı o mabên dı u o sire dı wahêrê mali gan weno şiwani ser kî, bî ê çiwedê xoya derbi ey ro do. Wexto kî no xo resneno şiwani u dano şiwani ro, bena haho hahoya şiwani u şiwane cıver remeno kî xo kotekan ver bıreyno. Wexto kî şiwane remeno, şıno ê merdımandê çokdayan miyan kî xo jewi pey dı, yan zi inan miyan dı bınimno u xo kotekandê wahêri ver bıreyno. Şiwane xo bî inana mahfeze keno. Wexto kî şiwane kewno inan miyan u xo nımneneno, wahêrê mali zi çorşmey ê mali şıno u yeno kî ey mali miyan ra teber do u pırodo. Wexto kî şiwane kewno inan miyan, ê ge werzenê pay, ge çewt benê u çok danê u ze kî govendî bancê, wını çok danê u werzenê. Labırê vanê na çokdayen u werıştena ninan bî duzen u usulêna bo. Qandê coy zi ewro bol merdımı na kay nêzanê u ameya virakerdeni. Çımki rewnao keso na kay kay nêkeno u bol

merdımı zi nêzanê, seni yena kaykerdeni. Qandê coy ameya virakerdeni u bıya vını.

NIMITENA SİYA GERMI

Na kay şewı yena kaykerdeni. Wexto kî şêlîg yeno pêser u wazenê kî na kay kay bıkerê, veri şertê xo ronandê kî ka kam qezenc bıkerê, do çıçı bıdê cı, ey danê bellikerdeni. Şertê xo ronay, tepeya, nê şınê siyênda sıpê gênê, anê a siyeri kozdê adırı miyan dı kenê germ u ay gênê, benê caê dı, taldeyê dı nımnenê. Siyeri (kemere) kenê germ kî kam bıvino, bız-

ano kî a siya. Qandê ê hesabı, siyeri kenê germ kî kes hile nêkero u sinada sıpêya zey a siyeri niyaro u nêvazo naya. Nişanê a siyeri zi germkerdena a siyera. Merdımê kî şınê u a siyeri nımnenê, ê merdımı yenê koşeyê dı ronışenê, ê bini zi şınê geyrenê a siyeri. O kî a siyeri vineno,

o a kay qezenc keno. Wext beno bî seatana geyrenê cı, kes nêşeno bıvino u bî no hesaba peyni danê kay u kes zi qezenc nêkeno. Na kay zi bî no hesaba kay bena.

HEREKA DERGI

Na kay kaykerdeni dı benê dı qefley, dı guru-bi. Bi dı qefley tepeya nê xo miyan dı hi-zıwa (yanê yazı türe, qırş degrotenı, veng-pırr) kenê. Dı a hi-zıwa-kerdeni dı bi maya kê se, ê merdımê ê qefli heme pêpey dı, hendê di-rê gaman bıwabêna rêz benê. Rêz bi tepeya xo çewt kenê, serey xo cınenê xo ver, destanê xo nanê xo kulemekan ser u bêhereket herunda xo dı vındenê. Merdımê qefledê bini zi zew bî zew bî rêzêna yeno xo zew bî zewdê ninan sera, ze kî kes nişeno herekî, bî o hesaba linganê xo pêra akerde çıtme erzeno a kıştı cıya bını. Zewi ra ravêreno zewnay, zewnay ra zewnay u bî no hesaba, çıtme çekerdena kaya xo rameno. Wexto kî zew nêşo, xo zewi sera çıtme çe kero, yan zi lingê cı cayê dê ê çewtkerdi ro gunê u bıkwero, yan zi ey xo bın dı din do erd u bıvino, o qefleyo kî pay rao, yanê ê kî xo çıtme çe kenê, qefley inan pêro veşeno; no fin nobetı yena ê qefledê xo çewtkerdi u bena may inan. Qefleyo kî veri çewt bî bî u ê binan xo cı sera eştê, ê werzenê, no fin ê bini çewt benê u nê xo inan sera erzenê. Ninan ra zi zew bıkwero yan zi nêşo xo çe kero, no fin nê veşenê, nobetı yena e binan. Bî no hesaba na kay yena kaykerdeni. Qandê kî kes kesi rê neheqey nêkero u heqê kesi nêwero, zew-dıdı zi benê hekem. Na kay zi rewnao aya nina kaykerdeni dew u sukandê ma dı. [

ÇEKÇEK U ZIM

Dı kaykerdena na kay dı çend merdımı benê, wa bibê na kay kay bena. Qandê kaykerdenda na kay, kaywani rêzêna pêpey dı vîndenê. Kaywano en sıfteyên xo çewt keno, çok dano, o kî ey pey dı vînderdeyo, destanê xo dano miyanedê ey ser u xo ey sera çıtme çe keno. Xo çe kerd, tepeya o zi di-rê gami eyra duri xo çewt keno, çok dano, oyo kî ey pey dı bî, o yeno ê sıfteyêni u ey sera xo çıtme çe keno. Xo çe kerd, tepeya o zi çend gami inan ra duri çok beno, o bin yeno xo, ê hirê hemını sera çe keno. O en bahdoyên xo hemını sera zew bî zew çe keno. No fin o sıfteyêno kî en veri çewt bî bî u çok da bî, o werzeno xo ser, o xo ê hemını sera çe keno. No fin o kî ey dımı xo ey sera çe kerd bî, o werzeno xo ser u xo inan sera çe keno. Bî no hesaba nobetî vîrnenê u xo pê zewbini sera çe kenê.

Babetna dê na kay esto. Dı na kay dı zi en veri kaywani xo miyan dı qırş degênê, bena maya kê se, o şino xo çewt keno, çok dano, serey xo cıneno xo ver, destanê xo nano xo kulemekan ser u bêhereket vîndenê, ê bini zi yenê, xo bî rêzêna, bî sıreyêna ney sera çe kenê. Kaywanê kî pêpey dı rêz biyê inan hemını bê kewtenî xo çekerd, tepeya no fin o kî çewt biyo, o tenekna dıha xo keno berz u nê fina dest pê kenê u xo ney sera erzenê. Wexto kî zew nêşo xo çe kero, bikewo yan zi ê merdımê bındê xo bîfıno, no fin bena may ey u o şino çewt beno, çok dano u ê bini yenê xo ey sera çe kenê. Hendı kî hemını xo çe kerd u zew zi nêkewt, o kî maya cıya, o tım xo keno berz. Heta wext beno kî, bî xo berz kerdena, berz kerdena tam pay ra vîndenê u nê xo cı serra çe kenê. Hetan kî zew nêkewo nê tım xo ê merdımı serra çe kenê u kaya xo ramenê. Kam kî nêşo xo çekero, ya bikewo yan zi o kî o xo cı sera çe keno ey xo bın dı bîfıno, no fin bena may ey u o kewno herunda ey. Nofin o kî veri çewt bîbî ey u ê kaywanandê binana xo ey sera çe kenê. Bî no hesaba na kay kay bena. Na kay him çeçeki, him xorti u him zi resae kay kenê. Na kay babetêdê kayda herekda derga.

ÇALEK

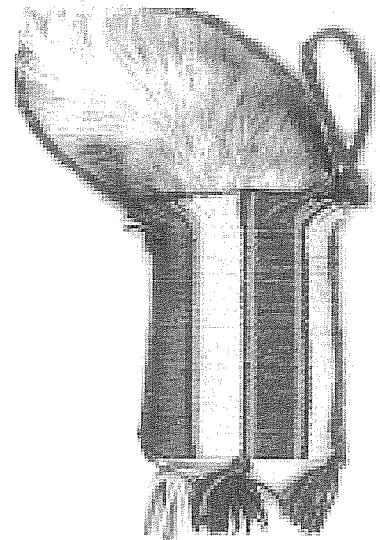
Na kay en bolki çeçkan (domanan) miyan dı yena kaykerdeni. Qandê kaykerdenda na kay des çaleki hemverde pê (pêqarşıya) vîrazenê u panc si (kemerî) debenê hergı çalekî miyan. Si debyay çalekan miyan, tepya qandê kaykerdeni qırşek degênê, ka kam do en sıfte dest bı kay kero u kay bıkerö. Qırşeko degırote kê (kami) rê kewno, o dest bı kaykerdeni keno. O kî en sıfte dest bı kay keno, o kışta xora zu çalê miyan ra panc si gêno u sıreyêna, rêzêna ê siyan zu bı zu çalandê binan

miyan dı ronano. Siya soyını (peyênî) raştê kamcin çalı amê, kamcin çalı dı ronê, o ê siyanê a çalı pêrını gêno u bı no hesaba zu bı zu hergı çalı dı ronano u kaya xo ramenö, dewam keno. Hendı kî siya cıya soyını raştê çalda vengı (thal) niro u raştê çalda si tey estan biro, o tım kay keno. Wexto kî siya cıya en soyını raştê çalda vengı yena, eger çalda qarşidê (hemverde) a çalı dı si bibê, ê siyanê a çalda qarşı gêno, eger çinê bê se, o dest bı kay ra vıradano, no fin zewna dest bı kaykerdeni keno. O zi bı o hesaba, bı o babeta kaya xo ramenö. Kes dı na kay dı si biro zi, nêwero zi heqê her merdımı yan zi çeçeki esto kî zu finı a kay kay bıkerö. Kesi teberde kay dı nêverdanê, hemını danê kaykerdeni. Labirê ê kî şexsê cı, sıhudê cı esto, ê raştê çalda si tey estan yenê u bol finı kay kenê, ê kî raştê çalda vengı bêsî yenê, ê zu finı tenya kay kenê. Wexto kî si çalan dı qedênê, kay zi qedena. Zew zew çeçek sıhudê cı çinêbeno, raştê çalda vengı yeno, nêşeno si biro, bol hêrs beno. Zew zew zi raştê çalda pırrı yeno, bol kêf keno. Wexto kî çalekda kesi dı yan zi çalekda qarşidê kesi dı si çinê bê, wexto ê siyê kî kışta imbazdê kesyayê, ê si pêro ê imbazdê eyrê manênê.

Çalan dı si heme qedyay tepya kê (kami) çend si werdê, ê siyê inan hemını amorenê, ê kî vêşî (zêde) bê, o a kay qezenc keno.

DERABUL

Dı kaykerdena na kay dı kaywani benê dı qefley. Bı qefley, tepya nê mabêndê xora xetê ancenê u hendê dergeyda a xetî xorê hendê dı wedan (odan) hera gewı vırazenê. Herayey u dergeya gewandê ninan vanê, zey pê (zê jübini) bo u xeta werti, xeta verde ninan sinorê nê wıran qeflan bo. Gewê xo zey pê vıraştı, tepya hergı qefle kewno gewda xo miyan. Bı no hesaba gewandê xodı pêvero, hemver pê, pêqarşıya vîndenê u pê pawenê. Qandê kaykerdenda kay cayê xo girot u hadre bı tepya, hergı qefle bı nobeta, sıreya merdımê xo rışeno kışta bini, gewda qefledê bini miyan kî, o destê xo zewi ro do u biremo biro (bêro) gewda xo miyan. Merdımö kî do şıro kışta bini, o merdım finê, dı finı “derabul” vano u gan weno

kışta bini ser. Vanê, o merdım şıro ê qefli ra destê xo zewi ro do u pey dı biremo, biro gewda xo. Wexto kî merdımê ê qefledê bini ey dı gewda xo dı tepışê u nêverdê o xo gewda xo u imbazandê xo resno, o merdım veşeno. Labirê wexto kî destê xo zewi ro do u biremo, biro, xo gewda xo u imbazandê xo resno, o kî ey destê xo dao pıro, o veşeno.

Wext beno o kî şıyo a kışta bini, imbazê a kışta bini ey tepışenê, labirê o xo teslimê inan nêkeno, xo ver dano, xo kaş keno u anceno kî xo inan dest ra vırado yan zi inan bî xoya kaş kero u biaro nakışta xo. Wexto kî yeno, reseno xeta mabêndê wirnan (hurdimênan), yan zi destê imbazandê cı nakışta xetî ra resenê cı, imbazê ey zi şinê paşti dayenda ê imbazdê xora u ey ancenê kışta xo. Labirê ê kî şinê armetey u paşti dayenda ê imbazdê xora, vanê, lingê inan xeta mabêndê inan nêravêno. Wexto kî imbazê ney, ney bancê gewda xo u ravêrnê nakışta xeta xo, ê merdımê ê qefledê biniyê kî pêraê, ey u waştê ey tepışê, zept kerê, ê heme u o kî ey destê xo da bî pıro, pêro piya veşenê.

Merdım yan zi merdımê kî veşenê, ê kay ra vezenê u şinê koşeyê dı roşenê, ê kî manenê ê kaya xo kay kenê. Kamcin qefle merdımânê kamcin qefli hemını bıveşno, o qefle a kay qezenc keno.

Na kay en bolki keynan u cenıyan miyan dı yena kaykerdenı. Na kay çımakerdeney, çapıkey, hereket u quwet wazena. Wext beno qefleyê zewdê bol quwetını xo miyan dı tepışenê, labirê nêşenê ey zep kerê, o ê hemını bî xoya kaş keno kışta xo.

KOLE (PÊ ANTENI)

Dı kaykerdena na kay dı kaywani benê dı qefley. Labirê vanê amora wirna qeflan zey pê bo. Zew zewi ra ne vêşî u ne zi kemi bo. Wexto kî nê merdımân weçinenê u inan kenê qefley, hewl danê xo kî merdımânê zey pê bî quwetınan biyarê hemveredê pê, taê werti bıvinê u zey pê pêra bara kerê kî, kay weş u germı bo. Kıştê bıquwet zu zaifı bo, kay çiyê rê nêbena.

Bî dı qefley, tepeya ne xetê (cıgizê) ancenê. Qefleyê nakışta xetî dı, qefleyê zi akışta xetî dı birêzêna pêvero, hemver pê (pêqarşıya) vındenê. Zu rewteda derga weş qalina bêdırdeyını anê. Nê merdımê wirna qeflan, wirna kıştan pêqarşıya perenê a rewti. Merdım o kî ninan u na kay idare keno, heta amorda hirını amoreno. Va hirê, tepeya hergı qefle hetê xoya pêzewbini ancenê hetê kışta xoya. Kamcin kıştı kışta bini banco kışta xo, a kıştı qezenc kena. Dı a antenı dı zew qefli ra linga zew merdımı zi ravêro kışta bini, yanê akışta xetı, heme piya kay vını kenê u kışta bini qezenc kena. Na kay him cenıyan miyan dı, him xortan miyan

dı, him camêrdan miyan dı, him zi cenı u camêrdana têmiyan yena kaykerdenı.

Wext beno herunda rewti dı resen yan zi gilonc kar anê. O wext nıxteyê werte dı belli kenê, werte reseni anê a nıxta ser, taê ravêrenê akışta nıxti, tay nakıştıdı cay xo gênê. Fına idarekerdoğ heta hirê amoreno u nê dest bî kay kenê u pê ancenê. Kamcin qefle zor bıdo kamcin qefli u ey ravêro nakışta nıxti, yanê kışta xo, o qefle qezenc keno.

SİRQUÇ

Na kay bî dı merdımına yan zi çihar merdımına kay bena. Kaywanê na kay benê dı heti. Qandê kaykerdenda na kay en sıfte nê xetê ancenê, nakışt u akışta a xetı bî gamana peymenê. Vanê heşt-des gami a xetıra duri cay salan ronayenı belli kerê. Cay wirna kıştan vanê hendê pê bo u zey pê duri bo. Cay salano kî belli kerdo, hergı zew gêno beno o cadê xo dı bî rêzêna salan pêsero ronano. Salê xo ronay tepeya nê yenê a xeta xoya werti sero vındenê u qırş degênê. Qırş kê rê bıkewo, o en sıfte destbı kay keno. O kî en sıfte kay keno, o a xetı serra siya xo erzeno, vırneno ê salandê kaywandê hemveredê xo. Dı a eştenı u vırnayena sida cı dı salı yan zi salı bıfıno, heqê cı beno zuna si berzo, çe kero ê salandê hemveredê xo. Hendı kî salı bıfıno hend heqê cı beno sina çe kero. Wexto kî si çe kero u nêşo salı bıfıno, no fin kaywanê hemveredê cı a xeta werti sera siya xo çe keno salandê ê kaywandê hemveredê xo. Bı no hesaba kam kî en sıfte salanê hemveredê (qarşidê) xo hemını bıfıno, erd ro do, o a kay qezenc keno.

Veri kî dest bî kaykerdenda kayda xo nêkerda, nê xorê caê belli kenê u vanê mara kam qezenc kero, o do heta no ca ê bini nışo. O kî kay keno vını, o beno herek, o kî qerzenc keno o beno cınıştok. O kî qezenc keno, o nışeno ê bini u o cao kî veri belli kerdo, heta o ca, xo bın dı ey rameno. Zu zu finı 'ço' vano, zu zu finı 'deh', zu zu finı linganê xo dano kulemekandê bindê xo ro, zu zu finı zi xo cı sero luneno, naşta-daşta çewt keno, ey xo bın dı lerzaneno kî ey hêrs kero u biteqno. Qandê kî qılçixı bıdo cı, nê hereketan keno. Wext beno cı sera pereno goşandê cı u vano raşt şorê, raya xo şaş mekı. Odê bindê cı zi zu zu finı tiziki dano xo, çıtmey erzeno u linganê xo holkeno hewa kî ey xo sera bıfıno.

Na kay him qeçeki, him xorti u him zi merdımê resaeı kay kenê.

PENCUWEK

Na kay en bolki qeçkan miyan dı yena kaykerdenı. Amora kaywanan çend bena wa bıbo, na kay yena kaykerdenı.

Qandê kaykerdenda na kay kaywani benê dî qefley, dî hetî. Bî dî qefley tepeya qefleyê hetê kıştêna, o bin hetê kıştêna şîno. Vanê, nê qefley cay pê u pêzewbini nêvinê. Nê wîrna qefley pê (jubini) ra duri, pê ra miyanîki (dızdiye), daldeyê dî, qordê daran dî, siya bin dî, kokdê daran dî, çal u zıman dî, qelaşandê siyan dî u herwîna kotî cay-êdo nîmîte esto, ê cayan dî xorê pencuweki ancenê.

Tabî wexto kî nê komê pêser benê, qandê anten u şa'tınayenda pencuwekan xorê wextê ronanê u wext belli kenê. O wextê antenda pencuwekan bî tamam, tepeya nê heme yenê cadê xoyê veri pêsero kombiyayî. Heme arêbiyay pêser, tepeya nê hendê solixê nefes gênê. Hebê solix girot tepeya, nofin qefleyo zew hetê cadê xoyê pencuweki viraştênî nêşîno, no qefle hetê cadê qefledê biniya, o bin zî hetê cadê eya şîno. Nê şîmê kî bigeyrê, pencuwekanê pê bîvinê u ê pencuwekanê pê bixerpî-nê. Qandê coy zew şîno cadê zewî, zew şîno ê zewî kî pencuwekanê qefledê hemverdê xo bîvîno kış inan bixerpîno. Qandê na geyrayenî u xerpî-nayenî zî xorê wext ronanê. O wextê cî beno tamam, tepeya heme dest bî geyrayenî u xerpî-nayenî ra vîradanê u yenê ê cadê xoyê pêser amyayî. Heme amey u o ca dî arêbiyay pêser tepeya, no fin bî idarekerdoğdê kaya piya şînê geyrenê pencuwe-kan, ka cîra çend mendê. Pencuwekê kî dest pa nêneyao u nêxerpiyayê, inan zew bî zew amorenê. Bahdê amordenî, pencuwekê nêxîlyae-yê kamcîn qeflî vêşî mendî bê, o qefle a kay qezenc keno.

ÇİLANQO

Na kay çend merdîmî benê, wa bîbê, yena kay-kerdenî. Qandê kaykerdenda na kay zew çîlanqoyo lingînî u ê hergî kaywani vanê, zew çîweyêdê (çüyê) cî bîbo. Nê cayê do duzo hera dî xorê zu qintî vîrazenê, qintî vera new-des gamî peymenê u xetê ancenê. Vanê, a xetî pey ra kaywani çîwanê xo ê çîlanqoyra vîrnê u ey bîfinê erd. Qandê pay ra vînderdenda ê çîlanqoy, en kemi vanê, hirê lingê cî bîbê kî pay ra vîndero. Heme çî xo kerd hadre, cay qintî u çîlanqoy vîraşt, xeta xoya pey dî vînderde-nî antî tepeya, qandê dest-pêkerdenda kay pışkî erzenê, yan zî hi-zîwa kenê. Kê rê bîkewo, o beno may u şîno a qintî vero ê çîlanqoy paweno. Wertey a qintî u a xetî beno sedey (bölümê) pawitoğdê may biyayî. (yanê o kî qintî paweno, ey).

Kaywanê kî do kay kaykerê ê heme a xetî pey dî birêzêna vîndenê kî nobetî amê kê (kami), o kay kero. O kî biya may cî u qintî sero çîlanqoy pawe-no, o çelê (şivê, çarê) keno xo dest u şîno ê çîlan-qoy beno a qintî sero ronano u paweno. Kaywanê kî peydê xetî dî vînderdê ê bî sîreyêna çîwey xo

erzenê, vîrnênê ê çîlanqoy ra kî ey bîfinê erd. Wexto kî nêşê çîlanqoy ro dê yan zî pîrodê u nêşê vaz dê, şîrê çîwey xo pey dî biyarê u xo peydê xetî resnê, o çîwey inan cao kî kewto u vînderdo, o cadî esir maneno. Hetan zewna çîwey xo çe kero çîlanqoy, çîlanqoy bîfino, qintî ra duri fino kî, o zî bîşo vaz do çîwedê xo ser, çîwedê xo ro bo u bî çapîkeya, bî leza bî vazdayena, bîremo biro xetî pey. Labîrê o kî çîlanqoy paweno, o zî bîşo bî lez u beza ê çîlanqoy xo erd ra hewado, bero qintî sero rono u egey ro, o kî çîwey xo beno ey ser, ey bîfe-tîlno, pey ra ey dîmî şano u ê sededê xo miyan dî pey ra ê çelê xo ey ro do, ey veşneno. No fin o yeno paweno, o bin şîno beno kaywanê çîwe çîlan-qoy ra vîrnayenî.

Wexto kî zew çîwey xo vîrneno çîlanqoy ra u çîlan-qoy fineno u qintî ra hebê fêno duri, ê kî çîwey çiyê uza dî ê vaz danê çîwandê xo ser kî, çîwey xo bigirê u bîremê, bîrê cadê xo, xetî pey. Wexto kî ê çîwey inan ê sedey miyan dî bê, ze kî hepis bê. Wexto kî çîlanqo qintî ra duri kewo u çîmê kaywani bîbîrnê, vaz dano çîwedê xo ser, wexto kî nêbîrno herunda xodî vînde-no. Zu zu finî vaz dano çîwedê xo ser, reseno çîwedê xo labîrê teqetê cî çîmê beno yan zî çîmê cî nêbîrneno çîwedê xoro bo u vaz do, biro xetî pey, linga xo nano çîwedê xo ser u paweno kî hetan zewna çîwey xo çîlan-qoy ra vîrno, ey bîfino kî o çîwedê xo ro bo u vaz do şîro xetî pey. Çîmkî pawitoğ zî bol çapîk hereket keno, bî lez u beza beno çîlanqodê xo ro, ey beno qintî sero ronano u çeldê destê xoya dano ê vazdayan ro u inan veşneno. Pawitoğ çele-y xo sededê xo miyan dî kê ro do, ey veşneno, no fin bena may ey.

Wext beno kes bî seatana nêşeno, şîro çîwey xo ê sededê kay ra vezo u vaz do, biro peydê xeta xoya çîwe çîlanqoy ra vîrnayenî. Zu zu finî zî vaz dano, şîno reseno çîwedê xo ser, labîrê nêşeno pîrobo u pey dî vaz do, biro xeta xo pey, no fin zî bî seatana çîwedê xo sero paweno kî, hetan kî fir-send bîvîno, pîrobo u vaz do, biro. Wext beno bî zor u zahmeteya çîweyê xo vezeno teberdê xetî, cay vînderdenda çîwe vîrnayenî. □

+++++

Müeyyin Yıldırım

DEREZA

Cafe & Bar

İstiklal Caddesi İmam Adnan Sokak No.: 28 Kat: 3
Beşiktaş - İSTANBUL Tel.: (0212) 243 49 21 -

Mesela Rençberi 'be Toxım u Hardi

Eke zaf dewa ra xêlê mîlet ke dormê dêde êno pêser, o cîrê jû mesela qesê keno: “Rocê mordemekê de rençber şono, toxım erzeno hêgaê xo. Eke toxım erzeno, tenê pışkino raê ser, binê linga de pelexino, çuçikanê asmêni rê beno qut. Tenê toxımı ki çarçê hardê torjini beno, firıg dano, hama hardê beji de vêşeno, maneno. Tenê toxımo bini ki çarçê wertê teli u tuli beno, werte de hakasino, maneno. Hama toxımo bin gınenno hardê rındi ro, beno khewe, jû ra sed dano.”

Nae ke vano, vengê xo keno berz, vano: “Kamo ke heşnaene rê goşê xo estê, wa goş do!”

İsa manê mesela rençberi 'be toxım u hardi keno araze

Şagirtê İsay cira pers kenê: “Manê na mesela çiko?” O cüab dano: “Heq sırê Hukumdarenia xo şımarê keno ayan ke şıma bızanê. Ê bina rê ki mesela de ano ra zon ke,

‘vinitene de mevinê,
heşnaene de fam mekerê.’¹

Manê mesela ki nao: Toxım vatena Heqia. Toxımo ke kewto rae ser, zê êwê ke vatene heşnenê, hama Şeytan 'ke êno, qese

zerrê dinara fino ro duri ke iman ro cı miyarê u ra mexelesiyê. Toxımo ke gınenno hardê torjini ki, zê êwê ke vatene heşnenê, şabiyene ra cênê ro xo ser, hama bêbingewê, şopê pê inam benê, hona waxtê cerrebnaene de imanê xora kunê duri. Toxımo ke gınenno ro wertê teli u tuli ki, zê êwê ke vatene heşnenê, hama rae ra derd u bela, kêf u eşqê dina u dewletenia dina de nêrewinê, nêresenê. Hama toxımo ke gınenno hardê rındi ro, zê êwê ke zerrepakiye u raştiye ra vatena Heqi heşnenê, qori kenê, xode vındarnenê u ebe sebri rewnenê, resnenê

İncil, Lukas 8:4-15

Çarnış: C.M. Jacobson & Hesên Uşên

¹ Kitabê Peyxamber Yeşaya 6:9

Girotena roci

11ê Ağustosa 1999i

Mesudê Keşki

Çarseme, roca 11ê Amnania Peyêne (Ağustose) 1999, waxtê peroci de roc gêriya. Na biyaiye zaf sêrek yena diyaene, vacino caê de se serre de reê. Çiyo ke zêdêr nasbiyaiyo girotena asmo.

Girotena roci de asme be tiricanê roci ra dûtê dinya de ke amey têri, tici erzena riyê asme, asme ki kena şîye; peyê asme de gîrzê şîye yeno werê, ya ki theza de şîye virazina. Tawo ke asme kena şîye, a şîye ke ginena caê de dinya ro, o ca ra girotena roci asena.

Ebe na qeyde heqe pers kenê, her caê de feza (universum) de tim asme gêrina, ya ki roc gêrino; sêrkerdisê nuqtê xora gîredaiyo. O cao ke asme be roci ra kunê têri, uca girotena roci ya ki asme asena.

Almanya de tam waxtê peroci de, satanê 12:30i de roc ame girotene. Sukanê zê Saarbrücken, Stuttgart, Ulm, München ra ke şîye ebe suretê sate de 2000 km vêrde ra, mordem şikiyêne ni caan ra seba deqaê bîvino, roce se bena tariye. Şiya asme ke vêrdêne ra, zê thezê da cacimia düze anciyêne.

Vanê sate 14:30 de girotena roci sukanê Anadolîye zê Toqat, Çorum, dîma Sêvaz,

“...asmên de roc gêrino...” (M. Yılmaz)

Dêsim, Xarpêt, Çewlîg u Diyarbekîr de ki ama diyaene.

Na biyaiye mîleti rê zaf bi bi qurdesan, kewti bi heyecan. Nae ra, her cao ke şîye vêrdêne ra, hurendia ke asme kerdêne tari, mîlet şî bi uca. Taê ki dûri ra şî bi ke, na hadisa bîvinê. Mordem ke gereke qaytê roci mekero, nae ra verçîmîkê (gözlîgi, çavîki) rocgirotene kerdî bi vîla, iyê ke mendi bi ro verçîmîkê qaynaği. No ki serba sermaye fîrsendê do hewl bi. Çend deqîqa rê i caê ke şîye vêrdêne ra, bi be tari. Taê caan de, şîrket u pawîlka de ki nae ver partiye şên kerdî bi. □

SİYACERMI

siyawa ez,
gueroni tari şew-siya,
gueroni hiraîyê Afriqa siya
kuelî biya ez,
mî kerdên pak mêrdiwoni kueşkê Sezari
mî kerdên hadrî xêrci binonî berzon

mîşag biya ez,
piramidi sêri kueloni mîra bi berz
mî kerdên hadrî xêrci binonî berzon

dengbyej biya ez,
Afriqa ra heyon Georgi

mî dêrdi kîlomê xûi ont
ragtîmê mî vîraşt

qîrbon biya ez,
kongo dî Belçîqayîjon dêsti mî tera kerd
nîka zi mî lînc kên
Missisipi dî

siyawa ez,
gueroni tari şew-siya,
gueroni xueritîyê Afriqa siya

LANGSTON HUGHES
Açarnoğ: EGİT ESKARİJ

karikatür: Hamdi

Qewğa Alu 've Demenu sero

„Tavi, cüamerdi cüamerdê, tavi! Î cüamerd vi!...“

Waxtê qewğa Alu 've Demenu de ez pil vine. Tam waxtê mî vi. '38 de ki ez 27-28 serre de vine. Çêrê Alu apê mî Uso Mozik vi. Ez leê deyde bine pil. Domonê dey ki mî kerdi pili.

Qewğa Alu 've Demenu ra çituri têra biye? Hirê teni Demenu, Çê Gulê Silê

Khalî vanê, sonê, çor malunê Hemê Simi benê. Tîrenê haa! Tîrenê, benê! Hemê Simi 've bîraê ho ra dîma sonê. Sonê, meğel de pê vilê malê ho cênê, vanê, „Nu malê mao.“ Uza hirêmêna biray cênê, danê ninu ro, kunê. Yanê sare u çîmu kenê kurkoti. Kenê kurkoti, terknênê, yenê çê Hesê Alê Heşî; çê ağaê dine, çê ağaê Demenu. Vanê, „Hesen Ağa, mordemunê to malê ma ardo, ma ameyme, şime, meğel de pê vilê malê ho gureto; nia de, ma kuyayme, kerdime na hal!“ Î ki dîzd benê, neq benê, xîravîn benê. O waxt heni vi...

Ağaê dinu vano ke, „Sîma şêrê, ez meste qatîra ho bar kon, rusnon Areê Putîki (Putîk wertê Alu dero); qatîra mî bijêrê, berê, malê sîma rusnon, qatîra ho an.“ Yenê, sonê çê Mursa Ağay, çê ağaê Alu. Vanê, „Ağa, ma ameyme. Demenu malê ma berdo, şime pê sarê malê ho gureto, ma guretime kuyayme, kerdime na hal! Ma ameyme çê Hesen Ağay, Hesen Ağay va ke, »şêrê, malê sîma rusnon, qatîra ho an.« “Hêê“ vano, „Wela dey ve sarê miro vo, hem malê mî beno, hem dano mordemunê miro, hem ki rae ve mî salîx dano. Şêrê çê Tornê Hesê Seydi (Piyê mirê vano, hezbetbaşıyo, o ki; o zamu hen vi.), şêrê inura dadesê malu biarê; i malê ma raçarnê, ma ki malê inu çarneme ra!”

Terknênê, yenê çê piyê mî. Vanê, hal mezal nia. „Malê ma berdo, do maro, ma şime çê Hesen Ağay, Hesen Ağay mara nia va ke, ma ameyme çê Mursa Ağay, ey ki va ke, rae 'ra mî salîx medê! Şêrê çê Hesê Qiji. Şêrê, caê ra dadesê malunê dinu biarê; i malê ma raçarnê, ma ki yê dinu çarneme ra!“

Piyê mî vano ke, „Ewro nêbeno. Şêrê, heştê ra tepia, dês roji ra tepia beno sukî, bêrê, ma ki some, caê ra

Vatoğ: Alo Morr
Arêker: Haydar Beltan
Waxt: 1996, Gulane
Ca: Mamekiye-Gazîke

dadesê malunê dinu ame.“ Urzenê ra, sonê, ho kenê pêsa ciniye ra. Piyê mî maa mî kerda tever, çêna apê İvraim Ardani arda. Sare kenê binê pêsa ciniye. Ciniye vana, „Lêçega mî ve tore vo! Sar yeno,” vana, „çê tode sare keno binê pêsa hermetu ra, tî vana ke, ewro şêrê,

heştê ra tepia bêrê! Ewro 've heştê ra ferqe ho çivao?” Tavi isono, mecbur maneno. Urzeno ra, veng dano ra mordemunê ho, keno top. Butu şîmabajiyê, pêro eve çekîê, her jû xîsmê tavureo. Usê Alê Betî, bîraê ho Hese, apê mî Usê Moziki 've des, des u phonc mordemi heni çip vi! Keno top, sonê dormê Çemê Sawîni de vîndenê. Mali ke anê bari ver, dosenê, mali kenê meğel, a uşîre kenê wertê mali ra, letê mali sanenê ho ver.

„Malê ma berd,“ vanê, Demenu kunê 'ra ve dîme. Nanê jûmîni ra, qewğa kenê peyê bonunê ma, kenê Korta Sure. Gewreke ra apê İvis Yûkseli 've piyê mî ra kîşînê! Na het ra ni kîşînê, lazê Silê Hemi ki dot ra kîşîno; Demenîzo. Jû dot ra kîşîno, dî ki nat ra kîşî-nê! Ae sero gînenê hurê. Sero gînenê hurê, nat dot kîştî; vîşt nat ra merdî, des u hot dot ra merdî. Aşîri koti werte, va ke, „Bêrê hurê!” Goniê ho ki hesav-nay; o waxt heni vi, tavi. Hirê gonê Alu, Demenu sere jêdiay. Alu va ke, „Hêgao Pil ma dê, gonîa mawa hirê tenuna, yeme hurê.” Demenu va ke, „İyê ke biyê sevev, mal berdo, dinura hirê tenu kîsime, yê ma hurênaiso.” Peki va, heni qerar da ve cî. Î sevev ki, hirê bîraê. Hirê bîraê, her jû xîsmê aşîro. Dîzdê, wertê a game derê; ardo, werdo.

Demenu va ke: „Ma nainu çîtur biarime hêsav, se keme?” Usê Silê Lali, Khurêsiso, vînenê; wertê Demenu dero, bavao, Khurêsiso. „Bava Uşê,” vanê, „Tî 'ke na is nêkerê, kes nêkeno. Bese kena sola nainu biarê, era ma dest fiyê?” Î hirê bîrau wertê aşîre de tek verdanê. Çêl-çukê ho yenê yamaniye, geste qîr benê! Bava Uşê' sono leê dinu, vano, „Çê vêsae-nê, çêl-çukê sîma qîr biyo, bêrê, sîma dî biray bêrê. Her jû xêyle cew dan sîma, berê, ala roz ve roz se beno.” Vanê. „Ma, tî ke ae bîkerê, tî Haqê ma, ma

qulê tu.” Vano, “Esmo bêtê!” Bonê de ho, girso, werte birno ra sertme, Demenu ano, o pey de vindarneno. Î uşîre danê ve lozîne ro, vanê “Marê çêver rake!” Vano “Ez nao çêver kon ra, ala bêtê!” Çêver keno ra, birao jû yeno zerre, jû nîno. Welê Alê Soy vindeno. Khurêsîz vano, “Çî qotîk kuyo ve sîmara, bêtê parçê nun borê, cew ki dan sîma, bîjêrê şêrê.” A, o ki yeno. Waxto ke hurdêna kunê zerre, peyê sertmî ra xîl benê, pê cênê. Rêse nanê pa, gîre danê.

Nîka teko bin, teko hirêen tey çîno! Ey çîtur biarê? Mordemê dey, Mirzê Hemê Khal Memî cîra vanê, mordemê dinuno, bêxetao, vanê, “Ma soz do Alu, gereke hirê tenu bîkîşîme. Ma ’ke hirê tenu nêkîşîme, Alu mara gonî cênê.” Dinera vano, “Son, Mirjî ki an.” Demenu cêno sono peyê çêveri, veng dano, vano “Kewra Mirzali, mirê çêver rake.” Cûav dano, vano, “Bava Uşê’, ça çêveri rakerî?” Vano, “Tenê isê mî tode esto.” Çêver keno ra, ey ki cênê.

Hirêmine anê, gîre danê. Hesê Avasê Khali ’ve Avasê Dîlê Paşî ra ki benê uza danê we. Nî Alunê! Vanê, “Ma sîmarê gîre dame, sîma Alu ki panê.” Hirêmine gîre danê, ane tever verê çêveri. Beno ’ra roz. Vanê, “Alunenê, panê!” Alu nêthorenê panê. Vanê, “Ma ’ke nay pa, i ki nanê mara.” Nêthorenê, pa nênanê.

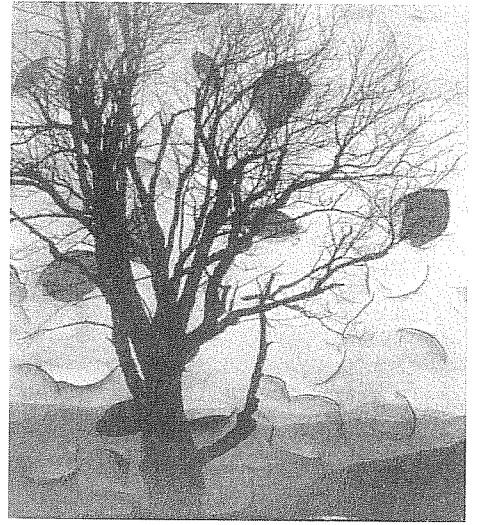
Vanê “Ma berê çê Hesên Ağay, Hesên Ağâ ma qîrr kero.” Anê verê çêverê Hesên Ağay; Hesê Alê Heşî. Eke anê, vanê, “Hesên Ağâ, ma beme merrê xaşîya to, qorî keme, beme her, verê çêverê tode zîrreme, ma beme kutîk, verê çêverê tode laweme, ma qîrr meke!” Eke henî aci aci vanê, “Raverdê!” vano, Hesên Ağâ. “Raverdê, Alu mara çond tenu kîsenê, va bîkîsê, raverde!” Hesê Usê Qîlpî nano pa, dêm dano, hirêmine erzeno pêser. “Ha,” vano, “torê!” Hirêmine uza qîrr kenê. Sero amey hurê. Tam new serri pêro-dais çînê bî. Kes qarsê keşî nêbî.

'38 de jû Dêsimic.

Çime: internet

Serra newîne dî tenî Demenu, jû ki Alîz -Khekê Qemê Nîaji, Alo Dewrês, Lazê Usê Alê Şîay- sonê tholavê malê Kîrîgî, horê dî malî bitîrê. Dîzdî! O zamu’ henî vî, eve dîzdê-nî idare kerdêne. Sonê ke, dî bîzu bitîrê, şûaney vanê “Dîzdî, dîzdî, dîzdî!” Qemo Porr mordemunê ho cêno, kuno ’ra dîme. Ha dîzdî, ha dîzdî, ha dîzdî; anê, kenê Gewreke, çê Mîstê Îlyâşî. Alîz sera sono Kortu. Î hurdî Demenîjî Paga Welî rê yenê Gewreke. Uza pê cênê. Qemê Alê Bîjî, Hesô Gew, Qemo Porr ’ve mordemê ho yenê pêser, rêse nanê pa, gîre danê, benê, kenê oda çê Hemê Mursay. Çardaxe de nîsenê ro, qesey kenê, “Se keme, se nêkeme?” Qerar danê cî, “Jû ma Areîzu kîseme, jû sîma Alu bîkîsê.” Alu namusîzênî kenê. Vaze, “Yau, dîzdê tûyê, bena, se kena, bike, marê çî!” Alu gereke henî bîvatêne! Tey benê wertağ. Rêse nanê pa, benê axpînê verê çêveri. Henî qerar danê cî, jû Areîzu panê, jû ki Alu panê. Pîyê Îvraîm Ardânî, nano Alê Dewrêşî ra. Hesê Îsme vake, “Mî na pa, loqley amê tever, nîa amê pêser, loqle ho kerdî zerre, va ke, »wuiy!« ” Îyê bînî sera bos keno. Vano, “Aha, lazê kutîkî cî nêsanê!” Teka bîne nano Usê Alê Şîay ra. Teka bîne hard de nano î dîrvetînî ra. Hurdîmine qîrr keno. Vano, “Keşî de qal mekerê, na meitu ki beme, dame we.” Mordemu kîsenê, bene danê we, haa! Kenê phoştî, benê erzenê şîkarê kemerî. Peyê Gewreke de Kemerê Nergîjî vanê, şîkarê kemerî de danê we. Vanê, “Xevera ma çîna!” Kenê vîndî, haa! Mordemu kîsenê, kenê vîndî, dî aşîrî!

Khekê Qemî sono Kortu. Roza bîne sono Demenu ra vano, “Horê şêrê, mordemê sîma Gewreke de qîrr kerdê, şêrê meitunê ho biarê.” Vanê, “Nêro, mordemî çîkê?” Vano, “Lazê Usê Alê Şîay ’ve Alê Dewrêşî ra Gewreke de kîştî!” Xevera Kerîmu çîna ke, uza mordemî kîstê. Bêxeverê!

Na pîyê Lâlî, jû ki Bava Tornê Hemê Usê Avaşî wertê Demenu derê. Î hurdîmine rusnenê, vanê “Şêrê çê Tornê Hesê Seydî (rusnenê çê dedê mî), vazê, »Meitê ma ke kotîê, meitunê ma berzê Merga Mewalî, yeme, meitunê ho ame.« ” Apê mî Uşê,

dinura heşiyo pê. Vake, “Senê meitiê?” Vanê, “Halmezal nia.” Apê mî veng dano mordemunê ho, çorphonc teney sonê Gewreke. Vanê, “Sima sayd kerd, sar meitunê ho wazeno. Ma, sima ’ke qır kerdê, meitê dine kotiê?” Vanê, “Zur kenê, ma kes nekısto!” Vano, “Nêro, ni mordemiê, bize niya ke, kenê vindi. Haê yelçi marê rusnê, vanê, meitunê ma biarê.” Vanê, “Ma berdê, estê felan ca.” Apê mî mordemunê ho keno top, sono meitu cêno, beno, Esketê Merge de nano ro. Yenê, meitunê ho cênê, sonê. Meitunê ho benê, danê we. Demenu yenê çê Mursa Ağay. Ağae Aluno. Vanê, “Ağa, Tornê Hesê Seydi made bêro, some, malê Kırığı pêro dame pıro, ame. Thoaê ma Alu de çino. Yê ma u Alu hurênaiso. Dawa ma Areizu dera.” Apê mî vano, “Qemê Porri hirê rey des u dî dê mî, ez nêson, tıfong Qemê Porri ra nênan.” Mursa Ağay urzeno ra, yeno, vano, “Ça nêsona?” Vano “Ağa, hirê rey des u dî dê mî, ez nêson, tıfong lazunê deyra nênan.” Vano, “Thoa ke tede esto, ita de kaleka mî sano, ita de biperro; tı sul!” Vano “Peki”, mordemunê ho keno top, Demenu de sono, peyê Kırığı cênê. Dadesê mordemunê ho ki rusnenê hetê Mazra. Mali bota benê. Mal ki senik niyo, dî hirê hozor mala; heni malo! Malê çor-phonc tağuno (malauno). Hirê şıaney tederê; hirê hermeti. Ciniya Qemê Porri ki tederê. Mali ’ke kenê i tholde, dorme ro yenê, pê i hermetu cênê. Mali danê arê, Şahamed ro, peê kemerî ro, eke çarnenê Kemerê Qılı, çarnenê ro Kırığ, “Qemer Ağay,” vanê, “Perozo, mali bidosê.” A, veng kuno ra tıfongu, danê pêro! Mal ard, xelesna.

Xidê Yeme çê ra Kırığ dero. Mal berd, dustê tuneli de kerd ve çêwlig. Ma ki şime, i diaru, horê şêr keme. Kerd ve çêwlig, Xidê Yeme vejıya va ke, “Uşê, malê mî bıde!” (Mî hona o waxt çek gire nêday vi, hama pilune.) Va ke, “Uşê’, malê mî werte dero.” Apê to Hese, Kheko dedê mî fışt ’ra Xidê Yeme, va ke, “Şêrê, malê Xidê Yeme rabırme, biarê.” Şi, malê Xidê Yeme bırna ra; dî bıze Qemê Porri ki tederê! Vanê, “Kewra Xıdır, malê hora qeyr malê keşi mebe, hal!” Mali bırnênê ra, dî bızunê Qemê Porri ki tey ano.

Malê Kırığı berd, kerd kelepur, werd. Cıra 60-70 male Kerimu rê vezenê, benê çê Usê Murtê Heşi. Usê Murtê Heşi xevere rusnê, va ke, “60-70 malê nawa bara sima veta, vera i malî cême, malê ho rusneme.” Apê mî va ke, “Qeseo henen mevazê mara, qeytan jû male vazê, ma qewul nêkeme!” Nêguret!

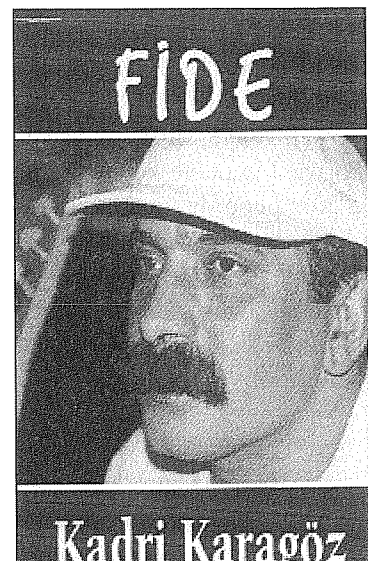
Demenu heqlî vi. Demenu va ke, “Uwo ke ine dızdi kıstê, ma ki gere ağae dine bıkışime!” Mursa Ağay ağae Aluno. Usê Qemê Qurçî vanê, ame şî; o ’ve

Memê Dele-bıraê Alê Dewrêşio. Qemê Bazari, zerrnê dano Usê Qemê Qurçî, fino ’ra bıraê ho, vano, “Mursa Ağay hao wertê bostani dero, bıkışê, bêrê.” Yenê, Mursa Ağay wertê bostani de kısenê! Kıst, terkıt şî!

Apê de Mursa Ağay bi, cıra Uso Hor vatêne; Kortu de vi. Jû dergo de gırs apê de ho bi, her roz amêne Kortasure, son sodır. O ’ke uza de vejıyêne, amêne lingunê dedê mî, ey voz dêne. “Uso,” vatêne, “Voz mede, so Murti bia, voz mede!” Yanê ke, “So hêfê Mursa Ağay bıjê, voz mede, so Murti bia!” Halê dey heni vi, her roz heni vi! Rozê ’ke teseliya ho kote, va, “Tı nika mıra sa vana? So, çermê gay berze uwe, bia, domani hurdi kerê, çarixunê ho bıderzê, ma şime tholavê çê Uşênê Xırancıke! Ma ki şime dustê Uşên Ağay de çê Uşênê Xırancıke, inura jû kıseme yeme!”

Vejıya, ame ke, çermê de gay ardo. Est uwe, kerd hurdi, veng da ’ra apê to Heseni, va ke, “Hese, bê, na çerme hal ke. Her jû cıtê çermu cıde, çarixunê ho bıderzê.” Çerme kerd hurdi, her jû dî parçey day cı, çarixê ho deşti. Endi meste sonê tholavê çê Uşênê Xırancıke!

Apê mî sono çê Alê Kudi. Sono, uza ara ho keno. Ciniya Alê Kudi, sojia adrı seroa, nun pozêna. O ’ve Alê Kudi ra uza kurşî sero niştê ve ro, qesey kenê. Cazıkê (diwanê) ho verê pençeri dero. Vano, “Uşê’, so caziki ser.” Sono caziki ser, nisenno ro. Nia dano ke, hirê mordemi amey diarê gorti, diarê bonunê ma. Veng da apê to Heseni, “Kewra Hese’, kewra Hese’!” Ey va ke, “Yeewo!” Va ke “Ala, bê ita!” Apê to Hese’ sono. Sono, xeyle qesey kenê. Waxto ’ke urzenê ra, apê mî gos dano, tavi; dürio, qese araze nêbeno. Waxto ’ke ciniya Alê Kudi haku sıkkena, vana, “Bêrê nun borê!” Uşê vano, “Ala honıke bia, caziki ser rone; di-rê teney naê amê diarê bonunê ma, hem nun weme, hem ki nia dame, ala kata sonê.” Honıke benê serê caziki, eve Alê Kudi ra hem nun wenê, hem ki pençere ra nia danê. Nunê ho ’ke wenê, bas kenê, urzenê ra. Jû qese ke yeno apê mî gos de, vanê, “Kewra Uşênî ra vaze ke, niondê mî vindi nêkero, to rozê an honıka Mihemedi ser.” Na qesa yena

gos de. Dota yeno ke, Khek hao kert de wertê hêgay de murcor onceno we. "Kheko," vano, "Ala, şime çê." Vano, "Qey?" Vano, "Ala hayde!" Tavi, Khek gurê ho ca verdano, yeno. Eke yeno, apê tora vano, "Hese", aê ke amey ha diar, i hirê teney kam vi?" Vano "Kes çinê vi." Înkâr keno. "Ya," vano, "Ça mîra inkar kena, hirê mordemi amey, sîma serê dêşî de nişti vi ro, waxto 'ke uşti ra, va ke, »Kewra Uşêni ra vazê, niondê mî vindi meke, to rozê anu honîka Mihemedi ser.« Ma vake, "Ça nêvaji, Qemê Kheji vi." Bîraê Cîvê Kheji. Ao ke nano piyê mîra, bîraê deyo. "Wey," vano, "Ma, Qemê Kheji ça bêro, meze-lunê ma sera bîfeteliyo!" Vano, "Tîfongê ho bîjê, ma era dîme kume." Vano, "Teêy, o nîka erjiyo doym, şîyo". "Hese'," vano, "Tî mî nêxapnena, o sono çê zeîya hode ara ho keno, hona sono."

Sonê Çîrtane. Çê Seydi Çîrtane de vi, maa Seydi Demenîza. Khek vano, "Ero, tîfongê ho mîde!" "Nêro," vano, "Ez cûamerdo, ero, ez tîfongê ho çîturi to di!" Khek bêçek vi. Neyse, çekunê ho cênê, eke yenê leê jiare, vano, "Hese", Qemê Kheji çî linge de vi?" Vano, "Qemê Kheji linge de khundurey bi, Lazê Hemê Khali linge de çarix bi." Rêça khundurey de nîa danê ke, rêçe çarna ve Vîrozê Suri. "Ha, mî nêva, sono, çê zeîya ho de ara ho keno!"

Veng danê Xîdê Yeme, o ki yeno. Vîrozê Suri ra, apê to Hese' ve apê mîra, Gomê Hernî rê sonê. Khek ki heni sono. Xîdê Yeme hetê bîni ra rusnenê. Cîra vanê, "So Esketunê Çîrtane, eke tederê, ero serê esketi vejîyê, vaze, »manga diya, manga, manga!« Ma o waxt zoneme ke esketu derê!" Kheki ra ki vano, "Xerxeline de vînde (i ki esketiê), dustê i esketunê bînu de. Xîdi 'ke va ke, »manga, mangax, tî ki xeve-re ma de." Î ki sonê hetê gêçuti. Xîdê Yeme ser Kheki lawukê vatêne. Vatêne, "Xîdê Yeme sono / Qemê Kheji vano, bê / lokmê nun buye / vano, pîzê mî mîrdo / tî nun buye"

Xîdê Yeme sono, wari vera vêreno ra ke, haê noni seroê. Gee ra vano, "Erê, manga de ma nêama, Qemê Kheji i vanê, seveta miyu amê, manga ma teyra, tey

niya?" Vana, "Tey niya." Vejîno serê esketi, vano, "Sîma manga diya, manga, manga!" Dire rey ke vano, Khek xevere dano ae binu, vano, "Haê esket derê!"

Apê mî vano, "Hese, Qemê Kheji çî pa vi, Lazê Hemê Khali çî pa vi?" Vano, "Qemê Kheji qezeki pa vi, Lazê Hemê Khali sapîki pa vi. Qemê Kheji fose

resm: Tornê Bray Eyub

sare ra vi, Hemê Khali kule sare ra vi!" Yoxro ke, leê apê tora ke sonê, kule vur-nenê.

Cêro çêwlig ro 'ke vejînê, çek no 'ro hermûnê ho ser, yenê. Tavi, apê to Hesenî vato ke, "Qemê Kheji fose sare rawa". Yoxro ke, fose da Hemê Khali, kule ey gureto. Tîfong nano 'ro meteris, vano, "Vînde!" Demenu ki yenê, Khela de bînê tağû de yenê pêser ke, meste danê malî ro, mal benê. Butu pêseroê. Vanê, "Eke koti uwe, hona name pa. Kunê uwe, se 'ke kunê uwe, vano, "Heso, Qemê Kheji kamciyo?" Vano, "ao ke

koto sereniye, owo; owo bin, Lazê Hemê Khalîo." Nano pa! Tîfongo vîre' nano pa, owo ke fose sare rawa, ey dano peyê dinu ro. Çek-mek, kînci xeleşî-nê ra. Î hurdê bîni kenê ke, şêrê, bîxeleşîyê. Eke sonê -uwe ki erzena serê miye-, uşîra ho avê erzeno Qemê Kheji. Reê ho çarneno; eke ho çarneno, "Weeyy," vano, "Uşê", Qemê Kheji xeleşîya, o Lazê Hemê Khalîo to kîst!" Vano, "O xeleşîno!" Jüyêna nano pa, a, o ki gînenî waro. Hurdîmine uwe bena. Demenu gîz benê. Xîdo Zeng diarê kemerî ra tîfongê erzeno, fosa Cîvê Kheji sare ra dano we! Veng dano lazê ho, "Hemo, Hemo, ewro roza mawa, Qem şîyo, va şêro," vano. Çemi vera vozenê ke, meitunê ho biarê... A, sero gînê hurê!...

Alu seşt zernî gureti, Usê Murtê Heşî apê mîrê yelçî rusna, va ke, "Bedele to seşt zernî kerdê top, hirê zernî, mîn u bîraê hora estê werte, şênê ma vi; haê amê, to kîsenê. Mî na de astê piyê to! Eke to nêkîsta, tu na de astê piyê mî." Ey ki va ke, "Zîmîstono, her çiyê mî zerre dero, usar ki son çê Usê Sose." A, roza des u phoncîne kîşîya.

Mesela Demenu 've Alu ra nîa viya!

Naver u boveri ra 46 mordemi kışiyê. Vişt u hirê, vişt u hirê! Xeta, sifte Demenu ra yena meyda'. Mali tîrenê. Dîma yenê hurê. Î hirêmine dîzdu kisenê, yenê hurê. Endî thoâê keşî, keşî de çîno. O werte de ki namusizênî Alu ra vejîna. Demi şiyê tholavê Areizu. Sîmarê çî ke! Çâ dîzdunê sari gîre danê, kisenê? Yani, namusizênîa qewğa vîrene yê Demenuna, namusizênîa qewğa peyene yê Aluna!

Vanê, "Gukê xape, gaê xapî ra nêterseno!" Awo ke nê ve apê mîra ki, Alîzo! Owo ke tede lînga tîfongî onte! Hemê Thûye! Kheko dedê mî, Xîdo Zeng (piyê Hesen Cengîjî), î tey vî. Ez tey nêvine. Mî o waxt hona çek gîre nêday vî. Se ke o gînenî waro, î voz danê.

Cîvê Khejî lazê hora heredîno, vano "Sîma Tornê Hesê Seydî kıştî vî, ver bîçarnêne, puşîya ho ser estêne, çek bîguretêne, bîamêne. Çewr' pîro nêdêne! Usîlê cûamerdu nîa vî!"

Jûyo Heyderîz-xînamîyê mî vî; ey qesey kerd, va ke „Dedê to 'ke kışîya, Dursê Îvê Qîjî vake, "Ero, Durso, çekunê ho gîre dime, şîme Kurvak." Va ke, "Eve piyê hora ma çek gîre da, şîme çê Savê Savrî de nîştîme ro. Eke Cîvê Khejî ki uzaro. Domani peyê made goge kay kenê. Kam ke kemera ho saneno goge, vano, "Tuurr, qersuna mî yê Usê Mozîkia." Eke dî-hîrê rey ke henî va, Cîvê Khejî qarîya, ust ra, va ke "Mî kîrê nîoz kam kamî de maa sîma fiş-têne! Sîma ke vazê, Uşên Ağa, Tornê Hesê Seydî, bîza maa sîma bîjêkê neri ana; sîma ke vazê, Uşên Ağao Tornê Hesê Seydî, manga maa sîma gukê neri ana!" Ho çarna nîşt ro. Eke nîşt ro, va ke "Kewra Îvraîm!" Piyê mî va ke, "Ha!" "Ez nêzonen ke, na cîranê dorme ma," va ke, "bîraê mî kışîya, Lazê Hesê Alê Khurî kışîya, Hesenê Mirzê Sîlî kışîya, butîne rê wes ame! Uşên Ağae Tornê Hesê Seydî ame kîstene, nîa dan ke, na cîranunê marê wes nîna." Piyê mî va ke, "Kewraê mî, vînde ke, ez cûavê to bîdî." Va ke, "Tornê Hesê Seydî, bîza ma mara nêguretêne, bîza ma nêtîrtêne, thurîkê ma mara nêguretêne. Bîraê to gome kerdêne ra, bîze berdêne. Lazê Hesê Alê Khurî ki kotêne vîrenîya ma, mara telîye guretêne. Hesenê Mirzê Sîlî kotêne vîrenîya ma, mara telîye guretêne. Coka cîranê dormê sîma, sîmarê azmîs nêbenê!" Vake, "Ooofff, a nîa vaze ke, ez ret bîkerîne!"

Tavî, cûamerdî cûamerdê, tavî! Î cûamerd vî!...□

Varto ra meseley

Nustoğ: Ali Kızılgedik

Ap Mamud u veyvike

Rocê ap Mamud şono qasaba, raa qasaba sera jû arê beno. Eke êno nezdîyê arêy, qayt keno ke, jû veyvîke arê ra vecîna, nata bota qayt kena, ser u paê xo kena duz. Zafî ki rîndeke bena, aera ap xo pê nêcêno, veyvîke ra vano: »Waê waê, ê kutkî qey yaxê to pê gureti bî, nêverdêne ra«. Veyvîke taê şermîna, cêrena re apî, vana: »Apo apo, to ki dî«.

Ap Hesen u Heze

Verde, dewa de pantorî çêna rê zaf şerm dîyêne. 1970 de teze dewe de çênê pantorî pay kenê. Çêna ap Hesenî Heze ki cîtê pantorî çêna, dana xora. Ap Hesen êno, qayt keno ke, çêna dê Heze pantorî dê xora. Tabî nêwazeno ke çêna dê Heze pantorî xora do. Heze ra vano: »Hezê, aybo, şermo. Çêna mî, bê nê pantorîa vecê, nîka ke der o cîrana dî, nêvanê qaytê çêna Hesenî kerê, ne aybo ne şermo?« Ma o pî hebe çêna xo nêşîknê. Heze cêrena re piyê xo, vana: »Kam vano çî vaco, no modeo, mode!« Ap Hesen teselîya xo cîra bîrrîna, ca verdano, şono. Oda de kîncanê xo veceno, beno rut, vecîno wertê tağê de cêreno. Cêni, cîamêrdî, kam ke vînenî, rîyê xo çameno vanê: »Ap Hesen ayb nîyo, tî na yaş de wertê dewe de cêrena!« Ap Hesen cêreno re mîletî: »Bîra bîra, ma şîma hona nêzanenê, no modeo, modeo!«

Bêkar

Hard lerzeno, dewlete serê çêê çûalê şekîr kena vîla. Movete lacê xo Xîdrî ruşnena lê memura, vana vacê ke: »Çûalê şekîr bîdê ma kî.«

Xîdrî şono lê memura, vano:

»Çûalê şekîr bîdê mî!«

Memur pers keno:

»Sen evlî misîn, bekar mîsîn?«

Xîdrî vano: »Ben bekarîm.«

Memur o çağ nêdano cî, êno çê. Maa Xîdrî pers kena. »Ero şekîr qey nêda to!?«

Xîdrî ebe Tîrkî qesê keno, vano:

»Daê, vano ke, ez bêkara, coka«

Movete cêrena ra Xîdrî vana:

»Ero ma, tî qey bêkara, to nêva ke, ma, karê ma kam keno!« □

CENGÊ RÎYE DE GAFFAR DIRVETINO!...

Mehmet TÛLEK

Serru ra serra 1980 de asma paiza virêne ra taqvim roza des u jüine nusneno. Dewleta Tırke generalunê xora jüyê hetê Dêrsım, Erzingan u Bingoli ser rusno teftiş! General ki teftişê xo qedeno, wasto ke oncia peyser racêro, hetê Anqara ser şêro. Hamaaa! Goni u rema feqır u fiqaru kuna ney ver, binê qirtıkha ney de cêna, gula ney de bena girê de olajiyae. Ge, ney jê gay qornena, ge ki jê pisinge mırnena. Saê ke cıra vana, »sıma hondê goni itau de çarç kerda! Nika na kerdunên xora dıma heni ret kata sona?« Raştı ki rae ra zeredexo de henên generalı cêno xo ver ke, na deji ver jê pisinge beno quncıl u dı qatı nêşıkino bile xo rast kero. Do dıma biyo areze ke generalı hetê wer-

den u simitene ser
jêde gest
kerdo!. Pizê xo
mırd çırayno!
Ney na zeredexi
ver rae ra xo
xerepno, eskerê
ke lewe derê, ni
wertê bo u
gımari de verdê.
Na halê genera-
lı ra dıma, tersê
de têlmaşı
eskeri guretê xo
ver, kotê de
ğ e y a l u n ê
xoriyu. Na gey-
alı, ni berdê 75

serri ra avêr u çerexnê, ardê hata roza ewroêne ser.

Çıke 75 serrio ke Tırkiya de çitur ke fonk-siyonê generalu yeno ke bıqediyo, ya ki nêmano, nine tafta eve bêçıku qefçiliya zerrê xo rınd têv da. Vırtis u gımariya xo ki kerda xêrê pi u khalıkunê xo, mıleto ke cumhurêtê naine de weşıya xo rameno, wertê naine de na bare kerda, verda ve ser! Peyê coy ki mıleti rê jü rae verda, kerda ve ver. Mecburi na qefçiliya naine virênde name kerê, cıra vazê, lawan-tawa! Do dıma ki nae jê boa puney rınd boncê zerrê xo. Eke xora heni nêvi, se beno? Dina rıjına, dêm dina generalu ser. Sodır u son naine rê benê jü. Generalo ke hetê welati ser şıyo teftiş, sıma vanê, no

nine ra cêr viyo, çıko? Na mordemek saê ke heni gëletıye ra biyo general? Aqılseşik, qafıkethol viyo? Nê, nê! Nêheqênı mekerê! Honde ki nêbeno. Ney ki xora nisa 75 serru, jê phizê Osmani qomu ser ro ramita!

Zeredexi ke zor do ve generalı, ney perno ra soferi ser bıro, vato;

- Mı rew bıresnê qarajia Xarpêti.

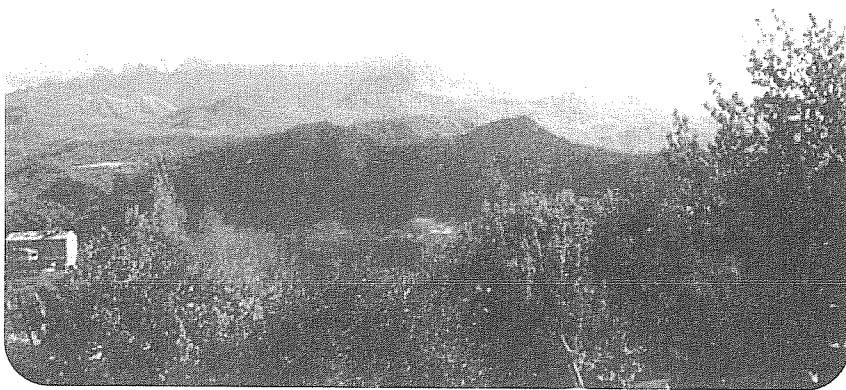
Soferi generalı ra vato;

- Qomutanê mı, ita tu bıvındarnine, xorê bıvejiye tever.

Soferi ra mıliqiyê na dina kerdê, şılpağê esto binê goşı ra, vato;

Mamekiye resm: Tornê Bray Eyub

- Lazê heri! Ez
ke tora sa
vanu, gunê
tu ey bıkerê.
Eskerı tersu ver
generalı wertê
jü saniya de
resno qarajia
Xarpêti. Eke nu
cemsı ra ardo
war, ni kotê
binê çengu, des-
inde resno tuva-
let. Gaê İspany-
oli çitur ke ver-
emino ro paçê
suri, fek u pırnı-
ke ra kıle erze-

na, yê ney ki jê dey hêrsu ver fek u pırnıke ra kıle esta. Zerrê tuvaleti de êndigê xo çerexno na hetı ser, ge çerexno do hetı ser ke xo pak kero. Uyo ke heni zerrê tuvaleti de lawatiyo vıneto, yek de çımê xo kotê ra dêsunê tuvaleti.

Damao bao, taliyo şıao!. Kemer u kuç sola sarê ney sero bıvoro! Qomunistu adırê welatê ney naza ki dardo we. Tırramı kerda hare, çik verdo ve binê naine. Nu zıqumat ke xora kata şıyo, nêşıyo, qomunistı reê kotê rıke, çêver de bıye goni, xo soyno ve ney ra. Reyna çımu keno ra, xo dust de nia dano, dêsunê tuvaleti ra rınd çerexneno. Hama çı hêf ke ezel ke ame, ters fayde nêkeno! Dêsu ra "Pêro qomu

rê têdusteni u biraêni, iqtidarê faşistu rê ki merdene”, “Wes vo cengê xelqî”, “Meste nê, ewro heqa xo wazeme” u jê naine hona zof nustey nuşiyê. Wertê naine ra tek teyna jûkek Genarali re bêguna u geriv amo. “Ayşa, ez tora zof has kon, tu ke mira has mekerê, tu ken parçe u kesegî”.

Generali her ke ni wendê, jê hesê dîrvetini biyo har. Xo xode vato, »na ra ke xeleşiyaena dewleta girse çina! Hama hama senik mendo ke, ma dest ra bivejiyo.« Lerjiye ra tumonunê xo heni nêmezet onceno ra, jê Arşimeti vozeno tever, vano:

- *Mî di!.. Mî diiii... Mî eve çîmunê xo di!.. Mî her daim netekim Pasay ra vatêne. Ey mira iman nêkerdêne. Dê şêro, va se keno, bikero! Eke dest u bare ra yeno, na ra dîma virêndiya qomunistu bijêrrooo!!*

Eskero ke dormê tuvaleti de novete gureta, sas biyo, mendo. Halo ke general koto cî, ne xêr u alameto, ne ki aqîlkariya! Nine wertê xode dijdiya jûmini de qesey kerdo, vato:

- *Nu senê halo! Neyrê se biyo yaw? Kami neyrê se kerdo? Na tumonê ney ça nême raê?* Eskeru ra jû dormê xode nia dano ke çimê mileti dine seroo, axirî qomutanê xo biyo, ar kerdo. Vosto ke şêro tumonunê qomutani rast kero. Oncia cîrê bonco cor. Xafilde qomutani vato şîrp, şîlpağê onto binê gosê ney ro. Eskeri ra vato:

- *Kutiki de nia dê, reê ki verva mî zîq biyo, vine-to. Nêro, ez tora nêvanu, rew so, mirê telsîji biya? Dewleta Tırka peyêne ki hao ama serê jîli. Jû ke pasquli da pîro, gındır bena, sona serê sîli. Ez u waxt sîma vinon! Halê sîma se beno? Kes çîno, xevere dîsmeni do. Cîra vazê, va rînd hene caunê xora kerê! Endi mîrd bireqeşiyê. Seyta' vano qarsê cî mevvêê!..*

Ey heq kerdo, deyreê heni rîndo. Eke henio, va Netekim Pasa ki na ra dîma kafa xo bilêso.

Eskeri pê binê gosê xo gureto, vosto şîyo telsîz ardo, do ve cî. Qomutani eve telsîz xevere da generalê generalu Netekim Pasay.

- *Pasê mî! Awa ke sîma vanê, nafa endi a niya! Halê dewleta Tırke qe rînd niyo. Ez ve xo nîka rae raune, yenu haa. Sonde ma jûmini vineme. Olvozu ra vase, bêrê pêser. Gunê ewro sonde na mesela hal kerime. General Netekim ki xora vijêri ra hazîr u nazîr viyo, vato:*

- *Dê bîra rew mevînde, bê! Ha qeyret! Tenê lerze bike, xora ez ki wazon na mesela reê koke ra hal kerîne!*

Yî sonê, o sonde resenê pê, qerarê cunta vezenê.

Gaffar ki xorê dewa Yozgati de na meselu ra bêxever, sodîr sewe ra urzeno ra, malî saneno xo ver k,ê bero biçîrayno. Cîranê de ney kuno virêndiye, vano:

- *Xevera tu çîna, yasağê teveri esto!*

- *Ça? Çînay rê?*

- *Bîrê mî, bîrê mî! Netekim Pasay emîr do. Vato, nara dîma idarê dewlete sîvilu dest de nê, endi ma dest dero.*

- *Ma, siyasu rê se viyo? Baqîl Sîlema' ve Azaut ra nîka kotî derê?*

- *Î pêro pia estê zerre. Vanê, axirî qîleriya Baqîl Sîlemanî hetê werezay ra tenê vejîya. Hama yê Azautî thowaê xo jêde nêvejiyo. Gîredaiyê Tırku ve dewleta xo viyo. Netekim Pasay waxto ke idare naine dest ra gureto, ni her het ra kerdê men!*

Azaut ki o sîre xorê hetê Bodrumî de ware de viyo. Can bêzariye ver, yasağê Netekim Pasay xo vîra kerdo. Şîyo, xo çîtu (hurdêmena saqu) ser jê mîxi esto dengîzê Bodrumî, azna kerda. Ondêr çê nêvêsa, qe ke nê Netekim Pasay ra pers bîkerdêne u bîvatênê; ecava saqu ser ya ki vêrey ser xo berjîne guwe (awe)!.. Belka ki cîra thowa nêvatêne, na ki nêamêne ra sarey ser! Tavi qezeteciyo nu na hal de diyo, qe vîndenê? Resmê ney desînde onto, berdo, do ve mordomunê Netekim Pasay.

Vanê, Netekim Pasay ki vato: »Dê bêrê haaa, ala reê nîa derê! Îmami ke thîz kerd, camat ki cî keno. Nîka ke qom na mesele Azautî pêheşîyo, xora maney sereê. Yî ki verva na qerarê mî sonê numaisê xo kenê. Eke henio, ma ez îta kamune? Wezîfa mî çîka? Tavi mirê zor yeno, hal ve hal zonê mî na hetî ser dêm nêdîno ke vajîne, hasa, hasa, ma ez ostorê başçavuşîne, çîko? O sîre ez çî wele sarê xo ser kerîne! Kami na bom u qafîke seqetî ra vato, şêro xo saqu ser berzo dengîz, azna bikero? Nîka dora xuya? Rew bojiyê Azaut de bijêrê, berze zerrê. Çîmê mî ney mevîne. Çîtu ser xo jê mîxi guwe estenê çîka, va bîvîno! Rew xevere hakîmunê pîlu derê. Cîra vazê, ceza na sujî, des serri ra sîfte kena.«

Netekim Pasa heni vano, hakgmi ki qe vîndenê. Nu pê gureto, berdo esto zerre.

Mordemek reê nia dano ke gosê Gaffarî qese kerdena ney sero niyo. Gaffarî uza ca verdano, terkneno sono. Gaffarî ki sabiyaisê xo ver, mordemek şîyo, ya ki nêşîyo, çî cîrê qesey kerdo ferq de bile niyo.

Bom ke îşliga sîpiye diye, çîtur kuno tewt, Gaffar ki jê ney desmale cêvê xora veta, koto ve reqîs u tewt. Hetê ra ki birro, zîrço vato:

- *Nafa ke fermanê qomînistu vejîyyaaa!. Bîmîrrêê qomînistî!. Bîmanê Tîrkîîî!*

Zîqmatî heni î mal u gay uza ca verdê, vosto şîyo çê. Esqu ver jê serxoşî ta diyo, qafîka xo da ve şêmîga çêveri ro, pê sarê xo gureto, koto ve zerre.

- *Daê, bao sîma zonenê, Netekim Pasay idare gureto xo dest?!?*

- *Heya, heya! Ma ki nîka xeverî de gos day, raştî ki jê vatena tîyo.*

Mo u pî ve Gaffarî ra kunê cos, dewleta xo heni goy-

nenê, heni goynenê ke sımara endi sa vajine.

- *Pilê ma u dewleta ma delaliê, khulêlikiê, haydar u hesarê ma Tirkunê. İyê ke heni kotê cos, xafilde çêver eve gılê tufongu cinino, vano req u teq. Gaffar urzeno ke şero çêveri rakero, eskeri eve paskulu danê çêveri ro, surtmê çêveri sıknenê, kunê zerrê çêi. Vanê:*

- *Ero, ewro yasağê teveri esto! Ma honde anons kerd! Kenan Pasay televizyon u radon de qesey kerd! Xevera sima çina? İdarê dewlete endi ma dest dero! Na ga u malê tu ça teveraê, qorrenê? Bêvengiya na welati remnenê lan!!*

Eskeri na qeseykerdena xuya nazıke ra dima, destunê Gaffari kelepçe kenê, yenê ke bijêrê, berê. Mua xo nia dana ke Gaffar verva eskeru vilê xo roy no ro, i ki hao Gaffari hetê ra kas kenê ke berê! Mua Gaffari xo erzena lazê xo ver, kelacêrê lingunê qomutani bena, vana:

- *Wııy cigera mı! Wııy lazê mı! Sıma ve Haqi kenê pêskarê lazê mı mevê! Guna lazê mı çina? Gaffaarrr!.. Gaffaarrr!.. Jükekê mı. Ez zonen!.. Ez zonen, miyê ma ki jê ma verva qerarê Netekim Pasay de niyê. Xora Haq ra oseno ke, i ki jê ma bêveng u melaimê. Eke esto, na herênia nianêne, gau kerd. İ qorrêêê!.. Gay qorrêêê! Ez vajine ine yasağê Netekim Pasay lone kerdo, bêvengiya na welati remna. Nika lazê mı se kero? Ma xora, Gaffar kerdo ve bavokê dewlet u Netekim Pasay.*

Na qesunê cênike ra tepia qomutan hêrsu ver yeno ke jê beqe biteqo. Xo gızgıznenno, sono ra cênike ser.

- *Ala na zonederge, lesa vizoê de nia de! İyê ke lesa xo kılma jü vizoê, qına xo ki hard ra nejdiya, coru nêvo nêvo, sima tivariya xo dine rê biarê. Her waxt naine ra xo biseveknê, bitersê! Na reê ki na halê xode nêvîndena, pê ma u Netekim Pasay kaê xo ana. Sıma di? Dest c kerê, heqa na çêi de tutanağ bijêrê. 1- Na çêi yasağê Netekim Pasay lone kerdo!*

2- *Mal u gay tever ra ca verdê, i ki xorê mird qorrê! Na sevev rao ke, naine bêvengiya welati remna. Na mordemeki rew berê berzê zerre.*

Qerarê qomutani ra tepia, eskeri Gaffari cênê, benê qereqol. Hasa sımara başçavusê qereqoli eskeru ra pers kerdo, vato:

- *Sıma nu ça ardo?*

Eskeru vato:

- *Gaffari yasağê Netekim Pasay lone kerdo, hem ki mal u gay tever ra caverdê, qorrenê.*

- *Hımm, nêro lazê kelp u kutiki. Dêma ke tu heni kerdo hıı! Eke henio, nu hetê teroristu dero! Ney berê berzê nezaret. Hata ke her gıye (awe) ra, ci ki fek ra ame, pırodê!*

tertelê 38i ra jü asaiş

Na qesunê Başçavuşı ra dima, Gaffar tersu ver beno zerd u çequer rezefino, jê dakhıla xo piloşino ro nıngunê Başçavuşı ro, vano:

- *Mı kerd, sima mekerê, na kar de geletiyê esta. Ez koti, teroristi koti! Eke xora jü naine ra mı dest kuyo, ey virênde eve didonu parçey kon, dima ki jê xoji xorê wenu. Ez vajine sima nêzonenê, xevera sima çina? Khalikê muno rameti, Hüsvrev Kaniçer kamo? Thowa zonenê? Serra 1938 de Dêsimji verva Kemal Pasay vejîyê. O waxt ki, nine jê nikaêni Tırki nê, zonê xo, dewleta Kemal Pasay nê, idarê xo wasto! Kemal Pasa ke na qerarê naine heşîyo pê zof qariyo, ordiyê xo rusno ve naine ser. Vato:*

»Nafa kok u rıçıkê naine rınd bine ra rêç kerê! Heni vo ke ni reyna riyê na dina sero rıçık u az medê!«

Khalikê mı ki o waxt eskerê Kemal Pasay viyo. Tertelê Dêsimuzu de biyo dirvetm. Herv ke qedîyo, oncia peyser cêro ra, amo Yozğat. Dı-hirê asmi ra tepia biyo şehid. Ney piyê mira vato: »Ma raşti ki jê vatena Kemal Pasay i lete ra jêde qırr kerdi, kok ard! Hama mara ki taê merdi, taê ki bi dirvetini, va bivo! Canê ma Tırku wes vo!« Pasaê ma Kemali sa vato: »Jü Tırk bedelê dinao.« Xojivê dey vo ke, vano, ez Tırkune. Ez tornê kamiune? Tornê Kemal Pasay, Netekim Pasay, Calp u Culp Pasay u Hüsvrev Kaniçeriune. Mı heni mordemo de qolay mevinê. Nika sima ke izne mı derê, vazê, so eskeriya xo jê khalikê xo Dêsim de bike! Na wezîfa u emrê sima, sarê u çımunê mı sero vo! Qaza ma, va ma Tırku rê bimbarek u xêr vo! Xora nae zerrewêşîye ra van u wazenu!

Na qesunê neyra dima axırı tenê itımat yeno ro başçavuşı (name na zıqmati ke vêrd ra, ez endi nênusnen. Sıma wertê xode bidekerne u vazê hasa mara u sımara), beno ğais. Xo xode vano, nu belka ki rol nêkeno, raştiye vano. Ez reê nufusa neyde nia dine. Nu raşti ki tornê şehid Hüsvrev Kaniçeri nêvo? Nufusa Gaffari cıra wazeno. Gaffar nufusa xo keno ra derg, dano başçavuşı dest. Başçavuşı tey nia dano ke raşt ki nufusa Gaffari de nameo peyên Kaniçer (Gonewer!) nuş-

iyu. Mordemek hao des u new serre dero, hama hama ke çêverê vîştine bicino. Başçavuş cêreno ra Gaffari, ra vano:

- *Eskeriya tu ki ama! Tu kağıtê xo kerdê hazır?* Gaffar vano:

- *Başçavuşê mî, na het ra qisaweta tu mevo. Mî kağıtê xo hao heştio ke do ve qereqoli.*

- *Eke henio, nika so çê. Hazîriya xo bike, heştê ra dîma tu rusneme eskeriye. Na dewleteu welati jê sîma zof çêrî resnê, na hêgau de hona zof resenê. Nika senik mendo ke welat hem zerre ra, hem ki tever ra hetê dismenu ra bêro guretene. Welat, Saqarya u Milet wertê tengiye derê. Na sate de fêr qê xort u kokimi çino. Gunê her Tirk, novetçiyê dewleta gîrs u miletê gîrîşi vo. Tirk ke mua xora ame dina, esker yeno! Ero Gaffar naê coru xo vîra meke! Gûye kuna ra, hama dismenê Tirkî nêkuno ra!*

Gaffar qesa başçavuşî birneno, oncia kuno ra cos.

- *Başçavuşê mî, ahhaaa! Mesela nika ke biye areze. Wezîfa miletê Tirkî verê coy fermanê maunê teroristu vezo, do dîma ki naine qirr kero u kok biaro!.. Eke heni nêvi, moê ma her ke eskeri ardi dina, moê teroristu qe vîndenê?! Î ki verva ma, her jüyê marê ses temunê xo, jû rae de anê dina. Teroristu jêdnenê. O waxt ki Tirkîya gîrse de, coru bêvengi u rehetiye nêbena. Ma hucmatê malê xo vejîme. Besê keme jû gore de meğel bikerime. Hamaaa, teroristu se kerime?! Başçavuş nia dano ke Gaffar deyra jêde gonîwero. Meseleê ke lesa Gaffar ra gîrîşê, pîrnika xo kerda cî, hao têv dano u fîno hurê. Qesa Gaffari birneno, perrneno ra ser.*

- *Lazê xojî de nîa de! Na ra ki aqıl dano mî. Nara dîma fekê tora jû çekuya de bine ke pêheşîne, serva tu rînd nêbeno. Tu honde ke emrunê ma ana hurendî. Hero famkor, nêro tu nêzonena? Jû sîlondî rê jû dîk besa.*

Endi Gaffari uza ra rusnenê çê. Heştê ra tepia cîrê sîlaiye rusnenê, oncia wazenê qereqoli. Hurendia eskeriye cîra vanê, dî rojî ki mudet danê cî. Çîtur ke qalê Dêsimî vêreno ra, Gaffar beno çewt, hirê rey lew nano ponçikunê qomutani ra. A sate xatîrê xo naine ra wazeno, terknenê sono çê. Xevere desinde wertê der u cîranunê neyde bena vîla. Vanê, nafa ke hêfê şehid Hüsrev Kaniçeri hard de nêmaneno. Drsîmîjî wa şêrê şêru çîtur beno, eve çîmunê xo bîvinê. Sarê uzay beno top, dî rojî, dî sewî Gaffar rê jê veyvey saz u daulu cînenê. Peyê coy ki Gaffar ve sarê mala xo hata verê qereqoli pia reqêşînê. Vala Tîrku ki pîlosnenê ro qafîka Gaffari ro, cîra vanê;

- *Dê hayde şêrê şêru, tu bîvinime! Na satê torê oğîr vo, nara dîma çîmê ma xeverunê tu seroê, xeverunê tu pineme. Tu ver de hard u asmenê Dêsimî bîlerzo! Uza ra rusnenê Dêsim.*

Gaffar ke şîyo, resto hurendia xo, qomutani nu

berdo, esto wertê guruba acemiyu (xeşîmu). Şêrê “şehid Hüsrev Kaniçeri” vîrênde do ve dunîka alaiye, endi nu kerdo qav u piazu ver. Roza haqî phoştia Gaffari ra qavê alaiye amê şûtene, piajî amê hurdikerdene. Hêştîrî çîm de, fîraşqoy ki dest de kei nêviye. Eskerê ke nu na hal de diyo, taine vato, »lao, lawo! Nu gîreviya welatê xo keno. « İyê ke hal u mezalê khalîk Hüsrev Kaniçeri zonenê, ine ki vato; hêfê khalîkê xo hard de mendo, cokao hêştîrî jê torg u torjiley çîmunê neyra yenê war, kemi nêbenê. Gaffari ki xora her daim goşî kerdê vî, xo no ro qeseykerdena eskeru ser. Nîa do ke nafa qesa dey sero çerexina, xo ve xo vato:

- *Ala sîma reê ki bêrê, mîra pers bikerê. Roza haqî fîraşqî sîma dest de kemi nêvê, qavu buşiyê, jûa kerê, piazu u kartolu hurdi kerê. U waxt ma jûmîni vineme. Serva çînay yeno bervaene.*

Axîrî hirê-çor heştu ra tepia tufong ke do ve dest, nara ki Gaffar rusno novete. Rozê dora noveta sodîrî ke ama cî, qomutani veng do ve Gaffari, berdo oda xo, miletê Dêsimî sero bîrifîng do ve cî.

- *Gaffar, çîmunê xo rînd rake u gos mî sernê! Tu newe ama, miletê itay nas nêkena. Nînu împaratoriya Osmanu ra hata roza ewroêne ne hukmê dewleta Tîrke ardo ve çîmunê xo ver, ne ki say kerdo. Eke bese bikerê, fîrsend bîvinê, dewleta Tîrke jû bêçîka xo sero danê kaykerdene. Nîne pêrunê pia wendo. Hem ki qomînistê saresurî (Qîzîlbaşîê). Ala miletê na zerrê suke ca verdime. Meseleê ke na dina sero peyda biyê, jû ke xo Haqî ra bikero dewîzunê naine ra vazo, bêrê halkerdene na meselu tek teyna rîyê na hard de sîmarê menda! Haq ra nêtersenê! Nêvanê, ma na dewîjênia xo ver çîtur bînê na meselu ra vejîme. Desinde dey sero fîkir ramenê u sîyaset vîrazenê. Tu, nêvo nêvo, miletê itay de qesey bikerê! Na zîqmatî isonî tafta cênê bînê tesîrê xo. Karê tuyu ewroên, pîrdê Muzîrî seroo. Çîqa ke mîlet u tomoîfîlî yenê, sonê, heve ve heve gunê înu saê kerê u mezal cî medê!. Henî bikerê ke meverdê, çîmu rakerê!.. De hayde şêrenê! Sîma bîvinîne! Topê adîrî vê, çîmunê sarê Dêsimîzu ver çîhîku vay derê! Werdene, sîmîtene, kînc u kol, çîk beno va bîvo, çî ke qarna de nuşîyo, lîsta de rînd nîa de, gunê ey bîjêrê! Zovîna rae nayîne rê çîna!.. Her çî naine rê yasaqo. Waxto ke sîma eskeru ra jû wezîfa xo rînd mekero, reyna mêrê itau. Sîma vêsnon!*

Qomutan terşî dê Gaffari, rusno pîrdê Muzîrî. Gaffar ki xora fîrsend dîma viyo. Wasto ke reê dest kuyo, hêfê khalîkê xo jû rae de miletê Dêsimî ra bîjêro. Tezeli rê, Dêsimîzu ra uyo ke a roze pîrdî sero amo, ya ki şîyo, zulmê Gaffari ra bara xo gureta. Gaffari qama gureta xo dest, çî ke amo ver, endi sîma torvunê ardi vanê, torvunê pîrînc u sekerî, çî ke yeno ra aqîlê isonî. Nî eve na qama pîsqîtê, çarçê ver u vîrar-

du kerdê. Zıqmati na torvu sero xo rınd esto we, koto ve çırre. Tornê “şehid Hüsrev Kaniçeri” nia do ke, hao kokımo de Dêsimız vêrd ra cı, wazeno ke şêro. Tafta dıma biyo pukeleke, vırendiya kokımı gureta. Kuyo ve çenıkunê kokımı ra, vato:

- Heyyiii terorist! Tu heni bêveng vêrena ra, kata sona? Rew nufisa xo bımısne mı!

Kokımê ma ki vato:

- Bıkkooo! Nêro ne oldi? Benim arka da pukelek olmissın, geliyor. Tu eznavur-meznavur olmus, çiko? Beni yer! Ezele etmemis, ezele etmemis. Ha nika ke thurık ra nufışı çıkarır sana verir; ma, dinanın soni gelmemiş.

Kokımo fiqare, hata thurık ra nufise vezeno, dano Gaffari ke, di-hirê tenunê xo oncia neyra weno. Çıtur ke nufisa kokımê ma cêno xo dest, tafta beno pur u gız, vozeno, sono leê qomutanê xo. (Yoxro ke ney nufisa kokımê ma ters gureta xo dest, xora wenden u nusnaena xo ki jêde çine viya). Vano:

- Qomutanê mı!.. Qomutaannn nufisa na teroristi saxtewa.

Qomutani cıra vato:

- Nêro, herê Mısır!.. Ma tu ça terorist ca verdo? Teyna nufisa teroristi ana, dana mı? Ma kuyo teroristê tu?

Gaffar sono, bojiyê kokımê made cêno, hard ra kas keno, ano lewê qomutani. Qomutan reê kokım de, reê ki nufisa kokımı de nia dano. Ne nufise de tılmaşiye esta, ne ki kokım u zar şıyo ro “teroristu”. Kokımê ma daymıs nêveno, uza de kuno ve qesa.

- Qomutan beg, tı alayı sever se, qe ben teroriste benziyor! Qusuruma bağmıyor sa, sana bir şey söylüyor.

- De haydeee!.. Tezel u qusır rê, nu koti ra vejıya yahu? Mordemeki de nia de!.. Ma mexezcine, rew çı vana, vazê ke, kar u gurê ma esto.

- Hasa, senden u benden, hasa bu dormeden. Senin bu esker safi lazê mewran oğlu mewrandır. Nam u şanê aşıra mı, na homete bilir. Ben burda hotae serriodir ke yaşıyor. Tı belka ki beni tanımaz. Hamaaa, senin baba ya ki khalık, belka ki waxtê de bana rastlamış!?!.. Beni rınd tanır.

Qomutan hêrsu ver didonunê xo qırısno, yeno ra kokımê ma ser:

- Ez vajine, canê ney hurino! Tu ke jü qesa de bine fekê xora vezê, mı xora od ki kerdo! Gunê ni zonê simao derg, koke ra cıra kerine! Tora van, sevevê canê xo mevel! Ha torê nufise. Çımê mı reyna tu nêkuyê. Rew itay terk bıke.

Qesê na qomıtani, jê qerqesuna kore nata gına ro zerrê kokımê ma, dota cıra nêvejiya. Fiqare u zar reê nat dotê xode nia dano ke, çımê eskeri endi dey sero niyo. İyê haê pırdi sero, miletê mara qelfo de bin pê gureto. Kotê ra ver, hêşiriya na dina anê ve ser. İne ke heni vineno, xafilde lese rijina qorru ser. Nêşikino

ke gamê avêr berzo. Pê sarê xo cêno, hurendia xode deqê nıseno ro. Çımu kounê Mamekiye ra çerexneno, xo xode vano:

- Hey wax, hey! Ax erê leminê aax! Tırku her çı ma dest ra vet. Jê gıya dengiji sana xo ver berd. Ne Kirmanciye, Kirmanciya vırêna, ne ki milet! Ma koê Dundile?.. Tu kotia?.. İsala na sate marê goşi ca nêdê! Xo nêno ro kherriye? Nika sata xuya, se veno! Xofê Hemê Cıvê Kheji, Silê Pıti, Aliyê Gaxi naine sero fiye, cırê araze ke!..

Gaffar reê xo pey de nia dano ke, hao kokım xo xode mılmlınenno, hona uza ronıştao. Eve bêphêzniye gıra çerexino sono, peê ney. Paskulê dano ve wertê qoncıku ro, kokımı meredneno ra hardi. Kokımê ma hard de tenê dezunê xo ver ke lavatino, do dıma urzeno ra pay. Gıra gosê Gaffari de vano:

- Ero lazê mı! Sana darê Xızırı indirdim, onca ki kar etmedi. Dê tu ve xo söyle bu zulım dinanın neresinde böyle çekilir! Ma sen burayı dönderdi roza Kerbelaya! Eke öyle dê vınde, sen hona terorist görmedi. Hamaaa sen qorqmamış!.. O ki sen burda görür ke görür!

Hetê ra vano, hetê ra ki lerze keno, reê uza ra düri kuyo. Haylemê qomıtanio, teyna mendo, yeno ke xo boro. Birreno Gaffari ra, vano, rew bê. Gaffar ke uza ra kuno ra düri, kokımê ma ki xorê pırodaena peyêne ra xeleşino.

Eke noveta Gaffari pırdş Muzırı sero qedına, olvozunê xora pia oncia rae cênê xo ver, hetê alaiye ser terkenê, sonê. Çıtur ke çêverê baxçê alaiye kenê ra, kunê zerre ke çı bıvine! Hewrê şıayêke hata nika Dêsimi sero nêzon çondi serrio fetelinê, tı vana nine na ra adrese vurna, alaiye sero amê pêser! Eve bılskunê xo jê topê Çewres Asparu alaiye gurata xo ver, cor de vornenê ro.

Zerrê alaiye de dina biya zulomet u tariye, haylame u hurhurito. Telsız mezalê eskerunê uzay bırrno, jê vaê zemperi wanenê. Nine heni zono ke endi peyniya dinawa. Albay a deqa de borazane dano puro, eskerunê alaiye keno top, vano:

- Domonê welati, Saqarya u milet!.. Khalıkê sıma na hardu de coru asparu ra nêamey war, itau de zof kar u gurey kerdi! Thowa sıma zonenê!.. Vizoe ve vizoe na hardu de goni çarç kerde, nazay heni gureti ve xo dest. Vala ma ki na goni ra rengê xo guret. Sımarê şındorê Tırkiya gırse tenêna kerde hira! Wezifa simawa vırênê, nisa dine xorê rêçe bıjêre, gunê sıma ki nika jê dine tank, top u helikopteru sero mêrê war. Dismenunê Tırkiya jê morê kobray jü reê de bıqulotnê ro. İtau dısmenu ra pak kerê. Esmu samia soni ra tepia, hetê Koê Muzırı ser vejime operasyonê şehid Hüsrev Kaniçeri. Na operasyonê ma, namê xo şehidê mao ke zomonê ita de verva Dêsimızı do pêro, deyra gureto. Gunê her esker haziriya xo nika ra

bikero. Çhekunê xo rind bisevekno. Heni bikerê ke, dısmeni biteqiyê, dosti ki bireqeşiyê. Na qeza marê bimbareke vo!

Eskeri qesunê albay ra dıma ağme benê, hetê dunike ser lerze kenê u kunê jü rêçe. Wertê na eskeru ra jü Zazaê mao de Sêwregız o waxt aşxanê alaiye de guriyo. Eke raştiye pers kenê, na qesê albay nêame ra cı. Çıke Sêwregız u Dêsimiji axırı jü koke ra yenê, jümini ra dıri niyê. Na Zazaê ma, hona ke eskeri nêamê, hirê qalivi sovunê xo estê ve wertê şorvike. Şorvike rind fişta hurê, dest-paê xo ki piy şütê. Do dıma eskeri ke amê, restê dunike, eve pilunê xora na şorvike ve zovi werdene bine dê ve koçıku ver, naine ra rind pizê xo kerdo mird.

Werdene ke qediya, albay hirê rey reyna borazanê xo cımıta. Na borazane ra dıma her qomutan, çıtur ke tu mali gorre ra vezena, kena tever, jü ve jü morena. Jê dine eskerunê xo tek ve tek morenê, alaiye ra kenê tever. Eskeri eve cemsu, tank u topunê xora pia, benê rêzê hetê Koê Muzırî ser sonê. Tenê ke şiyê, cao ke cemsey, tank u topi nêkunê cı, nêşikinê şêrê, uza de qomutani cemsu ra eskeru anê war. Endi ni kunê ra ko u gerisunê Dêsimi ver. Bêveng xo xode vanê, ala, allaa, allaaaa, allllaaaaa, rae cênê xo ver, vozenê. Binê sakil u bırıku de phêznê ke heşiyay pê, na ra ki jê kesike xo hard ra gızgıznenê. Vanê, ha qudret, ya Allah, bismillah!...

Endi eve na hal ra hama, hama ke biresê hurendia operasyonu. Onder şorvika sovunêne mezal nêdana naine. Çıqa ke esker u qomitan vejıyê operasyon, naine pêropia yek de dest esto tumonunê xo, her jü hetê ser vosto ke xorê caê bivinê. Hardê Dewrêşî bixerrepnê. Sıpero ke nine xorê diyo, her kes bara xo ser rind nıqo, tıqo. Hetê ra ki xofunê "teroristu" ver jê awreşî goşî kerdê viti, nat - dotê xode nia do, vınetê. Gaffar gurê xo ke qedeno, dormê xode hurendia vaşî ra dırıka mori qırına, xo nae ra kerdo pak. Dırıka mori kile verda ve lesa ney, eve na kile ra nu vêsno-pêsno. Xafilde zırço, jıvo, vato:

- Wuuyyy daaaêêê ez vêsune-pêsune, merdunee!

Na vengê ney ser, eskeri jê cengê cihaniê virêni kunê têwerte. Zırçenê u birrenê, jümini ra vanê, teroristu qol esto ma ser, rew mevınderê! Nat-dot ra zıngıye kuna ra tufongu, endi jê phephugi wanenê. Pilê na operasyonu (binbaşı) eve telsız xevere tafta dano waliyê Mamekiye. Neyra dıma ki qomutanê ke alaiye de mendê, dinera vano:

- Buliskê jüine, ero buliskê dıinê cêreno, tamam.

- Buliskê jüine, qesa tu amê famkerdene, tamam.

- Rew mevınde! Dı-hirê alai esker u cepxanê burusnê. Teroristu dormê ma gureto, wertê adırı derime, tamam.

- Tamam amê fam kerdênê, buliskê jüiyinê tamam.

İ henı kotê têwerte, ala uza vınderê!

Gaffarê Yozğati ki tersu ver jê mirçika dêva, sarê xo kerdo ve binê sakili, zutıke ki thil kerda. Ey henı zono ke, eve na hali xeleşino. Şêrê şehid Kaniçeri nêzono ke qerqesunê adrese pers nêkena! Na qerqesunu ra taê qalçê Gaffari ra sotraq vêrenê ra, cıra thıfleu danê we. Dirvetiu ver canê ney ke zon do, Gaffar her ke şı, vengê xo kerdo ra berz u zırço:

- Kes u kusi, qulê haqı çino? Na mılet kotio? Qomutanımm ez merdunê!!

Zırçaisê neyra dıma, qomutano ke nejdi dero, eve telsız emır do ve eskerê dormê xo, hetê ney ser rusneno. Şêrunê qomutani qerqesunu ver, axırı zor-bela çhiv danê, xo erzenê leê ney. Lambunê deşti ney sero çerexnê ke çı bivinê. Gaffar lese ra cor wertê cı de, lese ra cêri ki wertê goni dero, nalenı. (Sıro ke qerqesunı gınê ve cı, yoxro ke Gaffar sari ser gıno ve wertê qeşçılıya xo ro) Ney kenê wertê batanya, guçıkunê batania de cenê, benê xeyma qomıtani. Qajiyê welati, cı u goni ra ke kenê pak, dirvetunê ney pisenê têra. Dıma ki Qomutan Gaffari cêno ve xo dest, endi hurdi, hurdi kuno ra ver, dano ve qeseykerdene.

- Nêro, torê se vi? Sıfte ke, rew her çı heve ve heve bıvaze. Xora ez bızoni ke tu raştı nêvana, qerqesuna peyêne ki mıra wena.

-Qomutanê mı inam bıke!.. Haq vo ke, ez raştı vanu. Ma teyna ez ve xo nê, sıma ki vejıay tever. Mı tenê vas hard ra qırına ke xo neyra pak kerine, kıla na vaşı ez cêr ra guretune xo ver vêsunê. Dıma, tu ve xo ki zone-na, qerqesunı voray, ez bine dirvetın. Ez vajine vasê na welati ki jê mıletê xo teroristo. İsoni cêno xo ver vês-neno, pês-neno.

- Nêro, kutikê na ver u viradu! Dêma ke werte de terorist-meroristi çinê! Na honde qerqesunı ke voray, nıka tu vana, ni raa thole ra şiyê, çıko? Tu hem xo, hem ki namê na operasyonu xerrepna. Nıka ez wali u qomutani ra sa vajine? Sımara vanu, lazê xozzuuu!.. Rew mıre telsiji bıarê. Ero, xora mı ke na torê verdê, ez jê heri bızurıne.

Qomıtan virênde eve telsiji xevere dano nat dotê xo, adır bırmeno. Do dıma ki xeverê dano Mamekiye, vano:

- Buliskê jüinê, ero buliskê dıinê cêreno, tamam.

-Tamam, buliskê jüinê, amê famkerdene.

- Ters u xêğenia jü eskeri ra, ma ita kotime têwerte. Senık mend ke, kokê jümini bıarime. Eke sıma hona esker u cepxane nêrusno, wa mêrê. Çıke ma peyser cêreme ra. Tovê haqı vo, nia serva dermanı jü terorist ke bıfeteliyê, oncia ki nêvinena. Ceng ruwalê Gaffari ra vejıya. Gaffar ki na cengi ra bara xo gurete, hetê pey ra dirvetıno. Buliskê dıinê, ame famkerdenê, tamam.

- Nıka ez sa vajine. Sıma hao her çı kerdo mılameti. Dê bê, mıre nê, çımesuro ke Anqara de niseno ro, derdê xo deyrê vazê...□

Halê Ma u Nê Ondêrê Teknoloji Se Beno?

Haşo Dızd

Zımistan çıqa çetın beno bibo, peyniye de lamanê wısari ver nêxelesino ra. Hewri ke guray, şiliye ke varê, cemedê ağwe ke dolimê bijiya ra, êndi virêndiya lasêri nêna guretene. Şopa lasêri ke dolimê ginê de, zımistani zê koka dare qılaynena ra u şanena xo ver, bena. Êndi ne teng u çinêbiyaene manena ne ki serd u şawat. Wertê çand roja de ma honde nia da ke, dara aj do, tumi, deşti, koy biyê khewe.

Kam çı zano, na çanda u çand serrio ke zımistan u wısari jübini de gulaşe cênê. Hatani nika, qet jü nêşkiyêne ê bini berzo binê xo. Feqet na gulaşa nê hurdimina hevala êndi zê veri çetın niya. Nê serranê peyêna de hama se erziay jübini, wısar cade nınga zımistani şamatneno ra. De, zımistano feqir se bikero! Êndi vare nêvarena, puk nêbeno, huşkaiye nêna. Zımistan êndi teqete ra kewto, xorê wısar ver de biyo vîleşewt. Tı vajê, qey nia bi? Yanê zımistan qey êndi zımistano verên niyo?

Çê zımistani ondêrê “global ekolojik kriz”i vêşna! Şıma nika vanê, ba bao no çiko?

De vinderê, ez şımarê hurdi hurdi qesê bikeri. Hatani nae ra sed serri ravê, serê harda ra qasê ewroy “teknoloji” çinê bi. Zımistani, wısari, amnani, paizi, ge ebe pêroday, ge ebe haştiye jübini de derbaz kerdêne. Wertê hard u asmêni de çi esto çino, nê çar hevala jübini de zê bıraa pare kerdi bi. Çaremina ki ebe hêsa xo qail bi. Dınya roja rojêne de, qoncanê nê çar hevala sero bi bi şên. Feqet teknoloji ke vejıya, cirantênia nê çar hevala êndi xerrepıye. Teknoloji virêndıye zê meymanê de ğeribi amê. Hama se ke taê ca da nınga xo dest kerd be fesadêni u nê çar hevali vırdıy pê. Çago ke ê bılıya pêrodayi kewti bi, teknoloji ebe fasale hardê dina fışt re xo dest. Hatani ê heşarê xo bi ke, her çi vêrdo ra, şıyo. Çarmina ki êndi kewti bi binê çüyê teknoloji. A roje ra tepia, teknoloji bi ampaê (sermi-anê) hard u asmenı. Koy, deşti, birri jüver şana xo ver. Teknoloji-qet çiyê ca de nêvırda; koy qılaşnay ra, tumi kerdi phon, virêndiya çema gurete, goli kerdi züay, dari koke ra qılāynay ra. Çı sarê şıma bıdajni, teknoloji dınya ser u bin kerde!

Tı vajê, no ondêro teknoloji çiko? Bingê teknoloji çime-vêşanênia. Aqıl u vêre jübini de zewejıyê, cıra no bêmırad biyo! Domantênia xode honde şeytanêni nêkerda, feqet eke taê biyo pil, destê xo çü gureto, ver çarno be ma u piyê xo. Kerdo, nêkerdo, êndi pê nêşkiyê. Teknoloji ebe na qeyde biyo sermianê çêi. Çımê teknoloji ebe çêi ki nêbiyo mırd. Nafa ki çım vırdo caanê bina. Virêndıye dewa xo, peyjo welatê xo, daera tepia ki welatê bini. Vilê

mêrki ebe na qeyde wertê sed sera de, serê harda ra çi esto, çino pêro fışt re xo dest. Her çi zê qılma doı supıto we. Hona hona ki mırd nêbiyo!

Teknoloji çiyê de henêno ke gere her çi zê vatena dê bo. Bê xebera dê, gere serê harda ra muye nêlewıyo. Teknoloji gere her çi bızano, her çi nas bikero u her çi bipêmo. Gere qet çiyê tari nêmano, qet çiyê serbest nêmano! Çıke serbestıye dışmenê teknolojiya. Hurdimina ki jübini ra bêhemd xuye kenê. Wertê serbesti u teknoloji de dı ferqê ğırsi estê: Serbestıye de her çi hem kuno têmiya hemı ki oncia jübini ra bırrino ra. Feqet teknoloji heni niyo. Teknoloji de dı çi ke dolimê kewti têmiya, êndi jübini ra nêbırrinê ra. Serbestıye de hem waştene hemı ki nêwaştene esta. Feqet teknoloji de waştene teyna esta. Waxto ke waştên u nêwaştene jübini ra kewti duri, o çağ mejbırênı kuna kar. Xora mejbırênı ke dolimê vejıye, êndi qimetê waştên u nêwaştene nêmaneno!

Ġorê hesabê ilmdara, insananê zê ma, na 2-3 milyon serrıo ke serê harda raê. Wertê nê 2-3 milyon serra de, emrê insantêni de zaf çi nêvuriya ra. Serbestıyê de bêhemde biye. Dewleti çinê bi, teknoloji çinê bi, kes binê emrê kesi de nêbi, wertê cêni u cıwamêrdi de ferqe çinê biye. İnsana tar dêne arê, ebe dê vêrê xo kerdê mırd. Yanê insani weş u war bi u kêfê xo ca de bi. Emrê insantêni 2-3 milyon serrı ebe na qeyde vêrd ra. Feqet naera 8.000 serrı avê, çiyê de henên bi ke, emrê insanatêni koke ra vurna ra. No “çiyê” reçberıye biye. Verê reçberıye, insani zê malê sevinalay her ca ra feteliyêne. Feqet reçberıye insani zê mini jü cade kuyay. Se ke tı ostoni bena caê de tawl kena. Wayirê çiyê biyaene, mordene, pêmitene, qesêkerdene, wendene, nıvısnaene; nê pêro reçberıye ra kewti kar. Nê çıyanê newıya çıqa vajê, hondê haceti fışti kar. Her haceti, hacetê de bin xo dıma ard. Rojê amê, nê haceti heni bi zaf ke, emrê taê insana êndi ebe vıraştene haceta derbaz bi. Yanê nafa ki hostatêni kewte kar. Hostatêni ke vejıye, êndi virêndiya haceta nıamê guretene. Welhasıl, wertê 6-7000 serra de, insani reçberênı ra amey, reşti sanayi. Xora sanayi her çi serhev (ser ra hata bıne) vurna ra. Êndi haceti binê emrê insana de nêbi, insani binê emrê haceta de bi. Her hacetê newi, letê de serbestıya insana berdê. Serbestıye ke ebe na qeyde werte ra dariye we, êndi manê insantêni nêmend. İnsani ki êndi bi zê haceta!

Heya gelê wa u bıraa, teknoloji ma kerdime zê haceta! Emrê ma êndi ma dest de niyo, ma bime xulamê “ekonomi”. Ma bime bırra mali, ekonomisti ki biyê şüane; se bıwazê, ma heni çıraynenê! Roja ewroêne de êndi rınd u

xirabe çina, “zaf” u “şenik” esto. Teknoloji mara nia vano: “Çiqa tora êno, hande zaf biherinê, burê, bışimê!” Feqet seba naera gere ma çiyê bikeme. O “çiyê” xebato (karo). Xebat çiko? Xebat, hêga çinitene, mal çiraynaene, vae vetene niya! Xebat emrê de derg de “jü çi têtina” kerdena. Yanê , tı gere 40-50 serre de her roj her roj jü saate de wurzê ra , jü rae ra şorê, hatani şan jü kar bikerê u şande ki oncia eyini saate de, eyini rae ra bêrê çê, eyini saate de rakuyê. Emrê insani ke nia ebe jü çi vêrd ra, o çağ insan her çiyê bini ra vîsino. Şima nika vanê “wa bîvisiyo, ma se beno?” Ez şima ra vaji se beno: İnsan mexluqatê de henêno ke, çaço ke insananê bina ra vîsiya, o be xo ki insanatênia xo keno vindi.

Teknoloji ebe xebati ma jübini ra vîsnayme. Ma ere jübini kerdime şerib. Roja ewroêne de, radyoy bêhemdê, televîzyoni erzenê qirtike, “înternet” êndi kewto her ca. Feqet oncia ki, qe waxtê de ma qasê ewroy ere jübini şerib nêbime. Xebera ma her çi ra esta, ma her çi zanenme, feqet ciranê verê çêverê xo nas nêkeme! Her çi vinenme, her çi heşnenme, feqet çiyê “nêkeme”. Raştê Taqsimi de çênêkê de azeba delale kışta, makinê virdiye re jübini, 50 pia (mordem) merdo, Afrika de gela (vêşaniye) vejîya, Çeçenistan de insani zê pese amê sarebirnaene; qet gemê ma niyo! Hetê ra nê “xebera” sêr keme, hetê ra ki çê xo şimeme! Cirmê teknoloji no be xuyo: Ha insana nê xebere sêr kerdê, ha kemerî. Çi ferqa xo esta!

Teknoloji se ke ma nia insantêni ra fiştime duri, honde ki hard u asmên xerrepna. Qet çiyê de êndi tham nêmendo. Nê hondê makina, raanê asfalta, thiyara, fabriqa u “telefonanê cêba” emana dinya berda. Çirtik u pirtikanê teknoloji, serê harda kerdo zê silondi! Şenik mendo ke teknoloji asmêni ki qule kero. “Global ekolojik kriz”o ke mi qalê cı kerd, no be xuyo. Eke ma xo melewnime, insan insantêni ra, dinya dinyatêni ra vejîna. Çike teknoloji ostoro xêgo, ma ki asparê dêyme!

Tı vajê, ma şikime kaşıka teknolji ra raxelesime? Wîlay raştia heqî, na mesela mesela de bêkesa. Ewro ma êndi ameyme caê de henên ke, nêşikinme teknoloji xafîla ca virdime. Çike teknoloji zê dırrike zeleqîyo mara. Çiyo ke esto, ma hona aqilê xo serhev taxayir nêkerdo. Taê de ma hona hemdê xo seroê. Eke ma cat bikeme, eke xainêni nêkeme, ma şikinme na rae ra vejîme, xorê rêçê de teziye rakeme. Ê ma, bê teknoloji beno? Qey nêbo! Teknoloji hona domanê vîzêr u perêo. Emrê insantêni 2-3 milyon serri bê teknoloji verd ra. Hem vêrê xo mîrd bi, hem kêfê xo ca de bi, hemi ki insani serbesti bi.

Gelê wa u biraa! Hard u asmêni cara marê thamakarêni nêkerde. Her çiyê xo made pare kerd. Serê harda made dîrxîsiya (dîrgênîa) çiyê nêkerde. Feqet ma bêbextêni kerde! Ma hard u asmên xora mîradna. Gere ma na mixetênîa xo êndi ca virdime. Hona ke waxt waxti ra nêverdo ra! □

Çime: Ateş Hırzısı, Sayı 10. No meqale ebe izna bira Haşê Dîzdî ame girotene.

MEBERVE BUKO, MEBERVE!

*Vanê, pasa amo
belkia yeno comerdîye
fek ra vejîna jü qesa de
xêre*

*Meberve, çêna m',
meberve!*

*Vanê, pasa amo
belkia ma sare nêbirnenê
jê mal u gay*

*Meberve, bîraza,
meberve!*

*Vanê, pasa amo
adîr nêkenê isoni
eskut u mereku de*

*Meberve, wereza,
meberve!*

*Vanê, pasa amo
endi sungî nêkenê
domonu zerrê mae de*

*Meberve, bîra,
meberve!*

*Vanê, pasa amo
biyo ramani
„firr düdügü“ do pîro
„ef“ veto
ma qirr nêkeno
top u tîfongu ra*

*Meberve, ciranê m',
meberve!*

*Vanê, pasa amo
top ke domonu
ma verva cî şime
tersa mî
mara herediyo
mesimo qewa thole
bîdosê, cîrê beme
sûtê miya şiae
belkia xelesneme
jü-dî domonu*

*A viye ke
ma endî tever biyêne
rap u tap,
phoştî ser day ve ma ser
çêver u dari*

*Eskerê pasayo
Zîrrçeno
Türkiyo
fan nêkeme, sa vano
Dest u paê ma gire day
rapoçi kerdi
berdi
verê deri*

*Meberve, buko,
meberve!*

*Hêştiriyunê ho pak ke!
pasa hers biyo
murozino
mara meherediyo
cor tap de niştî ro
durde ra isoni moreno*

*Meberve, buko,
meberve!*

*Meberve, çêna m',
meberve!*

*Vanê, pasa amo
beno ke yeno rame
Ma resnayme der u ciranu
wa u bîrau
Zalim herediyo
riyê ho mara dezo
yoxro ke pîlanê ho
zof berzo
Dêna dîna ma hata tha
çerexîya
Endî xatîr 've to,
buko!
Pê destê waa ho brê
verê ho bîçarne tîjia sodî-
ri
hêştiriyê to bîrîşiyê
uwa Munzuri
dawa ho bîde
Koê Duzgîn Bavay
Vêsneno inu adîrê wela
made*

*H. Çağlayan
Gağane 1999*

Gavarê Çhemê Muziri

X. Çelker

Guman ken ke xebra zafine gavarê ke çhemê Muziri sera virazinê, ebe nustê Celal Turnaiyo ke pêseroka Dersimi de veciya “Munzur Vadisi ve Barajlar Sorunu”, ê taine ki ebe qeseykerdena dêa Heştê Dêsimi Kôlni ra esta. Nustê Celal Turnay be qeseykerdena dêra nat xêlê waxt vêrd ra. Nia dan ke hona sebata na mesela caê çiyê nêbiyo. Ya mîlet hona tam nêşiyoy ser ke ebe nê gavara çhemê Muzirio ke çewres çima ra pêda beno, ya ki hardo dewrêşo ke tiro vêreno ra, der u dorê dê keno şên, se beno, çixa vurino.

Celal Turnay gurê xode ardo ra zon ke çhemê Muziri sero hawt gavari virazinê. Dı gavara dest kerdo cı, o jü serra 2000i de, o bin ki serra 2002ine de qedino. Bê nine ki pilanê phonc gavara viraziyo. Mordem ke sero fıkrıya, vineno ke kara nê gavara ra zêdêri zerarê xo reseno tabiyat u mîletê ma. Ebe nê gavara golê heni gırsi virazinê ke ebe kilometrea hard binê ağwe de maneno. Dima ki ne a rindekiya tabiyati, tore be tore çiçegi, vaşi, dar u ber u hêywani manenê, ne ki ê ziaretî. Sebata jü gavari ki 15 km çhemê Muziri kenê züa, ebe tunelê boriya ağwe dêm danê hetê bini ser. Raa wertê Mamekiye u Vacuğê ki darina we, raê de bine virazina, her ke şoro bena derg.

Kılmek ra ebe nê proja dewlete wazena ke parçê de

welatê maê rindeki werte ra wedaro, hazar u jü rindekiye binê ağwe de verdo, mîleti welat ra duri kero, welatê ma ebe na qêyde ma dest ra bicêro. Coka ma gereke çixa ke ma dest ra êno, handaê na mesela her ca de biarime re zon, verba fend u dubara dewlete kar u zerarê nê gavara bîdime naskerdene, phiştariya nas u dosta be welatheskerdoğa bîcime ke na geletiyê bîvîndarnime. Ez zanena ke no kar karê de çetino, qeweta mara tevero, hama caê xode vindetene ra ki qe çiyê nêbeno. Kam ke destbera xora çı ame, ae ke bikero, axiri veng vecino, dina alem pê hesino.

Keso ke vano ebe vengvetene çiyê nebena, reê vengo ke sebata proja “Fırtına Vadisi” veciyo, ê goş do. Çiyê bikero ke qe nê vijdanê xo rehet bo! Vijdanê kami ke rehet beno bîbo, inam nêken ke vijdanê alvazê ma Özcani rehet bo. Çike qalê nê gavara dewlete ra rew ê ard bi ra zon.

Özcani gegange yaraniyê de weşe kerdêne. Rocê ma Dêsimi sera qesey kerdêne, Özcani va ke:

- Lao qe metersê! Kes ke çiyê mekero ki Dêsim xo xelesneno ra. Têyna hetê siyasi ra nê, hetê debare (eknomiye) ra ki xo xelesneno ra, beno dewleti. Heni beno dewleti ke dewletê bini Dêsimi ver de dest kenê ya, cıra minete kenê, phiştariye wazenê.

Jü pers kerd:

- Çıtur?

Jüyê de bin persay:

- Ebe rotenay tiftika bızay?

Werhasıl her kesi çiyê va. Nae sero Özcani va:

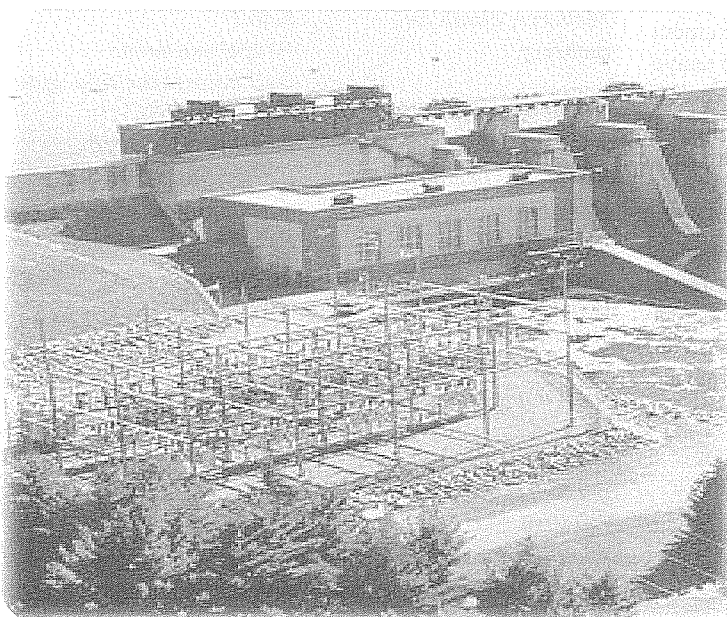
- Vînderê ez fıkrê xo vaci, hona şıma vatenanê xo vacê. Nia dê! Hêyan na dem petrol hurendia zerni de bî. Naera tepia ağwe hurendia zerni cêna. Ağwa ke vanime ki, hardê dewrêşı sero zafa. Zafêriya xo hardê made vecina. Dêsim ebe ağwa xo beno dewleti.

Jü va ke:

- Ağwa ke vana, êna, vêrena ra şona!

Özcani va:

- Verê ağwe cênime, gol girê danime.

Domanina xode ma ebe puñca u kemera golê henêni viraştêne ke!

Jüyê de bino ke tenêna maşiqê tabiyatio, va:

- Tı kena ke tabiyatê Dêsimi bivurnê, ebe gavara, teknik u makina xırabe kerê. Xora dewlete vêşnena bes niyo, nafa ki çiyê de nianên!

- Özcani va:

- Bira Heq bone ke teknik lazım niyo. Ma ebe kemer u punca gol girê danime.

Maşiqê tabiyati va:

- Hêya, rınd! Hela vace, tı ağwe ra çitur pera qezenc kena? Özcani va:

- Ma ağwa xo roşenime. Eke perêy nêday, ma ağwe nêverdanim ra.

Jü huya, va:

- Lao, lao! Gol ke bi pırr, tı se kena?

Özcani va:

- Têêww! Mı ki va, se vano! Ma ebe propaganda mıleti organize kenime, her jü ke jü kundêz, ya ki jü çemcık cına be ağwe ro, no kar ki hal beno.

Hêya, nıka ki dewleta Tırki be Hemilkana (Amerikana) haê wazenê, çemê Muziri sero gavare girê dê. Guman ken ke qesê Özcani heşnê, coka ecele kenê.

Bêrê, karê xo ebe xo bıkêrime. Se ke Özcani vat bi, kundêzê bıcêrime xo dest, ağwa Muziri yagozime, beno ke bixapiyê, vacê, ağwa xo kemia, gavar girê medê. A rındekiya tabiyati binê ağwe de memano. □

NOTÊ WAREY:

Êyê ke wazenê, heqa na projey de wayirê malumati bê, şikinê inteneti sera ita qayt bikerê:

<http://www.stoneweb.com/news/press/news980320.htm>

<http://www.stoneweb.com>

Kam ke wazeno heqa projê baraji de pers kero ya ki protesto binusno, şikino nê mordemeki de ebe İnglêzki irtibat girê do:

Mr. Thomas L. Langford

Executive Vice President & Chief Financial Officer

Stone & Webster Inc.

245 Summer Street

Boston, MA 02107, USA

eMail: thomas.langford@stoneweb.com

Bira

Oncia zimustono

Vore gureto hardo şia

Fereze ke qam u sılami 've era morru cêbir riye

Govende gureta zarancu, wanenê wanenê

Perpeşino çismê Khalê Sipi Qawune sera

Kuo, kotio? Bira!

Tiji nêvindena, yena, bêmeremeta

Xeyle ke vazê, wemê hometa

Asme pers kena

Asme pırrphoncêsa, berverna

Qılati u qılati cêrena

Ze ke muae dergusa ho fetelnena

Bezna bıray kota ra ve viri

Ondêra Qawune de

Kuo, kotio? Bira!

Yısiza, dewrê bêwayiriye de dewa Qawune

Bêwayir mendê vam u goji

Ne Mamedo, ne Khêkil

Cendegunê ma wedaro, va laşêr 've çağıl

Ewro çond rojiyo kou ra bıray cêron,

Ne bırr verdo, ne ki sakil

Kuo, koti? Bira!

Ro Dersim, 20.07.1999

Ewro 'era çond rojiyo mı çiyê diyo

Hama, name nêvanu

Ça, çıra, çı, çituri? Ez nêzonu

Mı vato

Pers mekerê, nêvanu

Hora hêni

Canê mı nêwazeno, nêvanu

Haq Haqo, nêvanu

Nêvanu

Belka tersenu, nêvanu

Belkia serm kenu, nêvanu

Belkia raşti nêzonenu, nêvanu

Hama hama nêvanu

Mı qarnena oncia nêvanu

Derdi estê; yê vatenê

Derdi estê; yê vatene niyê

Roê m, derdu pers kena

Yê mı hurdimena ki niyê

Se kena, bike, oncia ki nêvanu

Ro Dersim, 30.12.1995

Şanika Divdivi be Dêve ra

Arêker: Hamdi Özyurt

hamdi@post.netlink.se

<http://hem.netlink.se/~sbe24071/>

Rocê Divdiv u hevalê xo şonê ko ke dara arê dê. Heni ke kunê biliya meselan u qesa, roc sero şono, beno tari. İndi rae nianê dewe ser. Oca jü mığara vinenê. Xaftıla jü dêve kuna verniya ina, vana: »Şıma na tari de şonê koti? Bêrê, meymanê mı bê, şodır şorê!«

Vanê:

»Heya.«

Kêfê dêve êno ca, dıdananê xo kena thuj, xo xode vana, »ez nina emşo wena.«...

Nê kunê cîle, kunê ra, hama Divdiv nêşono hewn ra.

Dêve vana:

»Hey domanenê, kam hewn dero, kam heşaro?«

Divdiv vano:

»Ez heşara.«

Dêve vana:

»Tı qey nêkewta ra?«

Divdiv vano:

»Maa mı her roc na taw ra mirê çıla sero haki potêne.«

Dêve xo xode vana, »thawa nêbeno, cırê haka pocine ke xurt bo, ez mirdiya xo burine.«

Haka pocena, ana. Divdiv weno, xo keno mird.

Dêve vana:

»De Heq rehetiye bıdo to, ma indi rakume.«

Taê maneno, dêve ancia vana:

»Hey, domanenê, kam hewn dero, kam heşaro?«

Divdiv vano:

»Ez heşara.«

Dêve vana:

»Tı qêy nêkuna ra?«

Divdiv vano:

»Maa mı her roc na taw ra şiyêne, ebe pırocine mirê ini ra ağwe ardêne. Ez zaf biya têşan.«

Dêve vana:

»Vinde, ez şori torê ağwe biari.«

Dêve şona ini, pırocine cınena ağwe ro, se ke ağwe ro vecena, pırocine bena thal. Dêve kena ke pırocine

ne pırr kero, hama pırocine nêbena pırr.

Divdiv hevalanê xo keno heşar, vano:

»Raurzê! Ma xo raxelesnime, dêve ke ini ra bêro, ma wena.«

Pêro pia urzenê ra, remenê şonê.

Xaftıla êno Divdivi viri ke, bulura xo çê dêve de xo vira kerda, hevalanê xora vano:

»Şıma şorê! Mı bulura xo çê dêve de xo vira kerda, ez cêren ra, şona bulura xo ana.«

Hevali vanê:

»Meşo! Dêve to pê cêna, wena.«

Divdiv vano:

»Nê, wa se beno, bıbo. Ez şona bulura xo ana.«

Divdiv êno, kuno çê dêve ke bulura xo bıcêro, dêve ê pê cêna, vana:

»Tı kamta şona, ez to xorê wena.«

Çiyê êno aqılê Divdivi, vano:

»Nia de, ez tenê zara, tı ke mı nia burê ki mird nêbena. Mı bı ke zerê jü çüali. Şo, jü çüyê de qalınd bia, mı zerê çüali de bıkiye. Tı mı çıxa ke bıkiyê, ez hande bena xurt. Key ke ze golikê dêva bi ore-ora mı, tı bızanê ke, ez zaf biya xurt. A waxt mı çüal ra vece, bure.«

Dêve Divdivi kena zerê jü çüali, şona ke çüyê de qalınd biaro.

Divdiv kardia xo cêno, cüali birne-

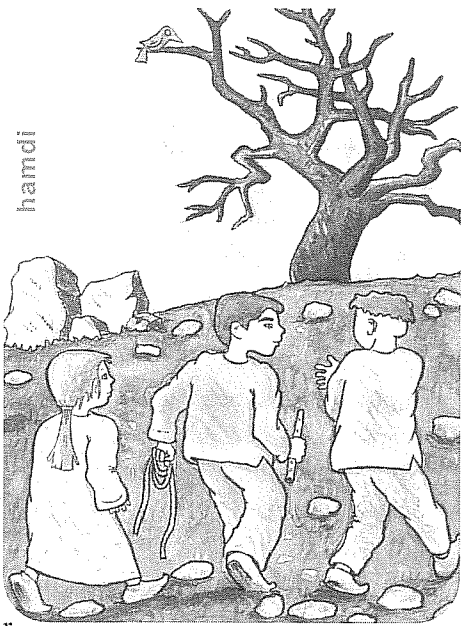
no, cıra vecino tever. Şono golika dêve ano, keno zerê çüali, girê dano. Dıma ki oca ra remeno şono.

Dêve ebe çüyê de qalınd êna, dana çüali ra. Heni ke zaf dana çüali ra, bena ore-ora golike. Dêve vana:

»Tamam, tı nika biya xurt.«

Dıma ki çüali kena ya ke çı yakero, do pıro, golika xo kışta. Çê ra vecina, kuna re Divdivi dıma.

Hama, Divdiv şono, reseno hevalanê xo, pia remenê, xelesinê ra. □

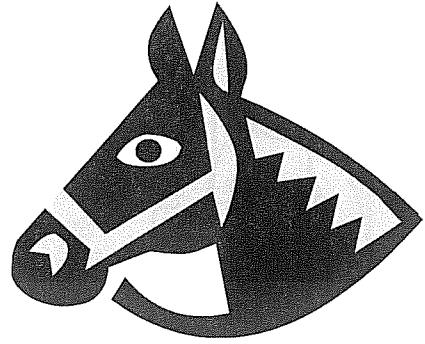

Vacuğê ra jü sanîke

BENGİBOZ

Arêker: U. Pulur

pulur@gmx.de

Waxtê dı pasaê beno u hirê lace xo benê. Wêrte ra taê kî vêreno ra, pasa çıman na beno pêrsan; beno kor. Nae ser laco pil sono lê piyê xo, vano: “Baba iznî bîdî mî, ez sêri doxtorê biari, çımanê tu wes kerî. Pasa vano: „Lacê mî, doxtor çımanê mîrê perey nêkeno. Belkî, herra kî hona nînga mî nêkota cî, a herre ra çımanê xora kerî kî, çımê mî rînd bîrê!“ Nae ser laik vano, „ekî henîo, iznê bîdî mî, ez sêri a herre torê biari.“ Pasa iznê dano laiçi. Laik kono rae. Sono, fetelîno, çerexîno, vîşt roce sew u sodîr rae sono. Axirî caê dî vecîno. Xo xodî vano, ‘piye mî kotî bêro nî herdu. Ez naca ra herre bîcî, berî çımanê piyê xo rînd kerî!’

Endî laik naca ra tenê herre cêno, peyser yeno suka piyê xo. Yelê pasay mîjdani dano pasay. Vanê: „Pasa, lacê tu nou yeno!“ Raştiye kî vanê, pasa zaf sa nêbeno, hama anciay pîno. Endî laik herra kî xodî arda, beno keno çımanê piyê xora. Tenê pinê, hama çımê pasay thaba rînd nêbenê.

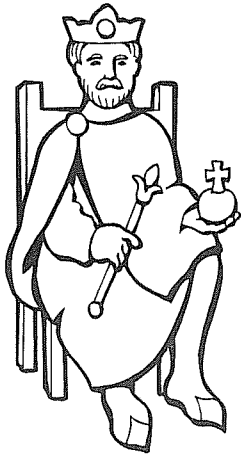
Nafay laco wertên yeno huzîrê piyê xo. Cîra mînetê keno, izne wazeno. Pasa kî beno rajî, laik nêfindeno. Tedarîçê (tîdarekê) raa xo vînenî, kono rae. Hîris roce rae sono. Ostorê xora yeno war, vano: “Înam nêkon kî piyê mî hata naca bêro. Ez na herre bîcîrî, peyser sêri. Taê herre xodî cêno u cêreno ya. Mîletê sukî ra taê kî se kî laiçi vînenê, sonê xebere danê pasay. Vanê: “Lacê tu nou ama!“ Laik herre beno keno çımanê piyê xora. Ancia çımê pî nêbenê wes.

Nî hâlî ser nafay laco qîc sono lê piyê xo. Vano: “Bao, ekî bena rajî, izne dana sa, na defay wazon kî ez sêri. Belkî herra dermanê çımanê tu vînon, ano.“ Pasa vano: “oğîl, dî bîraê tûyê pîlî şî; herre arde, hama thaba çımanê mîrê perey nêkerd. Tu kotî herra kî çımanê mî yakero, bîarê!“ Laik vano: “Se beno, tu iznê bîde mî reê ez sêri. Benî kî herra çımanê tu bîvînrî.“ Pasa endî benî rajî, iznê dano cî. Laik bî nîngana kono rae sono. Zaf sono, tanî kî sono, qefelîno. Sono yenîyê ser dî nîsenî ro. Owka xo sîmenî, nanê xo veceno wenno. Tenê pîzê xo keno mîrd. Têsanîya xo sîkneno, bînê jû dare dî meredîno ra. Hewna sono. Hewnê xodî jû khalîkî vînenî. Khalîk vano, „sazadeê mî, tu nîa bî nîngana u bî meredîsa thaba nêkena. Nêşîçîna (nêş-

kîna) herra çımanê piyê xo bîarê! Ekî raşt kî wazena çımê piyê tu rînd bîrê, mefîndî, peyser so. Arra piyê todî ostorê esto, namê xo Bengîbozo, î bîcî. Belkî herdo kî nîncê piyê tu nêkote cî, u tu bero uca. Bengîboz pê hirê axuranê tariyu dero. Verê çêberê axure dî jû Areb pîno. Tu kî dîzdênî nî ostori tîrena u ana sa, belkî tu sêrê, herre bîarê! Laik xore cêreno ya, peyser sono. Dîzdênî Arebî vêreno ra, kono axura piyê xo. Sono lê ostori, wazeno kî banco teber. Hama ostor nînganê xo sano herd, newazeno tey sêro. Laik cêreno ver ra, tey qeşî keno. Vano: “Wayîrê tu piyê mîno. Nîka çıman na bîyo, nêvînenî. Jû îlacê xo esto. Oî kî, herra kî nînga piyê mî hona nêkota cî, oo. Gereko ma na herre bîvînimî, bîarîmî!“ Nae ser ostor nî dî kono jîan. Vano: “Ekî mî xodî bena, taê toz axure dî falan ca dî esto. Î tojî bîcî heqbê xo kî! Tu kî ez veto teber, vaz de mî ser, çımanê xo pêrocîne! Nî tojî kî nêcêna lê xo, toî kî, ejî kî serî ra benîme!“

Laik zê vatena ostori tojî cêno erceno heqbê xo. Benî kî tarî, dîzdenî ostori veceno teber. Se kî vazdenî ser, çımanê xo cînenî pêro.

Nî zaf sonê, tanî ke sonê, ostor vano, “çımanê xo nîka yake!“ Laik çımanê xo keno ya, vano, „naca kotî?“ Ostor ciab dano, vano, „naca cao kî bîraê tûyê pîlî herre cî ra guret bî, ucao.“ Nî qeşîyan na tepîa ostor vano, “gereko tu ancîa çımanê pêrocînê!“ Ostor kono rem u laik çımanê xu cînenî pêro. Deyra raa kî sonê, ostor vano “çımanê xu yake!“ Laik çımanê xu keno ya u pers keno, vano: “Naca senê herdo. Ma nîka kotî dime?“ Ostor vano, „naca ra bîraê tûyo wertîen herre guret bî.“ Ostor ancîa bî tef u dumana kono rae. Çîqa kî sonê, laik wazeno kî bîareşîyo ya. Ostor eglî keno, yeno war. Tenê owkî phîsneno rîyê xora, nîsenî ro. Deê sêr keno qarşî dî, serê jû kaşî dî çîyê bereqîno, pêro sewle dano. Ostori rê vano: „Bengîboz tu naca dî fîndî, ez deê sêri, helî nu çîko bereqîno.“ Bengîboz vano: “Wazena sa, so. Hama tu kî deê şîya, î çî bîcîrêy kî, mecîrêy kî posman bena. Laik gos nênanî ostor ser, çîyê bereqîay ser sono. Sono benî nejdî kî jû çênêka, ronîştaiya. Yelegî gurîta pîra, têdî bereqîna. Laik yelegî çênêkî ra veceno, cêno xu dest. Qotmîş benî, yeno lê Bengîbojî. Nîsenî cî,

kono rae. Zaf sono, tani kî sono, yeno verê jû bina dî vecino. Wazeno kî na sewe, naca dî meyman biro. Yeno war, sono zerre. Sono kî zerre, museno kî na bina seraiya pasaê na suka. Nu endi na seraiyî dî beno meyman. Pasa nirê iqramê henêni keno kî, pers mekirê! Sazadî (şahzade) ni iqramê hewli ser yeno lê Bengiboji vano,

„pasay zaf deger da mî, zaf iqramo dî hewl kerd. Kerdena pasay ser ez na yelegî xaletî don cî.“ Bengiboz vano, „xaletî rında hama, serba na yelege zaf xirabiye yena vera ma.“

Laik yelege cêno, dano pasay. Se kî lelê pasay yelege vineno, sono lê pasay vano: “Pasaê mî, na yelege nia hente hewla u rindeka, ma eceb wayira na yelege çıtona, senê çiya? Bê ma ni sazadî biruşnime, sêro na çênêkî torê biaro.” Pasa veng dano laiçi, vano: “Tu na yelege mire arde, heq rajî bo. Hama gereko tu wayira na yelegey mirê biarê! Tu xora kî arde, arde; nê kî tu nêarde, serê tu don piro!”

Laik vano: “Pasaê mî tu rind vana, hama kotî ra wayira nae biari. Kam çı zano, kotî dera.” Verocêraena laiçi perey nêkena. Deê pasay qerar day bi! Laik texmî keno kî na bêbextiye binê serê leli ra veciya. Nae ser laik vano, „madem kî qerarê tu qeraro, eji tora çiyê wazon. Lelê tu sêro saanê cennetî ra dî-hirê tenu biaro! Baduna eji sêri çêneke biari.“ Pasa lelê xo ano lê xo, vano: “Sazadî dî-hirê saanê cennetî wazeno. Se kena bike, tuya kî ni sau biarê!” Lelê, vatena xo ser posman beno, hama endi vêrd bi ra! Bêçare, uo kî waştêna pasay biaro hurindi.

Serê sîma zaf medajnîrî. Lele, bî zaf belana sono cennet ra sau ano. Hama sîto kî moa xora sîmîto pîrnîkan na amo. Lele sau cêno, ano dano pasay. Nîka sîra sazadî lacê pasay dera. Laik sau xodî cêno sono lê Bengiboji. Nîseno cî, qotmîş beno, kono rae. Zaf fetelîno, çerexîno axîrî verê seraiya çêneke dî vecino. Wazeno kî sero zerre, hama thaba çêber-mêber nêvineno. Dormê seraiye dî yeno sono. Teseliya xo kî kona, sono lê Bengiboji. Bengiboz vano: “Tu nêşikîna serê çêneke biarê! Nî saanê cennetî ra jû sae bîcî, yalla, ya Xîzîr vace, berce cor. Dercênia çêneke nîka dest dîra, çiyê dercena. Xora kî saa tu gîna dercênia destê çêneke, dercêni şîçîna sa, a waxt qarlı xo ver

çêneke yena cêr. Nê kî nîa nêbî, ma nêşikîme çêneke pê cirime.” Laik jû sae cêno, ya Xîzîr vano, erceno cor. Sae, destê çêneke dî dano pîro. Dercêni şîçîna. Çêneke bê hêrsa yena cêr. Vana, „nu kamci qulo dercênia mî destê mîdî sıkîte? Laik xafîlsîz xîl beno, pey ra bajiçanê çêneke dî cêno pê. Çêneke se kena sa, perey nêkena xo rareynîro. Laik nae cêno erceno pê xo, ano seraiya pasay dî nano ro. Pasa kî rindeçiya çêneke vineno, nêfindeno; wazeno kî herbi veyvê xo bîkero, tey bîzewciyero. Çêneke qebul nêkena. Vana: “Hona waxtê xo niyo. Sîma kî hemamê piye mî şîçînê, anê sa, ez o waxt to dî zewcîno. Gereko hemamê piyê mî biarê naca.” Kam ano, kam nêano? Vanê, ekî ano sa, sazade ano. Sazade vano: “Pasaê mî hemam ardene rê ano, hama eji tora çiyê wazon.” Laik pasay ra çewres dêvu u çewres ostoru bê bar wazeno. Pasa emîr dano. Çewres dêvî u ostorî bar benê, dinê sazadî. Sazadî nî golîgu cêno, kono raê. Taê kî sonê, bengiboz vano, „nînga piyê tu nêkota nî herdu. Hento kî ma virrî dero, tenê herre bîcî, berce heqbê xo. Zobînay, nîka jû golî dî gîrs yeno ma ver. Zerre nî golî dî ostorê esto, keşî nêverdano zerrê golî. Tu nî golîgu tek bî tek berce zerrê golî. Ostorê vecino zerrê golî dî, nînan dî dano pêro. Key kî ostor endî qefeliya, ma şîkîme kî waştêna çêneke biarime hurindî.“

Laik ravêr dêvu, badunay ostoru tek bî tek erceno zerrê golî. Her gerengî dî ostor vecino, nî goligan dî dano pêro. Nînan na kes bî ostorê zerrê golî nêşikîno. Pêro zerrê gonî u golasêr dî manê, gînê binê i ostorî re, xeneçînê (xenekînê). Peniye dî, nî çewres dêvu u ostoran tekê nêmano. Bengiboz vano: “Nîkay sîra ê mîna. Hama u dano mî re, mî gon mîan dî verdano. Ostorê binê golî kî gîna binê mî ro, nêveşt ra, tozu kî tu axure ra guret bî, i bîphîsne pîra! Ba xoy xo vîndî ke!”

Laik remeno, kono pê jû kemere, xo dareno we. Bengiboz kono zerrê golî. Nî jûbînî cênê. Deê purîşînê jûbînî re, deê gînê (gînenê) binê jûbînî re. Bî na hala vecînê teberê golî. Hurdîmîni gonî u golasêr dî manê. Bengiboz paskula dî bine dano pîro u ostorê golî meredîno herdî ser. Laik vecino, toji ra phîsneno nî ostorî ra. Se kî nî toji phîsneno pîra, çıton beno sa ostor beno hemam. Nî endî nî hemamî kasê verê seraiye kenê. Pasa vano: Endî hemamê piyê toî ma ard. Gereko ma veyvê xo bîkîme.” Çêneke vana: “Raştî. Hama ez wazon kî ravêrî bî destanê xuya sîma hirêminu (pasa, lelê u sazadî) bîşüyî. Ae ra tepîa xêrweşîye veyvê xo kenîme!” Pasa beno rajî. Hona kî nî nêkotê hemam, sono lê Bengiboji. Bengiboz cîrê vano: “Tu u tozo kî xodî ard bî, i toji ra tenê lê xodî bîcî. Çêneke owkî kena yînan no, yî benê wele, sonê! Tu nî toji

ra dîzdêni berce zerrê qurna owka xo. Torê thaba nêbeno!" Laik zê vatena Bengiboji keno. Pasa u lele benê wele, sonê. Laik dîzdêni toz erceno zerrê owke. Çêneke owke kena laiçi re, hama laiçi rê thaba nêbeno. Laik daa beno rindek. Beno goştin. Çêneke sêr kena laiçi rê thaba nêbeno, vana, "dema ez ê tûyo. Xîzîrî tu mirê naşîb diyo." Badunay "tu ê mî, ez ê tûyo." Vana u puruşîna laiçi ro. Endi sazadî u çêneke pia vecinê teber. Laik nîseno Bengiboji. Çêneke erceno pê xo, cêno sono suka piyê xo. Mîjdani sona, resena pasay. Pasay rê vanê: "Lacê tu nou ama, hemî lê xo dey (kî) jû çêneke arda."

Laik qî nêxecelîno, herra kî xodî arda, ae beno keno çîmanê piye xora. Herre se kî keno pîra, çîmê pasay benê wes. Pasa dorme xo re sêr keno. Se kî lê laiçi dî Bengiboji vineno, heni qarlı beno, heni qarlı beno kî, vezeno ra, wazeno kî laiçi ro dero. Bengiboş vano: "Pasaê mî, tu ça qarlı bena? Ça wazena kî laiçi bîkuyê? Tu endî biya kokîm. Tora tepia ez kami rê bîmanî? Ez nî lacê torê manon. Nu lacê tu heqberê mîdî yeno. Mîrê u layî-qo." Vatena Bengiboji ser, pasa vano; "Lacê m", na deqa ra tepia tu pasaê na suka. Îdarê na suka mî tu bici xo ser!

Pasa endî emîr dano, howt rocu u howt sewana veyvê lacê xo keno. Laik beno pasa, vecîno textê piyê xo ser. Endî nî resenê mîradê xo. Heqî sîma bîresno mîradê sîma! □

Serbestiya Koanê Ma, Heşîrênia Qulê Ma

Zu dewa koê Pîlemoriye de
Kotune hermê zu kokîme
Pers kerd mî cîra, „serrê to çandê?”

Va ke,
heştæ, newæ, seo, qe nêzanon!

Biye çewt, amê gosê mî, bêveng
Îyê ke serranê xo de viarnê ra, ine ra mîrê qal kerd...

Va ke,
*ez ke çêneke bîine, na koanê na boveri ra
mî k' mîy çîraynêne.
Pörünê xortanê dewe qaytê mî kerdêne
mî kî zu qaytê zukeki kerdêne.
Nîka ez qaytê kuline kon
(bîine heyranê kuline)
yê mî zu çêna mî qaytê kena!*

Dewrê heqîo, kokîmiye, bêbextiye

25.01.99
Gîlê koanê Estamoli ra
Tornê Ğeyalî Uşên

+++++
Pîlemoriye ra jû mesela

Mesela Bava Gelê Çüliye

Hetê Çüliye (Pîlemoriye) de jû Bava Gel bi, yê dey kî jû herê xo biyo. Rozê herê xo beno kokîm, gînenî pîro, mîrenî. Bava Geli kî zaf kuno ra merdena herî ver. Dewu ra na xebere bena vîla. Ağleri ke heşînê pê, vanê "şîme xatîr gormağîya (sareweşîya) Bava Geli", wazenê ebe na qeyde ey bîqarnê. Na xebere kî sona, resena Bava Geli. Hona ke ağleri nêamey, Bava Gelo ke vatena xo zaneno, cêniya xo temey keno, vano: "cênîk, ağleri xo de haletê, çî-mî tey anê. Tî o taw herbi-na ine desta bîjê, caê weda, eke bîqariyê, peyser mewazê"
Sureo ke ağleri yenê, kunê zerrê çêî, taê tutîn tey anê, taê seker, taê kî çay. Se ke xebere kerda jû, cênîke haletu ine desta cêna, dana we. Qalê herî ke yeno ra, ağleri vanê: "Bava Gel, herê to gever biyo, sarê to wes bo, zerre o xatîrê to, Heq weşîya xo to do." Bava Geli kî vano: "Sîma weşî bê, sîma kî mîrê hurendia dey derê !" "

Arêker: Asmeno Bêwayîr
Vatoğ: *Hesenê çê Uşênê Keşki, Mazra Silemanu*

ÇİYÊ DE MI ESTO

Çiyê de mi esto
Çewres çîme ra girino
Roê Dêsimio
Kami ke zona, çîko?
MUNZIRO

Çiyê de mi esto
Caê cenguno, merevuno
Pîrrê astuno, cendeguno
Kami ke zona, çîko?
LAÇO

Çiyê de mi esto
Dî goli seroê
Zu hewzo, zu kesko
Kami ke zona, çîko?
MIRCANO

Çiyê de mi esto
Esto dare, kîsto
Pîlê welatio
Kami ke zona, çîko?
SEY RIZAO

Çiyê de mi esto
Wayîrê neçaruno
Dîsmenê goneweruno
Kami ke zona, çîko?
DUZGINO

Ali Gültekin

SANIKA SAÊ MORRU¹

Arêker: Hawar Tornêcengi

Bi, nêbi, o taw waxtê Pêxamberu vi. Loqman Hekimi wastêne ke weşiye rê derman bivêno. Rozê kut ra rae ke, merdene rê çare saê kero. Hora jû kîtavê de xo ki na mesela sero bi. Senê vaşi ra, çinay rê derman vêjino, kîtavê xode qeyd kerd vi.

Oncia rozê kîtavê xo da binê çengê xoro, şî ke, şêro kou ra vaso ke merdene rê çareo, cıra kero, biyaro; ame fekê çemi de vêjiya.

Kerd ke bover vîşîyo, bivêjiyo ro ko; hama çem lezgê usari bi, nêşîkiya şêro. Uza ververê çemi de tenê nişt ro, kîtavê

xo kerd ra.

Remil de niada,

hala çîtur bover

vîşîyo. Tam o

sîre de Comerdi

rê bi ayan ke,

hao senîk

mendo ke

Loqman Hekim

şêro merdene rê

çare bivêno.

Civrayîl rusna

vîrenîye, vake:

"Hervina so,

merdene rê çare

diyaene kar u

gurê dey niyo!

Kîtav dest ra

bijê, i pelgê ke

merdene rê

dermanê, cîrake,

b'erze ağwe! B'erze ke, va o şêro na dawa ra bitexeliyo."

Civrayîl kut thonê de mordemê kokîmî, ame, lewe de vêjiya.

"Ma ve xêr di Loqman Hekim!"

"Xêr mende ve!"

"Nîa sona koti?"

"Mî merdene rê çare diyo, son ke kou ra vasê dermani arê di!"

"Tî nêzonena, dina faniya?"

"Ma, çaê mezoni! Zonaene rê zonen, hama wazen ke eve na derman weşiya taê isoni hata qiyamete derg kerine."

"Ma, tî ke zona, naê ke tî weşiye hata qiyamete kena derg, riskê kami wenê?"

"Riskê kami wenê, burê, alaqedarê mî niyo!"

"Himm! Deme ke hên!..

Ya Loqman, hona ke rewo, tî bê na dawa ra bitexeliye! No kar u gureo ke tî bikerê, qe rînd niyo! Nîno ro tayine!" vake Civrayîli.

Na qesey sero Loqman Hekim qe nêcêra. Saê ke, qese

na gos ra kut cî,

goso bin ra

vêjiya. Hên xo

dust de vake:

"Nêê! No derm-

ano ke mî dos

kerdo, gereke

biyari, bîcerev-

ni!"

Civrayîli niada

ke, Loqman

Hekim vatena

xora sono, qesa

de bine pers

kerde:

"Ya Loqman,

ilmê hekmete ra

qeyr zovîna ilmu

ki zonena?"

"Heya, remil-

estene rê ki

m a h a r u n e .

Remilê ke mî estê, hata nîka coru gëlet nêvêjiyê."

"Madem ke hênîyo, remilê b'erze, hala Civrayîl nîka kotiyo!"

Loqman Hekimî kîtav kerd ra, tenê ke tey niada, vake:

"Wey! Civrayîl tîya!"

Se ke hên va, nêva; Civrayîli perri day pîro, i pelgê kîtavîyê ke merdene rê çareberê, day ağwe ro. Ağwe gureti berdi, o ve xo ki werte ra bi vîndî, şî. Axîrî nî pelgi ağwe berdi, cêr çaê hêgaê de cewî de vetî.

¹Na sanîke nîajniya mî *Heyderîze* amnonê 1997î de mîrê qesey kerde. Serra 1998î de şîye heqîya xo. Eke dina xo vurnê, 90 ra jêde serrê xo bi.

Rivayetê ra gore, şîfa cewi na pelgunê kîtavê Loqman Hekimi rawa. Awa- nawa ke, kam ke nunê cewi weno, beno rînd, kam ke ağwa cewi simeno, cîra şîfa vêneno.

Oncia rivayet beno ke, na ilmê kimya u remili gundê Loqman Hekimi ra mendê.

Ma niadime, hala Loqman Hekimi se kerd: Loqman Hekimi zona ke Heq na çî rê rajî niyo, kîtavê xuyo nêmezê da binê çengê xoro, cêra ra, tekî ame çê. Ame ke çê, werte ra xeyle zeman vêrd ra, Loqman Hekim bi nêwes, kut roy ver. Cênika xo o sîre de dîgani biye. Amê berjinê Loqman Hekimi de nişte ro, bervê. Loqman Hekimi kîtav binê balişna xora vet, musna cî, vake:

"Helala m', hala gos 'ro mî serne, tora çiyê van!"

Vake:

"Vaze!"

Va:

"Na kîtavi bijê, cao de rînd de weda! Beno ke lazekê tora bîbo, mîra têpia raa ilimî ra şêro. Name »Camîsan« pane! Rînd pil ke, bîrusne mektev, va şêro bîwano. Axîrî rozê beno ke, na kîtavê mî eyrê lazîm beno.. O hata ke eve xo mewazo; ne na kîtavi cîde, ne ki qalê kîtavi tey bîke! De endî heqa xo ve mî helal ke!" vake, dina xo vurnê, şî heqîya xo.

Waxt ame, cênîya Loqman Hekimi kute ra, cîra laze-kê bî. Name »Camîsan« na ve pa. Camîsan bi hawt serre, da ve medrese. Ses serre şî mektev, hama tha-waê nêmusî. Peynîye de maylîmu xeverê dê mae, amê Camîsan guret, berd çê. Mae; tesela xo kote, Camîsan rê herê hêrna, domanunê dewe de rusna bîrr, kolîyu. Camîsan domanu de şîyêne bîrr. Şîyêne kolî kerdêne arê, herê xo bar kerdêne, pia berdêne suke de rotêne. Eve na tore tidarekê çêyi diyêne.

Oncia rozê alvzunê xode tekî, şî bîrr. Tezeli rê a roze ki şîliye hên vorê ke, bulîski hên est ke; Camîsan ve alvzunê xora zar-zor xo est zerê esketî. Serde çîay, wast ke uza adîr wekerê. Î dormu ra taê kolî-molî, hêji-mêji kerdî top, adîr kerd we. Çîmê Camîsanî gîna ra qîlê. Şî, bî ve pîro, ard ke biyaro adîrî ser erzo, bîvêşno, qîle se ke fîşte hewa, bîn de solîkê berreqîye. Alvzê xo reştî, dormê solîke kînt, dê ve ra. »Hew! Na senê solîka de nîa rîndeka!« vake, fîşte hawa ke kupê bîn dero. Eke ke kupê bîne dero, zerê kupî ki hata verê feki pîrrê hemgênîyo. Domanî nêthoray ke tham kerê, Camîsanî ra vake:

"Hala reê bêçîka xo tafiye, no hemgêno ya ki çîko? Nêbo ağ bo!"

Camîsanî bêçîke fîşte ta, tham kerd ke şîreno, vake:

"Lao, no hemgêno! Mevîndê, şêrê qavu biyarê, pîrr kerime, berime, suke de bîroşîme!"

Domanî voştî şî, her jû qavê ard, hemgên kerd pîrr,

bar kerd, berd suke de rot. Rozê hên, dî rojî ke hên dewam kerd, axîrî zerê kupî de hemgên bî senîk. Destê xo ke nêrest bînê kupî, alvzû Camîsanî ra va: "Bê, miya tora kîndîr gîrêdîme, to roverdîme, na qavu pîrr ke, bîde cor. Eke qedîya, to onceme ser."

Camîsanî va:

"Heya!"

Alvzunê xo kîndîr guret, miya Camîsanî ra gîrêda, o verda ro. Çî hemgên ke bînê kupî de mendo, ont cor. Kup ke kerd thol, sîra ke amê avoro-ontena Camîsanî, nayîne wertê xode qesa kerde jûye: "Nîka ma ke ney b'oncîme ser, no urzeno ra, vano »leto jû, yê mîno!« Lao bêrê, ma ney zerê kupî de caverdîme, bara ke kuna ey kî, wertê xode barekerîme!" vake, salîke dêma şêrê kupî dê, herre kerde ser, tekîti şî. Tekîti ke şî, herê Camîsanî kî kolîyu ra bar kerd, mae rê tey berd. Mexsuna [berqesta] verê mae de bervay, zukay, vake:

"Camîsan mara kut dûrî, cînawîrî guret pê, berd qulva xo! Honde ke zîrçaisê xo ame gosê ma..."

Maa xuya feqîre nişte ro, bervê. Hên bervê, hên bervê ke, bervais u zukais ra hurdî çîmu ra biye korre.

Camîsanî niada ke qesê xo alvzunê xode nêvêrd; nişt ro, sarê xo verda wertê qorunê xo, hên xora vêrd. Jêde mend, senîk mend, ferqê cî bî ke tenê wele rîşîye. Jû dimpîştîke kup lone kerd, hetê dey ser amê. Pasma nê ro cî, dimpîştîke heznê. A lonîka ke dimpîştîke tiro amê, ae ra reê şêr kerd ke, tenê roştî asena. Xo-xode: »Na dimpîştîke mutlaqa dina roştî ra ama. Ez ke na lonîke radî, tiro şêrî, nêşîkiun vêji dina roştî?« vake, neketîya [nezeliya] cî, lone dê ra, xo 've roştî guret, şî.

Endî ke jêde şî, senîk şî, şî welatê Saê Morru de vêjiya. Niada ke her ca merg u mergalo, bağ u baxçeo. Tenêna ke şî, niada ke wertê baxçey de taxtê esto, sîrf zern u şêm ra vîrîjiyo. Dorme de ağwe bel bena, hewze defê kena pîrr, defê kena thol. Camîsanî uza dest u rîyê xo şût, »aceva no caê kamîo?« vake, şî taxtî sero nişt ro. Taxt de ke nişt ro, qefeliyae bî, hên pa şî. Zaf şî, senîk şî, xeyle taw ra têpia sîzîna vay amê cî, hêsarê xo bî. Hêsarê xo bî ke, çî bîvêno! Eke ke amo mekanê Saê Morru de vêjiyo! Saê Morru kî amo ke taxtê xode ronîso, Camîsan hurêndîa xode diyo, motê cî beno. Xo-xode vano, qulê Heqî kotî ra amo...

Saê Morrûno ke vana; sare ra isano, lese ra kî morro. Eve usîl sîlam da Camîsanî. Morrûnê binu kî lifî eşî pêsêr, dorme de bî top.

Camîsanî xo-xode vake: »Ya Heq! No tezelê mî çae honde bî şîa, to ez ardu estu wertê nayînu!«

Saê Morru vake:

"Benî Adem, tî xêr ama! Meterse, ma torê thawa nêkeme! Tîya ke ama, endî meymanê ma say bena! No taxtê mî, mîrê hetê Heqî ra icaro. Ez padîsae nî

mor u mılawınune. Heqî na taxtê mî sima ademzau ver qasê raa hawtsey serre fişto duri, ardo naza. Nia de, oncia ki ez sima dest nêxeleşiyu! Meterse! Sima, cîsnê ademzay ra ke zerar ma nêgino, mara zerar sima nêgînenî"

Nafa ard Camisani rê sîfrepo de henên na ro ke, Camisani coru weşiya xode nêdi vi. Eke xo rind kerd mird, Saê Morru cîra perskerd:

"Beni adem, tî çîmay rê ama naza? Kama, çîka, çî hewla?"

Camisani, çî ke amo sare, cîrê jû ve jû qesey kerd; zerê kupi ra, - lonika dimpiştike ra ke çîtur vêjiya ame, cîrê vake. Se ke hên va, nêva; Saê Morru va:

"Hey waax hey! Caê ma ki ademzay rê bi eskera! O kupo ke tî vana, ambarê hemgênê ma bi, zonena? Endi nara têpia marê ita ki rehetiye çîna!"

Camisani vake:

"Meterse! Î -alvozunê xorê vano- nêthorenê şêrê caê kupi vazê. Çîke merdena mî ke vêjiye werte, padisaê ma ine erzeno ra dare. Na rivat ra i alvozê mî nêthorenê, şêrê hurêndia kupi vazê!"

Na vatena Camisani rê Saê Morru tenê bi rehet, hama oncia ki vake:

"Ademza qulo de dekbazo, eke bîzono ke welatê ma itaro, eve dek u duwara yeno, caê ma mara cêno.

Waxtê de ezî ki reê kutine ra ademzay dest, hama zarzor xeleşine..."

Camisan taê zaman ke lewe de mend, cêra vero, vake: "Se beno, mî veze dina roştî!"

Saê Morru vake:

"Tî bê, na qesa ra omîdê xo bîbîrne! Dina roştî tî nêvênena! A qesa xo vira ke! Belxiya vanê, lazê de Uşênê Zeyni bi. Uşênê Zeyni padisaê de Xorasanî bi. Zaf zonağ u alimo de berz bi. Rozê Kıtavo Pil ke wend, tey di ke »pêxamberê axir zemanî« axseno. Vake: »Amaena axir zeman pêxamberî rê xeyle waxt esto, beri na kîtav balê cao de rind de wedari!« Heni ki kerd... Kıtavo Pil kerd zerê sandîqa şêmêne, zerê jû oda de dard we. Çêverê oda ki zerze kerd.

***

Jû lazê de xo bi, namê xo Belxiya bi. Belxiyay wend, bi zonağ. Piyê xo ke dina xo vurnê, şî heqîya xo, ey padisayêna Xorasanî gurete xo dest. Rozê gèzna piyê xora ke feteliya, çêverê de oda zerze di. Merax kerd, çêver da ve rakerdene ke sandîqa de şêmêne teyra. Na sandîqe kerde ra, Kıtavo Pil tey di. Ney na kîtav guret xo dest, eve rozu wend, wend.. caê de rastê qesa »axir zeman pêxamberî« ame. Taz u taxtê xo caverda, kut ra dime ke »axir zeman pêxamberî« bîvêno. Çîxa ke fete-

liya, caê de nêdi. Peyniye de ame mekanê mîde vêjiya. Mîra mînete kerde, mî xatîrê î pêxamberî ra azad kerd. Hama ey ve xo ki pers da mî, nî serti qewul kerdî: Sertê mîno jû; »caê ma keşî ra mevaze« bi. Sertê mîno bin ki, »hora ke axir zeman pêxamberî vênena sa, ma vera riyê xo pêşê dey ra ke, vaze »şefahatê xo mara morim mekero!« bi.

Nîa de! Belxiya şî, dina roştî nêdiye, tî çîtu' şêrê bîvênê?"

***

Tesela Camisani kote. Uza, xeyle waxt lewe de mend. Xeyle ke mend, cîrê bi qîsawete, vake:

"Ya Saê mî! Ma, o Belxiya peyniye de kata şî?"

Saê Morru vake:

"Belxiya ita lewê mîde xeyle mend, mîra mînete kerde, vake »mî veze dina roştî.« Mî cîra va: »Tî dina roştî nêvênena, hama eke jêde wazena, bê so falan ca de mergê esta, werte de ki hênîyê esto. Roza yêniye so uza xo weda, dî vosnê qoçağî yenê, uza hênî sero danê pêro. Vosno jû şîso, jû ki qero. Tî xo uza weda, »ya Xîzîr!« vaze, fireqet xo b'erze phoştîa vosnê şîşî, o to vezeno dina roştî. Hama tî ke xo b'erzê vosnê qerî ser, to hawt qatî erzeno cêr dina tariye, reyna dina roştî nêvênena."

Belxiya ust ra, roza yêniye şî a merge. Nîada ke çutê

vosnî amey, jû şîso, jû ki qero. Vosnu sana jûmîni, Belxiyay xafîlde çînga vosnê şîşî ser da, vosnê qerî xo kerd vera, guret Belxiyay hawt qatî binê hardî ro berd...

O nêşî, »pêxamberê axir zemanî« nêdi, dina roştî nêdiye, ma tî şêrê kotî bîvênê! Xorê bê, na mesela ra bîtexeliye,

Hawar Tornêcengî

ROZÊ YENA
(Kîlamî)

Persberê Vêjiyêşê Tîjîê Ewropa
Tel/Fax: + 49 (0) 69 - 54 80 19 12
İrtibat: TîjaSodiri@t-online.de

² Na qesa »ademza« mî hurêndia »ademoğlu« de gurenê; Zazakiyê cêrî ra gurete.

³ Beno ke kîtavê Tewratî rê bîvajiyo. Jû vatene ra gore ki kîtavê Înciliyo.

⁴ Ez vajî, Hz. Mehdi rê vano

Camisan!"

Camisani vengê xo nêvet. Tesela xo endî dina roşti ra kote. Tenê ke hên lewe de mend, bado vake:

"Ya Saê mî! Ma, vosnê şîşi o hawt qat binê hardi ro berd, peyniye de se bi?"

"O şî, jû dina de vêjiya ke, a ki jê na dinawa. Şî lewê jû ağaê de bi xızmekar. Jêde mend, kê m mend, rozê ağaê xora vake: »Ağaê mî! Ez amu, gînu' na dina ro. Tora rıza u minete kon, tî mî vezê dina roşti!"

Ağay vake: »Kes to nêvezeno dina roşti! Zaf ke waze-na so falan ca de jû dara de merxe esta, »Zumruda Anqa« vanê jû theyre esta, yena her serre gîlê a merxe ra halêni vîrazena, serra Heqî leyru vezena. Morrê muso ve cî, her serre i leyrunê a theyre weno. Tî ke şêrê, a halêni bîpiyê, waxto ke morr ame ke leyrunê dae buro, bîkisê; belka a to vezena dina roşti. Zovîna tesela xo her çî ra bîfiye!"

***

Bi sodîr, Belxiya ust ra, tekî şî. Tire u tirevan guret, şî a dare pite. Çond rojî ke mend, endî Heq bîzono... Rozê niada ke morrê hao cêro oncino ro dare. Qıştayis gîna ve leyru ro. Hên qıştay, hên qıştay ke, vengê xo şî peyê kou de kut gosê mae! Mae se ke qıştayisê leyrunê xo hesna, o hêrs ra kemera de xîrxê gurete wertê perrunê xo: »No kamo, her serre yeno na leyrunê mî weno, şêri pîrodi, dewna kerî!« vake, helmê de amê, reste.

A hona ke nêama, nêresta; Belxiyay tirevanê xo ont we, tire de peyê vilê morri de sanê cî. Se ke tire gînê peyê vilê morri, morr cor de gîra hardi bi, erjiya pêser. Zumruda Anqa amê ke o hêrs ra xîrxê ke phoşti dera, kamo ke binê dare dero, pîrodo; leyru vake:

"Daê pîro mede! Pîro mede! Î ademzay ma xelesnay-me!"

Zumruda Anqa ae de xîrxê xo bota este, amê lewê Belxiyay, vake:

"Tî kama, ama na mîrodê mî ard hurêndî, leyre mî xelesnay? Tîya ke mîrodê mî kerdo, çiko vaze, ez ki mîrodê to biyari hurêndî!"

Belxiyay vake:

"Tî ke mî bîvezê dina roşti, mîrodê mî ana hurêndî! Zovîna mîrodê de mî çîno!"

Zumruda Anqa vake:

"To ez bêter guretu pê, se vaji..! Balê so, tenê goşt u meskê ağwe tey biya, perrunê mî sero ronise. Mî ke va »vêsanu!« gost b'erze gula mî, mî ke vake »têsanu!« ağwe gula mîro ke. Mî ke hora tî veta dina roşti; hêya! Nê, nê ke nêşkiyu to vêji dina roşti; qeder şîa!"

Belxiya şî çond liter goşt u çond meşki ağwe gurete, arde, nê ro perru ser. Eve xo ki perru sero caê xo guret.

Zumruda Anqa perrê ra, biyê ra berz, xeyle ke şîye, vake »vêsanu!« goşt est gule, vake »têsanu!« ağwe kerde gule, axîri peyniye de Belxiya vet dina roşti."

***

Endî omîdê Camisani birriya. Bê taw, so taw, xeyle ke mend, vake:

"Ya Saê mî! Peki Belxiya vêjiya dina roşti, şî uza se bi?"

Vake:

"Şêro, se bo! Şî sukê de vêjiya, uza xorê feteliya, çere-xiya. A suke de ki cîra "Seymur" vatêne, jû Xoceyê bi. Ey ilmê hekmete de wendi vi ke: »Heqî eve destê Civrayîli niştaneo de more do ve Sultan Sîlemanî. Sultan Sîleman ki eve qudrêti nî niştaney theyr u thuri rê, ins u cînsî rê hukîm kerdo«.

Kuto sare ke, kam ke na niştaney xo dest fiyo, dina u dare rê hukîm keno.

Heşîyo pê ke Sultan Sîlemanî ke dina xo vurna, theyr u thuru meiytê dey berdo wertê hawt deryau de, binê jû miğarey de kerdo zerê tawuta zernêne.

Oncia heşîyo pê ke, caê jû dare esta, mordem ke velgê a dare bijêro, binê lingunê xora kero, serê ağwa deryay ra xîşt beno, sono. Hama a dare doskerdene rê ki gereke Saê Morru bîvêno, tey bero. Çike Saê Morru ke tey berd koti, uza çîxa ke dar u ber esto, velg u vas esto, yêno ra zu ; çînay rê dermano, eve xo fek vano.

O Xoce amaena Belxiyay rê hêşîya pê, vost, ame lewe, vake:

"Kam ke mîde yeno; dar u ber, velg u vas têde made yeno ra zon! Kami ke velgê a dare kerd binê lingunê xora, ağwe cîrê bena yorğuçe, o ağwa deryay ro nêgî-neno! Hama doskerdena a dare rê gunê Saê Morru bîvênime, tey berime. Some miğareyê esto, morê Sultan Sîlemanî niştanê dey serowo, meiytê dey ki uza zerê i miğarey dero..."

Seymur Xocey Belxiyay ra vake:

"Ez i morî con, tî ki sona cemalê »axîr zeman pêxamberî« vênena!"

Yanê, vano ke, »kara to awa, yê mî ki na bo!« Mî u Saê Morru ki tey beno ke, dar u ber, velg u vas têde bêrê ra zon; i ke çînay rê dermanê xo ve xo vazê. Xoce ki eve na tore a dare doskero, pelgunê dae arêdo, binê lingunê xora kero ke, serê hawt deryau ra xo pano, şêro morê Sultan Sîlemanî xo dest fiyo.

Axîri, Seymur xocey Belxiya fişt ra xo, şî. Hama Belxiyay verecoy Xoce da sondi ro ke, Saê Morru rê thawaê mekero. Peyecoy kutî ra têpey, şî...

Xeyle şîyê, senik şîyê, amê welatê mîde vêjiyê. Kupê eve sîr-, o bin ki eve ağwa hengura sure kerdo pîrr, ardê baxçê mîde nê ro, eve xo ki şîyê o pey de xo

dardo we. Çimê mî ke gîna ra kupu, mî merax kerd, ez şîne, mî şêr kerd ke kupê jüy de sito, i bîni de ki çîyo de suro. Ezo aqılsıvık! Nefsê mîno tenık! Mêrat mezal nêdano ke xorê wayîr vêji! Şîne, a ağwa sure mî kerde xo ser de ke, mêrate tîrsore biya. Se ke hirê mî şîyo, ez gîno zerê kupi ro, Xoce resto, qapağê kupi no ro ser, girê do, ez gureto berdo...

Mî çimê xo kerdî ra ke, ezo zerê kupi de hepîsu. Mî zerê kupi ra vengda, vake:

"Lao sîma kamê? Mî benê kotî?"

Seymur Xocey vake:

"Tî qe meterse, Saê mî! Ma çîyê fetelime, eke ke dos kerd, to oncia peyser beme caê to!"

Mî reyna perskerd, va:

"Çîko, sîma 'ro çîki cêrenê?"

Xocey vake:

"Serê na dina de darê esta, mao ero dae cêreme. Wazon ke velgê a dare arêdî, biyari binê lingunê xora kerî ke hawt deryau sera ravêrî, şêrî morê Sultan Silemanî xo dest fiyî! Coka to tey beme ke, a dare dos kerime!"

Mî zona ke peyniya na lawatîşî çîna, xorê vengê xo nêkerd. Înu ez tey berdu, fetelnune. Kotî ra ke vêrdime ra, uza velg u vas ame ra zon. Kamci dare, kamci vas, senê derdî rê dermano; jû ve jû ame ra zon. Vasê vake, ağwa mî ke bîsîmê, nêwes nêbenê, khal nêbenê; hata qiyamete wes u war manenê! Hama nayînu gosê xo nay vî jûkek a dare ser, vengê velg u vaşî nêhesnêne. Eve na tore, ez çewres roze bîrr u tîrru ra fetelnune.

Axîrî peyniye de a rastê a dare amey. Rastê a dare ke bi; dare amê ra zu, vake:

"Kamo ke velgê mîra ağwe vezeno, keno binê lingunê xora, o deryay sero xîşt beno, sono; pîro nêgîne-no!"

Hêvetunê sabiyaişî ra Xocey nêzona ke se bîkero. Desinde velgê dare ruçhıkna, kerd çûalu. Çûalî kerdî pîrr, cêra ra mî, mîra vake:

"De beso, karê ma ame hurê! Endî to verdame ra!"

Mî va:

"Madem ke sîma mî verdanê ra, balê mî hata welatê mî berê ke tenê xêrê sîma ki mî reso!"

Neyse, ez berdune nejdîyê welatê mî.. Se ke qapağê kupi kerd ra, mî çînga teverî da, cîra vêjiyune. Vêjiyu ke çî bîvênî! Uyo bîno ke lewe dero ki Belxiyao! Mî zona ke ademza tîm bêbexto; coru cîrê tîvar nêbeno. Oncia ki cêrunê ra cî, mî vake:

"Sîma bêrê na sewda morê Sultan Silemanî ra vaz bê, o mor sîmarê nasîv nêbeno! Sîmarê gunawa! Cêncênia xo telef mekerê!"

Nîa dê, ma nata ke şîme honde velg u vas, dar u ber ame ra zu, dermanê xo vake, sîma reê gos naro ser?

Nêê!

Vasê vake, ağwa mî ke bîsîmê, nêwes nêbenê, khal nêbenê; hata qiyamete wes u war manenê! Sîma qe gos naro na qesey ser? Oncia nêê!.."

Bado, endî çıxaşî ke xoci vake, hadê, bê peyser şîme lewê i vaşî falan, mî gos pa nêkuya, ez xorê şîne, i ki xorê...

Camîsani vake:

"Ya Saê mî! Ma, nî şî, morê Sultan Silemanî fişt xo dest, ya nê?"

"Nine velgê dare kerd binê lingunê xora, xo na pa, deryay sero xîşt bi, şî. Zaf şî, kê mî şî, şî verê muğarey de vêjiay. Niada ke dormê xo gul u khulîliko. Her ca ra boa mîskê amberî yena. Xocey hemen kıtav kerd ra, dua de ismê azemî wende, kot zere. Hama ke niştane bêçîka Sultan Silemanî ra vazo, ejdayîrê vêjiya, fekê xora kîle voznê ser. Xocey dua wende, adîrê ejdayîrî cîrê kar nêkerd. Cenavê Heqî Civrayîl rusna, vake:

"So vîreniye kuye, Xoce morê Silemanî xo dest mefîyo!"

Civrayîl ame, zırça pa, o xof ra Seymur xocey dua ismê azemî xo vîra kerde. Xo vîra ke kerde, kıla ejdayîrî voz diye ser, Xoce vêsa, bi wela adîrî. Belxiyay peyser voz da, ame, xeleşîya.

Nîa de, ey rîyê axîr zemani pêxamberî nêdî, tî çîtur dina roştî vênena? Bê, a dawa ca verde!"

Camîsani reyna pers kerd:

"Ma, Belxiya se bî?"

Vake:

"Belxiyay velg kerd binê lingunê xora, xo na pa, uza ra şî, kot dûrî. Ame mergê de vêjiya. Hênîyê sero oroşîya ra. Bî tari u muğurve, uza meredîya ra ke hewna şêro. Tenê ke mend, niada ke taê morr u mîlawîni i dormu de vêjiay werte. Tersu ver vêjiya gîlê dara de azgêliye ser, uza xo dard we. Morr u mîlawîni merge de bî top. Her jüyê jû almoste vîrte ra, dorme bî roştî, i ki roştâ almostu de merge de çerdî. Se ke sîpêdî est, bî sodîr; werte ra bî vîndî, şî. Belxiya ki dare ra ame war, dest u rîyê xo şîti, tekî şî, koê de vêjiya.

***

Ey Camîsan! Belxiya hirêsey serro ke fetelîno. Kînc u kol pa nêmendo. Hawt deryau sera vêrd ra, şî şîndorê iklimê Khalsemî de hetê İstîvatorî. Şî welatê mele-kunê horîyu. Xeyle ke şî, rastê jû baxçey ame. Niada ke tey hazar u jû meyve esto. Çimê xo gîna ra sae, vake cîra kerî, jüyê burî! Se ke destê xo kerd ra derg, saêre amê ra zu, vake:

"Saa mî cîra meke! Tî ki cîsnê ademzay rawa! Heq u Talay pilê sîma Adem cenetî ra tever nêkerd? Meyvunê ma ancax horî-meleki kenê cîra! Sîma nê!"

⁵ Ez vajî tîrsore îta de yena manê saravî ya kî sirkey.

⁶ Jû duawa, na mavên de yena vatene.

Belxiya sas bi, uza ra hevêna ke şî, rastê jü horiye ame.

"Ma ve xêrdi!" vake.

Vake:

"Xêr mênê ve, ya beni adem! O çî thono tî kota cî, çî şifeto!"

Belxiyay pers kerd, va:

"Tî kama? Îta çî pina?"

Hori-meleke va:

"Heq u Talay ez tayin kerdû ke, kamci hetî rê jêdaiye, kamci hetî rê çînêbiyaiye lazîma, cîdine.

Belxiyay vake:

"Çond serri tora şîyê?"

Vake:

"Dîsey serre esta!"

Vake:

"Tî qe namê »axîr zemani pêxamberî« heşîya pê?"

"Nêê, hata nîka ez nameo de henen nêheşîyu pê! Zaf ke wazena, so falan ca, uza waê da mî esta, aera çar-sey serre şîya, belka a heşîya pê, tora vazo."

Belxiyay cîra xatîr wast, tekî şî. Zaf şî, tum şî, nêoz' çîxaş şî... Velasîl, şî koo de berz de vêjiya. Niada ke horiyêwa. Eke ke destê xuyo jü asmen dero, jü ki hard dero. Va, »Ma ve xêrdi! Xêr mênê ve!«

Hal-demê jûmini ke perskerd, Belxiyay vake:

"Tî ita çî pina? Serr u sîrrê to çîkê?"

Vake:

"Ez 've emrê Heqî ita nowete con. Thamara dinawa hazare mî dest dera. Dîmê pukelek u guveleke pê con ke, zerar mederê dina u dare. Gorê ca ve cay, vao têtjû-ane vay dan. Bereketê dina ken jêde, ken kê. Karê mî ki nuyo."

Belxiya na hekmete rê ki sas bi: »Hew! Hala na cerevunê Heqî rê niade!« vake. Horiye destê xo asmen ra na ro:

"Ya Belxiya, Heq u Tala, dina alem de hona zaaf-zaf çî rê wayiro ke ademza hona cîra bêveng u bêvazo. Hawt qatî ser u binê dina de çî esto, çî çîno ison pê nêzoneno. Na hawtemêna ser u binê dina, destê made jê hevîkê sae axsenê. Qudretê cenavê Heqî nayine hewa ra vindarneno. Wertê na hawt qatunê ser u binê dina de new çerxefelexî estê. Newemêna çerxefelexî dewranê xode çerexînê. Dina sîma ki nayînu ra jü saêka de sura. Serrunê mî ke persena, çarsey serre mîra şîya."

Belxiyay va:

"Tî namê »axîr zeman pêxamberî« coru hêşîya pê?"

Vake:

"Nêê, ez pê nêheşîyu. Oncia ki, bê-so, falan ca de waê da mî esta, ae ra sessey serre şîya, belka a bîzono."

Belxiya uza ra ki birriya ra, şî. Şî, jü mekan de vêjiya.

Niada ke her ca khulîlîko, dar u ber reng ve rengî, perr ve perro. Bînê jü dare de nişt ro, xo-xode vake: »aceba no mekanê kamîo!« O sîre de vengê de theyre ame ve gos. Avoro dare ro niada ke, theyra de rîndeka. Eke ke niştî ve gîlê dare ra, habire zerre ra wanena. Hên neqêşîyaiya ke, tî qayîla ke motê cî bê! O tewr de theyre amê ra zû, sîlam da jûmini. Belxiyay pers kerd, va:

"Tî sene theyra de bîmbareka!"

Theyre vake:

"Ez horiya Tawîzewune."

"Îta mekanê kamiyo, nîa rîndeko?"

"Mekanê Xîzîr Nebîyo. Nîka waxto ke vêjiyo, bêro!"

Vake:

Belxiyay pers kerd:

"Tî çîra honde zerre ra wanena?"

Vake:

"Derdê mî ki esto ke, zerre ra wanon! Çîke cenet ra vetu, estu ita. Cenet îtau ra tayêna jêde rîndek vî."

Belxiyay qesê horiya Tawîze nêbîna.

"Ez gegane çêverê cenetî ra biyêne tever, xorê hên feteliyêne. Son ke bi, cêrêne ra, peyser şîyêne. Rozê, oncia ke çêverê cenetî ra bine tever ke xorê bîfetelî, jü ame lewê mî, vake: »Wîy! Tî çî theyra de rîndeka! Hên tek-teyna mefeteliye, mîrena haal!« Mî merax kerd, va: "Merdene çîka?"

Ey va:

"Merdene çîka? Merdene: Tora roê to vêjîno, tî 've xo sona hard, namê to peyde maneno; merdene awa."

"Ma, tî kama?"

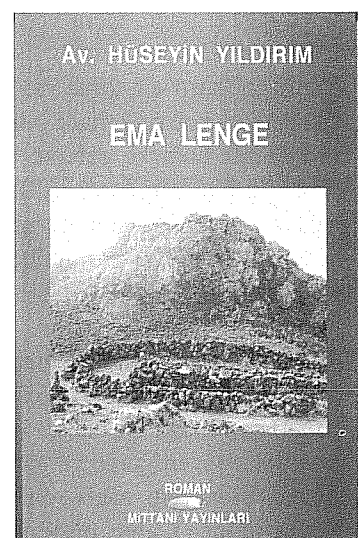
Va:

"Ez Ferîşteu, wazon şêrî cenet bîvênî. Tî ke mî bena zere, to sero wanon, o waxt, tî ne bena khal u kokîm, ne bena nêwes, ne ki mîrena."

Mî va:

"No, karê destê mî niyo! Ez nêşîkin to berî cenet. Hama beno ke morr to bero zere. Balê, şêrî, ey de qalê to bîkerî!"

Xîtamqese cêrune ra, şîne cenet. Uza, mî morrî de qalê Ferîştey ard ra. Bado morrî rê beno qurdesan, no sono çêverê cenetî de i Ferîştey vêneno. Meger ke o Ferîşte çîk biyo, çîk nêbiyo? Guvelek¹⁰ ve xo biyo. Xo morrî rê eskera nêkerdo. Guvelek - çêverê cenetî de- kuno binê zonê morrî, hên

⁷ İklîmê Khalsemî = ez vaji, hardê Khalsemî rê vano. Khalsem = yeno manê duwele, ya ki "kîta"wa

⁸ İstivator=yeno mana "ekvator"i

¹⁰ Taê cau de "Seytan" ki vajîno.

kuno cenet. Gurê morri ki çiko? Ana Hewa rê ra u olağê salixdaena.

Rozê Guvelek oncia kuno binê zonê morri, sonê lewê Ana Hewa. Heq u Talay dara genimi Adem u Hewa rê kerdî vi tomete. Morr vano [yanê guvelek binê zonê morri ra vano]:

"Hewa Ana! Niade! Heq nêwazeno sîma na cenet de vînderê, coka dara genimi sîmarê kerda tomete. Sîmara ravêr ey [Heqi] jû qul pêda kerd, ey meyvê a dare werdo, hanîko hirêseyhazar serreo ke binê a dare dero. Eke inam nêkena, sîkê to ke mîra esto; şîme, tey qesey bîke!"

Guvelek binê zonê morri ra xîl beno, ine ra ravêr sono, kuno thonê khalê, binê a dare de meredîno ra. Ana Hewa yena binê a dare, niadana ke khalê hao uzaro.

"Tî kama, çîka, çîvawa?" cîra pers kena.

Khal [guvelek] vano:

"Ezî ki qulê de Heqîyu! Hirêseyhazar serre ra ravêr Heqî ez pêda kerd. Pêdakerdene rê pêda kerdune hama, meyvê na dara reze ki mîrê kerdî vi tomete. Hama, mî se kerd? Mî gos ro tometiya dey ser nêna, na meyve tham kerd. Hao hondaer serreo ke mîrê tha-waê nêbeno."

***

Ana Hewa ki xapiye. Ae ki meyvê a dare tham kerd. Cîrê ke thawa nêbi, şîye lewê Ademi, aqlê dey kerd tari, şîlla ke tî ki bêrê, na meyve ra burê! vake.

Adem ki xapiya. Ame, ey ki o meyve ra tham kerd. Se ke werd, tazê sari perra, sare ra şî. Heq u Tala hêrs bi; Adem çêverê tovey ra, Ana Hewa ki çêverê rame ra, Guvelek ki çêverê naleti ra, Morr ki çêverê xîsmî ra, ezî ki çêverê gêdevî ra; ma pêro eştime tever.

Nîka ki ita xorê na mekanê Xîzîr Nebî pinu. A, hona qesê xo nêxelesno, uza de Xîzîr Nebî vêjiya. Belxiya şî ve dest u lingu. Cêra vero, derdê xo cîrê jû ve jû vake.

Xîzîrî gos naro ser, dîma va:

"So serê ha koê serê made bonê esto, çar çêvero. Vaze »Ya Heq!« hora ke ceremê to ke qedîyo, çaremêna çêverî torê têdîma benê ra. Tî yena, ez to bon resnon welatê to; wertê qom u qewulê to. Nê-nê ke ceremê to nêqedîyo; torê çêverî ra nêbenê. Tî gereke hondaêna şêrê bîfeteteliyê, bêrê."

Belxiya uza ra birriya ra, gîna ro ko, şî. Eke ke vêjiya gîlê koy, niada ke bono de çar çêvero, uza gîlê koy ra çiley tey vêsênê. Şî, vake, »ya Heq!« dest est çêver, çaremêna çêverî game ve game têdîma bi ra, Belxiya şî zere. Şî ke zere, uza xeyle mend...

Xeyle ke mend, ame, destê xo da 'ra Xîzîrî. Xîzîrî no est phoştîa astorê xuyê qîrî, da ve ra. Belxiyay çîmê

xo kerdî ra -dayî ca, welatê Xorasanî de vêjiya.

Ya Camîsan! Belxiyay honde êjat dî; ma, tî çîturî dîna roştî bîvênê!"

Tenê ke mend, Camîsanî vake:

"Ya Saê mî! Niade, çar çêverî cîrê bî ra, ze ke Belxiya şî zere, cemalê »axîr zeman pêxamberî dî!« Çae vana ke, »...tî çîtur dîna roştî bîvênê!« Tora mînetî mîna, tî mî vezê dîna roştî!"

Tesela Saê Morru ke kute, vake:

"Tîya ke cîsnê ademzay rawa, torê ne tîvarê mî esto, ne ki tora xelasa mî! Tî ke sondî wena, tove kena ke suke de mevîndê, hemam de ağwe xoro mekerê, ez to vezon dîna roştî!"

Camîsanî vake:

"Kîtavê Pîlî sero sondî wen, tove ken ke, ne suke de vînderî, ne ki hemam de ağwe xoro kerî!"

Saê Morru va:

"Bîzone ke, canê to -jê ma- biyo phalangî, têde bele-kîno. Tî ke suke de ronîsê, şêrê hemam de ağwe xoro kerê, jûyê nê jûyê to vêneno. Ademzay ke to nîa phalangî diya, caê ma rew-herey dos kenî. O waxt sîma qulê Heqî dest xelasa ma çîna!"

Saê Morru axîrî ame comerdiye. Venga çutê morru da, amey, Camîsan lona kupî ro berd, vet dîna roştî.

***

Camîsan tekî, şî çê. Şî ke, maa xuya kokîme merax u qîsawete ra biya korre. Vîrare fîşte jûmîni ra. Maa xo pê lazê xo biye sa. Cênîke çae sa mebo ke! Camîsan tam hawt serriyo ke vindîbiyaiyo.

Tenê ke mend, Camîsanî maa xora vake:

"De daê, mevînde! Cîl-corê xo arêde, ma îta ra şîme!"

Mae va:

"Nê bîko, ma ve na feqîriye kata şîme?"

Vake:

"Tove bo, ez endî na hardu de nêvîndon! Bê, barkerîme şîme ko!"

Vake u hurdîmîne bar kerd, şî. Şî, koê de xorê wareê vîrast, kotî cî. Camîsanî xorê lê de ağwe nêne ro ser, kerdêne germ, çaxe de kerdêne xoro. Taê zaman uza hên weşîya xo ramîte. Veng u vazê çînê bî.

***

Rozê padîsaê a suke de derd u marazê vêjiya. Khul u rîşî lesa padîsay guret ra xo ver. Padîsay rê derman bî hesrete. Nêçe doxtor u cerru ra feteliya ki, tey çare nêdî.

»Seymur« vatêne, xoceyê bî; ey kîtavê îlmê hekmete wendêne. Kîtav de caê wend ke, marazê padîsay rê goştê Saê Morru rînd yeno. Kîtav guret, ame saraiya

padisay, vake:

"Padisaê m', derdê torê derman esto! Goştê Saê Morru khul u marazunê to keno wes! O ke nêbo, torê wes-biyaene çina!"

Padisay va:

"Ma, Saê Morru koti bîvênime?"

Va:

"Ma, o zoro çiko! Venga mîleti de, biya, têdine birus-ne hemam, va ağwe xoro kerê. Canê kami ke phalangın u belekın bi, dêmeke o hurêndia Saê Morru zone-no!"

Padisay telal da pîro, caê kes nêverda, ard hemam. Hemam de ağwe dê ve pîrokerdene, hama keso de phalangın u belekın nêdi.

Va:

"Kam mendo, kam nêmendo?"

Vake:

"Filan koê de, falan lazek mendo."

Mordemi rusnay dime, Camısan da ardene, vake:

"Tı gereke bêrê hemam de ağwe xoro kerê!"

Camısan vake:

"Mı sondi werdo, tove kerdo ke, ez hemam de ağwe xoro mekeri! Xorê lê de ağwe nan ser, kon germ, çaxe de konu xoro. Ez hemam-memam de coru ağwe xoro nêkon!"

Peyniye de mordemu zor kerd, Camısan guret berd hemam. Kinc u koli cıra kerd. Kerd rut u rupal ke canê xo jê morru phalangın u belekino. Seymur Xoce ame, vake:

"To ke Saê Morru koti diyo, gereke şêrê biyarê! Nêana sa, vilê to dame pîro! Gostê Saê Morru ke mebo, padisaê ma wes nêbeno!"

Camısan se ke kerd, xo dest ra nêxelesna ra. Berd ke vile pîrodê, sarê xo vera sırrê xo da cı. Camısan Seymur Xoce u taê mordemi gureti, berdi kupi ser. Va ke:

"Ez na lona kupi ro [tîro] şîyo, mı Saê Morru diyo. Sıma ki ita ro şêrê, Saê Morru bîvênê, biyarê!"

Xoce Seymur kıtav ard, na ve ro. Qulva kupi sero wend, wend, wend! Honde niada ke Saê Morru cêro gıra-gıra oncia ame ser. Eke vêjiya ser, Camısan voz da peyê dare. Saê Morru vake:

"Camısan, xo peyê dare mesane! To sondi werd ke, namê mı medê, nıka ki çaê voz dana peyê dare? Tı bêrê, gunê mı phoşti kerê!"

Camısan peyê dare ra vêjiya, ame, berva. Axırî Saê Morru kerd phoşti, -hêştiri çım de- hên taê ca berd. Saê Morru rae ra dizdêni vake:

"Ez zonen ke to sarê xo vera sırrê xo do. Nıka ke ez berdu, mı sare bîrnenê. Tora vanê, »bê sare bîbîrne, ma ki bîpojime« Nêbo nêbo, tı mı sare bîbîrnenê! Vaze »mı hondaê ca kerdo phoşti ardo, sıma ki sare bîbîrnenê!« Xoce mı sare bîrneneno, o waxt o beno qetil, ez ki

bon seyid. Mı keno xağ ve xaği, nano ro ser, gireneno. Sorvika vîrene dano to, tı nêbo bîsımê! Vînde Seymur Xoce ve xo bîsımo. Kefo vîren ağuyo. Kefo peyen ki dermano; kam ke bîsımo, dina pêro yena ra çımu ver; beno jê Loqman Hekimi."

Saê Morru guret, berd... Seymur Xocey Camısanî ra vake:

"Bê, sare bîbîrnenê!"

Vake:

"Nêê. Mı Saê Morru hata ita kero phoşti ardo, sıma ki gunê sare bîbîrnenê!"

Teseliya Xoci kote. Xoci berd, Saê Morru sarebîrna, kerd hirê xaği, est ve zerê lêy. Eke kel ame ve pîro, giriya; kefo vîren kerd tasıke, da Camısanî. Camısanî vake:

"Hona suro. Uza rone, bado simon!"

Xocey kefo peyen ki guret, kerd tasıke. Uza na ro, 'ke serdın bo, xafilde jü ame, [Xocey rê] vake:

"Padisa venga to dano!"

Seymur Xoce ust ra, şî lewê padisay, va hala se vano. Camısan rest, a tasıka peyene gurete kerde xo serde, bi jê Loqman Hekimi. Dina têde amê ra çımu ver; her çi axsa, cîrê bi ayan...

***

Bado Xoce ame. Ame, se ke tase kerde xo ser de; hên hurêndia xode mosa, taşêle bi. Xoce ke taşêle bi, Camısan goştê Saê Morru berd, da padisay, ağwe ki kerde pîro, padisa bi wes. Padisa ke bi wes, her heti rê sılaiye rusnê. Milet ame qorr ve qorr nişti ro, werd, sımît. Camısan ki eve haletu, eve zern u şêmu kerd pîrpang, kerd dewleti.

Padisay:

"Tı ke çı wazena, xorê ey dıma so!" vake, Camısan verda ra, kerd serbest u serveroz.

Camısan bi jê Loqman Hekimi, her çi verê çımu de bi eskera. Taê çimi-mimiyê xo guret, tekît ame çê. Ame ke çê, maa xora vake:

"Daê, o kıtavo ke mîrê piyê mîra mendo, hala ey mîrê biya!"

Mae şîye, kıtav vet ard, da cı. Camısanî kıtavê piyê xo ke wend, taêna ilmê hekmete cîrê bi eskera...

Endi ser u bînê hardi zonîtene. Dar u ber, velg u vas cîrê amêne ra zon, kamci derdi rê dermanê, eve xo cîrê vatêne.

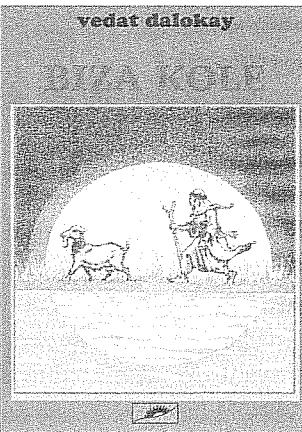
Camısan gundê xode hên bi vi alimo de henen ke; ilmê simya, ilmê kimya, ilmê hekmete u remili rınd zonîtene. Namê xo vêjiay vi dina-homete. Hama peyniye de ey ki dina xo vurnê, şî axrete. Eve xo şî, hama namê xuyo namdar mend.

Sanike şîye xoro, sıma ki bîmanê marê! □

Vejiyaişê Tiji ra kitabê newey:

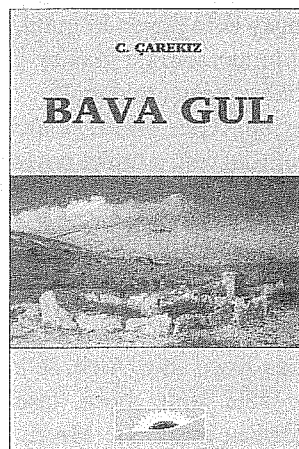
Vedat Dalokay:
Bıza Kole.
Hêkata Domanu.
Çarnekar:
H. Tornêcengi

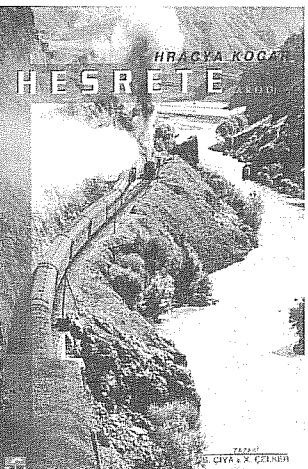
X. Çelker:
Duri Şiya,
Nezdi Ama.
Kılami u sereşteni

C. Çarekız:
Bava Gul.
Zera (Sêvaz) ra
weşiya jü dewrêşi.

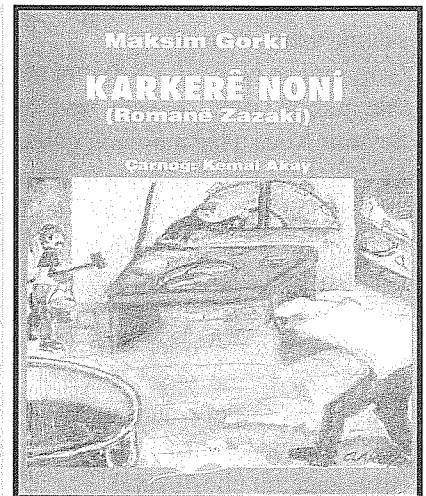

Hraçya Koçar:
Hesrete.
Roman.
Çarnekari:
S. Çiya&X. Çelker

Kıtavê ke nejdi de vejînê:

- ◆ **Samed Behrengi:**
Jü Şêftaliye, Hazar Şêftali (Hêkata Domanu)
Çarnekar: Hawar Tornêcengi
- ◆ **Koyo Berz:**
Begê Dımiliyan (Çêrmug u Sêwregı ra Tarix u Meselê Khani)
- ◆ **Memê Koêkorta:**
Reuka Doy (Reqasa [Varto] ra meselê dewe)
- ◆ **Efendi Yıldız:**
Vilikê Usari (Sanika Domanu eve resmunê deşti)
Çarnekar: Hawar Tornêcengi

TIJA SODIRI - TIJ YAYINLARI

PF 70 12 40

D-60562 Frankfurt/M.

Tel./Fax: +49 - (0) 69 - 54 80 19 12

e-Mail: Tijasodiri@t-online.de

Lawika cêrêne ser:

Piyê Mexbula qolind wašto,
çêneke Bava Şükri nêda.
Şükri pirê xo kerdo werte,
vato „ez seane, perê mi çinê
qolind bîdî“. Pir ke şêro pi de
qesey kero, sono çêneke xo rê
wazeno, qolind dano, çêneke
danê piri..

**Hewa Bava
Şükri u
Mexbula**

Gomosuro, Gomosuro, Mexbula mî
felek bêro sarê piyê to buro !
biyo ma vile ra, vileşikiao piro !
piri riyê zeweji diyo
riyê azê neri mevêno, bımıro

gêmê astorê Mexbula ra amo, gureto
bıraê xo Dewrêso
xebere marê bêro, vazê
„Bava Dewrêş zaf nêweso“
çewres derece ra nêwes bo
Silemanê Baği gosu ra kherr bo
Memê Lole bilerzno
Uşên Ağaê Xatune sare bijêro
xoce Dewrêşi ser mereso

destê Mexbula ra cion
pia some verve dewe
ma ke merdime mezela ma bıkınê,
ma bikerê zu mezele

**Qeyde: Çê Pori ra Bava Şükriyê
Çüliye (Pilemoriye)**

Vatoğ: Çüliye ra ApMemed Ali

**Çıme: Miandonike ra çêna Memed Ağaê Geyali
Sultane**

İne, MA nia bêkes verdayme
SIMA, az u uzê MA
Zerrevêşaiya MA
Bêrê têare, sıxlet bê!
Endi her çiyê MA, sımârê emaneto
‘Vas binê kemere de nêmaneno!’

Hazarserra newiye, dina alem rê haştiye
mazlumo rê serbestiye tey biaro!
Jü kose de ki Kirmanciye zê xo, eve rengê xo
heni belekın bımano
Ekrem

**Mikail Aslan
Agêrais**

Mezelê Ma Çinê

Xilemalê Kirmanciya Beleke; Siro
ke ma Almanya de meitê lacê xali
dard we, maa mı ey ser şıari vati:
„Heqo, tı tenê sebır bikerê, gêncanê
ma ita mekise, herdê ma çino, wela-
tê ma çino!“
Tengiya mae, tengiya de têlmasa.
Meitê xo herdê xo berdene, cı rê
kerde tomete. 38 de, iyê ke koti qırımı ver, xora şı; hama iyê ke
pey de mandî, oncia peyser amay dewanê xo, pagê xo sanay pê,
bostanê so ramiti. Nıka a ki destebera ma nêna; çike dewi estê,
isani çinê. İsan ke şı, thılsimê herdi ki remeno, xof beno têra.
Se ke pilanê Çini vato: „Xora ke caê de herd şı, isan mand, ver
mekuye; xora ke isan şı, herd mand ki, hurdemêna ki sonê“ Nae
rao ke ağmebiyaena hometa Kirmanciye marê qısa weta de bês-
indora. Hama se ke vacino, ocağa ma nıka endi kor niya. Derdo
bêderman niyo, dermanê xo **agêrais**o.

Wir haben nicht mal Gräber

Meine bunte Heimat!

Als wir in Deutschland meinen Cousin beerdigten, sang meine
Mutter Totenklage: „Gott, gib uns Geduld, laß‘ unsere Jugend-
lichen nicht hier sterben, denn hier sind wir ohne Heimat. Unser
Schmerz ist sehr groß, denn es ist uns verboten, unsere Toten in
der Heimat zu beerdigen!“

Im Pogrom von 1938 fielen sehr viele Menschen. Aber die
Lebenden kamen danach wieder zurück in ihre Dörfer, bauten
Häuser und Gärten. Heute ist das nicht möglich, weil unsere
Dörfer entvölkert sind.

Ja, wenn die Menschen weg sind, dann verliert auch die Erde
ihre Zauberkraft und dann kommt die Angst.

Wie ein chinesisches Sprichwort besagt: „Wenn die Erde geht
der Mensch bleibt mache dir keine Sorgen, aber wenn der
Mensch geht und die Erde bleibt dann gehen beide verloren.“

Daher ist das Auseinandertreiben unseres Volkes unsere größte
Sorge. Aber wir sind heute nicht ohne Mittel, das Problem ist
nicht ohne Lösung. Die Lösung ist die Rückkehr.

A V
M E
O C
R i
Ê Y
6. A
!!

Parloda Zor u Zagonê Kirmanc-Zazay

Tija Sodiri

Amor: 6+Serre: 3+Usar '99+Corama: 10.00 DM

**KIRMANCKI/ZAZAKI PAYRAO,
VIND NÊBENDO!**

“Zonê mordemî roştia mordemîya!”

tijaSodiri@t-online.de

Îtîqatê Dêsimi de MORÎ 'BE EWLIYA RA

Munzir COMERD

Gorê itîqatê **Musewiyu**, rocê **Heq Hz. Musay** vêneno, wazeno ke i **qewma Îsrailu** rê birusno.

"Ama **Musa** ciab dano (**Heqi**) vano ke, ma i eve mî inam nebenê ke, gos ro qesa mî ser nenanê, tersinê, mira vanê, "**Heq** tora neasa!" **Heq** ira vano: "o çiko to dest de?" Vano ke "saboka". Vano "ae berze hard!" Eke ae erzeno hard, **saboke (çogane) bena more**, **Musa** tersu ver cıra remeno. **Heq Musay** ra vano: "destê xo derg ke, dîm ra pê cê!" O ki destê xo keno ra derg, tey ke pê cêno, zerrê destê dide uncia bena saboke. "Eve nae inam bikerê ke **Heqê** khalukunê to, **Heqê İbrahimi**, **Heqê İshaki**, **Heqê Yakubi** tora aso!"

Ma ni qesi **Tevrate** ra gureti, wendoğê delali. Çitır ke zanino **H. Musa**, eve qudret u kerameta ke **Heq** dano saboka di, na saboka xo cêno ge-ge erzeno verê **Firauni** bena more, ge-ge dano çhem u ağıw ro, ni benê zehir, ge-ge ki dano hard ro, Mısır de mêşi gîlgîlinê, hazar u jü neweşi benê pêda. Eve na kerdena xo wazeno ke **Firauni** biyaro zoni ser, yanê **Firaun** biverdo ke o qewma xo Mısır ra vecero.

Ez zanu, nîka fikrê sima zafîne ra bavaê ke kounê Dêsimi sero saboka xo dest de bena more, ni bavau ra namê zafîne vênênê. Hem ni bavaunê Dêsimi, serba menfatê mîletê xo, mîletê bini pêro pia eve saboka xora ceza ver nesantê. **Îtîqatê Dêsimi** de xora fikrê de nianênî rê ca çino. O sarê Dêsimi niyo ke duwaunê xode "**Ya Heq / Xızır, tî sala tern u husk têworte de mêvêsnê**" vano. Eke heniro, sabokê Dêsimi, ya ki eve qesa bine ra çüyê Dêsimi çinay rê lazım benê?

Xora ke şikiayme, ma ki wazenime ke ciabê na persi rê bivênime. Yanê eve qesa bine ra, ma nustê xode **Îtîqatê Dêsimi** de mor 'be ewliya sero vîndenime.

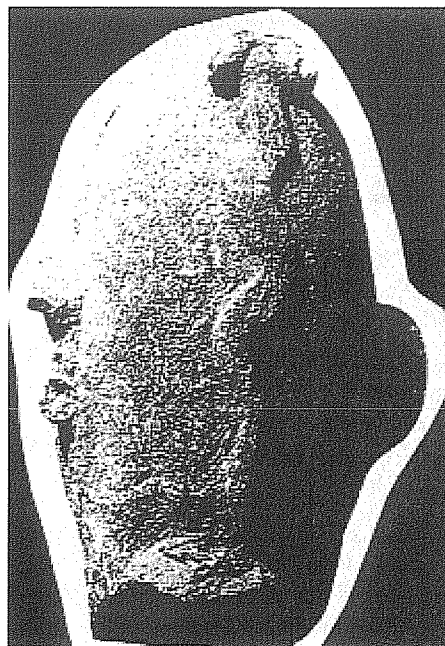
Mor, çiqas ke dinê **İslami**, **İsewi** 'be **Musewi** ra waşt ke i zerre u can ra wedarê, uncia ki wena (hona) itîqatê zaf mîletu de mordem şikino ki i bivêno. Taê inancê ke itîqatê xo eve zaf wayiru anê, mori benê dusê ni wayirunê xode nanê ro. Asya de en jêde Hindistan, ira tepia ki Afrika 'be Amerika de no jê tase aseno.

İnsanê ke mara ravêr amê na dina, şiyê,

sewlê na itîqatê xo do ra eserunê xo ser. Ni ki ewro insanê na dina çim de gëzna kultirîa. Mordem ke zimê Afrika de qaytê **piramidunê Mısırî** beno, ya ki Amerika de **piramidanê Maya** de niadano, taf na itîqati ferq keno. Anadolîye de ki qîlatîye mîletunê verênu ra taê pagi arkeologu veti werte. Ni cau ra jü ki nejdiyê Urfa de cıra **Nevalê Cori** vanê. Vanê, Anadolîye de cao ke insani en verên de mekan gureto, i cau rao. Naca jü page de, na page de verênde ivadet kerdo, heykelê de qafike ama diyaene. **Peyniya na qafike ra hetê seri ser jü mor viraşt ke, gumano ke na heykeli ver de ivadet kerdo.** Mordem naine ver de sas beno, maneno.²

Na misalê ke ma day, nine de ki aseno ke, itîqatê mîletu de mor hem mekano de zaf hira de, hemi ki zamano de zaf xori u verên de raştê ma beno. Yanê no teyna itîqatê de Dêsimîcu niyo. Ama çî esto ke, jê itîqatê her mîleti, yê Dêsimîcu ki hundê xo rengê xo, hundê ki ferqê xo esto tavi. No çutır sewlê xo dano ra **Îtîqatê Dêsimi** ser? Nîka berê folklori ra eve misalu na mewzuati areste kerime.

Çutır ke halê nusti ra ki aseno, mewzuyo ke ma naca cênime ra xo dest, dî çimu de danime arê. Çimo verên de **Îtîqatê Dêsimi** de caê mori 'be ewliya ra çutır beli beno, ni nusneme. Çimo didine de ki z o b i a ewliya ra **Î t î q a t ê Dêsimi** de caê mori çutır beli beno, i anime ra meydan.

Nevalê Cori

I-EWLIYA (JİARE) 'BE MORI RA

Qesa ke çüye ra biye ra, **İtiqatê Dêsimi** de en verên de çüya **Xıziri** yena ra mordemi viri tavi. **Xızir** eve çüya xo iyê ke feqiru rê wayir nevecinê, kokimu rê wayir nevecinê verva dine vîndeno. Ya ki jû ke gına çığ ro, reseno imdadê di, eve çüyê destê xora dano vare ro, ine xelesneno ra. Yanê **Heqê Dêsimi** ne jê **Heqê Musayo**, ne ki ne ki çüyê destê di, jê çüyê destê **Musayo**. Vatena ma awa ke **İtiqatê Dêsimi** de heq 've neheqî, qebat u bêqebati 've tern u husk jû kefê terazi nekenê.

Îşte sarê Dêsimi na çüya **Xıziria** adile sero **"Çüya Heqî / Xıziri bo!"** vano: sond weno. Ya ki **"Mî torê çüyê Heqî / Xıziri no ro ke..."** vano: jû çiyê dey xırawın ra peyser cêno.

Uyo ke ez naca çüyê **Xıziri** sero dekernenu, tam naca de namê jû şairi ame mî viri, jû ki destana ke namê xo koto çar kosê dina, na amê mî viri...

"Emrê tode nia hunde mîlet esto
Saboke 'be qanunu ra **Zeusi** day ra to dest ke
pê mîleti idare kerê, biçarnê biçerexnê.
(...)

Qaê, tora vaci,
na saboke sero sondi wenu ke,
kou de daru ra bîrma, gureta na saboke,
nae ra tepia endi ae sero ne azê erjino,
ne jû pelge roina,
ne ki çiçege kena ra, nae ra tepia,
pelgê dae, thalê dae
jû kardi gına piro; guretê, berdê.
Nîka nae, azê Akhau,
iye ke eve namê **Zeusi** heqe seveknenê,
i xo dest de fetelnenê, ae.
Îşte na saboke sero sondê mî sond bo ke!..."

Ni namê ğeribê ke tey mebê, mordemi heni zanîtêne ke Dêsimicu ra jû marê mewzuatê de jû ewliyay (jiare) qesey keno. Ama ni çeküyu **Homeros** nusneno.. A no pirê şairu esto ya.. Îste o, nae ra dihazar u phoncsey serre ravêr desetana xuya ke eve namê **"İlyada"** nam do ae de. Tıvanê ke **Homeros** anine ano ra Dêsimicu viri: İtiqatê made ki saboka **Zeusi** jiarge biye... Dest ve dest dêne juvinî, pê ae idare kerdêne... Ma pê ae heqe seveknênê, pê ae qanuni ardêne hurendi... Ma ki ae sero sondi wendêne, hey sarê Dêsimi, çutır ke sîma **"Çüya Heqî bo!"** vanê...

Ma 've **Homerosi** ra yenime têri.. Jüvin diyo, coku zerrê ma zaf beno sa.. Ama gereke rabırrime.. Saboka **Zeusia** ke eve destana di biya ebediye tarix de ca verdanime, uncia xo çarnenime gerçeganê Dêsimi.

"Ewliya", zonê sarê Dêsimi de eve name **"Jiare"** ki zaf nas bena. Tavi hetê itiqati ra zaf senık bo ki eve namê **"Tariq"**ı ki qal bena. Nae, çığas ke cemê ca-vatene de pîrên ra vecenê, mîleti çım de cao ke itiqatê dine de na cêna, wena (hona) zaf zaf hirao.

Ewliya eke waşt, bena more, niyê benê mor, nine ra taê ki ge-ge benê gorgeçine; eke çiyê kuya pa, cıra goni yena; eke qusîrê kerd, çêo ke tey ra ca verdana, sona. Yanê jiara de can u roya. Heni ke taine çım de qederê insanio ke dormê dae dero, aê dest dero. A, nêweşiyu kena wes u ware. Yanê jê wayiru, ine çım de bena jiargiye.

Cemu de bavay ae eve kılama heqiye zor bela vecenê. **Eke veciye, dılxê mori dera.** Bavay de pê cêna, dana hard ro... Ge-ge ki bavay pê cêna çêver ro, bena baca ra ana, baca ra bena çêver ro ana... Uncia eve kılama heqiye, zar u zor, reca u minete kenê pîrên. Pîrênê xo ki ya postê pheskufio, ya ki kuraso kesko. Nine ra viraştı.

Eke jû serre qe **cemê ca-vatene** nebi, ewliya ke pîrên ra nevete, o taw Newê Marti ke ame, cıra vecenê. Vanê, **Newê Marti de hz. Eli** amo dina, coku na roce de vecenê. Tavi ke verênde qırvanu kenê, miazıu pocenê, heni. Na ke pîrên ra vete, şünê. Na ağwa ke pê ewliya şüta, hem loqmewa, hemı ki jê ilaca. Nae ra dime uncia eve dua u recau kenê pîrên. Verên de ustına çêi ra darde kerdêne, nıka ki endi dêsıu ra darde kenê.

Zobina ki her heştı de, sewa yeni ke amê, verde çılıu nanê ro; ge beno ke loqmeo de qıc, ge ki mizê ya ki qurvanê kenê vıla.

NAMÊ TAÊ EWLIYAU (JİARU)

Çêo ke ewliya teyra, sarê na çêi hetê itiqati ra zaf bariyo. Xora ke nia nebiyêne, nebena. O taw ewliya naca ra vecina, sona. Mewzuatê nianeni zaf biyê. Ber ve berio ke qalê namê çanda u çand ewliyau beno ke, na sevev ra nî çêu ra biyê ra vindi, şiyê.

Ewliya ke kamci çê dera, cemê ca-vatene ki o çê de gire danê. Yanê caê "Tariq"ı mordem neşikino ke bıvurno. Eke vurna, o taw guman kenê ke ewliya nae rê razi nebena, çêi terk kena, sona. **Bava Dewrêş** qalê namê jû ewliya beno, vano **"na bîrıza berde, coku cıra xêr nedî. Çêna xo şiyê, bîraê xo şî, bîrazaê xo şî. Zaf cıra mordemi merdî."**

Çêo ke ewliya teyra, mühim niyo, yanê ister ocağzade bo, ister xam bo. Xora na ewliyau ra taê tenê, bava u dewrêşê ke weşiya xode kerame-ti vetê, heqiye ra, ra nebirriyê, ine ra mendê azê xorê; nıka ki çêunê ine derê. Nine ra taê ki uncia bava u dewrêşunê nianenu dê talıvunê xo, talivê ke mordem itiqat u inanc ra supe nekeno, ewro wena

nine dest derê. Taê ki uncia ni bava u dewrêsu dê rayver u tikmu, ewro çê ninu dest derê. Zaf senîki ki mordem nezano koti ra amê, çutir amê ya ki xo vira kerdo. “**Tariq**”ê nianeni ki estê.

Çê-ke Dêsim de tey ewliya esta, hundê senik niyê. Hama hama her dewe de, qender 'be mazrau de bile ki qe ke nê jûkeke yena diyaene. Verende hetê itîqati ra **misaiwêni** gereke bibiyêne. **Misaivê** jû ke çînê bi, kesi eve çimeo wes qaytê di nebiyêne. Zaf rew cemê ca-vatene gire dêne, coku ewliya ki zaf lazim biyêne.

Tavi her ewliya ki eve jû name nas biyêne. Ewro wena ki eve ni namu qalê dine beno ra. **Ma ni ewliya u ra namê taine en jêde hetê Erzingan u Pilemoriye ra da arê,** ine sero çî zanino, çî ke vacino, pia naca de nika nusnenime.

1-“**Ewliya (Jiara) Buki**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

No **Tariq**, vanê **Khurêsu ra saboka Dewrê Eylasîa. Bava Hesenê Kolu** marê nae sero no mewzuat qesey kerd. Ma ni tenê kenim kilm, henî naca nusneme:

“Vanê rocê **Dewrê Eylas** mali ver de beno. Cîrê meymanê yeno. No jû beg beno. Çêna begi aqilê xo kerdo vindî, o ki derdê daerê derman fetelîno. Namê **Dewrê Eylasî** heşîyo pê, coku mordemê xo 'be çêna xo gureta, amo mekanê di. Sarê çêi ra jû sono verê mali de xevere dano cî, vano:

—Bê çê! Raa dûri ra meymani amê!
Dewrê Eylas cêno dî vergu, keno şûanê mali. Malê xo vergu sero ca verdano, sono çê.

Dewrê Eylas ke derdê çêneke museno, beno be hira vano:

—Ya Wayir!
eve saboka xo jüyê çêneke de onceno. Xaftîla mîlaketê, dîlxê kutîki de kuino ra çîmunê ni ver. No vano:

—oşt, oşt!
çêneke ra na mîlaketi fino dûri. Ama saboka ni worte ra qîlaşîna ra. Çêneke desinde bena wes, aqilê xo yeno hurendî, lewê piyê xode baqîl baqîl nisena ro.

Ni sodîr benê raşt ke şêrê çê, Beg vano:
—**Dewrê Eylas!** Malê dina çî wazena, danu to?
Çîmê di mal u mîlkê na dina de nebeno. Saboka xuya şîkiyaiye dano cî vano:
—Ez thawa newazenu. Tî teyna na saboka mî bere, bilezîk cîke ke, sala meşîkiyo.

Beg saboka **Dewrê Eylasî** beno, dano ostaê, vano:

—Nae bîcê, hirê bilezîgunê zernênu cîke!

Osta, bilezîgunê zernênu keno hazır, ano keno saboke sera. Serê nine ano pê, se ke mîxê kuyno pa, nae ra goni yena. No sas beno, maneno; ama mîxi cîra onceno, serê bilezîgu gîreneno jûvîni ra, uca ca verdano, sono çê. **Osta sodîr yeno ke Bîmbareke çîna.**

Dewrê Eylas nine rê wesêneno, vano ke:
—Qe qîsawete de memanê. Saboka mî 'be xo amê çê. Ez razîyane, sîmara thawa newazenu!

Na saboka nîka Derê Balabanu de çê **Bava Buki** dera. **Bavaê Buki** jüyö **Khurêsicö.** Kundê xo sono, reseno **Dewrê Eylasî.** Jüyö sura, derga, bilezîgi tederê. Çê **Bava Buki** de zaf vengê **Heqî** danê. Taê bavay na ewliya pîrên ra vecenê; bavay de pê cêna baca (qulba) ro bena çêver ra, ana; çêver ro bena baca ra ana! Na, kami çîm de bena **more**, kami çîm de bena **çêneka azebe** kami çîm de ki bena **gor-geçîne.**”

2-“**Ewliya (Jiara) Çê Pori**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava **Dewrê** nae sero marê nîa qesey kerd:

“**Jiara (Ewliya) Çê Pori** ge bena çîftê **gor-geçîne**, ge bena **mor.** Çîmanê nêçetenu de bena more. Coku nae ra vanê “**Jiara More**”.

(**Bava**) **Por** leng bi. Na linga xo yemê zerri ser amêne. Ae ki (**Bava**) **Por** locine ra berdêne, baca ra ardêne. Sanîtêne ro, “**gîm**” dêne hard ro. Vengê **Heqî** ke dêne vetene. Ae eve ağwe şînê, ağwa dae danê mîleti.”

3-“**Ewliya (Jiara) Gobirge**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava Dewrê:

“**Jiara (Ewliya) Gobirge** biye. Na çê **Seydê Deme** dera.”

4-“**Ewliya (Jiara) Kistimî**”
(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava Dewrê:

“**Jiara Kistimî** wayirê xo Kırdaşîyo. Nîştêne na bêçîke ra, berdêne serê boni de, na locîna worti de sanîtêne ra. Ge-ge ki verdêne ra, amêne war, xêr tey nemendêne.”

Bavaê Qızîlbêlî vanê:

“Na saboka destê **Dewrê Murtezaya.** No

ki sono reseno Khurêsanê Qızılbeli. Hewsê Dewrêş Murtezay Auge dero. Auge 'be Kistimi ra têlewe derê."

Bava Hesenê Kolu ki vano:

"Ewliya Kistimi yê destê Xıziria. (Xıziri) vato:
-Na çüya mı bîcê, hurendi de jü manga bîde mı!
Manga gureta, çüya destê xo da."

(Khurêsicê Qızılbeli nae qevul nekenê. Vanê, **Bava Hesenî** koti ra ke no hesno, gëleto.)

Nuri Dersimi ki, kîtavê xode **Ewliya Kistimi** beno, **Zerdüşteni** de resneno "**Ahîraman**"î. Qimetê na fikiri ma çim de qe çino, raşt niyo, coku. "**Ahîraman**" mitolociya Îrani de qomitanê mîlaketunê xîravînunû; hukmê tariye ni dest dero. Eke mordem **Îtîqatê Dêsimî** de jüyo de nîanen ero cî fetelîno, no **Evdîl Musao**. **Evdîl Musa** sono ra "**Ahîraman**"î, jê di qomutanê mîlaketunê xîravînu 'be hukmê tariyo. Ma nustunê xuyê verenu de ki ni tenê sanît bi têver. **Ewliya Kistimi hundê tariq u jiarunê Dêsimî** ra jüyêwa.⁴

5-"Ewliya Çê Morê Şiay" (Hetê ra Tariqê Cemîya)

Bava Hesenê Kolu na xusus de vano ke:

"Ewliya Morê Şiay Pîrdosur de çê **Tornê Api** dera. Nîka xode berda Astamol. Na ki saboka yê destê **Khurêşana**."

Xalîka Gûlizare ki qesey kena:

"**Moro Şia**" namê pirê Kemîkano. Sondi ke wenê vanê:
-Moro Şia bo!"

Khurêşê Qızılbeli ki **Ewliya Çê Morê Şiay** sero nîa vanê:

"**Bava Bavi** vato, çê **Morê Şiay** **Kemanê**. Nî ocağzade niyê, ama bavaênî kenê; taxîma çê **Hesê Çhalî** nîne dest dera.

Dewrê **Dewrêş Eylasî** de azê **Khurêsanê Qızılbeli** ra dî tenî sonê çê nî. Nî çêî nîde kîramete vecenê. Cênîke ana ke nun poco. Saci nana ro ke adîr wekero, jü vazeno ra, lînganê xo keno bînê sacî ra, adîr lîngu ra vecîno, cênîke nun pocena.

Uyo bînî ki vazeno ra, destê xo keno şênê xo vera, moranê şiau veceno, zerrê çêî de, meydan

de nano ro, veceno, nano ro.

Peyco nî gînenê jüvîni ro. Jü vano ke,
-Tî sala çê meresê!

No ke vazeno ra şêro çê, verê çêverî de gînenî waro, mîreno.

Kemîc hetê itîqatî ra zaf bari beno. Nî beno, balîxê mîsu de nano ro, vano: "naca ra daha pak ca çîno!"

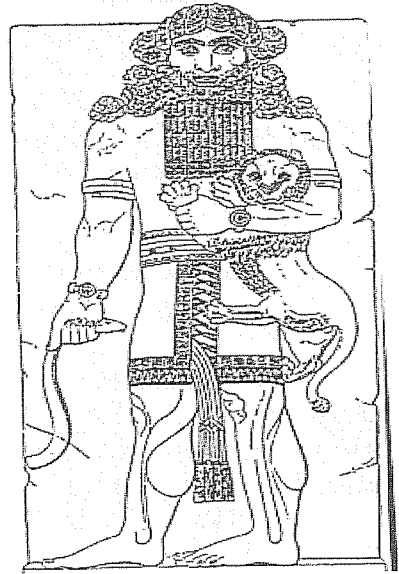
Xevere rusnenê çê nîne ke nî bîrê, berê. Nî yenê, sonê balîx de **qayt benê ke nî arax do, bînê lewu ra ki huyno**. Nîa ke vînenê, Kemîc neverdano, na balîx de danê we.

Coku na çê ra "**Çê Morê Şiay**" vanê. **Ewliya Çê Morê Şiay** ki na çê dera."

6-"Ewliya Dewrêşê Qıcı" (Hetê ra Tariqê Cemîa)

Hetê Têrcanî de dewa **Pînaşêlî** esta. Mazra **Dewrêşî** ki na dewe sero marîna. **Ewliya Dewrêşê Qıcı**, na Mazra **Dewrêşî** dera. **Dî tenîê**. Hurdemêna ki çê jüyê **Khurêşîcî** derê.

Gilgameş

7-"Ewliya Dewrêşê Hesenî" (Hetê ra Tariqê Cemîa)

Apo Ali nîa qesey keno:

"Ewliya **Dewrêşê Qıcı** 'be ewliya rayverê ma **Dewrêş Hesenî** jüvîni de way benê. Nî ki dî **tenîê**. Yenê jüvîni, sonê. **Ewliya Dewrêş Hesenî** jü namê xo "**Ewliya Meleke**", jü ki "**Ewliya Sultane**"wa. **Dewrêş Hesenî** Areico."

8-"Ewliya Çê Stê Sadî" (Hetê ra Tariqê Cemîa)

Mewzuatê na ewliya ki uncia marê **Apo Ali** qesey keno:

“**Qaz** ’be **Sadi** ra biray benê. **Dewrês Hesenê Xozati** rayverê ninu beno. No çüya xo cêno xo dest manga keno tever. Talivanê xora vano: –Mira çüye kam cêno, manga kam cêno? **Sad** vazeno dest, çüye cıra cêno.

Beno zimistan, no mal u gay keno xo ver, manga nevindena. No eve çüya rayverê xora jüyê dano manga ro. Manga desinde mîrena.

Dewrês Khakıl vano:

–To çutır adır kerdo xo dest, nia feteliya!

Sad nae keno postê peskhfiye, dano we.

Na ewliya, **Ewliya Çê Silê Sadi** hem bena **mor**, hemi ki **gorgeçine**.

Bava Baqır ke Yinkoye de di-rê rey cem gire dano, nae pîrên ra veceno. **Bava Rızaê Garşıye** kuyno, zor vindeno. **Bava Bavi** ki tey beno.”

9–“*Ewliya Çê Dewrês Qemeri*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Ni ki **Khurêsicê. Ewliya Çê Dewrês Qemeri** nine dera. Eke vecenê veng a **Heqi** danê, bavay çêveri ra bena, locine ra ana, locine ra bena, çêver ra ana.

10–“*Ewliya Çê Sey Memedi*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

No jüyo de **Bamasurico**. Cem de veta, çêrang biyo berz, astari asê. Na ki bena **more**. Na **Ewliya leyru ki vecena. Morê**. Verê locine de vîndenê, peyco benê vîndi, sonê.

Hard ke lerzeno, her ca rijino, teyna çê **Sey Memedi** nerijino.

11–“*Ewliya Tızvazî*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Tızvaz dewa da **Khurêšana. Heyder Beg** qolê rusneno, malê **Tızvazi** benê. Ni ki sonê verê **Ewliya**, vanê:

–Çı ke to dest ra yeno, bîmusne!

Amnan beno. İyê ke mali remnenê, hawt mordemi benê. Ni mali cênê, sonê **Bağire** het, **Qeregol** het. **Xaftıla naca beno serd, beno puk pey ra vaê yeno ni hawtemêna cemedinê**.

Tızvazciku sonê ke **hawt vergê sisi (Vergê Kurêşi)** verê mali de biyê. Ni malê xo cênê, anê.

12–“*Ewliya Tadaîye*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Bava Hesenê Kolu vano: na ewliya dewa **Gobirge de Çê Gırıkı** dera.

13–“*Ewliya Morê Suri*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Na ewliya sero ki uncia **Bava Hesenê Kolu** mara vano: dewa **Xarige de Çê Alê Rayberi** dera. Şix **Memedanê**.

14–“*Ewliya Pirê Peji*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Pirê Peji **Bamasurico**. Tersu vera **Tertelê Dêsimi** de na ewliya beno keno mezela khalikê xo. Ni hetê **Qeregoli de Qayıxa Seydu** de manenê. Cao ke mezela khalikê di teyra ki, cıra “**Mezela Çar Bırau**” vanê. Khalikê di naca de teyna niyo. **No ke keno mezele yeno çê, qayt beno ke ewliya hawa ama çê biya more pıroşıya dare ro. Pirê Peji** ano ver de qırvane keno, wena na yena kuyna qılıfê xo.

15–“*Ewliya Qızılbeli*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Na ki **Khurêsunê dewa Qızılbeli** dera. Sarê na dewe zor u qewğawa ke na mîntıqa de bena, nira zaf ont. Wortê herbi de binê taziki de mendê. Dewê ke **Dêsim** de en veren de rusnay goç, ine rawa. Eve zor u zulm çê khalikunê xora erjivay tefer. O taw jü **eskerê na ewliya cêno, yar ra erzeno war**. Peyco ama ra ma gos de ke, ewliya uncia veciya, ama. Raşti ama nêama, ya ki nıka kotira, ma na sate nez-anime.

16–“*Ewliya Çê Ana Yemise*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Na ewliya, **Bamasurunê dewa Taseniye** dera. Qederê na dewe ki şıyo ra **Qızılbeli**. Sarê na dewe ki eve zor da goçkerdene, kerde ipalaiye. Çêo ke ewliya teyra, heralde ke **Pilemoriye** dero.

17–“*Ewliya (Jiara) Ausenê Sereni*”

(Hetê ra Tariqê Cemîa)

Xalika Gülizare na ewliya sero vana:

“**Auseno Seren de Sey Mıstefa** cem gire dano. **Bava koto, jiare ni cêna, eve bêçıka xo fetel-nena.**”

CEMÊ CA-VATENE DE EWLIYA ÇUTIR VECENÊ?

Çığa ke ma vanime, ewliya cemê ca-vatene de vecenê; ni ke tenê areste kerime, zaf rınd beno. Misaivi çı cênê ra xo çimi ver, cem de se kenê? Bava eve tariq çutir rae ra sono? Ciabê ni persu marê en rınd şikino ke **Bava Dewrês** bidero. O hem hawtae serre ra coro, hemı ki hatan nıka jêde cemu de amo diyaene. Ma ira pers kerd.

İşte simarê ciabê **Bava Dewrêşi**:

“Cemê Ca-Vatene de ewliya çutir vecenê? Ez bavau, no ki zakirê mino (eve destê lewê mîde jü nasê ma musneno). Thamur cıneno, deysisu vano. Sima ki amê misaibanê xode caê xo vanê. **Moreki vera xo nekerdêne, niştane destê xo nekerdêne. Kincê xo vetêne jü pirên u tuman mendêne. Kemberbest sanêne miya xo.**

Zakir vireniya dine dero. Sima ki çar-phonc zewnciê. Deyisu vanê, jê sema usıl-usıl sonê. Yenê ita, vîndenê. **Bava pers keno. Zakir delilê dinuno. Delil ciab dano:**

(No pers u ciab eve zonê Tırkiyo. Ma no nuste ke çarna Tırki, çutir ke **Bava Dewrês** marê va, ma heni ucka de **eslo oricinal nusna. Naca de çar-nenu zonê mara ke, iyê ke zonê Tırki nezanê, no ine sare kuyo ki.**)

Sarê tode çı esto?
Tacê dewlete!
Çarê tode çı esto?
Yazıyê **Heqi**!
Buriyunê tode çı esto?
Qudretê qeleme!
Çımunê tode çı esto?
Roştia **Heqi**!
Pırnıka tode çı esto?
Misk u ambero!
Fekê tode çı esto?
Lal u gewhero!
Gosunê tode çı esto?
Seper u siper!
Mianê tode çı esto?
Kemer u besto!
Destunê tode çı esto?
Xêr u şêro!
Zaniyunê tode çı esto?
Rukuyo **Heq**!
Lingunê tode çı esto?
Raa **Heqi** de menzil restene!
Kami ke **Heq** va, **Heq** bisevekno ra!

İ uncia heni sonê. Deyişu vanê.

Jiare vecenê, anê ağwe de şünê. Bimbareke vetene de zaf zor dêne cı. Dêne dês ro, dêne hard ro. (**Bava**) **Por** herdisın bi, kokım bi; deyişê heneni vatêne ke... Jê nıkay nebi, her çi camenda şıyo... Sari o sire jü qurıs çıralığ dêne... Ez 12-14 serri de bine. Qurvani sare bırnêne, miaji ardêne...

İyê ke caê xo vanê, çifte be çifte yenê. Misaib 'be misaibe ra yenê. Yenê verê bavay. Na şekil de benê çewt (**Bava Dewrês** pau ra dare de vîndenê, vîlê xora hetê veri sero benê çewt). Hurdemêna têlewe derê. **O (bava) di-rê rey keno - Bimbareke- pê vîli ra.**

Eke pêro sıra ra veciay, nafa ki çifte be çifte meredinê ra. Hard de, têver de. **Nafa ki hard de hi-rê rey dano miane ro, vano:**

–Alle- Mihemed-Ya Eli! Tariq altından geçene sorgu sual yoktur! (Uyo ke binê tariqi ra vêreno ra, ira endi pers u ifade çino!)

Dano pıro, çifte be çifte urzenê ra.

Heq göstermiş mekero, yê taine pıro negi-neno. İyê ke zerrê xo pak niyo. Se kenê ke nêamêne miane, nia berz mendêne (destanê xora musneno). Kerd nekerdêne ke, nekotêne ra cı.

Namê **Heqi** bo! Ma nia di bi!”

Ma naca de uncia wazenime ke jü detay sero vînderime. Çığa ke Dêsim de mîleto ke zonê ma qesey keno cemê ca-vatene de eve ewliya binê tariqi ra vêrêne, **taê ocaği ki estê ke destê xora “Pençey Ali” vanê, hurendia ewliya rê eve lapa xora kunê binê tariqi. Vacime, ocağa Ağuçanu nia kena.** Na sevev ra Dêsim de kes werê neno, xorê kami ke itıqatê xo 've çınay ra ke ardo, eve i ki koto binê tariqi. Ama taine ki waştı ke na huzirê sarê ma bîsanê we, ine jüvini verdê.

Mesela **Nuri Dersimi** mara vano ke, ez 'be xo biyu şahidê werênaisê **Pençe u Tariqi**. Gorê vatena di, **azê Hacı Bektaşî ra Cemalettin Çelebi Seyd Ezizê Ağuçanıci ra ki desteg u phoşti cêno, vano: ewliyawa ke bena more, nae ca verdê, hurendia ae de eve Pençe bıkuşê binê tariqi.** Serba na fikiri hetê Erzingani de **Seyd Ezizi** saneno ravêr, Elewiyu cêno binê taziki. Eve nae ki nevinde-no, **Nuri Dersimi** ra vano: so **Ewliya Kistimi** bıcê, bışikne, ae de çı esto ke dara zelala. Ama **Dersimi** nae qevul nekeno. Peyco mîlet ke nine heşino pê, veng kenê ra xo, erzenê ra xo ver. **Cemalettin Efendi** qayt beno ke no iş nebena, cêrenê ra Erzingan ra, sono.⁶

II-İTIQATÊ DÊSIMİ DE
MORİ SERO ZOBİNA
İNANCÊ BİNİ PÊRO PİA

Ma na nuste de hatan nika çimo veren de **İtiqatê Dêsimi** de caê mori hetê tariqi ra guret ra xo dest. Nika wena ke ma nêverdime çimo didine, wazenime ke ana raştiye rêna biyarime qal. Tariq, Dêsim de eke cemê ca-vatene de vet, hatan cemo de bin jû ca de jê hacetê xo vira nebena. O, na karê cemi ra daha ravêr, çutir ke sarê Dêsimi eve zonê xo vano: jû **“ewliya”**wa, eve qesa bine ra jû **“jiare”**wa. Heralde no itiqatê dine zaf ravêr yeno ke, na qesa **“tariq”**i teyna zaf senik iyê ke bavaêni kenê, ine fek ra ama zon. Ama ine çim de ki uncia raştiyo ke tariq jû ewliya, jû jiare menda; i nira netexeliyê tavi...

Naca de xora mordem nae ki vaco ke, vao de hênen na dewrê moderni ra yeno ke, heyatê insani nira biyo têbin u têsêra. Cokuna ewliya cemê cavatene de jê vereni rew rew pîrên ra nevecina. Endi misaivênia ke cemu de eve dua bavau, eve tariqi yena guretene zaf biya senike. Ama ewliya heto xuyo bini ra, yanê jiare biyene ra thawa vindi nekerdo. Ewro wena ki ewliya verde ne duwa u recay biye senik, ne ki qurvan u loqmu daene.

Na tesbite xora tepia, nika **İtiqatê Dêsimi** de caê mori, zobina tariqi ra hetê binu de ki saê kerime.

EVE MOR HUKIM MUSNAENE

Eve mor hukim musnaene... Eve qesa raştiye, mori binê hukmi guretene.. Ge-ge na rivayetunê Dêsimi sero fikir ramenime.. Fikrê mîra heni vêreno ke, nine ra koka taine sona, resena dewrê yabaniye... Wayirunê sarê Dêsimi ra **Khurê**s nise-no aslani (şêr), jê astori rameno.. Eve nae ki nevine-to, jû ki mor gureto xo dest, kerdo qamçi.. Moro ke her insan zehirê dira terseno, i dest de biyo qamçîyo de bêzehirn..

İtiqatê Dêsimi de **Khurê**s wayiro de hênen ke hukmê di vergu sero ki esto. Tavi ni vergi qılauzê, **Khurê**şi de feteliyê, wena ki taê **Khurê**su de fetelinê. İyê ke Dêsim de namê **Vergê Khurê**şi neheşiyê pê, çinê. Verê **Khurê**şi şisê, şîye ra vergunê Qutbê Zîmey, vîle de qeytano de sur esto, emir u hukmê **Khurê**şi derê.

Gege ki vanê, **Khurê**s niştê heşi, hes ramito.

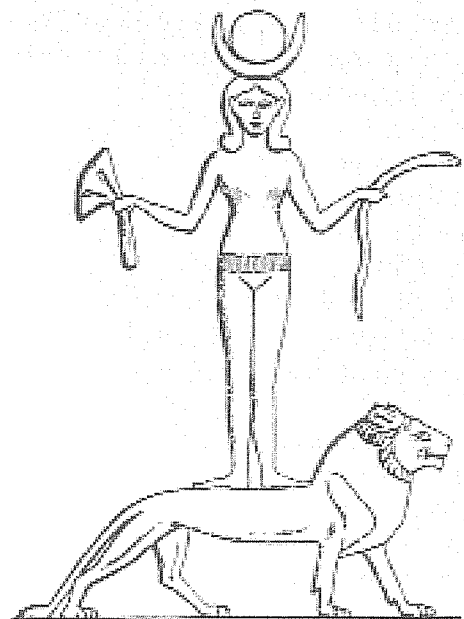
İnsanê dewrê yabaniye o taw vervê tabiyati de, vervê heywanê yabani de bêçare biyê. Miradê na bêçariye sewlê xo dana ra na rivayetunê Dêsimi ser. İnsani ta o taw de waştê ke heywanê yabani bicêrê binê hukmê xo, jianê (zîyan) dine 've insani mebo. No miradê insanu itiqatunê o tawi de ki, yanê dinê ke jû wayiri dîma sonê, ni dinu ra ravêr tey biyo. Hemî ki çar kosê dina de, her qîta de. Na itiqatu de dormê dine de kamci heywano yabani ke biyo, o

koto itiqatê dine ki. Yanê çira **medeniyetê Mayau de jaguar u mor**, çira **medeniyetê Mısiri de ki aslan u mor** vecino ravêr, mordem ke qaytê dormê dine bi, şikino ke ciabê nine bîdero.

İtiqatê Dêsimi de ki, Dêsimici **Khurê**şi gîran gîran aslani ra anê war, hao nanê ro heşi ser. Sevevê ni ki ya dormê xode neslê aslani birriyo, hurendia di heşi gureta coku, ya ki sarê Dêsimi cao ke aslan tey biyo ucka ca verdo, amê wortê hesu, coku no rivayetunê inu de ki vurino.

Tavi na dinê ke jû wayiri dîma sonê, nine ra ravêr, kami waştê ke hukmê insani ine dest de bo, eve na rae kîrameti vetê, i binê tesiri de verdê. Yanê heywanê yabani gurete hukmê xo. Tavi na rae de, hem iyê ke wazenê mîleti idare kerê, hemî ki iyê ke wazenê mîleti hetê itiqati ra hukmê xo cêrê, i tiro şîyê. Mordem ke qaytê eserunê tarîxi beno, nine taf ferq keno.

Na hukim musnaene rivayetunê Dêsimi de zaf zelala. Ma wazenime ke nine ra taê mîsalu naca de bîderime. Tavi na mewzuyê xode manenime. Yanê iyê ke moru sero hukim musnenê, kîrametunê xo nîa vecenê, ine cênime naca.

Astarte

Khurê Mori Jê Qamçi Cêno Xo Dest

No rivayet u itiqat ke **Khurê**s mori jê qamçi cêno ra xo dest zaf cau de nas beno. Zaf varyantê xo estê. Ma ni varyantu ra hirê mîsalu naca de danime.

Varyanto I-Bava Zeynel:

“**Khurês nisenô heşi, mori ki cêno xo dest.**
Kami ki vano, ništo aslani. Muxindiye de ceddê Bamasuru dêsi sero beno. No rameno hetê i ser. **Khurês** xo xode vano “**nika no beno macub**”, eke yeno lewe, eve morê destê xo jüyê dano ra dêsi ro, dêş telve Bamasuruci sono. Nira “**Dêşê Muxindiye**” vanê. Wena qilatîyê xo vînetaiyo. Cao ke **Khurêşi** eve mori do piro, wena pa beliyo.”

No varyanto ke **Bava Zeynel** marê qesey keno, nide, Dêsim de di ocağê gîrsi jüvini de kuynê têver. No verê çimu dero. Ama Bamasurici bilasevet naera meşikiyê. Ne ke di ocağı ra, qender be jü ocağı ra ki ge-ge jüvini de têver kuyaene ra peyser nevindenê. Çutir ke ma cor “**Ewliya Morê Şiay**” de mısalo de nianen nusno.

Varyanto II - Hesên Efendi:

Hesên Efendi, eve namê xuyo bin ra **Hesên Efendiye Baskoie**, Dêsim de zaf nas beno. Hem cîrê zaf hurmet kenê, hemî ki hes kenê. Na serrunê verenu de eve zonê Tırki taê nuste u şîirê di jü kıtav de neşr bi. **Hesên Efendi** ki na kırameta **Khurêşi** eve na şîirê xo qal keno. (Eslê xo **Tırkiyo**, ez çar-nenu zonê ma ser.)

“**Heci Khurêş** leqeba xo biye
Mahmud Heyrani name bi

Nişt jü aslani ser,
mor kerd qamçi, guret xo dest
 Ame welatê Rumi,
 vake **Heci Bektaş** bivêni

Heci Bektaş qayt bi ke
 jü eren yeno
 Seda xora
 ko u gerisu qule keno

Keramete ver de keramete
 Herbi musnê hekmete

Heci Bektaş nişt ro ser
 ramite kemera şiae
 Î **Musaê Kazimi** rê,
 hem ewladê safê, hem biraê”

Varyanto III - Bava Hesênê Kolu:

Varyanto ke **Bava Hesênê Kolu** cênime, kılama de heqiye rao. Na kılame i jü cem de eve

zonê mara vate. Çığa ke na kılame de qalê mori nebeno ki, kam ke i nas keno, zano ke o ki eke qalê na kırameta **Khurêşi** bi, mori ki dekernenê. İşte na kılame ra çeküye ke rivayetê vêrena, niarê:

“**Kemerê to rindo dari dari**
Vano dari biyê nari nari
Ğerca Budelaê Khurêşi ra
kami zengi sana aslanê hari?!”

Na rivayeta ke **Îtîqatê Dêsimi** dera, ma koka nae tarix de zaf xori de şikinme ke bivênenime. Tavi çutir ke ma cor vat bi, aslan ‘be mori ra tımsalê de wayir u qıralwayiruno. İyş ke ni heywanu cênê binê hukmê xo, wayirê.

Gılgamış, hem namê qıralwayirê medeniye-tê Sumerio, hemî ki destana ke eve namê di nas bena, naede serqeremano. Eserê hunerê i o taw ra mendê, nine de **Gılgamış** eve **jü destê xora binê çengê xode jü aslani pê cêno**, desto bin de ki **jü mor pê gureto**. Uncia na hetê Suriya, Lubnan u İsrail de namê “**Astarte**” de **jü anawayire ništa ro aslanê**, dest de ki **mor esto**. Uncia nejdîyê Fılistini de eve namê “**Kadeş**”e **jü anawayire aslani sero her destê xode jü mor esto**. Teswirê nine eve huner ra nia ardo ra meydan. Tavi ke **Khurêsi** ki jü wayiro, ma neşikinme ke na xusîs de inera rabîrîrime.

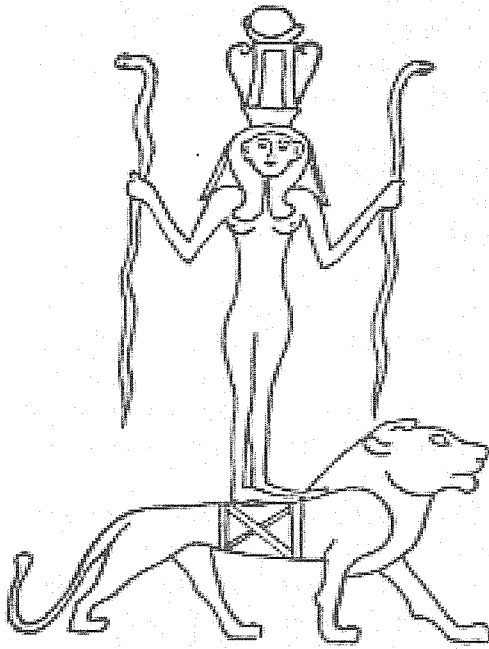
Khalîkê Bamasuru Bîrr ra
Eve Mor Daru Onceno

Bamasurê Taseniye, Muxindiye ra amê. Khalîkê Bamasuru ke Muxindiye ra veciyo, şiyô **Jêle** de, kami ki vano **Zargovit** de dari bîrîrnê. **Hurendia gau de ni dari eve moru dê ontene**. Vato, “**Vinde, mori daru boncê, qefeliay, koti ke vîneti, uca zengen danime piro, bonê xo virazeni-me.**” Mori yenê Taseniye de cao ke ewro wena paga xo vînetiya, cıra “**Bonê Taseniye**” vanê, naca vîndenê. Bamasurî ki naca mekan cênê.

Khal Ferat Bîrr ra
Eve Moru Daru Onceno

Khal Ferat jüyo de Areico. Taê Areicunê kokumu mara vake, o dewrê **Khurêşê Qici** de biyo. **Khurêşi** rayberêni da cî. **Xıziri** iqrar do cî, cîrê biyo meyma. Jü vatene de, **Khal Ferat** bîrr de koli bîrîrnê ke pê xorê bon vîrazo. O ki jê khalîkunê Bamasuru **hurendia gau de eve dî moru daru onceno**. **Khurêş** qayt beno ke no eve moru daru onceno, vano “**Khal Ferat! Tî kıramete musnena ma?!”** “**Hasa!**” vato **Khal Ferat** “**mî ‘Ya Khurêş!’va, henî eve moru ontî.**”

Bono ke i vîraştö, wena vînetaiyo, vanê.

Kadeş

MOR HEM BENO QILAUZ HEM BENO SEVEKDAR

Bavaunê Dêsimi zobina mori ra qılauzê xuyê bini ki estê. Vacime bava esto ke qılauzê xo hêliyo, bava esto ke qılauzê xo vergo, ya ki bava esto ke qılauzê xo masumo pako. Masumo pak ke cıra birna ra; qılauzênia hêli, verg u mori eve sıfatê ifade kerdene de, simarê ki eskera kerime ke zaf teng de mendime. Deqê bi ke dıdıl de mendime; nira “totemo sevekdar” vacime, ya ki çutır ke na rivayetunê cêri de yeno wendene, “qılauz” vacime. Ma se ke va, uca sarê ma “qılauz” vano: coku ma ki “qılauz” de qerar da cı. No ifade ne manê ni rivayetu vurneno, ne ki karo ke itiqatzanoği nine sero vênênê, cırê beno engel.

Qılauzê Dewrêş Silemani Dı Mori Benê

Tornê Dewrêş Dılı Bava Hesên Qesey keno:

“Dormê Qızılbeli de hal koto cı, neweşiye biya zaf. Verende ke hal kotêne, kes nêamêne lewê nêweşi. Xorê amêne bacıke ser de veng dêne. Dewrêş Sileman beno nêwes. Talivê de xo amo baca ser. No talivê xora vano ke,
–Buko! Meşte sodır ke tiji eşt, phoştia bonê pili, zewncê mori ke bon ra veciay, şî (hews), bêrê, mı berê, wedarê!

Ni vînetê, biyo sodır. Tiji eşto phoştia bonê

pili. Zewncê mori bon ra veciyê, şiyê (hews). Eke şiyê, ni sonê, Pirê xo gorn kenê, kefen kenê hews de danê we.

Qılauzê Dewrêş Dılı Uncia Dı Mori Benê

Ni ki Tornê Dewrêş Dılı Bava Hesên Qesey keno:

“Qızılbel de veyva Dewrêş Dılı be domanu nêwes bena. Endi bena dıgaskane, kuna buriyu ver. Yenê Tızvaz de cêniya Bava Uşêni dıma ke, ae berê pirkênî bıkeru. Vanê, “Destê dae rındo!” Cêniya Bava Uşêni sona, pirkênî kena. Cênike kuna ra, cıra laikê beno. Na cêrena ra, yena çê. Roca hirêine bıcıke pocena, veng çêna xo dana vana:

–Gewa mı! Çıçıkê to wenu! Meymani yenê, kes çê de çino. Tı na bıcıke bıcê, so diarê veyva çê api!

Gewe bıcıke gureta, şiya Qızılbeli. Na ke yena, kuna dusê Qızılbeli, cêni destê xo sıknenê, vanê:

–Meterse bê! Kutiki şiyê mali!

Ana Sultane nae cêna bena zerre.

Na sona zerre ke, eke Dewrêş Dıl hewn dero. Bêşiga (dergusa) laiki binê lınganê Dewrêş Dılı dera. Maa xo ki lewe de ronıştaiya. Hal u demê nae pers kenê. Nafa Ana Sultane 'be maa laiki ra sonê bon. Gewe ra vanê,

–Gewa mı! Tı itka lewê laiki de vınde, mao yenime!

Çımê Gewe Dewrêş Dılı ra perrenê. Yanê ala thawa hasar beno, nebena. Na qayt kena ke zewncê mori binê balişna dira veciay. Ni tenê yenê, uncia oncinê, sonê. Gewe vışina pê. Na tersu ra lınganê xo kena berz, nana besiga laiki ser. Nia dana ke i zewncê mori uncia veciay. Nine rêna tenê serê xo vet, peyco ont dori.

Ana Sultane ke yena na vana,
–Veyvê! Ez itka nevındenu! Ez tersenu!

Na vana:

–Çıra tersena, çınay ra tersena, Gewa mı?

Gewe vana:

–Peyê berzinê api ra zewncê mori veciay!

Ana Sultane zê tenê binê lewu ra huina, vana:

–Meterse! Mı çıçıkê to bıwerda! İ qılauzê diyê! Tı masumo paka, i coku xo muspenê ra to!”

Qılauzê Pirê Moru ki Mori Benê

Xalıka Gülizare vana:

“Pirê Moru, cıra Bavaê Moru ki vanê, ni xode mori fetelnê. No hetê Têrcani ra bi. Mori

qılauzê ni biyê.”

**MAL U CAN SEVEKNAENE
'BE
RIZQ DAYENE DE MORİ**

Îtiqatê Dêsimi de caê wayirê çêi zaf muhimo tavi ke. Ma na xusus de zobina jû nuste nusna, uncia naca de na itiqati sero heve ve heve vîneti bime. Na nusteo ke ma dest dero, ide irtibatê xo esto coku naca de qal ard ra. Na nuste de qarakterê wayirê çêi sero ma nia vati bi ke; wayirê çêi, sarê çêi xiraviye ra sevekneno, mîlaketunê xiravunu ra sevekneno, nêweşiye ra sevekneno, rîzqê sarê çêi dano, mal u qismetê dine keno jêde, nasivê dine dano. Uncia na nuste da ma vake, sarê Dêsimi morê belekê ke çêu de vecinê, nine wayirê çêi sero say kenê, ine çim de jiargeê, coku nejdîyê cî nebenê.

Na letê nustê made mor uncia eve rolê sevekdarêni raştê ma beno. Ya taê cîsmi vurinê kunê dîlxê mori, ya ki taê qılauzi (mîlaketê ke mordemi seveknênê) qılıgê mori de asenê.

Nika çutîr ke sima ki wanenê ge-ge tenga mordemi de mori resenê i seveknênê, ca be ca ki mal u mîlkê mordemi sero sonê ya ki rîzqê dine danê, eve karo de nîanen vecinê ma ver.

Beno ke na leteo ke nika ma dest dero nusnenime, leteo ke nira jû ravêr nusiya, ide ke binusiyêne daha raştî biyêne. Leteo ke ma tey na qesê “qılauzê bavau” ’be “şikinme ke nine ra totemo sevekdar vacime” vati bi, eve ine fikr u zîkrê xo nia kerdî bi eskera, ni hurdemêna letey jû zerrê cay derê. Ama ma waşt cîa binusnime ke mewzuyê na letey jû be jû bêro çimu ver. Coku eve leto bin guret ra dest.

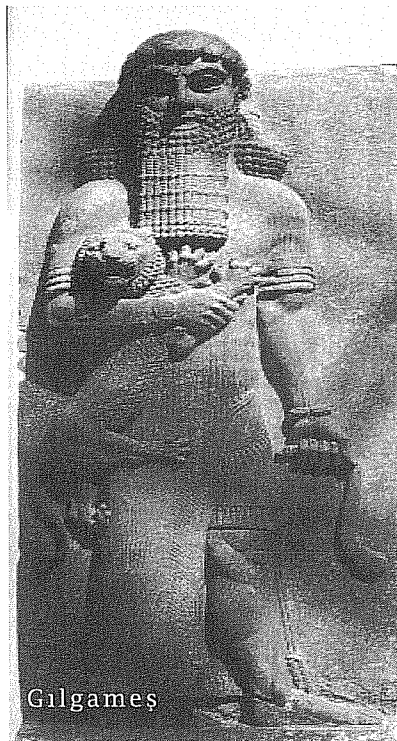
**Gilangê Ana Vilike
Benê Mor, ae Seveknênê**

Mordem naca de gereke qalê **Morunê Çê Aliyê Mîstefay** ’be **Ana Vilike** ra ki bikero.

Çê Aliyê Mîstefay Merga Derge de mane-nê. Koka nine Derikê Masuku de sona, resena **Dewrêş Eylasi**. Ama **Hewsê Aliyê Mîstefay** Merga Derge dero.

Aliyê Mîstefay wayirê kîramete beno. Ama dewrî ki zaf xîravîn biyo. Qole neverdana ke kes çîmanê xo rakero. Rau birnenê, erzenê çêu ser, çî ke kot ra dest, cênê sonê.

Waa de **Aliyê Mîstefay** bena. Namê xo **Ana Vilike** biya. Verê nae de jû gerdanlîgo şemên beno,

Gilgamesh

zerrnê xo benê, morekê xo benê. Qole kuna vereniya **Ana Vilike**, kenê ke naine pêrunê cîra bicêrê. Vana,

–Zerrnanê mî şêmanê mî mecêrê! Ez çêna falaniane, torna bêvaniane!

Ni qe gos pa nekuynê. Ni se ke dest erzenê verê nae ke, nine bicêrê biyarê, gilangê nae benê mor, sare danê we, pîroşînê destanê nine ro.

Dua u recau de, zawt u zîmu de ya ki eke venga **Heqî** da, qalê **Moranê Çê Aliyê Mîstefay** ki benê.

**Vasê Khurêsunê Qızılbeli
Axure de Beno Mor**

Dursînê Khali (cîra

Dursînê Muxtari ki vanê) beno aspar, sono **Qızılbeli**. Verende astora xo beno axure. **Dest erzeno kamci vas ke astore do, vas beno mor**. Se keno ke neşikino vas astore ver kero. **Bava Baqîr** yeno axure, vano:

–Tî çîra vas astore nedana?

Dursînê Khali:

–Sîmara ke destur çînê bi, ez çutîr cîdî!

Vano, wena şikino ke vas astore dero.

**Nuno Hêga de Bêwayîr
Ca Verdiyo, Jû Mor Sevekneno**

Bava Zeynel:

“Hetê Quzverani de mormekê hêgaê xo çînenê. Nuni mor keno, ca verdano, yeno çê. Dîzdî sonê ke bitîrê. Qayt benê ke **moro de gîrs nuni sero biyo gîrike, nine neverdano ke nejdîyê nuni bê**. Se kenê ke neşikinê ke bitîrê.”

**Rêsenê Dewrêş Silemani
Beno Moro de Gîrs**

Bava Rîza Qesey keno:

“Begê **Qızılbeli** ki begê Ağverani beno. No jûyo de Tîrk biyo. Gaê **Dewrêş Silemani** ke xo hardê **Qızılbeli** de erzeno hard, O ki wazeno ke naca vîndero. Beg eve destê **Dewrêş Silemani** reseno mîradê xo. Cênîya xo pê manena, no beno wayirê ewladi. Cîrê xeverê xêrî yenê. Eve xo çîmî cîra kîrametu vêneno. No beno razi, **Dewrêş Sileman** naca

maneno. İcarê Qızılbeli
birnenê. Beg vano:

–Serê serre, jü rêsen
'be jü bize ra!

Dewrê Sileman ni
qevul keno.

No rocê icarê begi
dano talivê xo **Silemanê
Ali**, rusneno çê begi. Çê
begi bize benê, erzenê
gome, rêseni ki benê
erzenê aldani ser.

Rêna xanîma çêi
sona bon ke çı şêro, eke

hao **moro de gırs aldani sero erjiyo pêser**. Çimê
nae ke çutır ginenê mori ro, na herneu ginena uca ro.
Vanê,

–Xanîme merde!

Têde vîsinê, yenê zerrê boni. Ni **qayt kenê ke moro
de gırs hao aldani sero lif biyo, vindeno**. Qubırti
kuno kar, vanê:

–Çê begi de mor biyo pêda!

Wena na biyaene serdın nebiya, nafa ki heto
bin ra qirenê vanê,

–Gome vêsa! Gome dû de biyo vindi!

Beg guman keno ke sevevê nine rêsen 'be
bıza **Dewrê Silemanî** raê. No wesêneno **Silemanê
Ali** rê. **Silemanê Ali** vano:

–Se biyo? Çıko? Çıbao?

Ni benê zerrê boni aldani sero mori musne-
nê ni. No nia dano ke eke uyo ke aldani seroo, rêse-
no. Rêseni aldan ra ano cêr, vano:

–**Sıma na rêseni ra vanê? Metersê no mor niyo!**

Ni **Silemanê Ali** cênê, sonê gome ke, bıza **Dewrê
Silemanî** dı çili îşitiriyu sero vêsenê.

Begê Ağverani rêseni dano **Silemanê Ali**,
bize ki keno ni ver vano:

–Bıra! Na rêsenê Dewrêse xo 'be xuya. Bıza
Dewrêse xo bicê, xorê bitekne so!

Silemanê Ali nine cêno, beno dano **Dewrê
Silemanî**, cırê heve be heve mewzuato ke biyo,
qesey keno.

Mıti de Ardê Bava Doğanî Fekê Morê Şıay ra Amê

Xalîka Gûlizare vana:

“Hetê Mıti de çê **Bava Doğanî** estê. Ni Şix
Hemedicê.

**Nine qe hêga neramıto, reçberêni neker-
da, cûin neveto. Ama ardi çê nine de qe kemi
nebiyê.** Ardê nine bonê jiare de benê. Naca kilit
biyo. Vanê, ardê nine fekê morê şıay ra amê.

Nine jü veyvıke arda. Bayxaniye biye. Yanê
xame biya. Na nia dana ke ni hêga neramenê, cûin
nekenê, are nesonê, ardu nêrênê ra, uncia ki ardê xo
neqedinê. Ni, na ardu koti ra anê?

Xevera veyvıke çinê bena. Na rocê bêveng
sona, bonê jiare de nia dana ke, **ardi fekê morê şıay
ra yenê**. Na ke vênena, naera tepia na kıramete bur-
rina. Ardê ke uckarê ki, çarnê ro kepek u qum.

Uca ra nat sarê na dormi na kepek u qum
hem kenê teberık, hem pê sıt hamêni kenê.”

HETÊ UMUMÎ RA MORÎ SERO İNANCÊ MİLETÎ

Na çimê nustê made Dêsim de mori sero
rivayetê kilmê ke qesey benê, vatêne ke, fek be fek
vacinê, ya ki inanco ke milet mori sero musneno, ma
nine ra taine ki naca de nusnenime ke mewzu na
nusti eve nine tamam bo.

Xalîka Gûlizare:

*Pırênê mori kenê binê sıti ra vêsenenê, vanê, ron
kuno cı, nezer nekenê.

*Pırênê mori pê porê xo gıre danê, vanê, por beno
derg.

*Şüanê mali qılasê hardi de dı moru vênênê. Ni jê
çüye derga derg qılasê hardi de merediyai biyê.
Şüani eve çüya xo kuynê nine ra. Ni xo lewnenê,
ama heni manenê. Bese nekenê cıra vecê. Roca bine
yenê ke, ni jê dare biyê gıncıkın. Ni venga bavau
danê. Bavay vanê :

–Ni jiarê!

Sero venga **Heqî** danê. Ni xaftula benê sırt, sonê.

***Saê Moru** kıştı, ama mori nezanê. Eke bızanê,
dina maf kenê.

Bava Dewrê:

*Taê mori ehliyê. Mordemi rê thawa nekenê. Taê
çêrangı ra, lêê sıti ke na ser, cor ro çêrang ro xo ver-
danê ro ke bêrê, sıt burê.

*Khurêsicê de ma jü morê kisenı. A sewe hewnê xo
vêneno. No zaf beno poseman.

***Muso Xêğ** dı moru de qesey keno. Vano:

–So!

sonê, vano:

–Vinde!

vindenê. Sarê xo kenê berz, ide nia danê. Dı morde-
mi yenê, kunê ra ni ser. Vanê:

–**Muso!** Tı i moru ra vace, raa ma sera şêrê, ma xorê
sonime Pilemoriye!

Musa moru ra vano:

–İne ca verdê, i xorê oğır seroê, sonê Pilemoriye!

Mori nejdiyê nine nebenê.

Pilemoriye ra Muso Xêg

Musa eve destê xo moru musneno, vano:

–Ez 'be na alvazanê xora ki yenime Pilemoriye!

Zobina iyê ke ma dê arê:

*Mordem ke nezerê jû ra tersa, ira “**Mor peyê tora şî!**” vanê ke nezer mebo.

***Xızîrê Khali** dermanê viraşt, no derman do qılançike vato:

–Ni dermani bicê, bere bıpirosne insani ser ke, emrê dine endi derg bo, rew kokim mebê.

Qılançike no derman gureto, ardo; şiya, nişt **dara merxe** ra. Nae vatena **Xızîri** nekerdo, derman hurendia qulê dide pîrosno xo sero, taê ki hetê ra çarçê dare biyo, hetê ra ki binê dare de **mor** beno, pîrosino ni mori sero.

Coku, emrê mordemi nia kılmo, ama emrê qılançike, mori 'be dara merxe ra dergo.

*Varyantê na rivayeta cori zafê. Nine ra jüyê ki **Xalîka Gülizare** marê qesey kerd.

“**Saê Moru** derman vîrazeno, dano qılançike, vano: –Bere, adem oğli ser verde, kokim mebo!

A ki ana **dara merxe** sero kena xora. Jû ki cêr **mor** beno, rîşino di sero ki. Coku i qe kokim nebenê.”

***Kemerê Saê Moru:**

Hetê Qırdımı de kemerê esto. Na kemer de mori gîlgîlinê. **Memedê Mikaili** sewê hewnê xode vêneno ke **Saê Moru** na kemer dero. Sodîr vazeno ra, qîrvana xo ano na kemeri sero keno. Îtîqat benê cî ke **Saê Moru** na kemer dero coku nia hundê mori naca

vîndenê. Naca jiara de Dêsimia. Naca ra ke vêrdi kemer ra, kelê xo bîrnenê.

*Derê Balabanu de jû çê de mor vecino. **Cahilê vazeno ra, na mori kîseno. A roce verg kuno malê nine, cîra jûya wese neverdano.**

*Eke mor kîşt, gereke hard kerê. Hatan ke roc necê-riyo, tari nebi, riyê mori nevecino. Hatan ke astarey meveciyê, mor nemîreno.

*Dî mori ke pîroşiyê jûvîni ro, nejdîyê nine nebenê. Vanê “**ni mîsaibê jûvîniê!**” Taê cênê, leçege erzenê ser, cîra mîradu wazenê. Vanê, to ke nîa kerd, **Heq** çî mîradê to ke esto, ano hurendi.

*Mori ki esto ke kemera almasti tey esta. Nîra **Moro Kor** vanê. Nevêneno. Ae nano ro, sande ver de çerenno. Taê na kemere mori ra cênê, remenê. Gereke ağıwe sera şêrê bover. Mor ağıwe ra pers keno. Ağıwe vana “**mî nediyo!**” Wela adîri gereke bîbo. Wela adîri de kemere roştî nedana.

***Bava Xıdır** Almanya de guriyo, şîyo xorê memleket de bonê viraşt. **Aliyê Makûlî** nîra vano ke, –Marê khavîr sare bîbîrne!

Bava Xıdır vano:

–Mî wena bon viraşt. Peri çînê. Ez koti ra biyari, torê sare bîbîrni!

Aliyê Makûlî nîra vano:

–**Çê to pîrrê moru bo!**

Çê beno pîrrê moru.

Sonê, gînenê nîro, qîrvanu kenê, cêrenê vero. Peyco no yeno rae, moru ra vano,

–Veciyê, şêrê!

Wena ke mori vecinê sonê. □

Cımey:

¹Tevrate, Kıtavo Dîne (Tr: Çıkış), Çımo (Bap) 4'en ra bîcêrê.

²GOTT IN DER STEIN-ZEIT, bild der wissenschaft, 6/1992 (Almanya.)

³Iyê ke na nuste de marê qesey kerd, nine sero ma nîstunê binu de malumat do.

⁴Homerus, İlyada, Can Yay. S.225, 77.

⁵Nuri Dersimî, K.T.Dersim, Komkar Yay. s.29-30.

⁶Çê Sa Uşên Begî rao.

⁷Nuri Dersimî, k.n.v. s.95-98.

⁸Hasan Efendi, Varlığın Doğuşu, Yayına Haz. Pir Sultan Özcan, s.209.

HER ÇI ZAMANÊ XODE...

Sait ÇIYA

Jü vatene esta. Vanê: her çi zamanê xode mexbulo! Ya ki her çi zamani ra gîredaiyo. Zaman ke vêrd ra, şî, hedîle ke destê mordemi ra veciye, reyna peyser nêna. Sîma ke na nuste wend, ma kunime Îsa ra tepia serra dî hazari. Nîka dina de pêro qomî manê ney sero fîkirinê, wertê xode nanê hurê. Her kes çiyê ke hata be nîkay biyê, dinê sero vindeno. Serba xo, serba sarê xo na biyaisu ra derse vecenê. Wazenê ke mestê-bêro rawa xo rakerde bo, xelef u gîletiyê ke verê coy kerdê, reyna medekeriyê. Çîke zanino ke, na seserra ke yena, gorê seserra veri taê heti ra zobinawa. Dina de zaf çi vuriya. Dina biya qîckeke. Dina sero cao de xoser nêmend. Her ca guretiyo binê qontrolî.

Naca de dewrê newey sero nêwazon ke derga derg bîvînderine. Mordem şîkino na lînge de naê vazo: Na dewrê newey de kamci qom ke xo organize nêkerd, hetê ekonomî de, hetê kultur u siyaseta de ke îrada xo nêvet wertê, qomunê pilu ver de vîleşîno ro, sono.

Ma, halê ma çituriyo? Na seserra newiye de şîkinime, kar u gurê xo kenime rast? Ya ki jê taê qomu, na dina ser de darinime we, sonime?

Gunê seveta na persu tenê tarîx de nîa dime. Wertê na dî hazar serre de çi biyo-çî amo sarê ma ser, nêwazon ke naza de qalê cî bîkerine. Xora no çîyo de qolay niyo. Heqa na serru de ma dest de jêde zonaişî ki çîno. Tarîxê sarê ma nahet ra lete ra jêde tari dero. Saê u dos nêbiyo. Honde serru ra tepia no karo de girano. Zaman lazîmo. Gunê her kes biguriyo. Zonzanoğî, folkloristî, tarîxberî u iyê bîni pêro pia raa îlmi ra biguriyê, çîtur ke ebe derjêni quiye kînina, heni karê xo bîkerê. Axîrî taye zonaişî kunê ra ma dest.

Hama na seserra peyêne honde tari de niya. Xeylê nustey u zonaişî estê. Mabênê sari de qesey beno. Seserra peyêne de tarîxê sarê ma, tarîxê Anodoliye be ê Mezopotamya nêjdî ra jûbin ra gîredae bi. Ceng u hurêamaişî ke na werte de vîrajîye, naine ra sarê ma ki bara xo gurete. Heto bin ra ki, na biyaişî heni xo be xo nêveciay werte. Dewamê biyaişê dina biyê.

Nainu ser de kîlmek ra bîvîndeme. Seserra peyêne de dina jê awîke gîriya. Mordem ke vazo şekîl u resmê dina vuriye, gîlet nêbeno. Seserra vîştine de dina ser de ceng u sarewêdardaene kemi nêbiye. Taê welatu de dewletê kapitalistî rijiyê, hurendia dine de dewletê

sosyalistî saniay pê. Sarê ke binê bandîra dewletunê koledaru derê, nainu ra hama hama pêroine leca xoseriye de koti ra ser. Afrika de, Asya de, Amerika Cêri de dewletê xoseri niyê ro.

Na mabên de dî rey cengê dina vêjiya. Cengê Dînao Jûine be dîdine ra tepia şîndori vuriyay, dina newe de ame serrastkerdene. Na des serra peyêne de ki dina reyna rûiyê xo vurna. Dewletê ke nam u sanê xo sosyalistê, rijiyay, newe de kotê ra raa kapitalizmi.

Hona ke qesa xo naca ra ravêr nêberde, reyna tenê peyser şêrime. Cengê Dînao Dîdine ra dîma dewletê dina biyê dî qelfey. Qelfeo jû ê kapitalistî, uyo bin ki ê sosyalistî bi. Amerika aêaê kapitalistî, Sovyet Rusya ki aêaê sosyalistî bi. Mabênê nainu de alozê de xoriye roc be roc biyêne gîrsî. Haştîhaskerdoğî tersêne ke naca ra reyna Cengê Dîna bîveciyo. Neyra nî dewletî be xo ki tersêne. Nêthowrêne ke şîndoru bîvurnê, kemeru hurendî ra bîlewne. Daha jêde hazar u newse u şestay ra tepia hal be hali şîndorê dina nêvuriyay. Amerika be Rusya ra dina wertê xode kerdî bî bare, cemednay bî.

Wertê na seserre de qomê ma koti vêrd ra, çî biyaişî bî, wazon ke kîlmek ra bînusnîne. Sarê ma seserra vîştine de xeylê est xo ver ke koledaru berzo teber, welatê ma serbest bo. Na leze de ser nêkoti. Dewletunê Awrupa be ê Dewleta Osmani ke hurêamaişê Sewri imza kerdî, sarê mao cor, wast ke Kîrmanciye de idare bîcêro xo dest. Dewletunê Awrupay rê, Dewleta Osmani rê, Dewleta Tîrkiyawa ke Anqara de newe saniyêne pê, aerê wastena xo ebe nuştîşî arde be zon. Do dîma Qoçgîriye de, Erzîngan de, Dêrsîmo Zerrên de idara xo îlan kerdê. Dewleta Tîrki be çeteê Topal Osmani amey ra sarê mar ser. Leze şîkiye, Qoçgîriye de qetliamo de gîrs kerd. Mabên ra jêde ra nêverd Zazaê maê cêri hazar u newse u vîşt u phonc de sare dard we, Çewlîgî, Pîran u Gêncî, Xarpêti, Palu u taê caê bîni dîsmeni ra kerdî pak, idara xo nê be ro. No ki jêde dewam nêkerd, Dewleta Tîrki idara sarê ma rîznê, sarê ma qurt kerd, Şîx Said u Serverê bîni ki Diyarbekîr de eşti dare. Dora tepia Dêrsîmo Zerrên teyna mend. Na qela mawa peyêne ki hazar u newse u hîris u heştî de hetê dîsmeni ra amê guretene, welatê ma cêrra be hata corî kot be binê

destê dismeni. Ebe des hazaru isanê ma qırt kerdî, ebe hazaru isanê ma surgine şîwarê [ğerbê] Tırkiya bi, Sey Rıza, Usê Seydi be Serverê bini Xarpêt de eşti dare. Sarê ma qey nêkot ser? Sebebi jêdeê. Naine ra dî tenê xo zaf muhimê. Jü, sarê ma mabênê xode jübiya xo nêvirast bi. Qeweta Dewleta Tırki be ê sarê ma dustê jübini de nêbiye. Ma ke jü têver-sanaişê de qıcı biki-me, nae tenêna rınd vinenime. Dısmenê ma wayirê dewlete bi. Wayirê ordi bi. Sarê ma ca be ca estêne xo ver, xo organize nêkerd bi. Wayirê teşkilatî nêbi. Qeweta xo jê qeweta gerillay qıc biye. Sarê mao Elewi be ê Sunni jübini ra cêser lez kerdêne. Dıde, mabênê sarê ma be sarunê binu de pia gurenaişê de pêt çinê bi. Hona ke tertelê Hermeniyu nêbi vi, mabênê sarê ma be ê Hermeniyu de jü itifaqo de sıst virajiya bi. No ki zaf dewam nêkerd. Mabênê sarê ma be ê sarê Khurmancu de itifaq qe nêvirajiya ke vajime, ğelet nêbeno. Saro Khurmancu ebe destê ağa u begê xora verê coy giredaê dewleta Osmani bi. Dıma ki kote ra rêça Dewleta Tırki. Her çıqa ke werte ra taine wasto ke verba Dewleta Tırki biveciyê, ni ki ser nêkotê. Dewleta Osmani be Cumhuriyetê Tırki her ke kotêne tengiye, vatêne; “ma ki mısılmanime, sîma ki mısılmanê”. Neyra tepia saro Khurmancu reyna kotêne rêça Tırku.

Hırıs u heştî ra hata be hazar u newse u şeştîaê welatê made jêde veng nêveciya. Sarê ma guriyêne ke dırbetunê xo têrapiso. Ters u xofê dismeni welatê made nêdariya bi we. Axırî şeştâyera dıma gıran gıran wertê roştberu de lewiyaiş bi. Roştberê ma komelunê Khurmancu be komelunê çhepê Tırku de dest kerd be cı, guriay. Na guriyaiş roc be roc tenêna ravêr şî, howtae ra tepia xort u azebê ma koti ra çhepê Tırk be Khurmancu. Goni u qewete dê be çhepê Tırki be çhepê Khurmancu. çhepê Tırku seveta Tırkiya Demoqrat u Sosyalişte, çhepê Khurmancu ki seveta Kurdistanî leza xo phoştia mara her roc tenêna ravêr berdê. Na leze de teyna gonîa ma nêrijiye, qeweta ma çarç nêbiye. Roê sarê ma ki cêriya binê lingu.

Ney ebe dî-hirê çekuyu rakerine. İyê ke çhepê Tırku ra pia guriyay, namê “enternasyonalizmi” ra nam u sanê ma, kamiya ma gurete berde, kerde doçikê Tırku. Roc be roc insanê ma xora kot duri, zonê xora, zagonê xora serm kerd, peyniye de bi “demokrat Türkiyeli” ya ki “sosyalist Türkiyeli”. Heni bi ke seveta welatî gurenaiş bi tomete. Na leze ra teyna ma dest de “Tırkê moderni” mendi.

İyê ke komelunê Khurmancu de guriay, namê “wela-theskerdêni” ra namey sanê ma, kamiya ma gurete berde, kerde doçikê Khurmancu. Boa Heqî rocê namê sarê ma, welatê ma gılê zonê xo nêna, pesew u peroc guriay ke teoriyê lehçey isbat kerê. Honde can u ro da, honde zulm u zordariye diye, neyra qomê ma dıramê fayde nêdi. Ni, her ke nîa guriay, propaganda kerde, haskerdena zonî tenêna peyser şîye. İnsanê ma xora,

zonê xora, kamiya xora rema. Phoştia nainu ra sar u welatê ma mabênê sarunê teberi de nas nêbi. Hetê ra dewleta Tırki, heto bin ra ki ni, sar u welatê ma inkar kerd, nêverda ke sarê ma sarunê dîna ra dostênî bıvı-razo, wastena xo bıresno dezgê mabênê saru.

Naza de nêwazon ke kesi rê heqaret bikerine. Çiyo ke zanino, aseno, resmê dey anune verê çımu. Oncia nêvan ke, her kesi ğelet kerd, mı/ma raste kerde. Nê! Çiyo ke veciyo werte, ê ma pêroino. Bara her keşî ki esta. Ma ki jê dîne zamanê raa ğelete de şîme. Hama vanê, insan kotê ğeletiye ra ke racêro, herey say nêbeno. Gunê mesela sari, mesela şexsi mebo. Heni mekerime. Mordem nêşikino ke vazo, ez her daim rast vanune. Qesa mı her waxt rasta. Weşiye de çiye de nianên çino. İnsan gınenno waro ki, urzeno ra ki. Xora weşiye leza de raştıya. Hata ke ro canî ra nêveciya, insan fikrê xo, kerdunê xo wertê weşiye de cerevne-no.

Reyna racêrine persa xuya virêne ser. Dina sona koti? Hal u hêkata sarê ma çituriya?

Mı vake, ni des serrunê peyênû de ki dîna ser de zaf çi vuriya. Dina dî qelfe biye, biye jü qelfe. Dêşê Berlinî rıjiya, paktê Varşava bi vıla. Dewletê Amerikaê Jübiyaey tek teyna biye ağaê dîna. Amerika caê xo kerd mıqerem, hama politika xo jê veri nêmende. Virende Amerika tersêne ke dewletê ke deyrê giredai-yê, politika u şindorê dîne bıvuriyê. Werte de “tersê komunizmi” est bi. Coka ni dewletu ser de recefiyêne, nêverdêne ke thaba bıvuriyo. Êndî na tersê Amerika dariya we. Amerika ki, Awrupa ki wazenê ke resmê dîna tenê bıvuriyo.

Pêseramaişo peyênû ke Estamol de bi, oca de ki dewletunê Awrupa be dewleta Amerika na politika xo reyna kerde areze. Naca de ame ra zon ke, kamci dewlete ke wazena bıbo ezaê Awrupa, gunê zerrê xode zonî, itiqatî, kulturi serbest bê. İdara xo bıvuriyo, bêro rêça demoqrasi ser.

Tırkiya ki wazena ke bıbo ezaê Awrupa. Hao çend serrio serba ney gurina. Nika raa Tırkiya tenê biya roştî. Eke Tırkiya politika xo bıçarno demoqrasi ser, zon u kulturu bıkerio serbest, qanun u zagonê xo jê Awrupa kero, a waxt bena ezaê Awrupa. Xora zerrê Tırkiya de ki serba ney çend serrio ke ceng u leze esta. Serverê Amerika Clinton ke Meclisê Tırku de qalê Kurdu kerd, Tırkiya de serbestiya Kırdaşki sero hurê-naiş tenêna bi pêt. Tırkiya gurina ke hem dewleta xo bısevekno, hem ki wastena Awrupa be Amerika bıaro hurendi. Na mabên de Demireli vake ke, “heşt zonê Kurdu estê, ma serbestiye bıdime ninu ra kamci?”. Taê politikaciynê Tırku ki vake ke, “ma ke zonû rê serbestiye arde, zaf çetiniye yena ra werte. Zazaki esto, Kırdaşki esto. Heto bin ra ki zonê Boşnağû, Lazu, Çerkezu estê. Ma ke heqe dê jü, iyê bini ki heqa xo wazenê. No ki nêbeno”.

Verê coy vatena Demireli ser vinderime. Heşt tenê zonê Kurdu çinê. Demirel na vatena xo beno, resneno sanika lehçeu. Hama tenê jêde esto. Miliyetçiyê Kurdu vatêne, “çar lehçê Kurdu estê”. Demireli no kerdo dî qati. Naca de gëletiya de bine esta. “Lehçê Soranki be Goranki” Tırkiya de qesey nêbenê. Mabênê şindorê Tırkiya de Zazaki be Kırdaşki qesey beno.

Raştiya xo awa ke gunê pêro zoni têdust u serbest bê. Demoqrasi be têduştiye, ya serba her kesi beno, ya ki nêbeno. No çiyê de zor ki niyo. Dina de taê dewletu de hirê-çar zoni têlewe de qesey benê, serbest u têdustê. Vajime Îsviçre de çar zoni estê, çaremêna ki zonê dewletê. Serba ney Îsviçre lete nêbiya, nêbena ki.

Naca de gëletiya teoriya lehçey reyna xo musnena. Demirel be iyê binu ke va, “Ma heqe bîdime kamci lehçey? Bîdime Kırdaşki, ya ki Zazaki?”. Politikaciyanê Kurdu ra cûabê de rast nêveciya. Honde ke vake, “heşt tenê Kurdki çinê. Kurdki serbest bo”. No yeno çî mane? Ni nia sa vanê? Jû; nêvanê ke pêro zoni serbest u têdust bê. Dî; nêvanê ke Zazaki be Kırdaşki pia serbest bo. Politika nainu ke nia nêmecet bîmano, dewlete ki phoştia xo sanena gëletiya nainu, politika xuya korre dewam kena.

Nika ma pêro pia bîfikirime. Heni aseno ke Tırkiya de taê vurnaişî çêber cînenê. Heni ya ki nia serba Tırkiya raa de bine nêmende. Gunê politika xo tenê bîvurno. Ma, serba ma çî esto? Kamci komeli, kamci parti, kamci rocname [qezetey] u perlodi heqa ma seveknenê? Hona werte de kes nêoseno. Komel u dezgeê ke namê ma ser gurinê, na linge de jêde qewetîniyê. Nia ke şêro, beno ke oncia destethol bîvecime. Êndi dore reyna key yena ma, kes nêzaneno. Yena, ya ki nêna, a ki areze niya. Zanino ke, heqe nêdina, cêrina.

Taê newdar u roştberê ma ke çend serrio politika lehçey dîma sonê, çî ardo werte? Peyniye de çî veciya? Raştiya, ya ki dêlmaştiya jû teoriye çîtur areze bena? Raştiya jû teoriye çîtur pêmina?

Jû teoriye ke serba çîki virajiyo, uca de çî vurno, çî nêvurno? Eyde nia dino. Jû teoriye ke zon u qom sero amê meydan, a waxt qomî sero, zoni sero çîtur teşîr kerdo, eyde nia danê. Na teoriya “Zaza-Kürdü” be teoriy “Lehçeyê Kurdki Zazaki” hîris serri ra jêdero ke hukmê xo rame-no. Se bi, çî ard werte? Peyniye de sarê ma, zonê ma ebe na teoriye ame inkar kerdene. Ni siyaseti weşiya qomê made çî vurna? Honda ke taê isananê ma xora vake, “ma Kurdime”. İyê ke na siyaseti ramenê, ine be xo ki faydê ni siyaseti nêdi. Faydê nainu ne gînen ro Musay, ne ki gînen ro İsay.

Seserra viştine de qomê ma bi bi dî letey. Mabên de jûbiyaene çinê biye. Saro Khurmanc rüyê

mıslmaniye ra hetê Dewleta Tırki de bi. Serba ninu be sebebê binu ra welatê ma serbest nêbi.

Ma nika? Sarê ma biyo hirê-çar parçey. Letê de ma xo esto bextê Kurdu. Letê bini ki xo esto bextê Elewi-Bektaşî be çepê Tırku. Leto de bin ki gos u xhernkê xo guretê, qe thaba ki gêmê eyde niyo. Raştiya ke vacime, sarê mara hona se ra phonc (%5) hesar nêbiyê. Eke raştiya ma niara, her kes hesabê xo gorê nae bikero.

Mı xora cor de vake, her kes gëletiya keno. Marifet uyo ke insan gëletiya xo bivino, aera racêro. Gunê insan kolê gëletiya xo mebo. İnsan ke jû teoriye hîris serre ra jêde cerevna, faydê dey nêdi, ala fayde uca de bîmano, zerarê dey dî, gere bîgino pîro, siyasetê xo bîvurno.

Bêrê, pêro pia bîfikirime. Siyasetê xo, serbestiya sarê ma, serbestiya welatê ma ser bîvîrazime. Nika hedîle (imkan) esta, ma ke est xo ver, wastena xo arde werte, serba nae komelê xo sanay pê, leza xo dê, eke pêro heqê ma ki mebê, axırî taine cênime. Ewro zamanê xuyo. Meste hereyo. □

Asma Paiza Peyênê-99

İsanetêni Can Yücel

I

Tatyosê Lekeci albazê xuyê domanêni Ercani rê yaraniya de khana ke wertê dine de vêrda ra, eke sero

vato

“Ero, tî key mirena?”

Ercan hetê sili u sepeliya Nisane ra amo warkerdene, a sodir muso ke qanserê pısıku niştö eyra

yoxro ke...

Tatyosi ke nai vatêne, çimê xo pırrê hêstiru biy hona, pêsero ozır waştö, cêro vero, cêro sero...

Tatyoso ke jû Hermeniyo milliyetê isanetêni çino, çike...

II

eceba nika bîdi Tatyoso Lekeci ke pakkerdene do, na suka gımarine

Tırki ra çarnais: Asmeno Bêwayir

RAA DEMOQRASI

Mehmet TÜLEK

Mı ke na nuste nusna, reê xo pey de nia da ke dı serri u nêmo ke welatê xora, Dêsim ra vêjiyune. Inson hata ke duri nêkot, kesreta dey zerrê xode nêheşıya pê, qedr u qimetê welatê xo rind nêzoneno. Welat de, wertê ax u waxi de, binê zulm u zordariya dısmeni de, ma firsed nêdiyêne ke zerrewêşi u haştıye ra zon u zagonê xora thom bijêrime.

Her çi bi vi têwerte. Cengê de qılêrini hukmê xo ramitêne. Mordem nêşikiyêne ke reet u serbest helmê bijêro. Dewi vêsna, milet kerd tever, qom u qevıl kotê ra raa şerivî u surginiye. Gemi, bîrr u hêgay vêsna, mal u melali tolan kerdî. Werdene ve simitene eve qarne dêne. Roza Haqî xort u ozevî guretêne pê, estêne zerre, wertê izrav u zulm de vî.

Welatê mao şirin u delal, pag u warê maê şênî rijîay vî, dina ma kotî vî têwerte, bi vî têsêr u têbîn. Hetê dewleta Tırke ra xeylê insonê ma ame ve kistene. Xepisxaney eve qomê ma bi vî pîrr. İson bese nêkeno ke zulmo de nianen tarif kero. İyê ke tever ra amêne, na halê ma diyêne, fek u zonê xo biyêne jûa, nêşikiyêne ke thowa vazerê.

Mordem ke dormê xode nia da, teyna tank u topî, helikopter u panzerî diyêne. Her çengê Dêsimî de, her vizoa Dêsimî de esker u polês gılêne.

Oncia ki ma tavat kerd. Welatê xora nêvejiayme. Destê ma welat ra nêbiyêne. Senik-jêde, rast-çewt çi ke ma dest ra amêne, verva nehequ welatê xo seveknenê. Roze amê, marê zovîna rae nêmende, welat ra vejîayme.

Nika nia don, qe thowa nêvuriyo. Ambargo nêdariyo we, dewî tholiê. Insonê ma sukunê pilu de, Avrupa de per u pêrisan xo ver danê ke pay ra bîmanê.

Nika Tırkiya wazena ke bikuyo Cemate Awrupa. Rind, eke wazena, va cikuyo. Hama usîl u qeydê her çi esto. Awrupa de çıqa ke kemi vo, demokrasi esto. Pêseramaen u kombiyaene serbesta. Zon u zagonu ser de yasax çîno. Zonê binu ra çimşîaine nêkenê. İşkence u zulm çîno. Serbestiya fikrî esta. Verê qanunî de her kes têdüst dero. Insonî gorê zonê xo, itîqatê xo jûbînî ra cêser nêkenê. Helvet ita ki baxçê gulu niyo. Derd u persê itay ki estê. Ni eve zor nê, wertê demokrasi de raa demokrasi ra hal kenê.

Hama Tırkiya de henî niyo. Tırkiya de jû zonê resmi esto, no ki Tırkiyo. Tırki ra qeyr pêro zonî binê bandır u yasax derê. Zazay, Khurmancî, Lazî, Çerkezî, Aravî mecburê, Tırki bîmusê. Reê bîfîkrîme, ma na welat de çond hozor serrio ke weşıya xo rameme. Tırki peydena, nejdîyê hozor serrio ke amê. Welatê ma, ma dest ra gureto, biyê wayîrê her çi. Demirelî a roze vake, "Tırkiya de Tırki ra qeyr zonû de televizyon u radon

nêbeno". Qey? "Kırdaşki de, Zazaki de televizyon u radon ke bi, Tırkiya bena lete". Nu raşt niyo. Çeletiya de gırsa, demegociya de gımarına. İsviçre de çor zonû de radon, televizyon esto. Belka ke phoncas zonû de qezete u perlodî vejînê. Çor zonû de, mektevî de musnîş (eğitim) esto. Nika İsviçre lete nêbena. Naza Almanya de, Almankî ra qeyr zonunê binu de ki dersi estê. Domonê ke Alman niyê, welatunê binu ra amê, zonê ma u piyê xode derse cênê. Dewleta Almanî kesîka xora peru dana; kıtav, malım u çi ke lazım, pêroine tedarık kena u cêna. Nika jû ke vazo, »nia ke şêro Almanya lete bena.« İta de na qesunê nianenu ra huinê u vêrenê ra. Qey lete bîvo ke? Demokrasi ke bi, têdustiye ke biye, insonî eve zerrewêşiye têlewe de jê wa u bîray weşıya xo ramenê.

Gunê Tırkiya yasağî ke Zazakî, Kırdaşki u zonunê binu ra ardo, neyra bîtexeliyo. Zonê ma Zazakî ki u zonê bînî, jê Tırki mektevî de, daîra dewlete de, qezeta u perlodî de caê xo bijêro. Pêro itîqatî serbest vê. Dewlet destê xo itîqatû ser ra bonco. Tırk, Zaza, Khurmanc, Arav, Çerkez, Laz, pêro mîleti têdüst u serbest vê.

Endî Tırkiya rê raa de bine nêmenda. Ya xuya xo, qanunê xo vurnena, kuna raa demokrasi, u waxt bena parçê de Awrupa; ya ki oncia jê vîrenî, raa xuya khane ra sona. Zon u itîqatû cêna binê bandıra xo. Zulm u zordariya xode dewam kena. U waxt ki caê Tırkiya Awrupa niyo. Xorê jê xo, caê bîfeteliyo. Vajime jê Saddamî, jê Hafîz Esadî çêverê xo dina rê cadero, seserra vîşt u jûine de ki zerrê tariye ra mevejiyo.

Hama dewleta Tırki ke xo nêvurna, naede inat kerd, çîyo de arezeo ke her ke şî, peyser manena. Rozê yena, binê pers u derdunê xode xenekina, sona. Qomê Tırkiya ki feqîriye ra, peysermendene ra nêxeleşînê ra. Henî iman kon ke, Tırkiya de demoqrasi, têdüstî u haştıye ke bîvo, qomî oroşî ra vejînê.

Asma Paiza Peyene 99, Almanya

Zar u Zon

K. Xamirpêt

Zar vengo, zonî ki letê goştio ke fekê isani de, wiyo. Bê zonî ki isan şikino veng vejo, biqêro bılımo, feqet nêşkino qesê bikero. Qesêkerdene ê letê goştî lewnena, hona perse qesa fekê isani ra vejina. Hurdmenay ke resnay pê, beno qesêkerdene u isani ki ebe nê ornegi jübini fam kenê. Bê zar u bê zonî ki şikinê, isani jübini de qesê bikerê, jübini serwaxt kerê. Ebe teknikanê teziya, ebe desta, ebe bêçika u ebe hereketa jübini danê famkerdene. Feqet qe çiyê qasê qesêkerdene jübini ra hondae nezdi niyo. Qey vanê 'zar u zonê xo amo guretene'; yanê, ne vengê xo vejino, ne ki qesê keno.

Milet u qomê ke dewletê xo estê, sed sere disê sere ebe zonê xo qesê kenê, zonê xo kerdo zonê teknik u teknoloji, onci ki sero vîndênê ravê benê, vanê ke; zonê ma wertê zonanê dugela de vîndi mebo. Eke ma zonê xo goranê teknik u teknolojiyê ewroy de ravê meberime, qesanê newiya mevejime, pey de maneno. Ebe no qeyde zanaê ma, ilmdarê ma meşte bira ebe zonanê dugela nûstanê xo nûsnenê. O waxtî ki qomê ma nê zonî ra fam nêkeno. Gereke onci ma nê zonî biçarnime, se ke qomê ma fam keno, heni binûsnime. Beno dî kari. Eke roştberê jû qomî ebe zonê xo nê, ebe zonanê dugela de nûsnenê, faydê nê ilmi u zanoği qomê xo de hondae nêno zanitene. Qomo ke seba dêra nûsnena, gere ebe zonê dê bo, ebe zonê de gërib mebo. Ewro teknik u teknoloji her zonî sero hukim keno. Zonî, ilmi her roj ravê şono. Eke rojê ravê nêguret xo dest, peyniye zaf çetin êna.

Ewro ma zonê xo de nia dame, Zazaki (Kırmancki) hona zonê dewija ra ravê nêşio. Her kes zonê dewa xo qesê keno, fekê dewa xo qesê keno. Hemî ki inat keno, vano ke: »en raşt ez qesê ken.« İnât keno, vano: »ê mî raştia, ê bini gëlet qesê kenê, gëlet nûsnenê.« No kotî de kıvş beno? Hatani nîka perlod u percemê ke vejînê, dina de êno asaene. Helbet ferqe wertê feka de esta, nae kes inkar nêkeno.

Orneg:

Hatani nîka gere jû persok (sözlük) bivejiyêne, biyamêne viraştene. Çimke xêlê havala vati bi ke, ma hatani dî-hirê hazara ra zêdêri pers u qesê dê arê. Eke nê jû dest de bêrê têlewe, çiyê de xurt vejino. No ki gere ebe no qeyde bo.

<u>Varto</u>	<u>Dêsim</u>	<u>Bingol</u>	<u>Sêwrege</u>
Jü	Zu/Jü	Jew/yew/yo	Jew/ju
Heq	Haq/Heq	Homa	Heq/Ala

Ebe no qeyde ke bêro viraştene, percem u perloda de miheqeq nê persî ênê nûsnaene. Waxto ke jû fek de

namê na perse çino, ebe rehetêni fekê dê bini ra cêno. Ebe no qeyde:

Jü: gëzna persa hem bena dewletî u hemî ki herç ke şoro, jübiyaena zonî ravê şona.

Dide: Çand fekê ke estê, nûste u perloda de verva jübiyaene şonê. No ki peyniye de zonê de standard waxto ke amê viraştene, imkanê de rehet dano zonî...

Hatani nîka çiyê ke zonî sero amo qesêkerdene, kes hona ebe no qeyde nê, onci ebe qeydê fekê xo, ya ki ebe fekê dewija nûsnenê. Nia zon ravê nêşono. Hem gëleti benê zaf, hemî ki kesê ke teze binûsnê bîwanê, onci benê wayirê nê gëlete.

Orneg:

Xeta en pile nawa ke kes goş pîra nêkuno. Nûstanê Dêsimîja de timî nia nûsnenê:

Vanê ke, 'eke Dêsim *xelésiya*, waxto ke Dêsim *xelésiya*?'

Na nûsnaene de êno no mane:

Eke Dêsim qediya, waxto ke Dêsim nêmend.

Feqet êyê ke nûsnenê, ebe na mane nûsnenê.

Gere nia bêro nûsnaene, hemî ki nia bêro qesêkerdene:

Eke Dêsim xelésiya ra, waxto ke Dêsim xelésiya ra.

Eke no fiil nîame nûsnayene (ra); qesa, perse bena çiyê de bin. Bena xeta bêkare (olumsuz cümle).

Fiilê ra'y zonê ma de zaf cayê de ferz cêno:

Xelésiya, manê xo: *qediya. nêmend.*

Eke va *xelésiya ra*, manê xo vurino, beno çiyê de bin.

Xelésiya ra

Kewt *ra*   *Uşt ra*

Amê *ra*   *Bi ra*

Urze *ra*   *Guret ra*

Eke fiilê 'ra' nîame nûsnayene, se ke tî çiyê ke seqet kerê, heni beno.

Ma çand dolimî nae sero qesê kerd onci ki, xeta haybîro heni ramena.

Percem u perlodanê ma de nûsnaene, hona giraniye feka u zarava serowa. Zonê de standard u viraştene jû zonî prensiba u o qeydanê zonî sero. Gere tenê çiyê ferzî bêrê wertê ke hona ebe no qeyde piya nûsnaene bîcerebnê. Perlodanê made hona no nîamo wertê u sero qerarê nîamo guretene...

Helbet ecele kerdene çiyê nêana wertê. Ebe konferans, seminer, ya ki komisyônê de seba nê kari ra bêro temsil kerdene..

Eve Çimê Khuru Zazaki

Ali Gültekin

Mesela Zazaki u zonê Khuru ser Khuri sa vanê? Fikrê Khuru çiko? Ya ki zu fikrê de Khuru esto, çino? Eke esto, senê fikro? Eyra gore çond lehcê zonê Khuru estê? Zazaki wertê ninude morino ya ki nêmorino? Cüavê ney eve doskerdena fikrê Khuru yeno daene. Yê her qomî mesela zoni ser zu fikrê ho, zu politika ho esta. Yê Khuru ki gunê zu politika ho, fikrê ho bivo. Îson nêş-kino ke vazo, »nê, fikrê Khuru çino. Khuri nêzonenê zonê ho senê zono, lehcê ho estê, çinê!« Helvet zu fikrê de Khuru esto. Virende ki bi vi, ewro ki esto. Nika nae sero helmê vinderime.

Îson şikino ke na mesela dî periodu de bicêro 'ra dest:

1- Vera ve hata serrunê '80.

2- Serrunê '80 ra nat.

Vera ve hata serrunê '80

Zu fikro ke wertê Khuru (Kurdu) de hukım kerdêne, hetê jêderêni ra qewul biyêne, bi vi. Na fikir, fikrê çor lehcu vi. Neyra gore çor lehcê zonê Khuru estê: 1) Kirdaski, 2) Lorki, 3) Kelhurki, 4) Goranki.

Na fikir koti ra cêriyo? Wayirê ney kamo? Ya ki hetê kami ra, key, koti erjiyo werte? Heni amêne imankerdene ke, na fikir yê Şeref Xanio. Nika ki nia zonino. Şeref Xani no kitavê ho “Şerefname” de -serra 1596i de nuşiyoye- esto werte. Na fikir a roze ra ve hata roza ma amo. Na mesela ser hata nika çike nuşiyoye, têdine de qalê na fikri esto. Têdine de namê Şeref Xani u Şerefname yeno dekernaene. Fikir senê fikro? Şeref Xani çituri ardo 'ra zon? Eyra dime çituri cêriyo 'ra dest ya ki fam biyo? Kitavê Îhsan Nuri, “Kürtlerin Kökeni”, de ki na çor “lehcu” sero vındino. Çarnoğê kitavi M. Tayfun (Malmisanij) -ey no kitav Farski ra çarno ra ve Tırki- na nuqte de fikrê ho ki notê bini de keno areze. Nia nusneno: “Na fikir, wertê Khuru de zu fikro de kılasko.” Dime ra dewam keno, “Na çorine rê vılakerdene lehcu ra gore vılakerdena zonê Khuruna”² Helvet na zu hetê M. Tayfuni ra nêvaji-na. Her keşi na nia zonêne. Nika ki nia zonino. Hama raşti niaro, ya ki niyo? Naza de ho biçarnime 'ra Şerefname, uza de çituri nuşiyoye, bivinime:

“Cemat u aşirê Khuru, rivatê zon, odet-tore u halê sosyali ra çor gurubunê gırsu ra benê vıla.

Gruba virene, Kirdas;

Gruba dine, Lor;

Gruba hirêine, Kelhur;

Gruba çorine, Goran.”³

Eskerao ke, naza de qalê lehcu u lehcu ra gore vılakerdena zoni nêbeno. Naza de lehcu ra gore nê, zoni ra gore vılakerdene esta. Zu zon şikino ke lehcu ra gore bıvırriyo 'ra grubu. Zoni ra gore ki ancax sari, mîleti birrinê ra. Hora eke lehcu ra gore biviyêne, namê lehcu (zonu) nuşiyêne. Yane hurendia Kirdas, Lor, Kelhur u Gorani de Kirdaski, Lorki, Kelhurki u Goranki nuşiyêne. Heto bini ra ison vineno ke, zon ra qeyr qalê zovina çiyê binu ki beno; jê odet-tore, halê sosyali. Ni çiyê ke 'tha de Khuru birrnêne ra, çiyê ke zu mîleti ane 'ra meydan, iyê. Şeref Xan hona eve nainu nêvındeno, hetê esl u koki ra ki Khuru birrneno ra. Eslê her zu grube beno, resneno 'ro ve caê. Îsoni 'ke Şerefname qifi ra wend, fikrê Şeref Xani zaf rınd doz keno. O Khuru jê zu mîleti ya ki qomî nêvineno. Binê namê Khuri de jêde qomu vineno. Na çor qomê ke eve ho moreno, çor qomê ke hora gore gırşiye ya ki muhim ca cênê, iyê. Fikrê Şeref Xani hetê Khuru ra ters u dêlmast biyo, heni qewul biyo. Hata ewro ki heni amo. Hama tae biya-ğkiyê ke na mesela sero guriyê, na rınd diya. Nainu ra zu esto ke zof muhimo, mesela Khuru ser zu ote-riteo. O ki Minorskiyo. Minorski, maqala ho “Kürtler” de nia nusneno: “Sesera 20. de, wertê Khuru de, tae sarê İraniyê ke Khur niyê (Guran-Zaza), amey ve dozkerdene”.⁴ Dı setiri cêr de ki nia dewam keno: “Binê namê Khuri de hona jêde sarê khanê heneni estê ke, gunê bıvejiyê 'ro werte”.⁵ Bingê na fikri Şerefname u Şeref Xano. Na nuqte de eve qesê peyeni: Şerefname de fikrê lehcu çino, hama çor zonê ke hetê Khuru ra jê lehcu morinê, uza ra cêriyê.

Fikrê çor lehcu sero nafa ki zu heto bini ra

Çike zu zono ke tede amêne hurê, zumini famkerdene bi vi. O zon ki Tırki vi. Nustis Tırki de vi. Têde perrlodi u roznamey (qezetey) Tırki de vejîyêne. Kıtavi Tırki de çap biyêne. Siyaset, politika Tırki de virajîyêne. Karê huner u zagoni Tırki de biyêne. Na sevet ra Zazay 've Khuru ra şikiyêne ke têlewe de, binê zu çêrani de vînderê; zu kome de ya ki partiye de şikiyêne pia biguriyê. Problem key ke imkan koti 'ra ve nainu dest ke, zonê hode biguriyê, o taw vejîya. Tırkiya de nê, tavi. Çike Tırkiya de zon hona Tırkiyo. Problem tevera, Awropa de vejîya. Serrunê '80u de, eve des hazaru Zaza u Khuri amey ve Awropa. Awropa de endi imkani bi vi ke, zonê hode qesey bikerê, bîwanê, bînusnê. Rind, hama kamci zon de? Fıkri ra gore çor lehcey estê. Ni hetê famkerdene ra zumini ra duriê. Kamciye jê zonê mîletê Khuri bicêriyo 'ra dest? Nae sero xeylê ame vînetene, hama cira thawa nêvejîya. Peyniye de Khuri gînay ve pîro ke, na is heni eve sanika lehcu nêsono. Înerê zu zon lozîmo ke, tede bînusnê. Coka fikrê çor lehcu, pede pede ame caverdaene. Hurdemêne gîrîşî, yane Kirdaski u Sorani, wertê hode zu fikir sero amey hurê. Neyra gore dî lehce zone Khuru estê: Lehca cori (Kirdaski), lehca cêri (Soranki). Pratik de ki her jüyê ho ser zu zona. Elifba ho bile ciarê. Kirdasu elifba Latinu, Soranu ki yê Eravu gureto. Kamuran Bedirxani ra gore, Kirdaski hora "ho ser zu zono".¹³ Khuri 've Soranu ra hetê politika ra ki ciarê; Hurdemêna hetî wayirê partiyun u komunê huyê. Seweta avantajê namê "Khur"î ra gîranê (yaxê) zumini ra nêverdanê. Zazaki, fikro khan ra gore ki, jê jû lehcey qewul nêbiyêne, hama fikro newe ra gore, hora eskera-eskera ame ve inkarkerdene.

Nika ki, na fikir koti, çituri yeno 'ra zon, ae de nia dime. Serra 1992 de Sved (Îsveç) de seveta nasdaena Khuru, zu perrloda de xususiye vejîye. Na hetê zu grube ra ya ki partiye ra nê, hetê federasiyona komunê Khuru ra vejîye. Na perrlode de tarix, zon u halê Khuru ser tae zonaişî ca cênê. Mesela lehcu zonê Khuru ser nia dime, oca de çî nuşîno:

"Dî lehce zonê Khuru estê: "Kirdaski", hetê Khurunê Tırkiya, Suriya u Sovyeti ra qesey beno, u "Soranki", hetê Khurunê İran u Îraqî ra qesey beno."¹⁴

Zazaki sero ki zu qese esto: "Feylki, Goranki, Zazaki u Kelhorki taê varyantê na dî lehcu nê."¹⁵ Ze ke ison vînenê, her çî zof zalal vajîno. "Dî lehcey estê; zu ki taê varyantê na lehcu estê. Zazaki ki na varyantu ra jüyö." No ki yeno na mane ke, Zazaki varyantê de Kirdaski ya ki Sorankiyo. Na rasta-rast inkarkerdena. Zu zon ancax nia yeno inkarkerdene. Na nuste hetê Khuro Baksi ra cêriyo

qeleme. Hama binê na nusti de imza hîris komunê Khuru esta. Fikir yê tede Khuruno.

Mîsali jêdêrê. Kıtavê de Celalet Bedirxani esto, gîramerê zonê Khuru ser. Na kîtav serra 1990 de, Fransa de, hetê Enstitüyê Khuriyê Parisî ra çap biyo. Qesê veri de lehcu zonê Khuru ser nia nuşîno:

"Zone Khuru (Khurki), ki kuno ve gruba zonunê Îrani, bîrrino ra ve dî lehcu: Kirdaski u Soranki."¹⁶

No fikir heto jûra yê Enstitüyê Khuriyê Parisîyo. No ki zu dezgê de Khuruno. Na sevet ra Khuru temsil keno. Yanê, teyna fikrê wayirê kîtavî, ya ki nustoğî niyo. No fikrê dî lehcu, fikro de newe niyo. No, yê Bedirxanuno, rewra nîka vajîno. Hama xevera keşî cîra çînê biye. Hora Bedirxani 've ho ki vîrende jêde rînd nêzonînê. Kamuran Bedirxan serra 1946î de Londra de mesela Khuru ser zu konferans dano. Fikrê dî lehcu sîfte hetê eyra uza de erjîno werte: "Yê zonê Khuru dî lehce ho estê: Lehca cori, lehca cêri. Lehca cori ho ser zu zono u lehce huyê bîni çînê; hama seveta lehca cêri ison nêşîkîno nae vazo."¹⁷ Persê zu gosdari sera, Bedirxan, binê namê lehca cêri de na zonu moreno: "Mukrki, Kırmanşahki u Baba-Kurdi".

Mesela zoni ser fikrê Khuru ewro niaro. Dî lehcey estê: Kirdaski u Soranki. No fikrê Khuruno resmiyo. Zazaki hetê Khuru ra qe qewul nêbiyo, nêamo qewulkerdene. Ne avêra, ne ki nîka. Hama propaganda u politika ra gore gegane qalê cî beno: "Zazaki ki esto, lehca zonê Khuruna. Lehca de khana rîndeka..." Hama resmiyet de çîno, qalê cî nêbeno."

Notê bînêni:

² İhsan Nuri Paşa, *Kürtlerin Kökeni*, perre 142

³ Şeref Han, *Şerefname*, perre 20

⁴ *Kürtler Belge 2*, Kürt Halk Kültür Demeği, 1982 Uppsala, perre 4. (Na maqala Ansiklopediyê İslami ra cêriya [perri 1089-1114], nustoğê ho ki Minorskiyo.)

⁵ *Kürtler Belge 2*, Kürt Halk Kültür Demeği, 1982 Uppsala, perre 4

⁶ İhsan Nuri Paşa, *Kürtlerin Kökeni*, perre 142

⁷ İhsan Nuri Paşa, *Kürtlerin Kökeni*, perre 142

⁸ *Kürtler Belge 2*, Kürt Halk Kültür Demeği, 1982 Uppsala, perre 45

⁹ *Nationalism and Language in Kurdistan 1918-1985*, perre 19

¹⁰ Malmisanj, *Bedirhaniler*, perre 245

¹² Malmisanj, *Berbang*, more 5, 1982, perre 13

¹³ Malmisanj, *Bedirhaniler*, perre 245

¹⁴ *Kurderna-Det Förbjudna Folket, Kurdiska Språket*, perre 10

¹⁵ *Kurderna-Det Förbjudna Folket, Kurdiska Språket*, perre 10

¹⁶ Emir Celadet Bedirhan-Roger Lescot, *Kürtçe Grameri*, 1990, perre 5

¹⁷ Malmisanj, *Bedirhaniler*, perre 245

Seminerê Zazaki 1999

Projê Qesebendi

3ê 12. – 5ê 12ê 1999i

Par seminerê Zazaki zê her serre, uncia dewa de Almanya Adenau de, 3ê Gağane (Zımistania Verêne) ra hata 5ê Gağana 99i ame meydan. Giraniya ni semineri projê qesebendi (sözlügi, ferhengi) ser biye. Nisange u fêl uyo ke Zazaki de gereke hem jü qesebendo ke hetê ilmê zoni ra layiqê tesdiqi beno, hem ki her het u diyalekti ra têde qesey tede hurendi cênê, biveciyo. Qesebendê profesyoneli nae rê tımsalê rındê.

Hata nıka Zazaki de 4 qesebendi veciay:

1. Malmisanj (Zazakiyê Çermug-Soyrege, Palo-Çewlîgi)
2. Mûnzûr Çem (Zazakiyê Dêsimi)
3. Mesut Özcan (Zazakiyê Mamekiye-Mazgerdi)
4. Turan Erdem (Zazakiyê Palo-Çewlîgi; letê Tırki-Zazaki ki esto)

Nine ra serkewte, taê pêserok u kitabı de ki gurenaisê qesebendi estê.

Yê çaremêna dest u paê xo medecê; çıra ke raştio, karê qesebendi hem gırano, hem ki zaf waxtê isani cêno. Ni 4 qesebendu ra jüine u didine Ewropa de, i hirêine u çarine ki Anadolıye de veciay. Nine ra tek Mesut Özcani Zonê Ma jü zonê do xo ser diyo, diyalektê Kurdki nêdiyo. Î binu hekmeta ideolocıya ine ra, Zazaki xercê zonê de serbesti nêdiyo. Yanê raştıya ilmê zoni ra xo fısto duri, Zazaki “lehçe” name kerdo. Na kerdênê da ilmkiye niya. Nine ra qe kes mordemê ilmi niyo, ya ki tecrība xo ki bıbo, era meydan nêardo; no çıra zon niyo, boçikê de Kurdkiyo. Çıyo ke ilm de isbat nêbiyo, jêde qımetê xo çino. Nae ra qeyr, uncia ki xo vıra mekerime ke –namekerdene rê ke çımanê xo pêrocınime- ni qesebendi, çıqa ke hem hetê ilmi ra, hem ki hetê gurenais u istifadey ra taê gëleti u kemaniyê xo bıbê, uncia ma rê xızmeta xo kenê.

İyê ke amey seminer, zafine redaksiyonê Ware u Tıjia Sodiri de ca cênê, ya ki nuskarê ni pêserokanê. Seminer na rae semineranê binu ra ferqê xo bi, tenêna fayde u kifaitdar bi; no ki rınd . . . diyaene. Roca Semiye, 4ê Gağane, semineri ebe letê xuyo gıran ver kerd cı. H. Gutt be xanıma xo E. Gutte ra -dı mordemê ke bara qesebendi de wayirê tecrībaê- iyê ke saiya bıra Mikail u waa Merivane ra ardi uca, amey bi qese bıramê, semê qesebendi de ero ma salıx bıdê. Nine hurdemêna şiyê Hebeşistan (Etopya, Afriqa) de serri ravêr gurenaisê qesebendi vıraştio.

Ravêr G. Hutt Ağay qesê xo ramıt. Vatena ey tıdarekê vıraştına qesebendi sero biye. Mordem ke dest bıkerio projê qesebendi, çıturi bıguriyo, çı muımo; fikrê teoriye pêskesê ma kerdi. Vatena ey ra, gereke jü diyalekt bınge bo'.

Badêna E. Hutt Xanıme qeseykerdena xo ebe İnglêzki kerde, amê raçarnaene.

Serba letê pratiki bıra Mikaili be waa Merivane ra ma rê programê qesebendi “Shoobox 4.0” (‘qutiya post-alu’) ard. Program ebe İnglêzkiyo. İyê ke laptopê xo bi, no program instal kerd². Dıma bıra Mikaili ebe sebr u zerrewêşıye progam jü be jü musna ma, ero ma salıx da. Mordem rınd şikino, pê ni programi jü qesebendi ebe sistem u sunıke bıaro meydan.

Dıma ki heqa malumatgeh (*İngl.* data base; *Alm.* Datenbank; *Trk.* veri tabanı) de qılawız na vero; rae musnê ra ma, kelmê qesebendi çıturi, koti arêdiyê.

Roca bazare (kırê) ki, Uwe Ağao ke pê komputeri wayirê zanaışio, programanê binu ra, zê Winwordi, ardena qesu be Shoobox musnê ma. Çıra ke taine rewra Winword ya ki AmiPro de qesey dê arê, hama ni programi serba vıraştına qesebendi layiq niyê. Shoobox layout (rêzkerden u asaişı) ebe xo vırazeno, dokumanê xo çarneno ra RTF-format; kar ke qedena, qesebend çapxane rê hazırbiyae beno. Program bese keno

qesebend zono bin ra dêlmaşt ki bikero; vacime ke, şikino *Zazaki-Tırki* ra bıçarno *Tırki-Zazaki* ki. Hama na dêlmaşt-çarnaene de tek lista qesu bena.

Serba projê qesebendi cematî xebra xo kerde jü ke, tawê do kıfs de qesey jü malumatgeh de arêdiyê, hata ke hama hama pêro qesey kerdî top, i rocê qesebend de bêrê vetene. Qesebendi rê kamci fek bînge cêno (gêno), na xebere hona nêkerdî bi jü.

İyê ke wazenê, bara arêdaene de phıştî ma dê, iyê ke zerri kenê, kelmê xo ke kerdê top, bîderê ma, şiki-nê adresa Wareya eMaili ya ki qutiya posta rê dosya xo de birusnê (.DOC, .RTF ya ki .TXT format). Ma nae ser zaf sa benime. Namê inanê ke yardım kenê, inu ki qesebend de dekernenime.

Adresa Wareya eMaili: warezaza@hotmail.com

Perociye ra tepia, mewzu pia-cia nusnaene bi. Waa Merivane raştustena pia-cia nusnaene sero vatena xo arde ra zoni. Sureo ke ma gos da, ma gınayme pıro ke, karê raştustene hona sifte dero, hona gereke xeylê emeg cıdiyo. Ae ra ma nêşikiayme xebra xo qanun u qeydanê pia-cia nusnaene sero bikerime jü. "

Asmeno Bêwayir

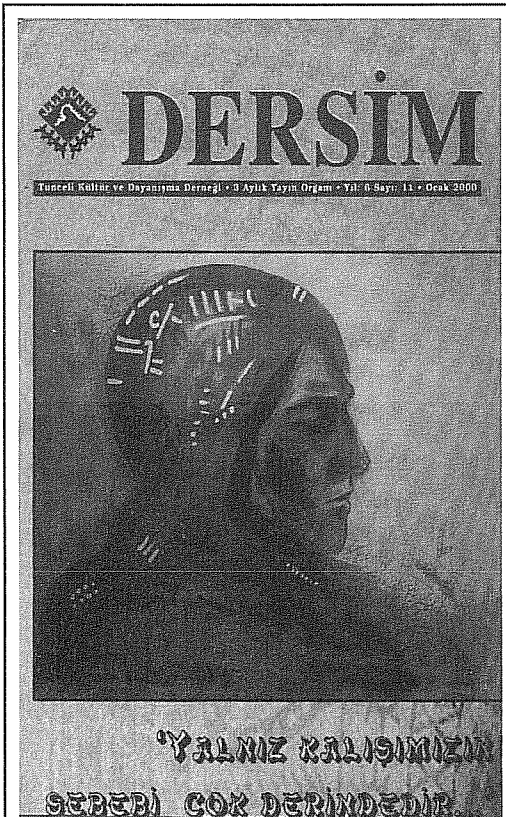
Notê Bînêni

¹ Bîngeguretena jü diyalekti ki ma rê tenê bena saredec. Çıke Zonê Ma de, esıl sero, zê her zoni de, het be het dewe be dewe, aşire be aşire ferq esto. Hama fikrê mı ke pers kenê, gereke o diyalekto ke serba têde hetu rehet u arezeo, o weçiniyo. No ki Zazakiyê Vartoy, Kêgi ya ki yê Çermug-Soyrege beno. Uyo ke serba diyalektê cor u cêri rehet u arezeo. Hama tabi ke teyna ni bînge mebê; kemaniya jü feki, pê fekê de bini şikina wedariyo. Yê taê dewanê Kêgi (Çewlîg) zê Xozatî hetê xuyo rınd esto ke, vengê xuyê khani g u k, zê kê, kêneke, gên-, gêraene era ç / c nêçarnê. İsan bese keno senteze ki biaro werê, her jüyê en reetê xo, ya ki hetê tarixi ra raştê xo bicêro. Mordem na bare de tek teyna zonê hetê xo raşt u zelal mevêno. Diyalekto ke zafine rê rehetu, ey rê sıra do. Uyo ke fekê Mamekiye, Nazmiya, Pilemoriye, Mazgerdi, yemo bin ra ki yê Palo-Çewlîgi, hetê fonetiki ra xeylê çî zon de vurno. Hetê tarixi ra Zazaki de hona feki estê ke formê xuyo khan rınd seve-kito, hem ki hetê arezebiyaene ra minasibêrê.

² İsan şikino ni programi interneti ra ki bêpere biaro war: <http://www.sil.org/computing/shoebox.html>

WARE BIWANE!! WENDENE DE!! CIRÊ

WAYIR VEÇIYE!!

Nisanê çekuye¹

C.M. Jacobson

Nisanê çekuye ser qeydê rastnustenê ke cêrê, qararê seminerê 20.-22.11.1998ê (Sonsbeck/Alamanya). Wazenime ke mustoğê ma nara tepia eve ni qeydu binusnê.-Redaksiyone

Nisanê çekuye wendene, nustene u qeseykerdene de mordemi rê ordım kenê. Mordem çıturi waneno, nus-
neno ya ki qesey keno, ni nisanu ra bêli beno.

1 Nisanê ke *peyê* çekuye (cumla) derê

1.1 Noxta (Alamanki: *Punkt*)

1.1.1 Peyê çekuye de

Eke çekuye çekuya perşi ya ki vengdaişi niya, çekuye 'ke qediye, noxta bena cı.

- § **Koremore kora.**
- § **Lazek vano ke, moa ho nêwesa.**
- § **Torê zamet, pençere cade.**

1.1.2 Sırakerdene de ya ki lista de, amoru ya ki herfu ra tepia

- § **1. soe 2. muriye 3. hengure**
- § **A. soe B. muriye C. hengure**
- § **a. soe b. muriye c. hengure**

1.1.3 Qesu kılmkerdene de (Alamanki: *Abkürzungen*)

- § **u.ç.b.** (u çiyö bin)
- § **uçb.** (u çiyö bin)
- § **mes.** (mesela)

1.1.4 Hirê noxtey

Hirê noxtey musnenê ke çiyê nêmezeto.

Fatıke ... Zewez çıko nêzonena ...

1.2 Nisanê perşi (Alamanki: *Fragezeichen*)

- § **Kam?**
- § **Key?**
- § **To di, nêdi?**

Eke çiyê ra sık beno, gune zerrê kılamey (parantez) de nisanê perşi cı bo.

1980 (?) – 1995

¹Nia de: Hopper, Gale, Foote, u Griffith. *A Pocket Guide to Correct Grammar* (2nd ed.) Barron's Educational Series, New York, Loon: 1990, pelge 119-139.

1.3 Nisanê vengdaene (Alamanki: *Ausrufungszeichen*)

Emır, rêca, wastene, vatena qewetine u vengdaene ra tepia no nisan beno cı. No nisan gereke jêde menuşiyoy, zovina qeweta ho bena kemi.

- § Zof rınd vi—tora vajine!
- § Bıraenê, waenê, bêrê ita!
- § Zonê ho qesey bıke!
- § Wes u war bımanê!

2 Nisanê ke wertê çekuye derê

2.1 Virgule (Alamanki: *Komma*)

2.1.1 Waxtqesu (fiilu) ra tepia

Waxtqesê ke eve sıra têdima yenê, inura tepia gunê virgule cı bo. No qanuno de çip u mıqeremo.

- § Ez şine, di, amune.
- § A şıye, rot, peyser amê.
- § Ey karê ho kerd, samia ho verde, nıka ki oroşino ra.

Hama eke çekuye *konyunktıfa* (yanê, eve modusê “wastene”), waxtqeseo ordımcı ra tepia gunê virgule cı mebo.

- § İ wazenê bımanê.
- § O nêwazeno bıvino.
- § Şikime bêrime.
- § A bese nêkena şêro.

2.1.2 Ciakerdena çiyê jê jümine ke têdima yenê de

- § Ali, Hesên, Heyder
- § Ali, Hesên, Heyder u Mursa
- § Ali, Hesên u Bese, Heyder u Mursa
- § Ma ameyme, niştıme ro, qesey kerd.

2.1.3 Dı çekuyê ke eve jü qesê giredaişi giredaê

çekuya 1ine			çekuya 2ine	
çiyê çekuye	vatena çekuye		çiyê çekuye	vatena çekuye
§ Lazek	yeno,	<u>hama</u>	çêneke	sona.
§ Lazek	yeno,	<u>çike</u>	çêneke	sona.
§ Lazek	yeno,	<u>ya ki</u>	çêneke	sona.
§ Lazek	yeno,	<u>u</u>	çêneke	sona.

2.1.4 Qesê ke tam parçê çekuye niyê

Qesê 'ke tam parçê çekuye niyê, gune eve virgule cia bê.

- § **Ala**, tı veng meke.
- § **Ma**, mordemek kata şî?
- § **Heya**, ma yeme çê sîma.
- § **Nê**, ma nîme.
- § **Çemo, çemo**, mordemê kemera mîna almoştî gurete, rema!
- § **Na ri ra**, ma heni wazeme.
- § **Heto bin ra**, ma ki zovîna çî guret.
- § Ma wast ke to bîvinîme, **coka**.
- § Sîma ke peyser amey, **hona**.
- § Heni beno, **qe!**

2.1.5 Qesê ke hurendia huya normale de niyê

Qesê ke hurendia huya normale de niyê, gune eve virgule cia bê.

çekuye de hurendia normale	hurendia ke normal niya
§ Wa u biraê rozê jû dewe de benê.	Rozê, jû dewe de, wa u biraê benê.
§ Rae ra vake, "Dewe nîka vineme!"	Rae ra vake, "Nîka vineme, dewe!"

2.1.6 Jû çekuya bîna (Alamankî: *Nebensatz*) ke hetê verî dera

Jû çekuya bîna ke hetê verî dera, gereke eve virgule cia bo.

- § **Hata ke vengê gîme-gîme 've thuthuriye ra gosê mî nêero**, çêna ho mêrde nêdan!"
- § **Waxto ke koremore ama riyê dîna**, Wairê Dîna kemera almoştî da ve cî.
- § **Xal 'ke hona koka dare nêşîyo**, qîlançîke perrena ra, sona.
- § **Eke bî tari**, bena tever, sona.

2.1.7 Jû çekuya bîna ke werte dera, lozîm niya

çekuya bîna ke werte dera, hama lozîm niya, gune eve virgule cia bo.

- § Mîletê ma ki wazeno, **jê her mîleti**, koka ho sero bîrowîyo.
- § **Xal, werezaê ho ke tenê beno pîl**, cêno, werezaê ho rusneno mektev.

2.1.8 Jû çekuya bîna ke werte dera, lozîma

Jû çekuya bîna ke werte dera, hem ki hetê maney ra gereke çekuye de bîvo, gune eve virgule cia bo.

Ma hesna ke, **taine ki voz do, şîyê dugelunê teveri**.

2.1.9 Parçê de çekuye 'ke werte dero

Parçê de çekuye 'ke werte dero, gere eve virgule cia bo.

- § Ma, **meste nê**, bêro yeme çê to.
- § Ey, **avukat nê**, wast ke *doxtor* bîvino.

2.1.10 Ğelet famkerdene de

Eke çekuye zovina ğelet fam bena, gune virgule cı bo.

- § Ma **some suke**, vineme. (Alamanki: *Wir gehen in die Stadt, dann sehen wir.*)
- § Ma **some, suke** vineme. (Alamanki: *Wir gehen um die Stadt zu sehen.*)

2.1.11 Zovina cau de

Jê na meselunê cêrenu de gune virgule cı bo.

- § **Mesela, . . .**
- § **Olvozê hewli, . . .**
- § **1,000,000**
- § **O vano, "Ma meste yeme çê to."**

2.2 Noxta 've virgule ra (noxtavirgule) (Alamanki: *Strichpunkt*)

Dı çekuy 'ke bê qesê giredaişi amey têlewe, gune noxtavirgule cı bo.

- § **Bıke, bîvine; meke, mevine.**

çekuya 1'ine			çekuya 2'ine	
çiyê çekuye	vatena çekuye	;	çiyê çekuye	vatena çekuye
§ Heya, mordemê	ame, şi	;	mı	dî.
§ Uwa	i çhemî vêrde ra, şiye	;	ez	nîka zovîna çhemune.

Dı çekuy 'ke eve qesê giredaişi amey têlewe, hama virgule ki esta:

- § **Ez zof hewnu nêvinenune, ya ki vinenune; hama eke ustune ra, mı viri ra sonê.**

çiyê çekuye	vatena çekuye	;	giredais
Ez	zof hewnu nêvinenune	,	ya ki
[ez]	vinenune	;	hama
	eke ustune ra	,	
[yi]	mı viri ra sonê.		

2.3 Dı noxtey (Alamanki: *Doppelpunkt*)

- § İta ra dıma ni yenê: 1. . . . 2. . . . 3. . . .
- § Taê meseley estê: 1. . . . 2. . . . 3. . . .
- § Ni namey Aravki ra cêriye, vajime ke: Memed, Ali, Hüseyn . . .
- § Vanê ke, jü çi her çiyo bini ra avê yeno: pere.
- § 10:30 (sate des u nê)

2.4 Tire (Alamanki: *Bindestrich*)

Meselunê nianenu de:

- § xan-xirave
- § pede-pede
- § dı-hirê
- § thıp-thol

Peyê xete de qese leteykerdene de.

- § ... bıvırastenê.

... bı-
vırastenê.
... bıvı-
rastenê.
... bıvıras-
tenê.
bıvıras-
nê.

Tarix u roji 'ke nuşinê:

- § 1895 - 1995 (yanê, 1895 ra hata 1995)
- § 02.- 04.05.1999 (yanê, 02 ra hata 04)

2.5 Tira derge (dı tiri têlewe) (Alamanki: *Strich*)

İson 'ke wertê qeseykerdene de qesê ho bırna, dıma reyna qesey kerd.

- § Mı wast ke—nê, ez thoa nêvan.

İson 'ke wertê çekuye de zovina çiyê va, dıma çekuya ho qedene.

- § Lazê mı—u zof lazeko de baqılo—şi mektev, bi avukat.
- § O derdunê i mîleti nusneno—pê daktula. (O derdunê i mîleti pê daktula nusneno.)

2.6 Çengel (afastrof) (Alamanki: *Apostroph*)

2.6.1 Kılmkerdene de

- § Ez **vaji'**...(Ez vajine...)
- § Lazê **m'!** (Lazê m!)

2.6.2 Eve amoru, herfu, u.ç.b.

- § Na pelge sere hirê **4'i** (çor'i), des **x'y** (xe'y), u ses **&y** (u'y) estê.

2.7 Kılame (Alamanki: *runde Klammern/Parenthese*)

- § Ma şime suke (**namê na suke Xarpêto**); suke de çi-mi guret.
- § Ma şime, **(1)** mordemê ho di, **(2)** çi-mi guret, **(3)** arave hêrna.

2.8 Kılameo kosın (Alamanki: *Klammern*)

- § “Hal ve hal, destê mordemi [**taê vanê**, *mordeym*] coru cira nêbeno.”

2.9 Dı çengeli (Alamanki: *Anführungszeichen*)

2.9.1 Namê nustisê perlodu u.ç.b. de

- § “Koremore”
- § “Sanika Pepugi”

2.9.2 Çiyo ke direkt vajino

U vano ke, moa dey nêwesa.

- § U vano, “Moa dey nêwesa.”
- § “Moa dey nêwesa,” vano.
- § “Moa dey nêwesa,” vano. “Xestexane dera.”
- § U vano ke, moa dey “nêwesa”.

3 Nusteo çot (nusteo italik) (Alamanki: *Kursivschrift, Schrägschrift*)

3.1 Namê kitavu, perلودu, jornalu, uçb.

- § *Tayê Lawîkê Dêrsimî*
- § *Piya*
- § *Ware*
- § *Tîja Sodîrî*
- § *Kormışkan*
- § *Desmala Sure*
- § *Mundarten der Zaza*
- § *A Grammar of Dimili (also known as Zaza)*
- § *Rastnustena Zonê Ma*
- § *Zazaca Okuma-Yazma El Kitabı*
- § *Grammatik der Zaza-Sprache*
- § *Zazaki - Grammatik und Versuch einer Dialektologie*

3.2 Qesey, herfi

Mordem 'ke jü qese ya ki jü herfe ser qesey keno:

- § No qese *qawaxe* de, hire herfê newey estê: *q, w, x*.

3.3 Îson 'ke gıraniya çekuye jü qesey ser nano ro

Îson 'ke gıraniya çekuye jü qesey ser nê ro, no qese gune eve nusteo çoti binuşiyo.

- § Ez *wazon* ke şêrine suke, hama tı *nêwazena*.

4 Tavela nisanunê çekuye

	nisan	Zonê Ma	Alamanki	Tırki
(1)	.	noxta	<i>Punkt</i>	<i>nokta</i>
(2)	,	virgule	<i>Komma</i>	<i>virgül</i>
(3)	'	çengel (afastrof)	<i>Apostroph</i>	<i>apostrof</i>
(4)	-	tire	<i>Bindestrich</i>	<i>tire</i>
(5)	—	tıra derge	<i>Strich</i>	<i>çizgi, “—” işareti</i>
(6)	?	nisanê perşî (persnisan)	<i>Fragezeichen</i>	<i>soru işareti</i>
(7)	!	nisanê vengdaene	<i>Ausrufzeichen</i>	<i>ünlem işareti</i>
(8)	“ ”	dî çengeli	<i>Anführungszeichen</i>	<i>tırnak işareti</i>
(9)	:	dî noxtey	<i>Doppelpunkt</i>	<i>iki nokta üst üste</i>
(10)	;	noxta ‘ve virgule ra (noxtavirgule)	<i>Semikolon</i>	<i>noktalı virgül</i>
(11)	()	kılame (parantez)	<i>runde Klammern</i>	<i>parantez</i>
(12)	[]	kılameo kosin (parantezo kosin)	<i>Klammern</i>	<i>köşeli parantez</i>
(13)	<i>italik</i>	nusteo çot (nusteo italik)	<i>Schrägschrift</i>	<i>italik yazı</i> □

Qeseo Pêrabeste

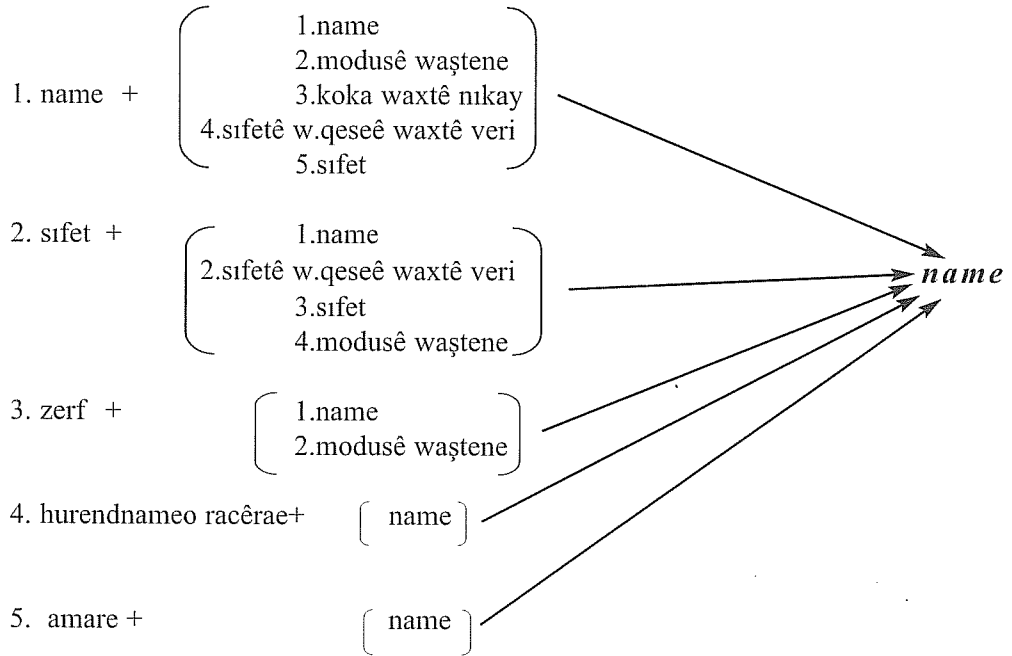
(*Alm. zusammengesetztes Wort; Tr. bileşik sözcük*)

Hesenê Reqasa

Ebe senê u çend qedya, dı qesa ra, jü qeseo de bino xoser peyda beno u be na rae jü qeseo perabesti netica de maneno?, nêtê nê nustey cewabê na perse daena. Îta ez qesanê pêrabestiya ra teyna nama¹ u sîfeta sera vînden.

Se ke cêr de be şema ki amo daene, qeseo verên ca ca ya name, sîfet, zerf, hurendnameo racêrae, ya ki namê amorio. Düştê nêde, qeseo didine ya name, koka waxtqesiya modusê waştene, koka waxtqesiya waxtê nıkay, sîfetê waxtqesiyê waxtê veri, ya ki sîfeto.

1. Netica qeseê pêrabesti: *name*

1.1.1. name + name → name

xal 'Onkel(mütterlicher seits)'; dayı' + cêniye 'Frau; kadın' → xalcêni(ye) 'Frau des Onkels; yenge, dayının eşi'

bıra 'Bruder; kardeş' + çêna 'Tochter; kız çocuğu' → biraçêna 'Nichte; (kız) yeğen'

her/har 'Esel; eşek' + goş/guş 'Ohr; kulak' → harguş² 'Hase; tavşan'

dest 'Hand; el' + bira 'Bruder; kardeş' → destbira 'Blutsbruder; kankardeş'

çê/kê 'Haus; ev' + ber³ 'Tür; kapı' → çêber 'Haustür; kapı'

qene 'Hintern; kık' + aste 'Knochen; kemik' → qenaste 'Steißbein; kuyruk kemiği'

dele 'Hündin; dişi köpek' + verg 'Wolf; kurt' → deleverge 'Wölfin; dişi kurt'

çım 'Auge; göz'+ siaiye 'Schwarzheit; siyahlık' → çımsiaiye/çimesiaiye 'Neid, Nichtwohlwollen; istememezlik, çekemezlik'

pırnike 'Nase; burun' + qulnge 'Kranich; turna' → pırnikqulng 'Hakennase; gagaburun'

rû 'Gesicht; yüz, çehre' + huyaiş 'Lachen; gülüş' → rûhuyaiş 'Liebenswürdigkeit, Freundlichkeit; güleryüz'

pare ‘Anteil; pay’ + **bıra** ‘Bruder; (erkek) kardeş’ → **parebıra/barebıra** ‘Partner; ortak’
lew ‘Lippe; dudak’ + **her** ‘Esel; eşek’ → **lewher/leweher** ‘Mensch mit Hängelippen; dudakları sarkık ve kalın olan kişi’
can ‘Leben, Seele; can’ + **weşiye** ‘Wohlsein; sağlık’ → **canweşiye** ‘Gesundheit; can sağlığı’
dest ‘Hand; el’ + **arê** ‘Mühle; değirmen’ → **destarê/distari** ‘Handmühle; el değirmeni’
sere ‘Kopf; baş, kafa’ + **dec** ‘Schmerz; ağrı’ → **seredec** ‘Kopfschmerzen; baş ağrısı’
ser ‘über, Haupt; baş, üst’ + **mian** ‘die Mitte; orta, merkez’ → **sermian** ‘Oberhaupt; yönetici, reis’
ser ‘über, Haupt; baş, üst’ + **pale** ‘Feldarbeiter; ırgat’ → **serpale** ‘Anführer der Feldarbeiter; ırgat başı’
ser ‘über, Haupt; baş, üst’ + **govende** ‘Rundtanz; halay’ → **sergovend** ‘Anführer beim Rundtanz; halay başı’
ser ‘über, Haupt; baş, üst’ + **beriye** ‘(?) götüren; (An)föhrer’ → **serberiye** ‘Anführer beim Rundtanz; halay başı’
ser ‘über, Haupt; baş, üst’ + **ber** ‘Tür; kapı’ → **serber** ‘obere Türkante; eşiğin karşısına düşen üst kısım’
ğzale ‘glimmende Asche; köz’ + **boe** ‘Geruch; koku’ → **ğzalbœ** ‘Geruch brennender Haare; yanık saçın kokusu’
live ‘Lammwolle; kuzunun yünü’ + **boe** ‘Geruch; koku’ → **livbœ** ‘Geruch brennender Wolle oder Stoff, Kleidung; yanık yün ve elbise kokusu’
sole ‘Salz; tuz’ + **sale** ‘oben und unten abgeflachter kleiner Stein; yassı, ince ve düz olan küçük taş’ → **solesale/soler-sane** ‘Stein auf dem der Salz für die Schafe und Ziegen gestreut wird; koyu ve kuzuların için ütüne tuz serpilen taş’
dest ‘Hand; el’ + **nımac** ‘Gebetsübung; namaz’ → **destnımac/destmac** ‘rituelle Waschung bzw. Reinigung; abdest’
gude ‘topak, dürüm; Ballen(Teig)’ + **vewre** ‘Schnee; kar’ → **gudvewre** ‘Schneeball; kar topu’
qatır ‘Maultier; katır’ + **leyr** ‘junges Tier; hayvan yavrusu’ → **qatirleyr** ‘junges Maultier; yavru katır’
tire ‘Pfeil, Nudelholz; ok, oklava’ + **roc** ‘Sonne; güneş’ → **tirice/tirêji** ‘Sonnenstrahl; güneş ısıını’
tire ‘Pfeil, Nudelholz; ok, oklava’ + **mar** ‘Schlange; yılan’ → **tiremare** ‘aaltartiges Tier; yılanbalığına benzeyen bir hayvan türü’
tire ‘Pfeil, Nudelholz; ok, oklava’ + **keman/kevan** ‘Bogen(Waffe); yay’ → **tirkeman** ‘Pfeil u Bogen; ok ve yay’
vêre ‘Bauch’ + **her** ‘Esel’ → **vêreher** ‘Vielfraß; obur’

1.1.2. name + modusê waştene (koka subjontifi) → name

mal ‘Eigentum; varlık’ + **wer** ‘modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **malwer** ‘Ausnutzer, Plünderer; sömürücü, yağmacı’
goni ‘Blut; kan’ + **wer** ‘modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **goniwer** ‘grausamen Menschen; hunhar, kaniçici’
derd ‘Sorge; dert’ + **wer** ‘modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **derdwer** ‘Trübsal und Leid durchmachende Person; çilekeş’
lekaş ‘gebrauchte Schuhe; eski ayakkabı’ + **wer** ‘modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek fiilinin subjontif kökeni) → **lekaşwer** ‘Person, die sich mit Gerümpel ausgibt bzw. damit auskommt; eski püskü eşyalarla geçimini sağlayan kişi’
qab ‘Gefäß, Schüssel; kap’ + **lis/lês** ‘modusê ›listen‹ê waştene (lecken; yalamak) → **qablês**
kut¹⁰ ‘?’ + **xur/wer** ‘modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **kutxur/kutwer** ‘?’
çê/kê ‘Haus; ev’ + **ker** ‘modusê ›kerden‹ê waştene (machen; yapmak) → **çêkere** ‘häuslich und tüchtige Hausfrau; evcimen ve hamarat ev kadını’
selef ‘Zinsen; faiz’ + **wer** ‘modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **selefwer**¹¹ ‘(Zins-)Wucherer; tefeci’
merdim ‘Mensch; insan’ + **wer** ‘modusê ›werden‹ê waştene → **merdimwer**¹² ‘Kannibale; yamyam’
xêr ‘Wohltat; hayır’ + **xaz/waz** ‘modusê ›waştene‹ê waştene → **xêrwaz** ‘wohlwollende Person; iyiliksever’
a(ğ)we ‘Wasser; su’ + **şu** ‘modusê ›şüten‹ê waştene (waschen; yıkamak) → **awşu/avşo**¹³ ‘Abflußrinne; gider’
ser ‘über, Haupt; baş, üst’ + **şo/şu** ‘modusê ›şüten‹ê waştene (waschen; yıkamak) → **serşo/serşu** ‘das äußere Aussehen einer Person; insan sıfatı, dış görünümü’
fıraç ‘Geschirr; kap, bulaşık’ + **şo/şu** ‘modusê ›şüten‹ê waştene → **fıraçşo** ‘Geschirrtuch, bulaşık bezi’
a(ğ)we ‘Wasser; su’ + **birr** ‘modusê ›birmaen‹ê waştene (schneiden; kesmek) → **awbirr** ‘Person die, obwohl jemand anders an der Reihe ist, heimlich (z.B. nachts), das Wasser für die Bewässerung des Ackers auf seinem Acker bzw. Feld umleitet; başkasının tarlasına akan arkı keserek, kedi tarlasına yönlendiren ve böylece tarlayı sulama sırasını ihlal eden kişi’
coe ‘Bewässerungskanal; ark’ + **birr** ‘modusê ›birmaen‹ê waştene → **cobirr** siehe ‘awbirr; b. awbirr’
rae ‘Weg; yol’ + **ber** ‘modusê ›berden‹ê waştene (bringen; götürmek) → **raeber/rayber** ‘Religiöser Föhrer; rehber’
emir ‘Befehl; emir’ + **ber** ‘modusê ›berden‹ê waştene → **emirber** ‘Diener, Knecht; emir kulu’
bar ‘Last; yük’ + **ber/bır** ‘modusê ›berden‹ê waştene → **barbır** ‘Lastträger; eşya taşıyan hayvan, insan, makina’
ajne ‘Schwimmen; yüzme’ + **ber** ‘modusê ›berden‹ê waştene → **ajneber** ‘Schwimmer; yüzücü, yüzebilen’

hard/erd ‘Erde, Boden; yer’ + **lerz** ‘modusê ›lerzaenê waştene (beben; titremek) → **hardlerz** ‘Erdbeben; deprem’
gan ‘Leben, Leib; can’ + **gêr** ‘modusê ›girotenê waştene (nehmen; almak)’ → **gangêr**¹⁴ ‘Todesengel; azrail, can alıcı’
sol ‘Schuh; ayakkabı’ + **derz** ‘modusê ›deštenê waştene (nähen; dikmek)’ → **solderz**¹⁵ ‘Schuhster; köşker’
do ‘Buttermilch; ayran’ + **birr** ‘modusê ›birmaeneê waştene → **dobirr**¹⁶ ‘Person, die all sein Vieh durch Verkauf oder Tod (z.B. aufgrund einer Krankheit) des Viehs verloren hat; tüm hayvanlarını satış veya hastalıktan dolayı kaybeden şahıs’

1.1.3 name + koka waxtê veri → name

min ‘Pfahl; kazık’ + **kut** ‘koka waxtê veri ê kuyaene (schlagen; vurmak)’ → **minkut** ‘hammerartiges Instrumen zum versenken von Pfählen in den Boden; kazığı yere batırmak için gereken alet’

sir ‘Knoblauch; sarımsak’ + **kut** ‘koka waxtê veri ê kutene/kuyaene → **sirkut** ‘Instrument zum zerkleinern von Knoblauchknollen; sarımsak tokmağı’

1.1.4. name + sıfetê waxtqeseê waxtê veri (Partizip; ortaç) → name

zerre ‘das Innere; iç’ + **veti** ‘sıfetfêlê ›vetenê waxtê veri [rausholen; çıkarmak] → **zerreveti/zerrefeti** ‘ein knoblauchhaltiges Teigmahl; babukko yemeği’

çê/kê ‘Haus; ev’ + **vêşae/veşai** ‘sıfetfêlê waxtê ›vêşaenê veri (brennen; yanmak)’ → **çê vêşae!** ‘ein Ausruf, wörtlich: Haus abgebrannt; evi yanası!’

1.1.5. name + sıfet → name

ga ‘Ochse; öküz’ + **khuvi** ‘wild, ungezähmt; vahşi → **gakhuvi** ‘dem Büffel ähnelndes Wildtier; yabani öküz’

ber ‘Tür; kapı’ + **teng** ‘eng; dar’ → **berteng** ‘Türspalt; kapı aralığı’

serre ‘Jahr; sene’ + **newe** ‘neu; yeni’ → **sernewe**¹⁷ ‘Neujahr; yılbaşı’

dare ‘Baum; ağaç’ + **sipê** ‘weiß; beyaz’ → **darsipê** qewaxe ‘Pappel; kavak’

dare ‘Baum; ağaç’ + **sur** ‘rot; kırmızı’ → **darsur**¹⁸ ‘Eine rote Baumsorte; bir kırmızı ağaçtürü’

1.2.1. sıfet + name → name

nême ‘halb; yarım’ + **şewe** ‘Nacht; gece’ → **nêmeşewe** ‘Mitternacht; gece yarısı’

nim/nêm ‘halb; yarım’ + **roj** ‘Sonne; güneş’ → **nimroj**²⁰ ‘Mittag; öğleyin’

newe ‘neu; yeni’ + **çê** ‘Haus; ev’ → **neweçê** ‘(Nach der Heirat) ein neues Haus beziehendes Ehepaar; evlenip, ayrı eve taşınan çift’

sipê ‘weiß; beyaz’ + **dare** ‘Baum; ağaç’ → **sipêdar**²¹ ‘Eine Baumsorte; beyaz bir ağaç türü, kavakdireği’

kemi²² ‘fehlend, dürtig; eksik’ + **fersend** ‘Gelegenheit; fırsat’ → **kemfersend** ‘Ausnutzer, Bauernfänger; çıkarıcı, fırsatçı’

kemi ‘fehlend, dürtig; eksik’ + **aqıl** ‘Verstand; akıl’ → **kemaqıl** ‘Dummkopf; aptal’

çılqe²³ ‘wässrig, unreif; sulu, ham’ + **mast** ‘Joghurt; yoğurt’ → **çılqemast** ‘wässriger Jogurt; sulu ayran’

pil ‘groß; büyük’ + **tham** ‘Geschmack; tad’ → **piltham**²⁴ ‘eine schmackhafte Pflanzensorte; hoş tadı olan bir bitki türü’

1.2.2. sıfet + sıfetê waxtqeseê waxtê veri → name

cêra ‘geteilt; bölünmüş’ + **kewte** ‘sıfetfêlê ›kewtenê waxtê veri (fallen; düşmek) → **cêrakewte** ‘Tollpasch; hantal, sakar’

kemi ‘fehlend, dürtig; eksik’ + **zanae** ‘sıfetfêlê ›zanaenê waxtê veri (wissen; bilmek)’ → **kemzanae**²⁵ ‘Laie, unwissender; az bilen kişi, cahil’

newe ‘neu; yeni’ + **kerde** ‘sıfetfêlê ›kerdenê waxtê veri (tun, machen; yapmak) → **newekerde**²⁶ ‘Person, die neu bekleidet wurde; kendisine yeni giysi giydirilmiş olan’

1.2.3. sıfet + sıfet → name

ğedar ‘Tyrann; gaddar’ + **nêweş** ‘krank; hasta’ → **ğedarnêweş** ‘sehr kranke Person; çok hasta olan şahıs’

neri ‘männlich; eril’ + **mae** ‘weiblich; dişil’ → **nerima**²⁷ ‘Homosexueller; eşcinsel’

heçel ‘launisch, mürrisch; uyumsuz, geçimsiz’ + **pil** ‘groß; büyük’ → **heçe(l)pil** ‘jähzornig; asabi, çabuk sinirlenen’

1.2.4. sıfet + modusê waştene (subjontif) → name

heram 'rituell verboten; haram' + **wer** 'modusê ›werden‹ê waštene' → **heramwer** 'Schuft, Schurke; haramzade'

1.3.1. zerf + name → name

ver 'vorne; ön' + **dest** 'Hand; el' → **verdest** 'Diener bzw. finanz. und sozial von Anderen abhängig; ekonomik açıdan başkasına bağımlı olan kimse, hizmetçi'

ver 'vorne; ön, ileri' + **zewac** 'Heirat; evlilik' → **verzewac** 'Heiratsfähiger; evlilik çağında olan'

ver 'vorne; ön' + **fek** 'Mund; ağız' → **verfek** 'Stellvertreter, Vormund; temsilci'

ver 'vorne; ön' + **fek** 'Mund; ağız' → **berfeke/verfeke** 'Jenes Tuch, welches beim Toten um Kiefer und Kopf gebunden wird, damit der Mund geschlossen bleibt; ölürlen çeneyi bağlamak için kullanılan bez'

ver 'vorne; ön' + **pers** 'Frage; soru' → **verpers**²⁸ 'Antwort; yanıt'

pêş 'vorne; ön' + **kar** 'Arbeit; iş' → **pêşkar** 'gewandte, tüchtige Person; çalışan ve hamarat olan şahıs'

bın 'unten; aşağıda' + **dest** 'Hand; el' → **bındest** 'undrückte Person; el altında, baskı altında olan'

ver 'vorne; ön' + **usar** 'Frühling; bahar' → **verusar/vereusar** 'die Zeit vorm Frühling; bahar öncesi'

ver 'vorne; ön' + **paiz** 'Herbst; güz' → **verpaiz/verepaiz** 'die Zeit vorm Herbst; sonbahardan önceki zaman dilimi'

ser 'oben; yukarı, üst' + **bar** 'Last; yük' → **serbar** 'die zusätzliche Last eines Lastenträgers, die auf die eigentliche Last gelegt wird; hayvan ya da insanın mevcut yükün üstüne gelen ek yük'

ser 'oben; yukarı, üst' + **cile** 'Bett bzw. Kleidung; yatak, elbise' → **sercile** 'Stoffstück unter dem Sattel; semerin altına konulan örtü'

ver 'vorne; ön' + **roc** 'Tag, Sonne; gün, güneş' → (gulê) **verroc**²⁹ 'Sonnenblume; ayçiçeği'

1.3.2. zerf + modusê waštene → name

pey 'hinten; arka, geri' + **bırr** 'modusê ›birmaene‹ê waštene' → **peybırr** 'Klatschbase; dedikoducu'

1.4. hurendnameo racêrae + name → name

xo 'selbst; kendi' + **qewm / qom** 'Volk, Volksstamm; kavim' → **xoqewm** 'gesellig ;insanına, canayakın'

1.5. amare + name → name

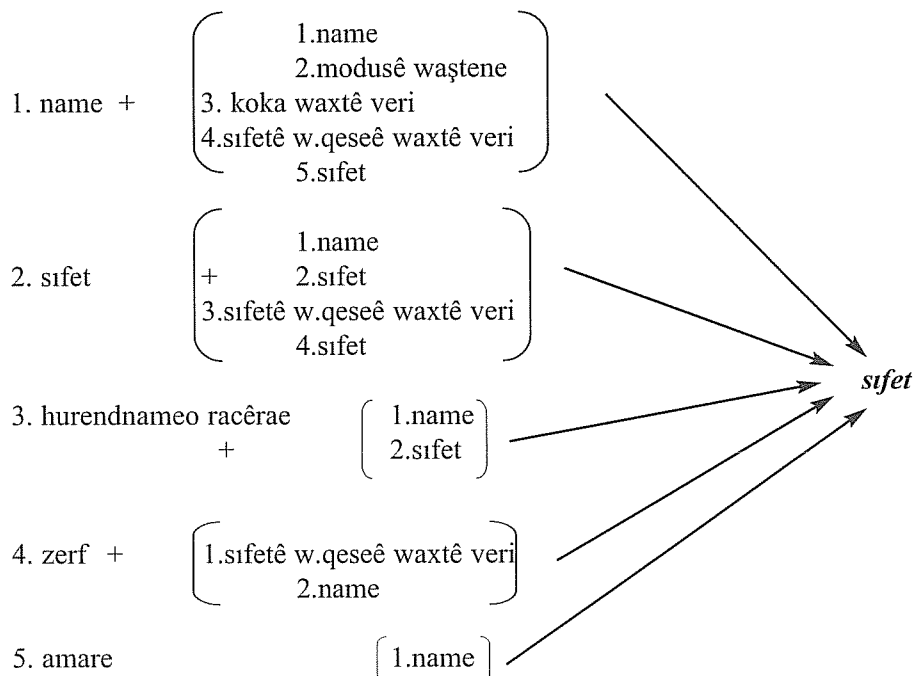
çar 'vier; dört' + **pa** 'Fuß; ayak' → **çarpa** 'Vierfüßler; dörtayak'

çar 'vier; dört' + **fek** 'Mund; ağız' → **çarfeke** 'Krebs (zool.), yengeç'

dı 'zwei; iki' + **şeme** 'Samstag; cumartesi' → **dışeme** 'Montag; pazartesi'

dı 'zwei; iki' + **lete** 'Stück; parça' → **dıleti** 'Zwilling; ikiz'

2. Netica qeseê pêrabesti: sıfet

2.1.1 name + name → sıfet

rü 'Gesicht; yüz' + **huyaiş** 'Lache; gülme' → **rühuyaiş** 'lächelnd, freundlich; gülyüzlü'
sere 'Kopf; baş' + **waxt** 'Zeit' → **serewaxt** 'wach, schlau; uyanık, zeki'
dest 'Hand; el' + **lape** 'Handfläche; el içi' → **destlap** 'fleißig, eifrig; çalışkan, hamarat'
por 'Haare; saç' + **gılgıl** 'Mais Korn; mısır tanesi' → **porgılgıl** 'Person mit grauen Haaren; saçları ağarmış kişi'

2.1.2. name + modusê waştene → sıfet

dare 'Baum; ağaç' + **best** 'modusê ›bestenê waştene (befestigen; bağlanmak)' → **dar(e)best**³⁰ 'befestigt; bağlı'
linge 'Bein; ayak' + **best** 'modusê ›bestenê waştene (binden; bağlanmak)' → **lingebest** 'an einem Ort gebunden sein; bir yerden ayrılamama durumu'
xêr 'Wohltat, gut Tat; sevap, hayır' + **waz** 'modusê ›waştene waştene' → **xêrwaz** 'wohlwollend; iyiliksever'

2.1.3. name + koka waxtê veri → sıfet

sere 'Kopf; baş, kafa' + **werd** 'koka ›werdenê waxtê veri (essen; yemek)' → **serewerd**³¹ 'verdammt; kahrolası'

2.1.4. name + sıfettêl → sıfet

kel 'Siedepunkt; kaynama noktası' + **dai** 'sıfettêlê ›daenê waxtê veri (geben; vermek)' → **keldai** 'gekocht; kaynatılmış'
qudim 'Kraft, Stärke; güç, erek' + **şikiyae** 'sıfettêlê ›şikiyaenê waxtê veri (brechen; kırılmak)' → **qudimşikiyae** / **qudimşikiyai** 'kraftlos; güçsüz'
heş 'Bewußtsein, Verstand; şuur, akıl' + **kewte** 'sıfettêlê ›kewtenê waxtê veri (hineingehen; girmek)' → **heşkewte**³² 'zweckmäßig, logisch; akla yatkın'

2.1.5. name + sıfet → sıfet

dest 'Hand; el' + **vıla** 'verteilt; dağıtık' → **destvıla** 'großzügige Person; eliaçık, cömert kişi'
fam 'Verstand; akıl' + **kor** 'blind; kör' → **famkor** 'verständnisslos; anlayışsız'
rü/ri 'Gesicht; yüz' + **sia** 'schwarz; kara' → **rüsia** 'würdelos, mit Schande bedeckt; rezil, yüzü kara'
çım 'Auge; göz' + **teng** 'eng; dar' → **çımteng/çimeteng** 'neidisch, geizig; cimri, kıskanç'
çım 'Auge; göz' + **sur** 'rot; kırmızı' → **çımsur/çimesur** 'egoistisch; bencil'
roce 'Tag; gün' + **sia** 'schwarz; kara' → **rocesia** 'unglücklich; vom Unglück verfolgt; bahtsız'
zerre 'Innere; iç' + **weş** 'gut; hoş' → **zerreweş** 'mutlu, kalbi geniş; nett, glücklich'
dest 'Hand; el' + **teng** 'eng; dar' → **destteng/desteteng** 'arm; in finanz. Enge; parasal olarak darda olan'
sere 'Kopf; baş' + **sia** 'schwarz; kara' → **seresia** 'trauernd; yaslı, yasta'
sere 'Kopf; baş' + **qot** 'unbeckt; örtülmemiş' → **sereqot** 'unbedeckt (Kopf); başı açık, başı örtülmemiş'
can 'Leben; can' + **gıran** 'schwer; ağır' → **cangıran** 'schwerfällig, träge; ağır canlı, eli ağır'
bar 'Last; yük' + **gıran** 'schwer; ağır' → **bargıran** 'schwerfällig, träge; ağır canlı, eli ağır'
can 'Leben; can' + **şivik/sivik** 'leicht; hafif' → **canşivik** 'flink, beweglich; atik, çevik'
mobete 'Unterhaltung; muhabbet' + **weş** 'gut, schön; iyi, güzel' → **mobetweş** 'unterhaltsam; muhabbetli'
qal 'Wort, Erwähnung; söz, bahis' + **zaf** 'viel; çok' → **qalzav/qalzaf**³³ 'geschwätzig; geveze'
cewab 'Antwort; cevap' + **next** 'bar (Geld); nakit' → **cewabnext(ık)** 'schlagfertig, hazırcevap'
nefs 'Begierde; nefis, bedensel arzu' + **pêt** 'fest, stabil' → **nefspêt** 'seine Begierde und Gelüst bezähmen könnend; iradesine hakim olma durumu'
nefs 'Begierde; nefis' + **sıst** 'locker, lose; gevşek' → **nefssıst/nefstenık** 'seine Begierde und Gelüste nicht bezähmen könnend; nefesine düşkün olma durumu, pisboğaz'
pize 'Magen; mide' + **pil** 'groß; büyük' → **pizepil** 'gefräßig; obur'

2.2.1. sıfet + name → sıfet

kemi 'fehlend, eksik' + **fersend** 'Gelegenheit; fırsat' → **kemfersend** 'ausnützerisch, betrügerisch; çıkarıcı, dolandırıcı'
kemi 'fehlend, eksik' + **aqıl** 'Verstand' → **kemaqıl** 'dumm; aptal, bön'
pêş 'vorne, ön' + **kar** 'Arbeit; iş' → **pêşkar/pêşekar** 'geschickt, tüchtig; çalışkan, becerikli'
bın 'unten; alt' + **dest** 'Hand; el' → **bındest** 'unterdrückt; el altında, ezilme, egemenlik altında olma durumu'
ver 'vorne; ön, ileri' + **zewac** 'Heirat; evlilik' → **verzewac** 'Heiratsfähig; evlilik çağındaki olan'

2.2.2. sıfet + sıfet → sıfet

ğedar ‘tyrannisch; gaddar’ + nêweş ‘krank; hasta’ → **ğedarnêweş** ‘bitterkrank; feci hasta’
 serd ‘kalt; soğuk’ + germ ‘warm; sıcak’ → **serdgerm**³⁴/**silgerm** ‘lauwarm; ılık’
 (siehe auch: 1.2.3. de ki qayt bikerê; 1.2.3’e de bakınız)

2.2.3. sıfet + sıfettêl → sıfet

kemi ‘fehlend, dürttig; eksik’ + zanae ‘sıfettêlê ›zanaenê waxtê veri (wissen; bilmek)’ → **kemzanae**²⁵ ‘Laie, unwissender; az bilen kişi, cahil’
 perre ‘Blatt; Flügel’ + şıkite ‘sıfettêlê ›şikitenê waxtê veri (brechen; kırmak)’ → **perrşikite/perrşikiyae** ‘hoffnugslos; umutsuz, kanadı kırık’
 (siehe auch: 1.2.2. de ki qayt bikerê; 1.2.2’e de bakınız)

2.2.4. sıfet + zerf → sıfet

kemi ‘fehlend, dürttig; eksik’ + ver ‘vorne; ön’ → **kemver** ‘eng; dar’

2.3.1. hurendnameo racêrae + name → sıfet

xo ‘selbst; kendi’ + qewm ‘Volk, Sippschaft; kavim, halk’ → **xoqewm** ‘sein Volk bzw. Gemeinde lie-bend; kendi halk veya topluluğunu seven’

2.3.2. hurendnameo racêrae (Reflexivpronomen dönüştürücü zamir) + zerf → sıfet

xo ‘selbst; kendi’ + ser ‘oben; oben’ → **xoser** ‘unabhängig, gut geflegt; bağımsız, bakımlı’

2.4.1. zerf + sıfetê w.qeseê waxtê veri → sıfet

ser ‘oben; yukarı’ + kewte/kewti ‘sıfetêlê ›kewtenê waxtê veri (fallen [fig.], düşmek [mec.]) → **ser-kewte** ‘1. erfolgreich 2. außerdem; 1. başarılı 2. dışında, gayrı’

2.4.2. zerf + name → sıfet

ver ‘vorne; ön’ + dest ‘Hand; el’ → **verdest** ‘finanz. und sozial von Anderen abhängig; ekonomik ve sosyal açıdan başkasının eline bakma, başkasından bağımlı olma durumu’
 (siehe auch: 2.2.1. de ki qayt bikerê; 2.2.1’e de bakınız)

2.5.1. amare + name → sıfet

dı ‘zwei; iki’ + can/gan ‘Leben, Leib, Seele; can’ → **dıcanı/dıgani** ‘schwanger; hamile’ □

notê binêni

¹ name (Alm. Substantiv; Tr. ad)

modusê/babetê waştene (Alm.:

Konjunktiv; Tr. isteme kipi)

waxtê nıkay (Alm. Präsens; Tr. şimdiki zaman)

waxtê veri (Alm. Präteritum; Tr. geçmiş zaman)

sıfetê waxtqeseê waxtê veri (Alm.

Partizip Perfekt; Tr. geçmiş zaman orta-cı)

sıfet (Alm. Adjektiv; Tr. sıfat / önad)

zerf (Alm. Adverb; Tr. belirteç)

hurendnameo racêrae (Alm.

Reflexivpronomen; Tr. dönüştürücü adıl)

amare (Alm. Numeral; Tr. sayı adı)

² Nia de Malmisanj: Zazaca - Türkçe Sözlük, Deng Yayınları, 1992.

³ Fekê cori de leteo zafêr çêber yaki çêver vanê.

⁴ Nia de: Malmisanj

⁵ Beriwanê, awa ke her kesi ra raveri şona

beriyê, zafêri malê xo en zêdêro u pê astore şona.

⁶ Çımeo corên.

⁷ Fekê cori de vewre ra vare ya ki vore vanê.

⁸ Çımeo corên.

⁹ Paul, Ludwig: Zazaki, Wiesbaden, Reichert Verlag Wiesbaden, 1998, S. 316.

¹⁰ Nono ke kasika tendure ra zeleqiyae nêmend u gına wele ra.

¹¹ Çımeo corên.

¹² Çımeo corên.

¹³ Beno ke no qesê şuştına (şütene) Kurmanci/Kirdaski bêro. Koka waxtê nıkaê şuştınî, şo-o

¹⁴ Nia de: Malmisanj.

¹⁵ Çımeo corên.

¹⁶ Kesanê nianêna nia ra, doê filan kesi burrio ki vanê, yane malê filan kesi çino ke, cıra do peyda bikero.

¹⁷ Nia de Malmisanj.

¹⁸ Na jü babetê de darana. Tholifê (thalê) na dare cıra kenê, benê rinê ra, kenê qayış u posta ra ke, wa nê pê huşk bê, yaki, zê meşke de, thamê posti wedariyo, postê bêtham bo.

²⁰ Çımeo corên.

²¹ Nia de: tarîfê darsipiye

²² Seba kesanê xırab u nêyara, peao kemi ya ki keso kemi ki vanê.

²³ Vacime goştê vareka ra vanê, goşte vareka çılqo, nêwerino, ya ki seba mezgê phıta vanê, mezgê phıta çılqo, ağıwino.

²⁴ No tar/vaş caê kağı ya ki bez de rewino, beno khewe.

²⁵ Nia de Malmisanj.

²⁶ Çımeo corên.

²⁷ Mı no qesê jü jüyê de hetê Pilemoriye ra heşna.

²⁸ Qeyseriye, Sarız de vacino.

²⁹ Nia de: “Derheqê Kirmanckî de kombîyayî-şê şeşine”, Vate, Kovara kulturî, amor 9, payız ‘99, Stockholm, p. 9.

³⁰ Vacime, xeyma vıraştiye ra vanê, xeyma dar(e)beste.

³¹ Nia de: Malmisanj.

³² Nia de: Malmisanj.

³³ Çımeo corên.

³⁴ Çımeo corên.

³⁵ Çımeo corên.

P i a - C i a N u s t e n e

Asmeno Bêwayir

Verqesa

Hata nîka raştustena (imla) Zazaki sero tek jû gurenais kitab de veciya, uyo ke layiqê itibarê ilmio: *Raştustena Zonê Ma - C. M. Jacobson, 1993, Bonn*. Taê gurenaisê bini ki estê ke, yê dine qılawızê xo ilmi ra jêde ideolociya. Kitabânê grameri de ki, yê Ludwig Pauli, Zılfî Selcani, T.L. Todd ya ki iyê nêilm-kiy yê H. Turguti, Çekoy de, heqa raştustene de gurenaisê nêaseno. Mewzuyê ni kitabı gramerı, coka bara raştustene de her jüyê fikrê xo ra imla xo nusna.

Peyniya qeşî, yê karê raştustene hona xeylê raa xo esta ke ma sıftê cı derime.

Letê seri

Derdanê maê raştustene ra jüyê ki, se ke zanino, pia-cia nusteno. Koti pia binuşiyo, koti cia? Sebebê ke hata nîka pia-cia nustene sero vaciay, taê derhequ de mîrê zaf iknaker u ilmki nêasay. Gereke bîngê ni argumananê qeydu xirt cîerjiyo. Fikrê mı uyo ke pê ilmi isan rînd şikino qerarê xo serba na qey-dey era cı do. Perso ke ilm cı nêreseno, isan uncia bese keno pê mentiqi (Logik) arguman biaro ra ver. Hata nîka jüyê ra serkewte (qeyr) gurenaisê raştustene çino. Mordem na helme de motacê yardım u mîsalu beno, ke nia do, zonanê binu de, iyê ke Zonê Ma ra nejdîyê, qeydê imla i zonu senênê. Zazaki rê ki zonê Îrankiyê ğerbi (West-Îranische Sprachen) mînasîbê. Na bare de fikrê mı uyo ke ma şikinime Farski de nia dime; Soranki, Beluçki, Taciki ki beno. Çıra ke Farski hem serru ra yeno nustene, zonê de resmîyo ki. Hundae serrîo ke nuşino, uncia ki qeydey koti ke gerek diyo, vurnê ki¹. Ebe vatena bine, hunde waxti ra dime, qedyu ro penge/pişke (tabu) ro nêna, qeydanê khanu ra dîrrike nêbiyê.

Se ke kitabê C. M. Jacobsoni de ki ardo ra zoni, Tırki nêşkino raştustena Zazaki rê derman bo, çıra ke zonê do zaf ciaro, hem ki bunya (strukturê) xo zobinara; peydena yeme ser. Derdo gıran na bare de nuyo ke, mordemanê ma zafine Tırkiya u Tırki de wendo, hetê raştustene ra ki -bîwajîyo, mewajîyo- tesirê cı de mendê. Hama isan mı çım de na sem (bare) de adetê mordemu ra jêde, çîyo ke Zazaki rê mînasîbo, heto bin ra, usîlê vatene ra jûbini çîqa cêno, ey qerar kero.

Terîmanê teknîku rê peyniye de lista qesebendeki de qayt bikerê.²

Derheqê ke pia-cia nusnaene de an ra kağîde ser, niyê:

- I. Peyhurendi u namey / hurendnamey³ [domani-ra, ey-ra...]
- II. Namê waxtqesu be waxtqesu ra [qesey-ken-, nia dan-...]
- III. Fêlbendi (preverbi) be waxtqesu ra [ra-kerdene, têra-kerdene...]
- IV. Sîfetbiyais u nisange [beno serdın; kunê zerre]
- V. Qeseê ke vîleşiyê pê [ver-de, san-de, rew-ra, kopula...]
- VI. Verhurendi “era, ero”
- VII. Verbend⁴ u verhurendi [bê, bê-]
- VIII. Boçık A: “eke / ebe / era / ero” de apostrof bigurenime ya nê? [kuno (‘)ra cı, tı (‘)ke yena]
- IX. Boçık B: Fekê Vacuğê de -i (ki)

¹ Vacime verê coy qesey *Tehrân, otî, otâq* اطوار طهران, طابق ebe (th/t) nusnêne, nîka ebe ت (t) nuşino (تهران...); ya ki verhurendi *be* به (rê, era, be) verê coy namu ra pia nusnêne (بتو beto, بچه bebaççê: to-rê, domani-rê), nîka cia nuşino (به تو be to, بچه be baççê).

² Verde serba *zemirê kesi*, vatêne „keshurendi“, hama mı çım de *hurendname* mînasîbêro.

³ Fikrê sufiksi *-bend* (verbend, peybend, fêlbend) albazê mı Hesenê Reqasa da mı. Wes u war bo, pir u khal bo!

I. Peyhurendi u namey / hurendnamey [domani-ra, mı-ra, ae-ra]

Îyê ke na mewzu de mîde no werê, diyaisanê mı zanenê. Nine ki wazon ke tenêna çip keri, argumanu biari sima çimi ver.

Pêserokê Ware u Tija Sodiri na derheq de qeydê cia nusnaena peyhurendi u namu/hurendnamu hata nîka ke çituri musê cı, heni cênê de (anê ra hurendi). Hona ke *Rastmustena Zonê Ma* nêveciay bi, Ware de heni nusnêne. Hama taê pêseroku de hurdêna formu ra nusnêne. Çiyo ke zanon, *Rastmustena Zonê Ma* de no qeyde sero sare dacno.

Taine ya raa Kirdaski ra, ya ki raa Tırki ra nusno. Nine ra ravêr mordem gereke ebe raa ilm u mentiqi caê Zazaki wertê zonu de çip kero, gorê nae ki qeyde biaro meydan. Uyo ke yê qeydu ki %100iya xo nêbena. Taê zonu de dı imkani danê ra cı; yê Holandki, Norvecki ya ki qeydanê raşnustena Almankiyê newu de taê vurnaisu de dı imkani vatê. Mordem şikino nia ya ki heni binusno⁵. Yanê, ilam jü be jü ke qeydanê imla biarime hurendi, no zon daêna rew nêxeleşino, vindi ki nêbeno.

Nia dime, *Rastmustena Zonê Ma* de nae rê pelga 48. de se vato:

„Peyhurendi, nê kelimê serbestiyê, nê ki sufikşiyê. Coka ison nêzoneno peyhurendu eve namu u zamîru ra, pia ya ki cia binusno. (...) Ciavê ma werte dero. Peyhurendi eve zamîru ra **pia** yenê mustene, hama eve zovîna kelîmu ra **cia** yenê mustene.”

Nae rê ki ez wazon fikrê xo pêskes keri:

1. Zazaki de bara verhurendi u peyhurendiu de çewtbiyaisê qefley (“öbek bükümü”) esto. Almanki de „Gruppenflexion“ vacino:

ey mun u to ra pers kerd; ey Hesên u Xece ra pers kerd ya ki, *ey mi be to ra pers kerd*.

Peyhurendi her name ra dime nê, jü rae vacina, hama yê hurdemêna namana.

2. Jüyê de cia (name), jüyê de pia (hurendname) nusnaene tam maqul niyo, çira ke hurend-name, se ke terîm ebe xo vano, hurendia namey cêno: *laci ra vat* → *ey ra vat*.

Qıstasê ke qerar danê ra cı, ni dı nuqtê verênê⁶. Çike çîyo muim, xuya peyhurendiana. Peyhurendi, jü peybendê hali (Causus-Suffix) niya.

3. Bara ‘çewtbiyaisê zoni’ (Flektion; büküm) de hirê babetê zonu estê (qesê wertê nenîgu mı nay pêra):

a) zonê ‘têdimki’y (agglutinerend; eklemli); zê *Tırki*, *Finki*, *Macarki*

b) zonê ‘namnenik’i ya ki ‘çewtber’i (flektierend; bükümlü); zê zonanê *Hind-Ewropa*, *Erebki*, *İbranki*...

c) zonê hecaini (isoliert; heceli); zê *Çinki*

Hurendia Zazaki babeta b) dera, çira ke namey benê çewt [“yê verg-i/verg-u”]. Zonanê Ewropa de zanaena mıra peyhurendi tım cia nuşinê. Tırki de coka çewtbiyais çino, halê namu ebe peybendu [-i, -de, -den, -e] nisan benê, namey ebe xo nêvurinê. Zonanê Hind-Ewropa de (Almanki, İrlandki, Zazaki, Hindki, İspanyolki, Hermenki, Yunanki uib.) hurendnamey sufiksi niyê, daêna qesê xoserê/serbestê.

4. Peyhurendiê Zazaki mîrê na het ra ki zê qesanê xoseru asenê: ni hem waxtqesu (fiilu) de, dîlqê fêlbendi de (Präverb) estê [ra-kerdene, ro-kerdene, de-kerdene], hem ki edat de fonksiyonê xuyê verhurendi esto [era, ero, ede].

Sebebu ra jüyê ki nuyo ke, ver-/peyhurendi u namey, zonanê binu de ki cia nuşinê [„mı ra”]:

from me (İngl.), von mir (Alm.), van mij/me (Holl.), ji min (Krd.), ez men من (Frs.), de mi (İsp.) uib.

⁵ Misal: *Teeey* ya ki *Tee-Ei*; *Thunfisch* ya ki *Timfisch*; *Happyend* ya ki *Happy End*; *grimmische Märchen* ya ki *Grimm'sche Märchen*.

⁶ ni hurdemêna nuqtu rê Prof. Dr. Gipperti dest da mı, berxudar bo.

Ni qesu de cia nusnaene, vatena qesey rê ki minasibo.

Usilê vatene ke vat, Ereki de veranê „*mi ra*”, „*minnâ*”o, yanê pia nuşino, uyo ke *min* + *ennâ* ra amo pêser. Farski de, fekê qomî de, *ez men* من به *to* (, „*mi ra*”, „*to rê*”) gegane beno *ezem* از م, *bet* بت . Yanê hurendname beno zê peybendi, uyo ke Almanki de nae ra *enklitische Endung* (‘*qediyaîso pabeste*’) vacino; Farski, Goranki, Soranki u Feylki (Kurdkiyê cêri) de ki esto.

Ma, Zazaki de ki durîmo henên esto ke, hurendname u peyhurendi riye herfeginaene ra amê pêser, zê jü qesey/cîsmî vacinê? Esto; nae rê fekê Xozat-Vacuğê be Soyrege-Çermugi ya ki yê Palo-Çewlîgi de qayt bikerime:

a bî mîna amê [a be min ra amê]: *mî-ra*: *r*→ø, *n*→n.

Yanê *r* gineno, *n*’o ke biyo vindi ya ki quletiyî ro, ita vecino meydan, beno *mîna*.⁷

a bî meymanana/meymanona amê (a ebe meymanun ra amê): *meymanan-ra*: *r*→ø, *a*→an.

Zobin:

ez bî tuya; *tî bî kamia ama*; *o bî maina* [maine ra] *ame*; *a bî kêneka* (kêneki ra) *amê*; *mî inan na vat*⁸ ... uç.

No hal de *-an/-a* yenê pêser, eke zê jü qesey vacinê, gereke **pia** binuşıyê. Bızaniyo ke ni dî qeseê, vîleşiyê pê. Hama ‘*mi ra*’ de çekuye nina pêser, zê dî qesu ki vacino, nae ra jüyêna argumano ke **cia** binuşıyo.

Peyniya qesey: peyhurendi, name u hurendnamey ra **cia** binuşıyo:

*Mî da to ro*⁹. *Îne şîma ra vat*. *To rê jûna çay biari*? *Ey ra çiyê lom meke*! *Mêse da mî de*.

Xo-Vengê (vokalê) peyhurendi ke quletiyî ro ya ki gîno (d’, r’):

Fekê Palo-Çewlîgi de peyhurendiyî ya ki zerfî zê verênî de nêvacinê, tenê vuriyê ya ki xo-veng (Vokal, ünlü) quletiyî ro. Gegane metateze (göçüşme) ki biya:

rê/ri → *îr/rî* → *r’*: *Ez şîma r’ çay ona*. *Mêmonon îr xîzmet bîkîrî*.

dî → *îd* / *d’* : *Kênek kîye d’ niya*. *Mî lacek îd qîsê kerd*.

zî → *zî* → *z’*: *Ma z’ cî r’ va, gueş nyeda*. *Ombazon îz va, yî rînd kerd*.

Kıtabê O. Manni ya ki Peter J. A. Lerchi de ni peyhurendi ebe formo *rê/ri*; *dî* ya ki peybendê maykekiye *-e/-ı* nusnaiyê. Yanê hona xeylê waxt niyo ke taê vengi biyê vindi, neslanê peyênu de heni biyo. Ez vaci ebe formo nikaên (*mur*, *şîmad*, *merdîmîd*) ke binuşıyê, serba fekanê binu rehet areze nêbeno. Nae ra çıqa ke destebera yena, zela binuşıyo. İsan şikino naca de alternatifê rono:

1.

Eke ebe formo khan binuşıyo, pêro wendoğu rê daêna rehet beno (redaksiyon gereke dest cıdo):

Ez kîye dî ruenîştîya.

Ma rî / ma rî zî xeberî amê.

Şîma zî welatoni şeribon dî moneni.

2. ebe formo vindibiyae ke ilam bibo (vacime reportaj, kılame) apostrof cîsaniyo, pia nustene ki bena:

Ez kîye d’ ruenîştîya.

Ma rî z’ xeber amê.

Şîma z’ welaton’ şeribon îd monên.

⁷ Hurendameo jüino jükeko çewt/oblik *mîde*, *n* heme fekanê Zazaki de gîmo waro, ae ra „*mm*” nusnaene minasibe niya. Raştî ke *n*’ê *mî(n)* waxtê waxtu de biyo, zê vatena taine herfa gîrenaişî niya. Formo xeylê çewt/oblik *-an* de ki henio; *n* leteo zafêr gîno waro, hama taê feku de o ra ravêr teyveng (konsonant) *n*’î, xoveng (vokal) *a* çarno ra be *o* ya ki *u* (mîsalê bîni: *nan*→*non*→*nun*; *ancia*→*oncia*→*uncia*...). Fekê Vacuğê ya ki Palo-Çewlîgi de halo obliko xeylê, hona ebe *-on/-un* vacino: “*ma rê hakon ano*. ” Peybendê xeylêye *-an* teyna Kırdaskî u Farskî de nê, belkîa pêro zonanê İrankiyu de esto, Zazakî de ki.

⁸ Nae rê gos dê: „*Muzîrî dî bî mî ro/serê mî deceno/ sêrî bî Lîşkâ Muzîrî/lîska mî zan dana*”, yanê: *ebe Lîske ra şêrî Muzîrî’. Yılmaz Çelik, albûmê Veyvê Veyvê, lawîka Derê Emîrxani de.

⁹ Eke vat „*da pîro*; *beno tîra*; *da pede*”, na hal de hem biyoğ/çiyê qesa (nesne) areze niyo, hem ki zê jü qesey vacino. *Pî-*, *tî-* nêşîkinê teyna vinderê.

II. Namê waxtqesey be waxtqesey ra [qesey ken-, nia da-...]

Bara pia ya ki cia nustena namanê waxtqesu be waxtqesu de fikrê zafine tenêna kîfso. Na derheq de hem waxtqesey rê [qesey kenê], hem ki fêlname (Verbalsubstantiv) u fêlsîfet (ortaç, Partizip)i rê gurenino [qeseykerdena cı], zobin ki waxtqeseo yardımker rê (Hilfsverb) [dana/yeno qeseykerdene]. İta ki mordem şikino qeydey areze kero.

„a ke nia do. qesey kero“ ya ki „a ke niado. qeseykero“ ?

Senê qîstasi serba qeyderonaene estê? Mordem gereke na bare de Tırki ya ki Almanki ya ki zono ke ro u mentiqê Zazaki ra dūrio, xo dūri fiyo. Çıra ke –eke mîsalê vacime-, *qesey kerdene* be *nia daene*, Tırki de jü mesdero, Almanki de ki: *konzumieren, bakmak; sprechen, gucken/schauen*. Eke ma binê hirey/heşi de ebe ni zonu geyal kenime, beno ke ni waxtqesu Zazaki de ki zê jü waxtqesey areze (fam) bikerime, nae ver ki pia nusneme, geyetinime. Uyo ke Zazaki de *qesey* nameo çewt/obliko, *kerdene* esil sero waxtqese ebe xuya.

Farski de ke nia dime, ‘qesey kerdene’ ra *herf zeden*, ‘nia daene’ ra ki *négâh kerdene* vacino.¹⁰ Ni ki cia nuşinê [*herf* u *négâh* qesê xoserê].

Nuqtanê cêrênu de ez persê cia ya ki pia nustene sero, kenu ke sebebanê fikrê xo eşkera kerî.

1. Nustena mesderi: cia

Qesebend de ya ki jü nustê de zoni sero, eke cia binuşıyo, wendoğu rê nisanê cia nustene beno. Mesder ke unciya, gereke wendoğ/e era ser kuyo ke untena waxtqesey de ki cia nuşino. *Qesey kerdene, fam kerdene, nia daene, hal kerdene, hez kerdene, lom kerdene*
Eke lewê mesderi de, kılameu () de, untisê xo nisan dino, beno ke mesder pia ki binuşıyo.

2. Pasif ya ki kauzatif de nustena waxtqesê yardımkeri: pia

Formo pasif (edilgen) ya ki kauzatif (ettirgen) ke gurena, mı çım de pia binuşıyo, çike o waxt mesder zê jü cısmi kuno tê:

Pasif: *İspanya de Baski u Katalanki ki yeno qeseykerdene. Saraiya Moğolistani de Farski ki amo qeseykerdene.*

Kaustaif: *A be laceki germi dana têvdaene. O piyê xo dano xeberidaene. Mı o da sondwerdene.*

3. Nustena untisê waxtqesey: cia

a) Waxtê nıkay u waxtê veri:

A hawt zonu qesey kena. Ma dorme ra nia (nê)da. Ey germi têv dê. İne to ra xeberi da. Mı çiçeği ağwe day. Sima ey gos danê. Sima ke hona qesey nêkerdi bi, ine na mesela hale kerd bi. Lînga mı ta diye. Sima ca mı nêda. Ma arebe de ca benime?

b) Emir/babeta waştene (subjontif):

Sima qesey (bi)kerê, i qesey mekerê! A ke nia dero, o ki qayt kero, cı ra xeberi medo. Kaşkia to jûri/zuri mekerdêne. Gosê cı ta de!¹¹ Tı germi têv de, o têv medo!

Halê emri de ki kelima waxtqesey qesê de xosera/serbesta, şikina teyna ki vındero; zê fêlbendu (ra-, we-, de-, pira-...) niya. Yanê hurendia verbendê/prefiksê emri *bi-* nêcêna. Mordem vacime şikino hem “*qesey bike(r-)*” vaco, hem ki –eke tenêna kerd kilm- “*qesey ke(r-)*” vaco.

4. Nustena fêlnamey: pia

Waxtqese gurenaisê namey rê ki beno. Almanki de nae ra vanê *Verbalsubstantiv*, ez cı ra vanane

¹⁰ İlmardu çım de *nia daene, négâh (kerdene)* ‘ê Farski ra elağê xo esto.

¹¹ *ta daene* de „ta“ qesê de xosero, manê xo yeno çarnais (Torsion, burkma). No waxtqese de ki arezeo ke, kelima de serbesta: *ta era cı fiştene* („ta era bezna bariye fiye!“), çike « ta » nameo (Nomen)

‘fêlname’. No hal de waxtqese beno name; iyê ke dı kelımu ra yenê pêra ki, benê zê jü kelıma. Usılê vatene rê ki minasıbo ke pia binuşıyo:

Qeseykerdena cı wese biye. Ebe xeberidaene arê ma beno xırabın. Gevijidaena herê ma mirê wes amêne. Tadaena linga mı.

5. fêlsıfet: pia / cia

Fêlsıfet (ortaç, Partizip) zê sıfetio ke waxtqesey ra pêda biyo. Pianusnaena cı meqbulo. Taê waxtqesey ki estê, dergê; eke fêlsıfet de pia binuşıyê, wendena cı bena çetine. Ae ra mı çım de, nustoğ waxtqesanê dergu de cia binusno.

Perarey, mordemê ma vindibiyae bi. Linga mı tadaiya. Germia doy têvdaiye niya. Na mesela halekerdiya. Çê vêsae! Arebe hona tamirkerde niyo.

III. Fêlbendi (preverbi) be waxtqesey [ra-kerdene, têra-kerdene...]

Se ke cor de ki vat, Zazaki de verhurendi *ero, era* fêlbendu (Präverbien, fiil takıları) de ki vecinê: *rakerdene, rokerdene, dekerdene*. Nine ra serkewte taê bini ki estê, zê *pirakerdene, pirodaene, weamaene, têraçarnaene, pêrocımtene, têkewtene, tafiştene* uib.

Zazaki bara ni fêlbendu de dewletıyo. Farski u Kirdaski de taê biyê vindi. Zonanê Cêrmenkiyu de ki esto, zê İnglêzki, Almanki, Hollandki uib. de. Wezifa fêlbendu esta ke, het ya ki hali musnenê¹².

Hetê untisê waxtqesey ra Zazaki, Almanki ra nejdiyo:

o nıseno ro : Er setzt sich hin. [ronıştene : hinsetzen]

1. Nustena mesderi: pia

Fêlbendi kelimê serbesti niyê, teyna manê xo çino. Ae ra mesder de **pia** binuşıyo:

rakewtene, cıdaene, (çêber) cadaene, têrabiyaene, degınaene, weardene, roverdaene, tirocınıtene uib.

Qesebend de, lewê mesderi de gereke kılame/parentez de untisê cı ki binuşıyo: *pirodaene (dan- pıro)*

2. Pasif ya ki kauzatif de nustena waxtqesê yardımkeri: pia

Zê nuqtê III. de, eke pasif ya kauzatif gurena, mesder beno jü cısm. Coka pia nustena cı minasıba.

Pasif: *Cıle yena rafıştene. Ardi ke biamêne rovitene, ardanê lazuti ra amêne pêsanıtene.*

Kauzatif: *Mı pençere da (r)akerdene, peydena da cadaene. Ni genımı ewro raridene mede!*

3. Nustena untisê waxtqesey: cia

a) Usılê vatene rê, **untisê** cı de **cia** **nustene** minasıbêro (daa minasıvo):

Hewri amey ra, şiliye guret de. Waxto ke şiliye ginê ra (vindete), ma xo pisenime têra, some. To pıro nêda. Ma pê cênime / pê guret.

→ Hem usılê vatene rê, hem ki fonksiyonê fêlbendu rê minasıbo ke karê cumla ra **cia** binuşıyo.

İstısna: Fekê Çermug-Soyrege :

A şandı nêrakewtı. Ez nıka to ra abırriyena. Ma çi-miyê xo ronanê / nêronao. Çıwali uja meronı!

→ Se ke aseno, ita fêlbend be karê cumla ra vıleşiyê pê, biyê jü cısm. Çıra ke formo nêbiyais

¹² nae rê kitabê Zılfi Selcani de qayt bıkerê: Grammatik der Zaza-Sprache (Dersim-Dialekt), Berlin 1999; pelge 414).

(olumsuzluk, Negation) de ki karê cumla be fêlbendi ra cêra nêbenê. Fekê Çermug-Soyrege (ÇS) de ae ra **fêlbendi ebe jü heca**¹³ **pia** binuşıyê.

Fêlbendê ke ebe dı hecaanê, zê *piro*, *pıra*, *pede*, *tıra*, *pêro*, *têra* uib., fekê ÇS de ki **cia** nuşinê: *Şima danê **piro**, şimê suki. Mı vizêr inan dı da **pêro**. Ay derzini **dê pede**.*

b) Emir/subjontif:

*Tenê hebe **cîdê!** Ardu **rovîce!** Î ke **rakuyê**, şiliye ke **ragino**, o waxt xo **têrapise**, some. Xo **weda(re)!***

→ İta fêlbend hurendia verbendi/prefiksi *bı-* cêno. Usîlê vatene ra ki, na hal de **pia** binuşıyo.

İstisna: **Pê cê / pê gi! Pê mı mecê!**

Fekê Vartoy de ke nia ki vacino: *Hebe **bîdê cı!** Arda **bıvice ro!** “İliye ke **bıgino ra**, xo **bıpişe têra**...,*

→ o waxt **cia** nusnaene luzm beno.

c) Emrê/babeta (subjontifê) nêkerdişi:

*Hebe **cı mede!** Ardu **ro mevîce!** “İliye ke **ra megino**, tı xo **têra mepise**. Sıma xo **we medarê!***

→ No hal de verbendê/prefiksê nêkerdişi *me-* vecino, fêlbendi ra tepia kuno karê cumla ver: **cia**.

4. Nustena fêlnamey: pia

Zê nuqtê III. de, fêlname beno jü cısm. Coka gereke ebe fêlbendu ra **pia** binuşıyo:

***Rovitena** ardanê lazutî. **Deguretena** şiliye. Ni hardi ebe **derutene** paki nêbenê. **Pêrodais** mebo, **werê-amaïs** bo!*

5. Fêlbendi *pıra*, *piro*, *pêra*, *cêra* sıfet de

Taê fêlbendi zê *pıra* (*pa*), *piro* (*po*), *pêra* (*pia*), *cêra* (*cia*) benê ke sıfet de ki bigureniyê:

*Kilidi **helqa** de **pêra** biy, nika **cêraê**. Şiariyê astori **piro** niyo. Kincanê mı de jirçê theyri **pirao** (**paro**).*

→ fonksiyonê xo ke zê sıfetio, o waxt zê sıfeti binuşıyo: Kopula (koşaç) de **pia**, waxtê veri de **cia**.

6. Fêlsıfet (sıfetê waxtqesey: Partizip; ortaç)

Waxtqese ke waxto ravêrde de ebe peyabend -e (maykek: -iye) gurena, beno sıfet. Nae ra mı vat *fêlsıfet*, uyo ke *ortaç* ya ki *Partizip* zanino.

*Çêber **rakerde niyo**. Ardi **rovitiyê**. Ma **sata bine ronîşte bime**. Çıçegi **têrabiyaîyê**.*

→ fonksiyonê fêlsıfeti zê jü sıfetio, ae ra gereke ebe fêlbendi ra **pia** binuşıyo.

Boçık:

Fêlbendê ke ebe jü hecaê (ra, ro, de, we):

- Fekê cori (Dêsimi): *Ey çêber **ra nêkerd**, ae **kerd ra/ya**. Ma **da arê**. → **cia***
- Fekê Palo-Çewlîgi: *Yı ber **a nyekerd**, yay/yê **kerd a**. Ma **da ari**. → **cia***
- Fekê Çermug-Soyrege: *Ey kêber **nêakerd**, ay **akerd**. Ma **arêda**. → **pia**.*

Fêlbendê ke dı hecau ra yenê *pêra* (*têra*, *têro*, *pêra*, *pêro*, *pıra*, *piro*, *tıra*, *tede*...):

- Fekê cori (Dêsimi): *Sıma **da pêro**, na **pıra** (**pa**) → **cia***
- Fekê Palo-Çewlîgi: *Şima **da pyeru**, na **pıra**. → **cia***
- Fekê Çermug-Soyrege: *Şima **da pêro**, na **pıra**. → **cia**.*

¹³ heca (Ar. ach) Tırki de biyo hece, hama eslê xo *hecâ*’o

IV. Sîfetbiyais u nisange [beno serdın, kunê zerre]

Zazaki de karê cumla ra tepia sîfet ya ki nisange/hurendi ke yena, zafêr verhurendi nêcênê: **Meymani kunê zerre.**

Guretena verhurendi „era, ero“ ya ki „be“, hem feki dest de, hem ki hali dest dero. Bara pia-cia nusnaene de, pers, halê emri ya ki modusa waştene dero:

Sîfet:

Çay serdın bo. Ni kinci jüa bê. Çêna qıce ke pile bo, ez biguri. Waxt teng, (era) derg mekero.

Nisange:

Meymani zerre kuyê (bıkuyê zerre)!

Ez ninu biraê to di ya ki to di (bidi biraê to ya ki bidi to)?

Nae bere, cide, ya ki mi de (bide mi).

Nae berze uca / uca meerze! O resmu (era) sima musno (bimusno sima).

Na hal de namey ya ki sîfeti hem qesê xoserê (şikinê teyna vinderê), hem ki her tım hurendia verbendê emri be modusa waştene bi- nêcênê. Ae ra mı çım de gereke cia binuşiyê.

Ma, cidaene se bena?

Halê cidaene; cide; cike; cimusne uib. de “cı” hem hetê usilê vatene ra mınasibo, hem ki ebe karê cumla zê jü fêlbendi vîleşiyê pê ke, mordem nine endi pia binusno.

Nustena fêlnamey: pia / tire (-)

Fêlname de mordem şikino pia, ya ki ebe jü tire “-“ ki binusno:

Têlewe-amaena ma bena. Serdın-biyaena çay. Jüabiyaena kıncu / jüa-biyaena kıncu.

V. Qeseê ke vîleşiyê pê (amê pêser) [ver-de, şan-de, rew-ra, kopula...]

Jü qese tım jü kelıma ra ibarete nêbena; bena ke dı ya ki hirê kelımu ra ki bêro pêra, ya ki peybendi pas-anaiyê. Nine ra qeseê ebe maneo newe yeno meydan. Taê qesey ki estê ke kelıma ebe ver- ya ki peyhurendi ra esıl sero ciarê, hama ebe zamani ra hunde jêde vaciyê ke, biyê zê jü qesey. Almanki de nae ra *Univerbierung* („pê-rewiyais“) vacino. Ni zafêr sîfet, name ya ki zerf benê.

Bara hemfikirbiyaena na mewzuy de xebera ma tenêna çetın bena jü, çıra ke qıstasê ilmi ra jêde vatena mıleti be diyalektu ra qerar danê ra cı.

Qeseê ke vîleşiyê pê, esıl sere dı ya ki hirê qesu ra yenê pêser. Gorê adetê raştıustene, ni qesey gereke cia binuşiyê. Hama ni kelımey ke zaf yenê vatene, mordemi rê endi zê jü qesey yenê. Sebebo pil ki gınaena jü herfa. Leteo zafêr ni peyhurendiê ke endi vatene de zeleqiyê namey ya ki zerfı ra, biyê zê jü çekuye.

Nae ra qıstas no beno: kamci qeseo ke ma rê zê jü qesey yeno, pia nusnaena cı tenêna maqul bena.

Kritero muim ki wendisê kelıma gereke ero usilê vatene bişikiyo.

Bara na qıstasu de bêhetbiyaene (obcektivite) çetıne bena. Çıra ke kes be kes, fek be fek, het be het vuri-no. Coka, isani ke tenê ebe tolerans qayt kerd, têsarekerdene bena rehet.

Qeseê ke amê pêser, zafê. Ae ra, ma ita iyê ke jêde vacinê, ine nusneme.

Veng „r“ ke gına ro:

Ni kelımu de aseno ke, zerf ya name be peyhurendi ra / ro ra yeno pêra. İta veng r ya gıno, ya ki ebe r'yê qesey/zerfıo peyên ra vîleşiyê pê.

sero / sera, vero / vera [← ser + ro/ra, ver + ro/ra]

vira [← viri + ra]

tepia (tepeya) [← te- + pey + ra]
şodıra [← şodır + ra]
avaro (avore, onvoro) [← a- + var + ro]
varo (vore) [← var + ro]
çıra (ça) [← çı + ra]
nata, bota [← na- / bo- + het + ra]
cêro/cêra [← cor/cêr + ro]

Mı çım de qesey zê ni corênu, gereke pia binuşiyê. Nustena **serro, serra, verro, verra** ya ki **ser ro/ser ra, ver ro, ver ra** hona usilê vatene rê minasiba, eke o fek de ebe **rr** vacino. Hama nustena **ser o, ver o, ver a...** minasibe niya, çıra ke nêşikino ra usilê vatene. İyê ke wazenê tenêna ebe hesar binusnê, şikinê *xo viri ra, şodır ra* ki binusnê.

Hama kelimey zê **na/o het ra, çınay ra** gereke cia binuşiyê, çike hem vengi gınaey niyê, hem ki usilê vatene rê minasibo.

Qesey ebe **-de, -ra, -be uib.**

Ni qesey ebe peyhurendiu **-de, -ra, -be**, ya ki ebe qesanê binu ra qedinê:

cıra kerdene [cı + ra]

verde ra [ver + de]

Mısal: *Mı ke verde ra na bızanîtene, sîma nîa mı ver de nêhuiyêne.*

Yanê na **verde ra**, ke **pia** nuşino, yeno manê *verênde ra* ki; qeseo *waxtkiyo*. *Ver de*, yanê eke **cia** nuşiya, manê *xo zê verêniya cı de, cı düşt de* beno; qeseo *hurendkiyo*. Mısal de usilê vatene rê ki musneno ke, ferq senêno.

Verba (verbe, verbı, verva) [ver + be/ba]

avarde [a + var + de]

sîpêdera

şande (sonde)

şewra [← şewe + ra]

naca (nica, naza) [na/ni + ca]

uca (ica, uja, uza) [o + ca]

kamca (komca, koti) [kam + ca]

naver, bover [na/bo- + ver]

nat, dot [← na/do- + het]

naym (nayem) [← na + yem/hêm]

xoser [xo + ser]

çike (çımke) [çı + ke]

rewra [rew + ra]

xora (,zaten‘) [xo + ra]

Mısal: *Ez xora çê xo ra veciyêne teber.*

Xora, zerfo; *xo ra* ki hurendname u peyhurendia.

Qeseê ke pê nêvileşiyê, coka gereke mı çım de cia binuşiyê, niyê:

se ke, se beno, xo ver daene, xo vira kerdene u qesê nianêni. Her jü qeseo xosero.

Kopula (koşaç, Kopula)

Eke vat, „Ayan rindo. Hewa germa. Perey ki rınd bi“, ita *rınd* sıfet, *-o* kopula bena, awa ke mesderê *xo* biyene bena. Çiyo ke sıfet be kerdoğ (nesne, Subjekt) ra gire dano, kopulawa, yanê ‘waxtqeseo bestek’o.

Farski de waxê nîkay de waxtqesê xo esto („est“), hama Zazaki de çino. Esîl sero kopula peybandê do xosera, hama nêşikina teyna vîndero, çike usîlê vatene rê minasîb nîyo; hetê mentqî ra raşt bo ki. Çike cia nustena kopula „ayan rînd o, hewa germ o“, wendene de çetîniye ana; hem ki heni nêvacîna. Ae ra, waxtê nîkay de kopula gereke ebe qesey ra pia bînuşîyo.

Noto muhim:

Taê nustoği kopula diherfine (-ime, -ro,) cia nusnenê, uyo ke gramerê zoni ver gêleto.
i hêga de rê; ma domanê Heseni me, adresa mi nia ra...

Kopula jü cîsma, ebe dî ya ki hirê herfu ki bîbo, uncia gereke lete mebo:

raştê xo niaro:

i hêga derê, ma domanê Hesenime, adresa mi niara...

VI. Verhurendî¹⁴, mianhurendî [era, ero, ede ; era-cî-...]

Zazakiyê Dêsimê şerqî de (Erzingan, Pilemoriye, Mamekiye, Nazmiya, Varto, Kêgî, Mazgerd, Sarîz, Sêvaz) verhurendî **era**, **ero** estê; Zazakiyê Aqsaraiye de ki. Cumla de gurenaena ya ki nêgurenaena verhurendî **era/ero**, ni feku de ferq nana ro.

Zazakiyê Xozat-Vacuğê, Palo-Çewlîgî, Çêmişgezagi de, ni verhurendî ya çinê, ya ki verhurendî **be** caê cî gureto. Zazakiyê Çermug-Soyrege de hurendia **era** de, **a** vecino („kewto a cî“). Ebe vatena bine, taê diyalektu ni edatî xo rê luzm nêdiyê. Bê nine ki beno.

Fonksiyonê ni parçîku zê verhurendia ke het, hurendî ya ki nisange musnena; zê datîfio: *veng (e)ro mi birriya, dorme ro cî guret; adır kuno ra cî, yeno ra virî, ero kar feteliayme.*¹⁵

Parçîk, rîndêr, verhurendî **era/ero**, karê cumla (yüklem) ra jêde ebe biyoğoyanbekî (nesneo indirekt) ra jü cîsmê. Yanê **dorme ro cî guretene** de, **dorme** (biyoğoyüstde/nesneo direkt) jü cîsmo, **ero cî** jü cîsmo. **(e)ro** ebe cî elaqedaroy.

Yanê ita, ebe nameo ke edatî ra tepia yeno, tede elaqê xo esto. Coka nustena xuya nianêne : „*kunara mi viri, lînga mi gînara kemere*“... xora na sebeb ra gêleta. Çike waxtqese [*kuna*] jü cîsmê kerdîşio, **era/ero** ki het musneno ra biyoğoyobceo indirekt, yanê name ra pia jü cîsmo [era mi viri].

Babeta 1.: karê cumla (yüklem, Prädikat) pey dero:

ver ra to lewiyo

pay ra cî do

yaxe re mi guret

dorme ro cî guret

ero kar fetelîna

*sîlam ro cî kerd*¹⁶

hay re cî be / hay ro cî be

hay ra ser da (temey kerd)

karê cumla, nêbiyais ya ki emîr u babeta waştene (subjonktîf) de ki gegane pey de beno:

Era mi ver mekuye!

Eke era to dîme no, to pê cêno.

Qîmetê zonê ma nîka biyo jêde, verê coy kes era dîme nêkewtêne.

¹⁴ Vatena **verhurendî**, *parçîk* ra daha meqbulo, eke **era/ero** gurenino, her tîm name (isim; Substantiv) tey esto ke elaqedaroy.

¹⁵ ez heni guman kon ke waxtqese *venga cî daene* ki ni edatî ra yeno, vuriyo: *veng era cî daene (r gîno) veng-a cî daene* veyna cî daene. Çiyo bin, ni edatî fekê Xozat-Vacuğê ya ki Palo-Çewlîgî de çinê; yê Çermug-Soyrege de biyê *a/o* [adîr kewno a cî]. Gegane ebe *be* ki vacino: *ecel o mecel be ma birno; yaxe be ma gîrot...*

¹⁶ Lawîka „Zerrê mi“ de Xîdır Akgîl (Daulcî Xîdır) nîa vano: „*dewa sîma ver de vîala tekî / mi vera sîlam o şîkri kî*“

Not: *hay re ci biyaene, hay ra ser daene* leteo zafêr ğelet nusnenê: *hay* qeseo de serbesto. Na kelîma qese *haydar* de ki esta (-dar, peybendo). Kirdaski de ki qese *hay* esto; uyo ke manê xo *hire'o / heş'o: bêhay, hay jê bûn*.

Nia ğelet sonê ser:

1. Qese *hay* zê jû kelîma xosere fam nêbeno ya ki nêzanino.
2. Veng *o* (ya ki *-i...o-*) taê qesu de cêreno ra *e* (ya ki *-u...e-*) , zê *piro* → *pure*, *pêro* → *pêre*, *girot* → *guret*, *sero* → *sere*, *ero kar fetelin* → *ere kar f...* : *yanê hay ro ci be hay re ci be* No ki nêzanino.
3. *hay re* zê jû qesey texmin beno („hayr“), *e* ki heni zanino ke ezafeo. -ê nuşino, no beno: *hayrê ci biyaene*
Uyo ke raştê xo niaro : *hay re ci biyaene*

Babeta 2.: biyoğo yanbeki (obceo indirekt) pey dero:

Kutiki na ra mî dime.

Adır kewto *ra ci / kewto a ci*. Çrmg-Syrg.

Mî ti sıvayna ra maa to.

Sîma zaf kewtê ra mî viri.

Nine ver zelalo ke verhurendi *era/ero* qesê serbestê. Wezifa xo awa ke, het ya ki nisange musnenê ra ci. Ae ra gereke **tîm** **cia** binuşiyê. Nustene zê „*hayrê ci be*“ , *verra to lewiyo*“ , „*kewtra ci*“ , „*sılamro ci ke*“ ğeleta!

Mianhurendi (Zentriposition) ede...de / dî ... dî

ede a lare de

*a dî Sêwregî dî ameya dînya*¹⁷

VII. Verbend (prefiks) u Verhurendi [bê-, bê]

Tabiyo ke verbendi (prefiksi) ebe qesey ra pia nuşinê. Pers ita tek verbend ya ki peyhurendi *bê- / bê ...* dero. Mordem gereke ita fonksiyonê verhurendi u verbendi têcêra kero. Fikrê mî na bare de zê vatena *Rastmustena Zonê Ma'wa* (p. 47) :

Verbend [bê-]:

bêkes, bêwaxt, bêters

Verbend *bê-* axîrî de sîfet ya ki zerf virazeno. Ae ra gereke **pia** binuşiyo.

Verhurendi [bê]:

Bê mî meso!

Bê vatena to nêbena.

Verhurendi *bê ...*, zê *hata, ebe, serba...* zerfa. Xora ke verhurendia, gereke **cia** binuşiyo.

¹⁷ mianhurendi *ede...de (dî... dî)* teyna taê cau de vacino, zê Mamekiye, Nazmiya, Soyrege. Ma şikinime ney ra mianhurendi [arailgeç, Zentriposition] (zê *ebe...ra*) vacime.

BOÇIK:

Dı mewzuyê bini ki estê ke ebe pia-cia nustene ra zaf elaqê xo çino, hama serba raştustene mirê muim yenê, ni di nuqtê cêrênê.

VIII. Boçik A: “eke / ebe / ero / era” de apostrof (') bigurenime ya nê?

Qesey zê *eke, ebe, ero, era* ke mabênê cumla de vacinê, *e'*ê veri ginen ro, beno *ke, be, ro, ra* ¹⁸. Hem kitabê *Rastustena Zonê Ma* de, hem ki taê albazu çim de, eke *e* ver de gina, gereke hurendia cı de apostrof cısanıyo:

Eke bêri. Ez 'ke bêri.

Ebe to ra. Ez 'be to ra.

Era mı ver mekuyo. Nêkuna 'ra mı ver.

Ero ser nênano. Nano 'ro ser.

Sebebê xo nuyo: yê *ke, ra, ro* dı manê xo estê, ni ki gereke bêrê têcêrakerdene ke ferq esto:

- a) *Î 'ke bêrê na het ser :* *ke*, qesegirek'o (bağlaç; Konjunktion) [eke]
 b) *Îyê ke yenê na het ser:* *ke*, hurendnamê girey'o (bağ zamiri, Relativpronomen)
 c) *Ez 'be to ra şime suke:* *be*, verhurendia [ebe] (Instrumentalfunktion)
 d) *Roc be roc, zalımı da be ma ro:* *be*, verhurendia ke het/nisange musnena (Dativfunktion)

Vatena mı: Gurenaena apostrofi hetê mentiqi ra çiyê do gelet niyo. Hama derdê ma nuyo ke, kes na sate nêkuno ra çiyê de heni qıcı dime. Miletu ke leteo zafêr nustena Zazaki de çetiniye unceno, bara apostrofsanıtene de nêwazeno xo biqefelno, sare bıdacno. Heqe ke vaci, i taê albazê maê ke ebe apostrof wazenê binusnê, i ki tam nêşikinê, era qeydê ni apostrofi ser kuyê, ebe xo sas kunê. Zafine xo ra nêvênenê ke sare bıdacnê, vacê „kamci *ke*'o, *be*'o eceba nika, koti apostrof yeno?“. Ware u Tijia Sodırı de amoranê peyênu de ki na qeydê apostrofi senik ardo ra kar.

Fikrê mı uyo ke vetena çetiniye ver apostrof megurenime. Musnaena ferqê *ebe/be, eke/ke, era/ra* mecbur niyo. Her zon de hemnamey (Homonym) u hemsıklı (Homograph) estê, hama nustene de ferq nêaseno. Ferq u mane, vatena cumla de vecino meydan.

Vatenê da mına bine esta: Awa ke, Zazakiyê cori de “ebe” mirê dıdinki (ikincil, secondary) yeno. Yanê esıl sero “be” biyo, hama sıftê cumla de sanıtı ver. “Eke” ki beno ke “eger ke” ra amo pêser, “era/ero” de ki beno ke henio. No, na sate jü fikro.

IX. Boçik B: Fekê Vacuğê de -i (ki)

Fekê Vacuğê (Ovacığê, Pulur) de qesegirek “*ki*” (*zi*) gegane ginen ro, hama rêça xuya ke ebe *pêvuriyais* (göçüşme, Metathese) ca verda, manena:

Ejî a çağ ra amo ita. Toî ki bı mına ama. Mını vat, bırao bini ma dı amay bi. İnanî (havalanî) heni vat.
 „Voreî varena/khilê, hurdi hurdi“, (vore ki varena)
 „Varışî bıvaro/khilê, bulısık berciro“¹⁹ (Vartısı ki bıvaro/khilê, bulısık berzo)

Fekânê binu de ki na *pêvuriyaisê vengu* ver *i*'yê *ki* cêreno qeseo verên dime: *Ezî (ejî) k' a çağ ra amane ita. Tî k'ebe mıra ama. Mî k' va, bırao bini k' made amey bi. İnu ki (albazu) ki heni va.*²⁰

Fekê Vacuğê de heni aseno ke, veng *i* (*i*'yo derg), qeseo verêno ke niştı pıra, tede vîleşıyo pê. No qesanê zê *mi, inon* ra ki arezeo, çı ke *n*'ê *mi(n)*'o ke biyo vindi, naca de vecino meydan („*mini* vat“).

Nae ra, iyê ke fekê Vacuğê de nia qesey kenê, ni *i* pia binusnê.

¹⁸ uyo ke mı vat, taê diyalektu de no problem ebe *era/ero* çino. Zazakiyê cêri de tım *bı* vacino.

¹⁹ Lawıka „khilê, hal yamano“ ra, Y. Çelik.

²⁰ Normal nustene de tenêna zalal binuşıyo (eke reportaj, kılame niya): *Ez ki, tı ki, mı ki, bırao bin ki.*

Axiri rê, tabela Pia-Cia Nustene pêskes kenane:

Tabela Pia-Cia Nustene

I. Peyhurendi u namey /	Cia	<i>haştiye de, ae ra; ine ro</i>	VI. verhurendi era/ero	Cia	<i>Kewt ra ci; mendo ro ci</i>
II. Namê waxtqesu be waxtqesu ra	Cia	<i>qesey kerd; vaz da; reml erzena</i>	VII. Verbend bê-Verhurendi bê	Pia: Cia:	<i>Bêwaxt Bê to;</i>
III. Fêlbendi (preverbi) be waxtqesu ra	Cia: Pia:	<i>Da piro; da ra Pirodê; rado</i>	VIII. "eke / ebe / era / ero" de apostrof (')	Nê	<i>Ez be to ra Tı ke bêrê</i>
IV. Sıfetbiyais u nisange	Cia	<i>Şi uca; bi doxtor</i>	IX. Fekê Vacuğê de -i (ki)	Pia	<i>Mini vat; oy ki bêro; Heseni amo</i>
V. Qeseê pêvileşiaey	Pia	<i>Rewra; avarde</i>			

²Terimê grameriê ke nuste de yenê gurenaene (Zazaki-Tırki-Almanki):

biyoğ: nesne; Objekt
boçık: ek, ilave; Anhang
fêlbend: fiil takısı; Präverb (*we-, de-, piro*)
fêlsıfet: ortaq; Partizip (*vêsaê, ronışte*)
fêlname: isim fiili; Verbalsubstantiv (*wendis, merdene*)
hemname: eşadlı sözcük; Homonym (*'veyve, vey've*)
hurendnamê gırey: bağ zamiri; Relativpronomen (*ke*)
karê cumla: yüklem; Prädikat (*„wenê, vırazena“*)
kerdoğ: özne; Subjekt
mesder: mastar; Infinitiv (*werdene*)

peyhurendi: arkailgeç; Postposition (*de, ra*)
peybend: son ek; Suffix (*-ık, -ıye*)
pêvuriyais: göçüşme; Metathese (*emser âesmer*)
qesebend: sözlük; Wörterbuch
qesegırek: bağlaç; Konjunktion (*u, eke*)
nêbiyais: olumsuzluk; Negation
uib.: u i bini; vs.; usw.
verbend: ön ek; Präfix (*bê-, tê-, nê-*)
verhurendi: ön ilgeç; Präposition (*ebe, hata, era*)
waxtê veri: geçmiş zaman; Präteritum
waxtqese: fiil; Verb (*werdene, wena*)

PERSÊ ESTÊBİYENA HEQÎ

B. Brecht

Jüyê Keuner [Koyner] Ağay ra pers kerdo, vato

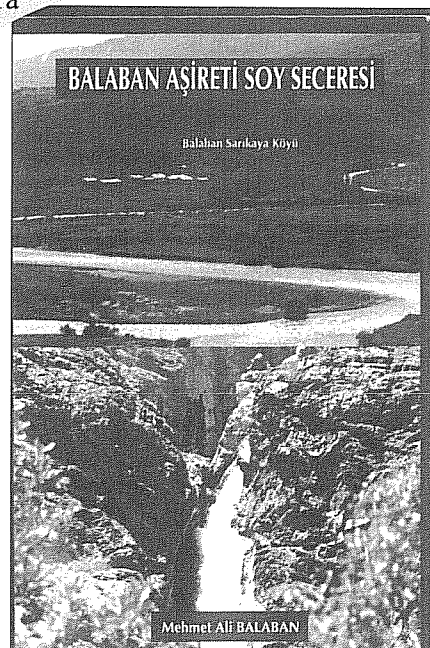
“Heq esto?” Keuner Ağay ki vato: “Ez torê nae salıx danu ke, ravêr ğeyal bikerê, tı cüabê ni perşi ra tepia satina*, ya ki nêsatina. Eke nêsatina, luzmê cüabê çino. Tı ke satina, ez şikin qe ke nê heni dest to di ke vaci, to qerarê xo do ra cı: torê jü heq lazimo.”

Bertolt Brecht: “Geschichten vom Herrn Keuner” (Hêkatê Keuner Ağay
Çarnais: *Asmeno Bêwayir*

* raa xo ra vuriyaene, xerrepiyaene

adresa waştene: Hamdi Özyurt
Allégatan 126; 62151 Visby-SWEDEN

Zazaca'nın tarihsel gelişimi*

Prof. Dr. Jost Gippert

<http://titus.uni-frankfurt.de>

4 Mayıs 1996, Mannheim Zaza Kitap Şenli i'ndeki konuşması

Çeviren: Hasan Dursun

Kendimi sizlere kısaca tanıtmak istiyorum: Adım Jost Gippert. Frankfurt Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Dilbilim (Vergleichende Sprachwissenschaft) profesörüym ve yaklaşık bir yıldır Zazaca ile de uğraşmaktayım. Bu dile yönelmeme burada hazır bulunan bazı arkadaşlar neden oldu, bu vesile ile kendilerine yürekten teşekkür etmek istiyorum: Frankfurt ve çevresinde bu kadar enteresan bir dil olan Zazaca'yı konuşan epeyce bir kitlenin varolduğuna dikkatimi çektiler. Bunun üzerine kendileriyle birlikte yaklaşık bir yıldır bu dilin gramerini irdelemeye çalışıyoruz. Ne yazık ki henüz konuşmanı Zazaca yapabilecek düzeye gelemedim, bundan dolayı Almanca konuşmak zorundayım. Sunumun konusu, İranoloji bakış açısıyla karşılaştırmalı olarak Zazaca'nın tarihsel gelişimi olacak. Zazaca'nın İranî diller ile karşılaştırılarak irdelenmesi, onun İranî bir dil olmasından dolayı mümkün-dür. Bunu açıklayabilmem için daha gerilere gitmem gerekecek.

Her ne kadar bununla ilgisi az görünüyorsa da, konuya büyük Pers Krallıkları, Ahamenişler (Akamenidler) dönemine bir göz atarak başlamak istiyorum. Bu sülaleden olan Büyük Kral Darius İ.Ö. 522 yılında Pers Krallığının basına geçti. Pers Krallığı Darius'tan önce de bu sülaleden kimseler tarafından yönetilmişti. Ancak, Darius iktidarı ele aldığı anda kendinden öncekilerden farklı olarak büyük bir anıt yaptırdı ve bu anıtlarla kendisini yazılı formda ebedileştirdi. Şekil 1 geçen yüzyılda resmedilip yayınlanan Batı İran'daki Behistun'un büyük kaya yazılarını göstermektedir. Peki, bu anıtın önemi nedir? O dönemlerde başka krallar da kendilerine anıtlar yaptırmışlardı. Behistun Anıtı'nın önemi ise, üzerinde Farsça yazı bulunan ilk anıt olmasıdır. Anıt, İranî bir dilin bizim için elle tutulabilir en eski sertifikasını göstermektedir. Kullanılan yazı çivi yazısıdır. Şekil 2 yine kitabenin Farsça bölümünden kısa bir özeti göstermektedir. Tekst üç dilde yazılmıştır. Eski Farsça'nın dışında Babilce ve Elamca da yer almaktadır. Bu diller İranî dil olmadıkları için üzerinde durmamız gerekmiyor. Bununla şunu demek istiyorum:

Darius bir Pers'ti ve onun döneminde konuşulan Farsça, günümüz İran devlet dilinin önceki aşamalarından biri olan "eski Farsça"ydı. Yani modern veya yeni Farsça'nın Ahamenişler zamanında, Darius dönemi de dahil olmak üzere, eski Farsça'dan çok az farklılık arzeden bir kaç dil kesinlikle vardı. Ahamenişler'den önce İran'da başka krallıklar da hüküm sürmüştü, örneğin Medler. Medler'in adlarıyla ilişkilendirilen dili ise "Medce"ydi. Bu dil, Babil dili ile Elamca'ya karşılık Farsça daha yakın bir dildi. Hatta eski Farsça konuşan biri kolaylıkla anlayabilirdi. Bu nedenle biz bu dili İranî bir dil, eski Farsça'nın kardeş bir diyaleği olarak tabir edebiliriz. Bu, eski Farsça'ya hiç ben-

zerliği olmayan Babil dili ile Elamca için geçerli değildir.

Medce ve eski Farsça'nın yanısıra aynı dönemde, İran İmparatorluğu toprakları içinde ve dışında, haklarında az şey bildiğimiz birkaç İranî diyalekt daha olduğunu varsayıyoruz. Elimizde, sadece bir başka İranî dilden, "Avestce"den bir kaç belge var. Eski Farsça'ya karşın Avestçe'de çivi yazısı kullanılmamıştır. Aslında bu Avestçe belgeler o dönemin konuşulan Avestçe belgeleri değildir. Ama Darius'un ilk çivi yazılarını Behistun'un kaya duvarlarına yontturmadan belki 100, belki de 300 yıl önce, Zerdüşt adında bir din kurucusu bu dilde tekstler yazmıştı. Bu tekstlerin günümüze değin aktarılmalarmının sebebi, önemli bir dinin temel kuramlarını oluşturmalarındandır. Zerdüşt dini, yani Zerdüşt'ün kurduğu din, İran İmparatorluğu'nda Ahamenişler arasında devlet dini statüsüne ulaşmış ve bu statüsünü esas olarak İslam'ın İran'a gelişine dek (yani İ.S. 7. yy.'a kadar) korumuştur. Bu yaklaşık olarak 1200 yıllık bir sürece denk gelir. Bizler günümüzde Zerdüşt ve haleflerinin Avestçe yazılarını çok sonraları yazılmış olan el yazmalarından tanıyoruz. Henüz varolan en eski el yazmaları İ.S. 13. yy.'dan kalmadır. Şekil 3 bu el yazmalarının küçük bir bölümünü göstermektedir. Zerdüşt'ün belki de İ.Ö. 8. yy.'da yaşamış olduğunu düşünürsek, el yazmalarının içinde bulunduğu tekstlerin kaleme alınışından 2000 yıl sonra yazılmış oldukları ortaya çıkar. Buna rağmen el yazmaları bize Avestçe'nin konuşulduğu, yani Zerdüşt'ün henüz yaşadığı dönemde tonlamalarının nasıl olduğu, gramerinin nasıl oluşturulduğu ve ne tür kelime formlarına sahip bulunduğu hakkında oldukça net bir resim vermektedir. Burdan hareketle biz, Avestçe'nin de eski Farsça ile oldukça yakın akraba bir dil olduğunu biliyoruz. Bu da Avestçe'nin eski bir İranî diyalekt olduğunu açıkça gös-

* Das Original dieses Artikels erschien in der 10. Ausgabe des Ware. Jedoch fehlten einige Abbildungen. Wir entschuldigen uns beim Herrn Dr. Gippert für das Mißgeschick. Ware

termektedir.

Şekil 4'teki harita Ahemenişler döneminde İranî boyların yaklaşık olarak dağılımı ile konuştukları diller hakkında bilgi veriyor. Esas olarak Ahemenişlerin yaşadığı yer - burada "Persis", olarak gösterilen- Güneybatı İran'daki küçük bir bölgedir. Darius'un da geldiği bu bölgede eski Farsça konuşuluyordu. Persis'in kuzeyinde Farslar'ın fethettikleri ülke olan ve fetih öncesi Elamca'nın konuşulan Elam Ülkesi bulunuyordu. Bu dilin İranî bir dil olmadığından kesin eminiz, bunların birlikteliğinde en azından bilinen herhangi bir dil ile akraba olup olmadığı konusunda fazla bir bilgimiz yok. Daha öte kuzeyde, Med Ülkesi'nde Medce konuşulmuş olmalı. Bu dil, bahsettiğimiz gibi, Med İmparatorluğu'nun dili idi ve Medler İran İmparatorluğu'nun ilk sahipleri idi. Eski Farsça'nın kardeş bir diyalakti olmasına rağmen, ne yazık ki her iki dil arasındaki bütün farklılıkları kesin olarak tek tek ortaya koyamıyoruz, çünkü bu konuda yeterli bilgiye sahip değiliz.

Med Ülkesi'nden hareketle doğuya doğru Part Ülkesi (Partien) bulunmaktadır. Partlar da -hakkında daha sonra bazı şeyler söylenecek- İranî bir dil konuşuyorlardı. İranî dillerin konuşulduğu, daha doğrusu çok eskiden beri İranî dillerin konuşulduğunu tahmin ettiğimiz diğer yerlerden bazıları en doğuda bulunan Sogdiana, Horesmia, Baktriane ya da Arakhosia'dır. İranî diyalaktler buralardan da öteye, haritada İskitler ve Sarmatlar olarak adlandırılan Karadeniz ile Hazar Denizi'nin kuzey bölgelerine kadar yayılmış olmalıdır. Bu sonuca sadece yine dolaylı olarak yer ve nehir adlarıyla sınırlı ve çok az bulgularla varıyoruz. Rusya'nın veya Ukranya'nın haritasına bakıldığında, her ne kadar Don, Dinyeper veya Dinyester isimleri okunuyorsa da, bunlar Rusça değil, köken olarak İranî adlar olduğu bilinmelidir.

Böylece Ahemenişler İmparatorluğu döneminde İranî boyların ve dillerin yayılımı yaklaşık olarak çizilmiş oldu. İranî dillerin konuşulduğu bölgelerin sınırları ile Ahemeniş İmparatorluğu'nun sınırları aynı değildi. Bu bölgeler, daha ziyade İranî dil konuşan halk ve boylar ile örtüşüyordu.

Ahemenişler'in hükmü çok uzun sürmedi. Darius'tan hemen 200 yıl sonra, "Büyük İskender" olarak bildiğimiz Makedonyalı İskender'in büyük zaferiyle son buldu. O, sadece İran'ı değil, daha önce İran İmparatorluğu'na ait olan diğer ülkeleri de fethetmişti. İskender ile çivi yazısının kullanımı da hemen son buldu. Ondan sonra, eski Farsça tekstler de dahil olmak üzere, dünyada çivi yazısı ile hiç bir tekst yazılmadı. Ancak İskender'den sonra İranî dillerin tekrar yazımı fiilen bir kaç yüzyıl sürdü. İskender hükümrânlığının geride bıraktıkları üzerine inşa edilen Part İmparatorluğu'nun gelişimi ile İranî bir dil olan Partça tekrar devlet dili düzeyine ulaştı.

Şekil 4'teki haritada, Fars Ülkesi'nde oldukça merkezinde, İran'ın başkenti Tahran'ın olduğu yerde Part bölgesi gösterilmiştir. Fakat eski dönemlerde Partlar'ın tam olarak bu bölgeye yerleştiklerini kesin bir şekilde söyleyemiyoruz. Ancak, merkezi Kuzey İran'da bulunan ve

Arsaklı Hanedanlığı tarafından hükmedilen Part İmparatorluğu'nun, yaklaşık olarak İ.Ö. 3. yüzyıldan İ.S. 3. yüzyıla kadar varolduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemden kalma Partça yazılı belgeler oldukça azdır, zira Arsaklıların hükmü süresince -Büyük İskender döneminden öğrenildiği gibi- çoğunlukla Yunanca veya Aramice yazılıyordu. Harflerin yazılım şekline dolaylı Sami dili ile İbranice'ye yakın akraba olan Aramice, iletişim dili olarak bütün yakın doğuda oldukça yaygınlık kazanmıştı. Bunun verdiği rahatlıkla, Partlar da diğer İranî boylar gibi, kendi dilleri için bir yazım biçimi geliştirmeye yönelmediler. Bunun yerine bütün yazılı iletişimlerini iki dilde yaparak, amaca uygunluğu kabul edilen Yunanca ve Aramice ile sorunu hallettiler.

Temelde Aramice Alfabe'nin kullanılmış olmasına rağmen, zamanla İranî dillerin yazımına da geçildi. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Arsaklılar döneminden kalma Partça yazılı belgeler oldukça azdır. Bu belgeler daha çok Fars tarihinin bir sonraki çağında, Sasaniler döneminde artmaya başlıyor.

Kral Ardeşir ile İ.Ö. 3. yüzyılda başlayan Sasaniler dönemi, İslamiyetin istilasına, yani Araplar'ın 7. yüzyılda Fars Ülkesi'ni işgaline kadar sürdü. Bu dönemden kalma Partça yazılı kitabeler günümüze kadar ulaşmıştır. Fakat bunun yanı sıra Sasaniler döneminde bir başka İranî dil olan ve Ahemenişler döneminin eski Farsçası ile günümüzün Yeni Farsçası arasında basamak işlevi gören Orta Farsça ön plana çıkmaya başlar. Hatta bazı kitabeler yanyana hem Partça, hem de Orta Farsça kaleme alınmıştır; kullanılan yazıma her iki durumda da Aramice Alfabe temel olmuştur. Orta Farsça, sonraki biçimiyle İslam'ın etkili olduğu alanının dışında, örneğin İslam'ı kabullenmeyen Zerdüş dinine inanan "Parsiler" tarafından da kullanılmış. Parsilerin yazılı eserleri Partlar'ınkinden daha da kapsamlıdır. Şekil 5 Kitap-Pehlevicesi-devri diye adlandırılan tipik bir elyazması türünden örnek göstermektedir.

Buna rağmen Partça'dan hatırı sayılır bir miktarda dil malzemesi kalmıştır ve bize başka kaynaklarla aktarılmıştır. Bu belgeler bize diğer yazımsal anıtlardan farklı olarak, ses yapılarının oldukça doğru şekillendirildiği bir yazım çeşidi ile "Mani" yazım biçimiyle yazıldıklarından dolayı, Partça (ve Orta Farsça) seslerin Sasaniler döneminde gerçekten nasıl tonlanmış olabilecekleri hakkında daha aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Fakat bu belgeler aslında Pers Ülkesi'nde değil, İran sınırlarının oldukça ötesinde günümüzde Çin'e ait olan bir bölgede bulundular. Bu bölgenin büyük bölümünde bir Türk boyu olan Uygurlar ikamet etmektedir. Yüzyılımızın başında, bahsi geçen Hsinking-Uygur (Çin Türkistanı) eyaletinde, büyük Taklamakan Çölü'nün kuzey ve güneyinden geçen İpekyolu boyunca bir çok manastır keşfedildi. Şu an bildiğimiz kadarıyla Sasaniler döneminde bu manastırlar bazan Budistler, bazan Zerdüştiler, Mani dinine inanan Manistler ve Hristiyanlar tarafından kullanılmıştır. Onlardan kalan el yazmaları, arkeologlar tarafından günışığına çıkarıldılar. Partça ve Orta Farsça'nın yanı sıra bu el yazmaları ile Sogdca ve Saka dili gibi başka İranî dill-

ler de anlaşılır hale geldiler. Bunların yanı sıra Hint Sanskritçesi, Prakritçe (Prakrit), eski Çince veya sonraları yok olan Toharca gibi İranî olmayan diller de manastırlarda yazı dili olarak mevcuttu.

Şekil 6 Turba Vahası'ndan kalma Mani el yazmalarından tipik bir örnek göstermektedir. Bu aynı zamanda araştırmacıların da yazıların incelenmesinde çektikleri sorunları ortaya koymaktadır, şöyle ki: Bu belgelerin büyük bir kısmı bu yüzyılın başındaki keşiflerine dek, geçen yaklaşık 1500 yıllık süreden dolayı, eksiksiz okunabilecek bir durumda günümüze ulaşamamıştır. El yazmalarının bazıları büyük çabalar sonucu biraraya getirildiği sırada her defasında bazı parçalar eksikti, hatta eksik parçalardan bazıları ise hiç bulunamıştır. Bundan dolayı eldeki bulgular, tanıdığımız Partça ve diğer Orta-İranî diller hakkındaki bilgilerimizi zenginleştirebilecek kadar kapsamlı değil. Ancak burada diyebiliriz ki, İ.S. birinci yüzyılda Partça, Orta Farsça, Sogdca, Saka dili ve diğer İranî dillerin nasıl bir ses yapısına sahip olduğu hakkında oldukça net bir konseptle sahibiz.

Peki, bütün bunların Zazaca'yla ve onun tarihiyle olan ilgisi ne? Çok; çünkü günümüzde konuşulan diğer bütün İranî diller gibi Zazaca'nın kökeni de Orta-İranî bir dile dayanıyor. Buradan hareketle, bin yıl önce bir İranî dilin varolmuş olması gerekir ki, Zazaca bu bin yıllık süreç içerisinde tarihsel olarak günümüze değin kendisini geliştirmiş olmalı diyebilelim. Aynı zamanda Zazaca'nın daha da gerilerde, ta 2000, 3000 veya 4000 yıl önce, tarihsel gelişimine sürekli kaynaklık eden (eski İranî) kademeleri olmalı.

Şekil 7'de kabul gören bu gelişmeyi şematik olarak "soyağacı biçiminde" göstermeye çalıştım. Soyağacında ilk önce en üst sırada günümüzde yaşayan İranî dilleri görüyoruz. Şema, soldan itibaren İran'ın devlet dili olan Yeni Farsça ile başlıyor. Devamında Farsça ile özellikle sıkı akrabalıkları olan, hatta diyalektleri olarak da kabul edilebilen, iki dil gösterilmiştir; bunlar Afganistan'da konuşulan Dari dili ile Tacikistan'da konuşulan Tacikçe'dir. Bunlardan sonra, Farsça'ya biraz daha uzak olan ve Tatice olarak adlandırılan dil gelmektedir ki, bu dil örneğin Kafkaslarda yalnızca çok küçük topluluklar tarafından konuşulur. Daha sonra Zazaca'yı da içinde saydığım beş dilden oluşan bir grup gelmektedir. Bu grup İranî bir dil olan ve Hazar Denizi'nin güneybatı kıyılarındaki konuşulan Talişçe ile başlamaktadır. Ardından İranî dil ailesinin en batı kısmını temsil eden Kürtçe ve Zazaca gelir. Bir sonraki bölümde ise İran'ın içi ile Hazar Denizi'nin güneyinde konuşulan "Hazar Diyalektleri" olarak adlandırılan grup yer alır. İsmen belirtmek gerekirse, Semnanca, Gilanca, Mazendaranca örnek olarak verilebilir. Grubun sonuncusu olarak, günümüzde Güney Pakistan'ın büyük bir bölümüne yayılan, yani İranî dillerin konuşulduğu coğrafyanın oldukça doğusunu teşkil eden Beluçice sayılabilir. Daha doğuda Paraçi, Ormuri, Paştu dilleri ile Pamir Diyalektleri bulunuyor: Adlandırılan ilk üç dil Afganistan'da konuşulur. Bunlardan Paştuca ülkenin ikinci devlet dilidir ve genel-

de basit bir şekilde "Afganca" olarak da adlandırılır. Pamir Diyalektlerinin Tacikistan'da konuşuluyor olmasına rağmen Diyalektlerin Tacikçe'den ziyade Paştuca ile yakinen ilişkisi vardır. Ayrıca, biraz daha ötede bulunan Yağnobi dilini de Tacikistan'da görmekteyiz. En son olarak yine İranî dillerin konuşulduğu coğrafyanın en kuzeybatı ucunda, yani Kafkasya'nın ortasında bulunan Osetçe yer almaktadır (şekil 8 günümüzde konuşulan İranî dillerin dağılımını bu kez de harita üzerinde göstermektedir.).

Şöylemiş olduğum gibi şekil 7 bir soyağacıdır: Aşağıya doğru inen veya tersinden bakıldığında yukarıya doğru uzanan çizgilerin yardımıyla tarihsel bağlar görülmektedir. Böylece ikinci sırada Orta-İranî diller çağına tahsis ettiğimiz diller yerleştirilmiştir. Bu, yaklaşık olarak İ.Ö. 2. yy. ile İ.S. 8./9. yy. arasında konuşulmuş olan diller anlamına geliyor. Yeni Farsça ve onun kardeş diyalektlerinin ilk kademesi olarak kabul edilişinden dolayı, en solda yer alan Orta Farsça, bu çağa denk düşüyor ve dilin "Güneybatı-İranî" kolunu temsil ediyor. Partça daha önce de söylendiği gibi, yine aynı döneme, Orta-İranî diller çağına denk düşmektedir. Fakat farklı gelişme seyri izleyen Partça, Zazaca'nın da kendisinden sayıldığı "Kuzeybatı-İranî" olarak adlandırılan bir koldur. Şemada yer alan diğer Orta-İranî diller, yani kendi döneminde İranî dillerin konuşulduğu coğrafyanın en doğusunda konuşulduğu varsayılan Saka dili, günümüz Afganistan'ının herhangi bir yerine yerleştirebileceğimiz Baktrice ve coğrafyanın kuzeydoğusunda, Sogdiane'de konuşulmuş olan Sogdca, dilin "Doğu-İranî" kolunu temsil etmektedir.

Partça ile tarihsel olarak ondan sonra gelen beş dil arasında kesin çizgiler çizemiyoruz. Bu, günümüzde konuşulan "Kuzeybatı-İranî" dillerin doğrudan doğruya Partça'ya dayanmadığı anlamına gelir. Bunun nedeni, Orta-İranî dil olan Partça'nın kuzeybatıda konuşulan birçok Orta-İranî diyalektten sadece birini temsil ediyor olmasındandır. Partlar'ın imparatorluğa hükmettikleri zaman -yani Ahamenişler döneminde- Kuzeybatı İran'ın dil coğrafyası diyalekt açısından o zaman bile epeyce farklılıklar içermiş olmalı ki, bu lehçelerden bazıları hala oldukça çeşitli bölgelerde bulunan, günümüzdeki kuzeybatı İranî dillerin temelini oluşturmuştur. Pakistan'da konuşulan Beluçice'den ve hepinizin de bildiği gibi Türkiye'de konuşulan Zazaca'ya dek uzanır. Bu konuya daha sonra bir daha değineceğim.

Soyağacının üçüncü bölümünde de eski İranî dillerin devrine tahsis edebileceğimiz, yani eski Farsça, eski ve yeni versiyonları bulunan Avestçe ile doğrudan doğruya günümüze aktarılmamış olan Medce görülmektedir. Biz şimdi bu farklı diller arasındaki bağlantıyı bütün devirlerde biraraya getiriyoruz. "Güneybatı-İranî", "Kuzeybatı-İranî", "Güneydoğu-İranî" ile "Kuzeydoğu-İranî" dillerin kayda geçirilen aktarımlarından da önce birer kola sahip olduklarını ve nihayetinde "çok eski zamanlarda", hepsine kaynaklık eden "en Eski İranca" (Uriranisch) denilen dil ve eski Hint Sanskritçeyle İndocermence'yi bu İranî diller ile birbirine bağlayan bir dala vardıklarını kabul ediyoruz.

Daha öncede belirtildiği gibi, soyağacında tek tek diller arasındaki bağlantı oldukça şematik, yani sadece dilbilimsel temeller -bu dilbilimsel gözlemler anlamına gelirdes- alınarak gösterildi. Dilbilim, akraba diller arasındaki tarihi bağları gerçekten de hemen hemen matematiksel bir kesinlik ile saptamamızı mümkün kılıyor. Orta Farsça ile Yeni Farsça arasında var olan ilişkiler, “fonetik kuralları” olarak adlandırılan kurallarla ortaya çıkıyor. Bunlar -bütün doğal diller için aynı orana tekabül eden- belli seslerin belli ortamlarda zamanla hemen hemen aynı değişikliğe uğradığı ve bundan hareketle muntazam kuralların tanımlanabildiği olayını yansıtıyorlar.

Doğrusu bu bakış açısı dikkate alındığında, Farsça’ya karşın Zazaca’nın konumu biraz daha güç, zira Yeni Farsça’ya nazaran Zazaca için Orta-İrani basamakta doğrudan doğruya bir öncel gösterememekteyiz. Buna rağmen bize aktarıldığı şekliyle, Zazaca’nın Partça ile en azından oldukça yakından akraba olmuş olması gerektiği tespit edilebiliyor. Bundan da öte, bir yandan Zazaca’nın öte yandan Farsça’nın gelişim sürecinde yaklaşık olarak hangi farklılıkların ortaya çıktığını tesbit ederek tek tek sayabiliyor ve her iki dil arasındaki karşılıklı ilişkileri tamına yakalayabilmek için bunları sistemleştirebiliyoruz.

“Dilbilim, Zazaca’ya yakın olan dillerin, geçmiş çağlarda Partlar’ın çevresinde yerleşmiş olmaları gerektiğini tesbit edebilir. Ve gerçekten Zazaca’ya en yakın olan diller, günümüzde de Hazar Denizi yakınlarında bulunmaktalar.”

Şimdi, size soyağacında Zazaca’nın İrani diller bölümündeki pozisyonunun daha açık görülmesini sağlamak amacıyla ne tür dilbilimsel argümanlarla çalıştığımızı gösteren birkaç unsur sunmak istiyorum. Bunu yaparken dil sisteminin bütün alanlarından yani fonoloji olarak adlandırdığımız fonetik (sesbilgisi), morfoloji dediğimiz şekilbilgisi, sentaks dediğimiz sözdizimi ile leksik dediğimiz kelime hazinesi alanlarından yararlanabiliriz. Bütün bu alanlardan hareketle bakıldığında Zazaca ile Orta-İrani dil olan Partça arasında gerçekten de çok yakın bir ilişki görülmektedir.

Örneğin Zazaca’nın sık olarak çarpan özelliği, bir dişdudak ünsüzü [v] ile bir çift dudak ünsüzü [w] olan iki farklı ‘v’ sesini geliştirmiş olmasıdır. Benzer bir gelişme Farsça’da yoktur. Zazaca’daki her iki sesin oluşumunu şimdi Partça’da öncesinden görebilmek mümkün: Zazaca’da [v] ile başlayan her kelimenin -şayet tanıyor-sak- Partça karşılığı olan kelimenin de basit bir [v] ile başladığını tespit ediyoruz. Örneğin Zazaca “va” (‘rüzgar’) sözcüğünün Partça karşılığı olan “vād” (uzun a-seslisi ile) kelimesi, veya edimsel (verbal) şekil olan “vat”ın (‘söyledi’), Partça karşılığı olan “vāxt”taki gibi. Ayrıca, “werdene” (‘yemek’), “waštene” (‘istemek’), “wae” (‘kız kardeş’) veya “weş” (‘iyi, güzel’) kelimelerinde olduğu gibi Zazaca’da bir sözcük [w] ile başlıyorsa, bunların karşılığı olan Partça sözcüklerin de her zaman <wx> ile başladığına tanık oluyoruz: “wxar-dan” (‘yemek’), “wxāstan” (‘istemek’), “wxâr” (‘kız

kardeş’) ve “wxas” (‘iyi’) gibi. Partça’da <wx> olarak yazılan bu ses yaklaşık olarak İngilizce “when” (‘ne zaman’) veya “where” (‘nerede’) sözcüklerindeki <wh> sesi gibi telaffuz edilmiş olmalı, yani hem [w]-, hem de [h]-unsurlarını içeren bir sesbileşimdir. Partça’da bu sesbileşiminde [w]-unsuru [h]-unsurundan daha güçlü olmuş olmalı; sonuncusu ise Zazaca’da tümüyle yok olmuştur. Farsça’da ise bunun tam tersi gerçekleşmiştir. Yukarıda belirtilen dört sözcüğün Farsça karşılıkları şöyledir: “xordan” خوردن, “xāstan” خواستن, “xāhar” خواهر ve “xoš” خوش; hepsi de (Almanca *Bach* sözcüğündeki *ch* gibi telaffuz edilen) <wx> [x] ile başlıyor ve <-خ> olarak yazılıyor. <w, خ> yazımında hala yer almakla beraber, telafuzda [w]-unsuru düşmüş ve [x]-unsuru yalnız kalmıştır. Bu, Partça <wx> ve Zazaca [w] ile başlayan bütün kelimeler için geçerlidir. Bu gelişme fonetik kuralları açısından tipik bir örnek teşkil etmekle birlikte, Zazaca’yı ayrıca Partça’nın karakteristik özellikleriyle ilgili yakın bir ilişki içine koymaktadır.

Şekilbilgisi (morfoloji) alanında, Farsça’da bilinmeyen ama Zazaca’da bir çok fiilin kök oluşturma unsuru olan [-a-] harfinin bulunması da dikkati çekiyor. Örneğin “persaene” (‘sormak’) sözcüğünün karşılığı olan “pursîdan” پرسیدن veya “birnaene” (‘kesmek’) sözcüğünün karşılığı olan “burîdan” بریدن için geçerlidir; diğerlerinin karşılıkları olan her iki sözcükte de Zazaca’daki [-a-] yerine uzun bir [-î-] yer almaktadır. [-a-] unsuru ile [-î-] unsuru arasındaki bu fark bir taraftan Partça ile, diğer taraftan da Orta Farsça ile tamamiyle Orta-İrani dönemde de vardı: Orada ‘sormak’ “pursâdan” idi, burada ise “pursîdan”dır. Zazaca’daki *a* fonetik kurallar itibarıyla Partça’daki uzun *â*’ya denk düştüğünden dolayı, bu argüman da fevkalade Zazaca’nın Partça’ya olan yakınlığının bir ifadesi olarak kullanılabilir.

İstek kipi sonekinde de durum aynıdır. İstek kipi olarak Zazaca’da, Almanca’daki sübjonktife (Konjunktiv) denk düşen form kategorisini gösteriyorum. Örneğin: “ez bî-biyênê” (‘ben olsaydım’). Özelliği [-ênê-] soneki olan bu form, Partça’nın “ahçndê” unsuru ile oluşturulan geçmiş zaman istek kipi ile kolaylıkla ilişkilendirilebilir. Burada Zazaca’daki “biyênê”ye, “bûd-ahçndê” oluşum tarzı denk düşmektedir. Sözkonusu “ahçndê” unsuru ise Orta-İrani diller arasında yine sadece Partça’da yer almaktadır. Buna karşın Orta Farsça’da istek kipi formu tümüyle başka türlü oluşturulmuş: “bûdê” olarak. Tıpkı Partça’da “bûd-ahçndê”nin Zazaca’da “biyênê” olarak ortaya çıkması gibi, istek kipi olan “bî-kerdênê” (‘yapılmış olsaydı’) da “kird-ahçndê” olarak ortaya çıkmakta; Orta Farsça’da ise bunun yerine “kardê” denirdi.

Söz dizimi, sentaks alanında Zazaca’nın çok tutucu bir dil olduğu bir çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Aşağı yukarı denilebilir ki, Farsça’nın ta 1500 yıl önce terketmiş olduğu, Zazaca’nın söz dizimindeki özellikleri günümüzde hala karakteristiklerdir. Ben, şimdiki zaman veya geçmiş zaman formlarına göre kullanımı

geçişli fiillerden farklı olarak düzenlenmiş olan yalın hal (*Casus Rectus*) ile bükümlü hal (*Casus Obliquus*) arasındaki ayırımı vurgulamak istiyorum. Örneğin ‘ben söylüyorum’ şimdiki zamanda “*ez vanu*” iken, “*ez*” formu geçmiş zamanda “*ben*” için kullanılmıyor: ‘ben söyledim’ “*ez vat*” değil de “*mi vat*”tır (bu bağlamda “ergativiteden” bahsediyoruz). Daha önce de belirtildiği gibi, bu özellik Farsça’da ta 1500 yıl önce kaybolmuş (o dönemde bile “*man gūyam*” veya “*man guftam*” deniliyordu), fakat Partça’da, tam tamına günümüzde Zazacasında olduğu gibi yer almış. Bunu göstermek için iki örnek vereyim: “*ez bi-kerine*” (‘ben yapayım’) ile buna ait olan geçmiş zaman formu “*mi kerd*” (‘ben yaptım’) arasındaki fark aynı zamanda Partça formları olan “*az karām*” ve “*man kird*”da da ortaya çıkmakta; ve aynı şekilde Zazaca’da “*ez vanu*”nun karşısında geçmiş zamanda “*mi vat*” (‘ben söyledim, söylediydim’) bulunurken, Partça’da da yanyana “*ez vājam*” ve “*man vāxt*” formları bulunmakta. Orta Farsça’da ise, bunların yerine şimdiki zamanda da, Zazaca “*ez*” değil de “*mi*”ya denk düşecek olan “*man*” formu ‘ben’ için kullanılmış. Bu örnekte de Farsça’nın bunlardan daha da uzaklaştığı, Zazaca’nın Partça ile oldukça yakın ilişkisi olduğu çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Partça ile Zazaca arasındaki muazzam yakınlığı gösteren diğer işaretler ise sözlük, yani kelime hazinesi bazında ortaya çıkmaktadır. Bu arada, Farsça’da değil de Partça’da aynılığı ispat edilebilen tipik bazı kelimelere değinmek gerekiyor. Örneğin biz daha önce ‘söylemek’ anlamına gelen Zazaca’daki “*vatene*” kelimesine değinmiştik. Bu kelime Farsça’daki karşılığına denk düşmeyip de Partça’daki “*vāxtan*” kelimesine tam tamına denk düşmektedir; çünkü Farslar ‘söylemek’ kelimesine çok eskiden beri

“Zazaca’ya yakın olan dilleri Partça’nın çevresinde aramız gerektiği açıkça görülüyor.”

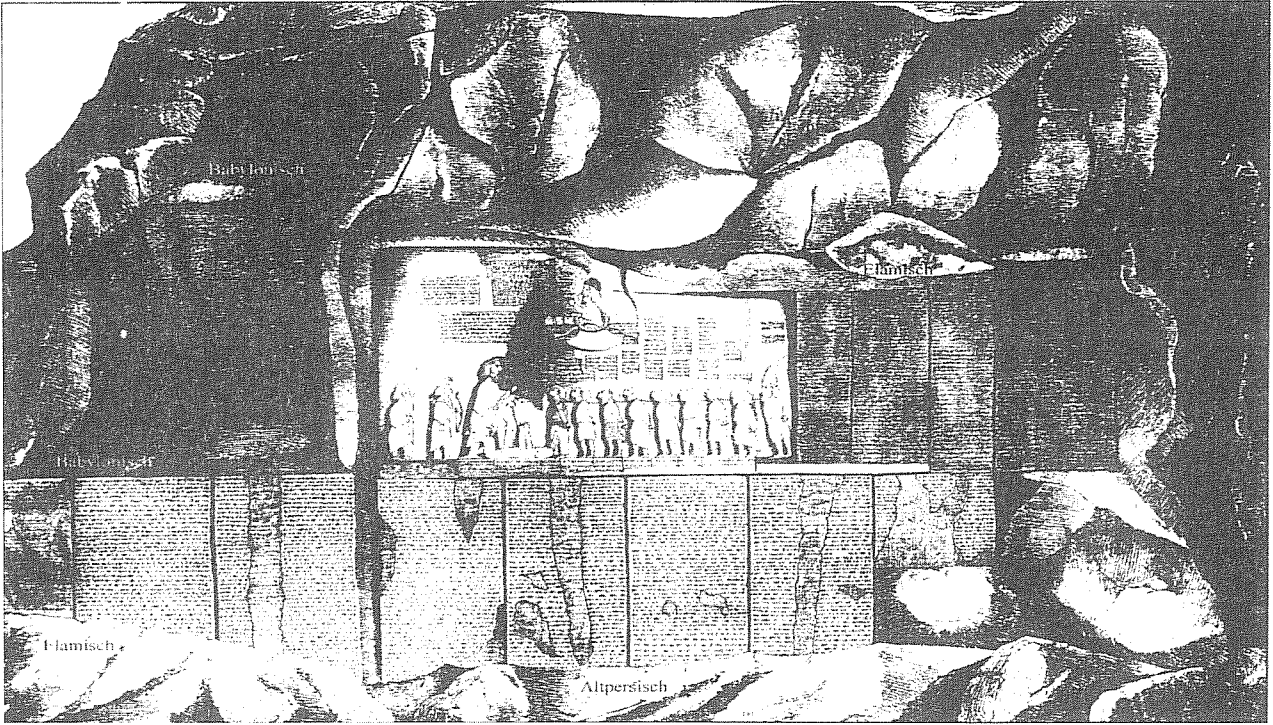
“*guftan*” diyorlardı. Aynı durum Zazaca’da “*bermaene*” olan ‘ağlamak’ kelimesinde de söz konusu. Partça’da bu fiilin karşılığı tamı tamına bulunmasına rağmen -yaklaşık olarak “*barmādan*” olmalı-, Orta Farsça’da ‘ağlamak’ kelimesi için normalde “*griyistan*” deniliyordu. Tabii ki bütün

karşılaştırmalar bu kadar güzel denk gelmiyor. Herhalde 1500 yıl sürmüş olmalı olan bir gelişmeden de böyle birşey beklenemez. Ayrıca Partça’yı Sasaniler döneminden kalma yazılardan, yani 3. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar olan zamandan tanıdığımız da unutulmamalı. Buna karşın Zazaca’yı yüzyılımızın başından beri yalnızca modern biçimiyle tanıyoruz. Gerekli görüldüğünde arada kalan süreci geriye bakarak kapatmaya çalışıyoruz. Bu anlamda gerçekten yeryüzünde Zazaca’da da olduğu gibi bağlantı oranı yüksek olma başarısı gösteren fazla bir dil yok (denk düşen Partça sözcükler bilindiği takdirde)

Fakat, daha önce belirtildiği gibi, bu alanda yapılan her geriye dönük karşılaştırma başarılı olmamakata: Bazı sözcükler bu resme uygunluk arzetmemektedirler. Örneğin böyle bir durum ‘gelmek’ sözcüğünde söz konusu: ‘o geliyor’ Zazaca’da “*o yeno*” iken, bu yaklaşık olarak Partça şekli olan “*âşcd*” de değil de, tam tamına Farsça “*âyad*” آید sözcüğüne denk düşmektedir. Aynı şey geçmiş zaman biçimi olan “*amo*” (‘o gelmiş’) için de geçerli. Bu Partça “*âyad*”dan ziyade Farsça “*âmad*” آمد sözcüğüne daha yakın düşmektedir. Yani Zazaca ve Partça arasında oldukça ciddiye alınması gereken ayrılıklar da vardır. Bunları açıklamak için bir daha şekil 4’teki haritaya göz atmakta yarar vardır. Haritada ‘Partların Ülkesi’ (Partien) olarak belirtilen bölgenin esas itibarıyla Hazar Denizi’nin güney tarafı olduğundan hareket edersek, o zaman bile -Ahemenişler döneminde, yani milattan önce- bu coğrafyada harfi harfine aynı, tek bir dilin konuşulmuş olmaması gerekiyor. Zazaca konuşulan her hangi bir bölgeden gelen biri, günümüzde de farklı telaffuz biçimlerinin, bir köyden ötekine, ya da en azından bir yöreden ötekine değiştiğini, farklı diyalektlerin konuşulduğunu bilir. Bu durumda süreklilik arzeden diyalektlerden bahsediyoruz. Bu durum, tam da zamanlar Partlar’ın Ülkesinde söz konusu idi: Bu bölge üzerinde de ta eski dönemlerde süreklilik gösteren diyalektler yayılmış olmalı ki, bir köyden ötekine gittikçe farklı konuşulduğu, fakat üç aşağı beş yukarı aynı dilin kullanıldığı teşhis edilebilir. Zazaca gerçekten de bu bölgeden çıktıysa, yani bugün Türkiye’de yaşayan Zazaca konuşanların ataları eğer herhangi bir zamanda “Partlar’ın” bölgesinden Türkiye’ye göç ettilerse, bu durumda Partça’dan ziyade, bazı açıdan Farsça’ya yakın veya ondan oldukça etkilenmiş olan o bölgedeki diyalektlerden herhangi birini birlikte getirmiş olmalılar. Bunun tamı tamına ne tür bir diyalekt olduğunu, elimizde direkt aktarılmış kaynaklar (yazılı) olmadığından dolayı, bu gün ne yazık ki söyleyemiyoruz.

Süreklilik arzeden kuzeybatı İranı diyalektlerin ta eski zamanlarda bütün coğrafyayı kapsayarak Doğu Anadolu’ya, yani günümüzde Zazaca konuşulan bölgeye dek uzandığı ise hiç de imkansız sayılmamakta. Fakat bu konuya yönelik dilbilimsel belirtiler yok. Ancak dilbilim, Zazaca’ya yakın olan dillerin, geçmiş çağlarda Partlar’ın çevresinde yerleşmiş olmaları gerektiğini tesbit edebilir. Ve gerçekten Zazaca’ya en yakın olan diller, günümüzde de Hazar Denizi yakınlarında bulunmaktalar. Bunlar; yukarıda hakkında söz etmiş olduğum Hazar Denizi diyalektleri olarak adlandırılan diyalektlerden bazılarıdır.

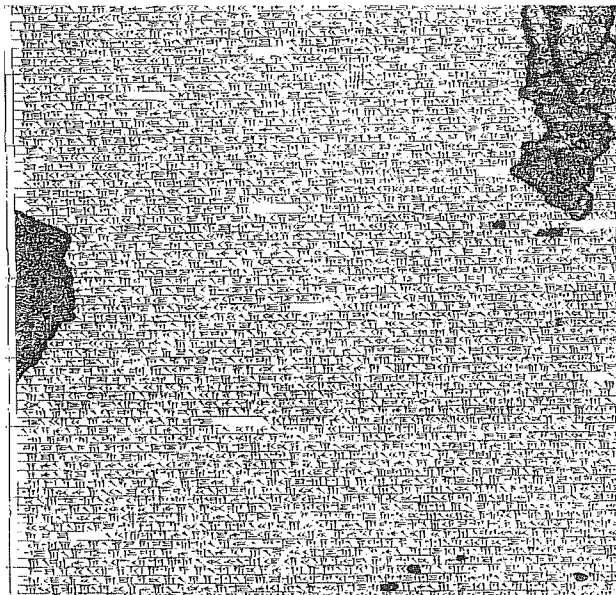
Böylece, şu ana kadar benim veya meslektaşlarımızın Zazaca’nın dil tarihi hakkında sahip olduğumuz bilgilerin ışığında size aktarmak istediğim konuşmamın sonuna gelmiş oldum. İlerliyelebilmemiz için yapılması gereken daha çok şey var. Özellikle oldukça çok araştırma malzemesi elde etmemiz gerekiyor. Fakat, düşündüğüm gibi, Zazaca’ya yakın olan dilleri Partça’nın çevresinde aramız gerektiği açıkça görülüyor □

şekil 1:

Behistun'daki	büyük	Darius-Yazıtı

(çizimin kaynağı: Fr. SPIEGEL, *Eski Farsça Kitabeleri*, Leipzig 1881)

şekil 2:

Yazıt (bölüm)

[illegible]

şekil 3:

Avesta elyazısı K5 (özet)

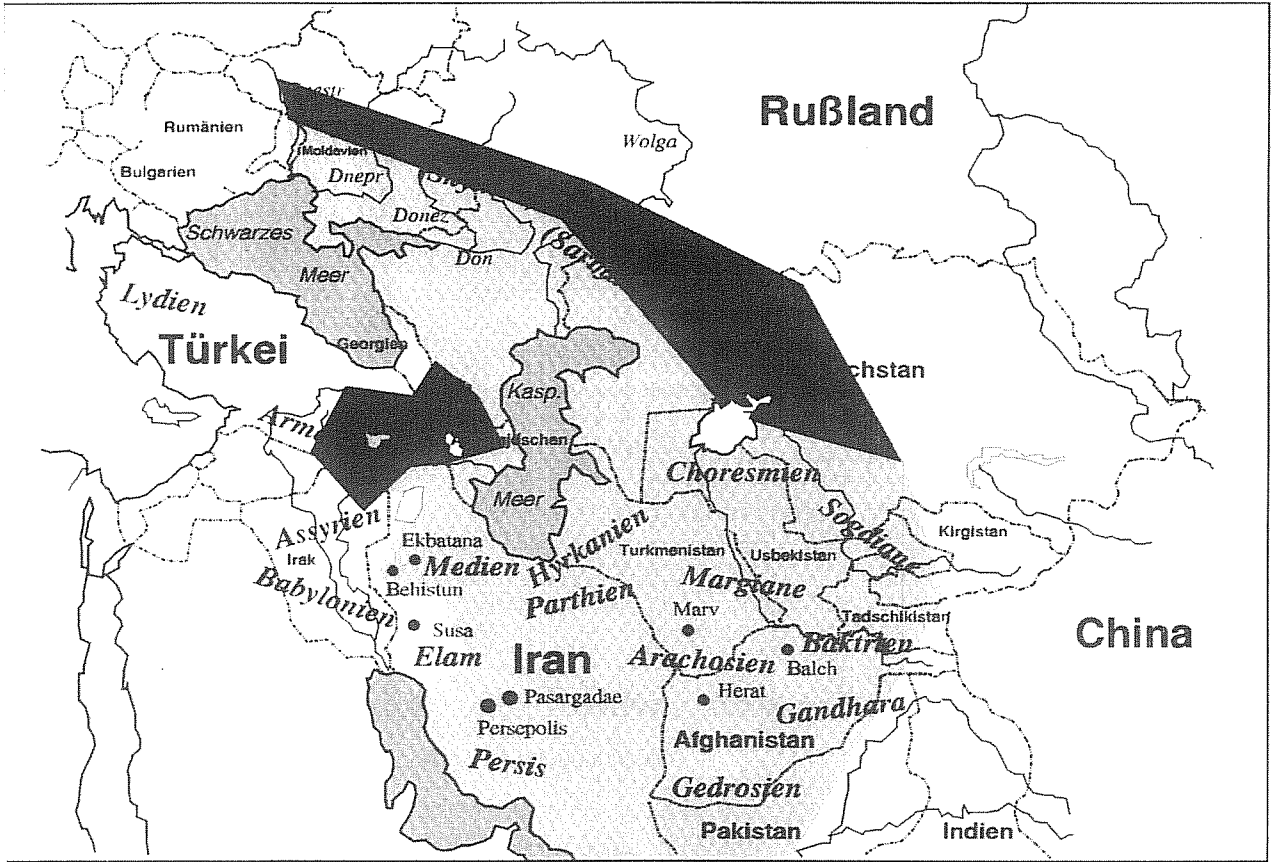
* * * * *

şekil 5: Orta Farsça el yazımı (kitap Pehlevicesi): J5, 462

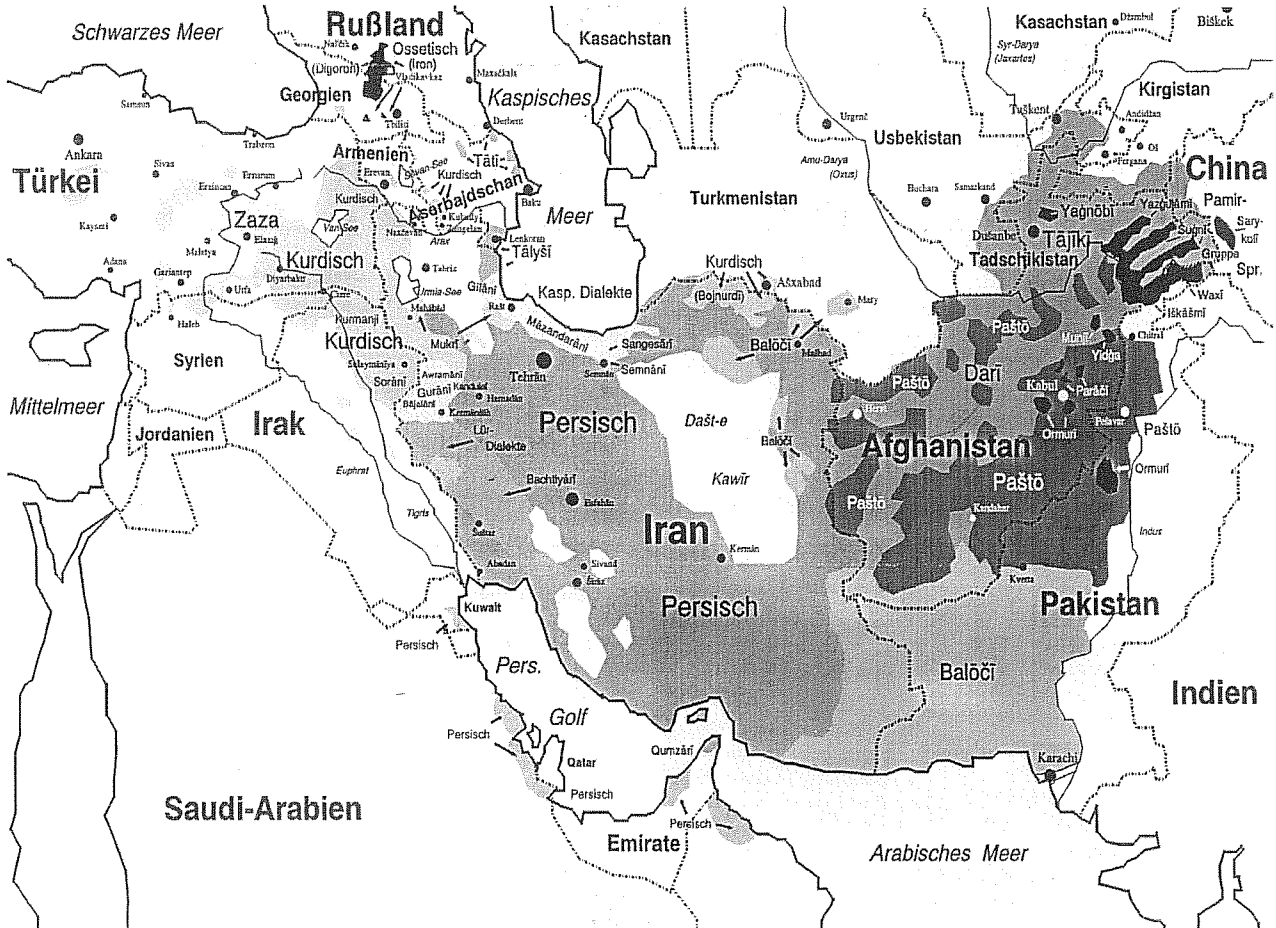
şekil 6: Mani yazısından bir fragman M78liR+V Kaynak: Acta Iranica, Pl.IV

şekil 4:

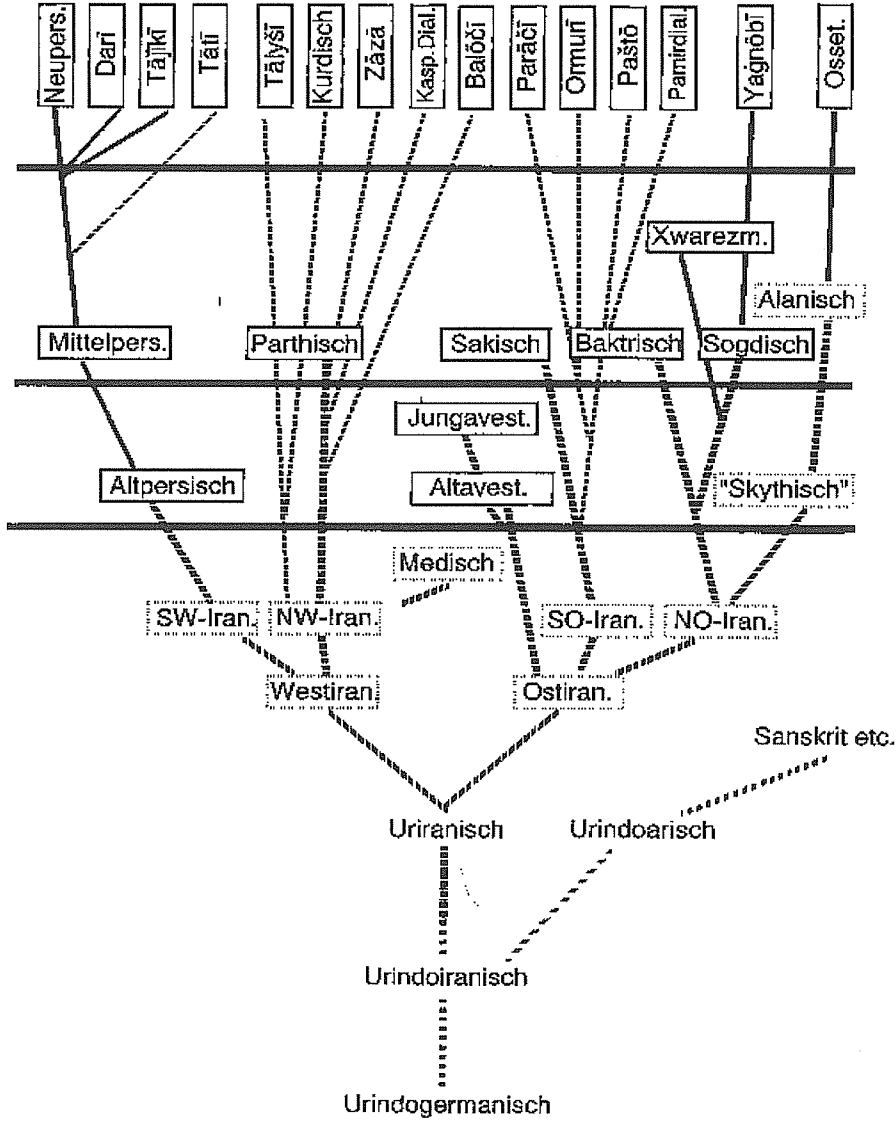
Eski İrani boyların muhtemel yerleşimi

şekil 8:

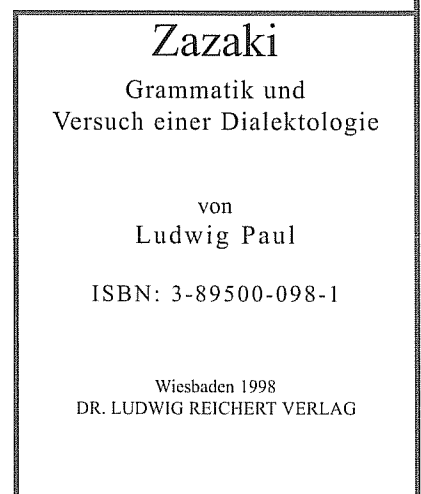
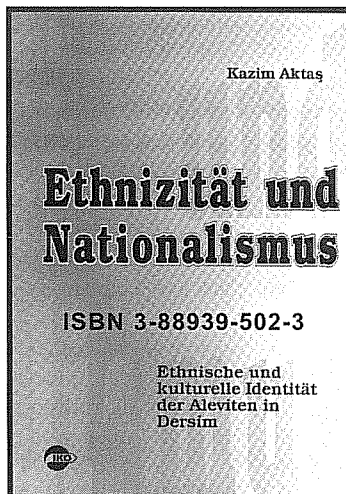
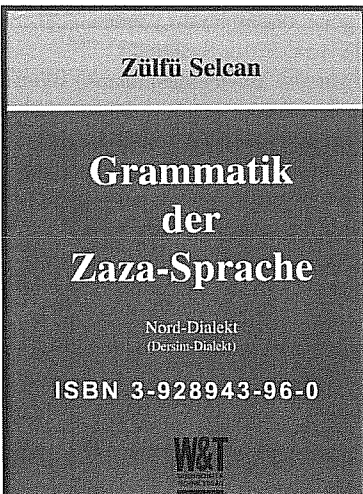
İrani dillerin günümüzdeki yerleşimi

İrani dillerin soyağacı

şekil 7:

İrani dillerin tahmini soyağacı

„KURMANCÎ NEZANÎ“

Kemal Kahraman

„Yirminci yüzyılı yaşadım
Ertelenmiş bir yüzyıldı bu“

M. Cevdet

Günlük gazete biriktirmek gibi bir alışkanlığım hiç olmadı. Fakat Avrupa zaman kavramına göre II. binyılı devirmeye iki kala yazılıp çizilenler nedense evimin bir köşesinde yığılma konusunda ısrarlı oldular. Günbegün bir köşeye biriken bu gazetelerde günün hızına göre eskitemediğim bir şeyler vardı: Tekrar dönüp bakmayı gerektirecek **şaşırtıcı** şeyler... Şaşıryoruz... Hâlâ şaşıryoruz.

Cümleler, sözcükler yazıldıkları **bu** mekândan ve **bu** zamandan öte, çok farklı mekânlara ve zamanlara göndermeler yapıyor, tarihten bir şeyleri de arkalarına ya da önlerine alarak **kılıç-kalkan** gibi kullanılıyordu. Böylece, cüret bulmuş bir refleks arsızca yeniden dillenirken ortalık da talan yerine çevriliyordu. Sanki bu kültürün niyetlerini ayakta tutabilmek için, damarlarındaki asil kandan başka dayanacak bir şeyi kalmamıştı. Bu son koz da oynanacak ve niyetler asaletine, şerefine uygun yöntemlerle kendini yeniden gerçekleştirecekti.

Bu arada **büyük alkış sahibi** trend avcıları, bizzat kendileri yüzbinler satan medya pencerelerinden bindikleri dalganın kahramanlığına soyunurken, himayelerindeki tellallar cemaati kadrolarını da bu iş için mobilize edeceklerdi.

Benim sevgili okuyucuları (b. s. o.), bu noktada bir üslup değişikliği mecbur oluyor. Çünkü zamanın derinliklerinden kök alarak gelen bir muharebeden ve onun asil yöntemlerinden söz edeceğiz...

... bugün yeni araçlarla zenginleşerek süren bir kahramanlık destanının önemli kırılma noktalarının altını çizeceğiz...

... bir ümmetin onu millet kılan reflekslerinden, ümmetliğinde de milletliğinde de aynı olan **kör hırsından**, tarihte ona **zalim bize mazlum** sıfatını yakıştıran kültürel içgüdülerinden sözedeceğiz¹. ... **I. Medya ve Meydan Muharebesi**'nden söz edeceğiz.

„30 000 kişinin katili, çetebaşı, bölücübaşı, memlekette yaşanan her türlü rezaletin tek ve baş sorumlusu, teröristbaşı, piyon ve maşa ve kurtlar sofrasının eli kanlı despotu, ırz düşmanı, harem sahibi, kötü fotoğraflar çektiren, yetmediğinde özellikle çirkinleştirilen, yüzyılın kötü adamı, bıyıklı-yok bıyiksız Apo'nun (umarım yeterince uzun olmuştur)... Abdullah Öcalan'ın İtalya'da soluklanıp Rusya dolaylarında gözden kaybolmasıyla alevlenen, bir süre **kontrollü gerginlik** düzeyinde tutulduktan sonra yakalanmasıyla **türkish zigzags-lar** çizerek devam eden **I. Medya ve Meydan Muharebesi**'nden...

I. Medya ve Meydan Muharebesi üzerinde titizlikle durulması gereken önemli bir muharebedir. Çünkü bu muharebe bize dildeki bazı sözcüklerin, yani millet, vatan, biz, demirel, ordu, basın, oktay, onlar, kürt, dil, zalim, fatih, aydın, şeref, bayrak, hak, abd, cumhuriyet, milliyet, insan,

türk, hürriyet, aşk, emin, ödp, linç, osman, avrupa, topluluk, birlik, maşa, paşa, devrim, tak-şak, ecevit (gosevit), v.b... kavramların gerçek anlamlarını veriyor... Yaşayan ve ölü bazı önemli şahsiyetlerin neden artık şahsiyet olmaktan çıkıp kahramanlık mertebesine erdiklerinin hikâyelerini barındırıyor... Kimin ne işe yaradığını, neye hizmet ettiğini, varlığında taşıdığı dürtülerden hangisini yaşadığını, taşlar yerine otururken nereye göçtüğünü gösteriyor.

B.s.o., bir kez daha önemine vurgu yapmam umarım ki abartılı bulunmayacaktır. Bu muharebe çok önemlidir... Gerçekten çok önemlidir. Cumhuriyet'in 75. yılı kutlamalarına denk gelmesi şaşırtıcı olmamakla beraber öğreticidir; ayrıca tesadüf de değildir. Onbeş yıllık savaş birdenbire **savaş** olacaksa tabii ki **manalı** bir dönemde, anlı-şanlı bir günde... 29 Ekim'de... Cumhuriyet Bayramı'nda... Hem de 75 gibi yuvarlak bir rakamda: Ey Ahali!... Hurraaaa!... Uuuuuuu... Şahaneydik²... gibi açılardan da önem arz ediyor demek istiyorum. Yok öyle, burası Türkiye.

Neyse, b.s.o., güzel laf, duru laf kısa kesmeyi mecbur kılıyor: **I. Medya ve Meydan Muharebesi**'nin ana hatlarına geçiyoruz.

***

„Beni işgüzar Türk bekçilerine emanet ediniz“

Y. Odabaşı

I. Medya ve Meydan Muharebesi kahramanı bol bir muharebe oldu. Sokaklar ve medya pencereleri irili-ufaklı kahramanlarla doldu. Bir de suspus olanlar veya imalı mesajları tercih edenler çıktı. Bu anlamda Türk milletinin **millet** olmasını sağlayan dürtüler genel olarak bu iki yönde kanallı oldu: Kahraman Cengaverler ve Lojistik Suskunlar.

15 yıldır (eski bir yaranın alevlenmesi olarak) süren savaş birdenbire **savaş** oldu. İstatistikler ve göz doldurucu belgelerle savaşın **gerçekten savaş** olduğu da ispatlandı. Buna göre 30 000 ila 40 000 arası artık nefes alıp veremeyen mağdurlar kütlesi vardı; ekonomi göçmüştü, mafya gelmişti vs.... Tabii bütün bu olup bitenlerin ve savaşın bir de sorumluları vardı: „**Diş mihraklar**“. Hemen sağa-sola (duruma göre sağ-sol karıştığında aşağı-yukarı) tehditler savruldu. Çoğunun öldürülen gerilla ve köylülerden oluştuğu önemsiz bir ayrıntı olarak gözardı edilerek, hesap götürü usulü ile Abdullah Öcalan'a çıkarıldı. Bu arada **Susurluk** denilen tefrikalar silsilesini nerelerine soktukları anlaşılmadı. (Hafızaları ve vicdanlarındaki yeri anlamında...)

Apo'nun hesaba itirazı oldu. Bu itirazını İtalya'da

daha açık dile getirebildi. „Kim kime terör uyguluyor“ sorusunu ortaya attı. Bu soru hararetle tartışıldı. Durumun Kürt vicdanını sızlatan tarafı sonucu sokaklarda „*vallahi billahi ben Kürdüm*“ diye bağırانlar oldu. Bunlar bir bir avlandı. Sokaklar çakal sürüleriyle doldu. Daha inandırıcı olmak için kendini yakanlar intihar etmekle itham edildi³. Ve Kürtlükleri pek inandırıcı bulunmadı⁴.

Türk milletinin refleks aynaları akıncı güçler kendilerine düşen görevi bu dönemde de büyük bir azim ve hırsla yerine getirdiler. Öyle ki artık mahallelerde ve caddelerde „*hemen şimdi*“ refleksine tepki verecek „Ölü Alkışlama Timleri“ ve „Uluma Ekipleri“ oluşmuştu. Bu gösterilerde öne çıkan unsurlardan gerektiğinde „Kim Vurduya Gitti Ekipleri“ (KVGE) de hemen „*olay mahalinde*“ organize ediliyor; görevler kararlılıkla yerine getiriliyor ve vicdanlar rahatlamış olarak „*kışlalara*“ (!) dönüyordu. Zaten **tanıdık** olan linç kültürü hararetle yönlendiriliyor, çeşitli uluma yarışları düzenleniyor, kazananlar kol saatıyla ödüllendiriliyordu. Hatta **Devlet Sanatçısı** yapılanlar da oldu. **Ahmet Kaya** soytarıya çevrilmek için çağrıldığı Magazinciler Ödül Töreni'nde „*Ben Kürdüm*“ dedi. Linç tehlikesi atlattı. Az daha magazincivurduya gidecekti.

Hadeş'in yayınladığı **istatistiklere**⁵ göre yaklaşık 10 000 kişi KVGE ve resmi güçler tarafından dövülerek/tartaklanarak gözaltına alındı. Bütün yurt safındaki parti il ve ilçe binaları basıldı. 700 Kürt çeşitli yerlerinden yaralanırken üçü de öldürüldü. Sabah gazetesi köşe yazarı, emekli müzisyen **Z. Livaneli**'nin belirttiğine göre bu üç kişiden ikisinin yüzleri ve vücutları tanınmayacak şekilde parçalanmış⁶. Türk milletinin üniformalı ve üniformasız güçleri **Susurluk Kahramanları**'nın da ilhamı ile az zamanda çok iş başarmıştı.

***

„*Bizde delileri çok sömürtüyorlar. Güya Osmanlı'da akıl hastalarını müzikle tedavi ederlermiş. Bazı makamlar bazı hastalıklara iyi gelirmiş. Yalan, bizde delileri odunla döverler.*“
Ece Ayhan (Express, Sy. 68)

Bu arada savaşta kalemini balta gibi kullanmaktaki maharetiyle önlere doğru fırlayan **Baltacı Emin Paşa** Kürtler'i uyarmayı bir insanlık görevi bildi. Yazdığı kitaplarından birini „*Önce İnsanım Sonra Gazeteci*“ diye namlandırmış bulunan **Baltacı Emin Paşa**, bu iki sıfatı kendine ne şekilde yakıştırdığını şöyle dillendirdi: „*Bir uyarı da Hadeş'e... Bazı parti binalarında Apo lehine sloganlar atılıyor, çapırcular sokağa salınıyor. Kitlelerin tepkisi büyük. Şu ortamda dikkat etsinler, kimseyi tahrik etmesinler. Apo'culuk oynamanın zamanı değil. Sonra çok zorluk çekerler*“⁷.

Baltacı Emin Paşa dönem itibarıyla „*kitlelerin*“ ihtiyaç duyacağı miktarda tarih derslerinde de maharetini gösterdi. „*Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur*“ Türk atasözünü dönemin icaplarına göre „*Avrupa'nın Kını*“ başlıklı kompozisyonunda şöyle dillendirdi: „*Tarihten gelen bir sevgisizliktir bu. Bir düşünün ki yıllar değil yüzyıllar boyu biz bu kıtanın çok büyük bir bölümünde egemenlik kurmuşuz. Bizim yönetimimiz altında yaşamak zorunda kalmışlar. Kolay iş değildir...* İtalyanlar bugün bile korktukları zaman „*Anne, Türk'ler*“ derler...

Alman demişiz, kapışmışız. Leh demişiz, kapışmışız.

Sırp demişiz, kapışmışız.

Dahası onlardan çocukları devşirip müslüman yapmışız. Bu çocukları İstanbul'a getirip eğitmişiz. Kimi yeniçeri olmuş, kimi devlet yöneticisi.

Birbirimizi kandırmayalım. Avrupa, Türkiye'yi sevmez.

Bunun açıklaması tarihten gelir.

Tarih yok olmadıkça, bu sevgisizlik ve Türk düşmanlığı da yok olmaz⁸.

Evet, b.s.o. biz şaşırıyoruz... Hâlâ şaşırıyoruz. Fakat, bu „*Alman demişiz, kapışmışız. Leh demişiz, kapışmışız...*“daki *biz* biz değiliz... Yalandır. Biz kimseyle kapışmadık. Bu ifadeleriyle, **Baltacı Emin Paşa** konuştuğu *biz* adına, atalarından devraldığı sevgisizlik mirasını çocuklarına bırakma konusunda kendisine yaraşır kararlılığı göstermiştir; kabul etmek lâzım. „*Tarih değişmedikçe...*“ bu sevgisizlik kamburunu yüklenmeyi de kendine **kader** ilan etmiştir. **Kitlelere** bunu tavsiye etmiş, onay görmüştür. Kabul görmüştür. Alkışlanmıştır. Rütbelenmiştir. **Baltacı Emin Paşa** olmuştur. Roma Gazisi **Küçük Fatih II** ise aynı zamanlarda medyadaki penceresini bırakıp yollara düşmüş, „*Viyana Önleri*“ türünden sayıklamalarla Apo'yu getirmeye Roma'ya gitmiştir. „**Roma Gazisi**“ ünvanını almasını sağlayacak nişanelerle de dönmüştür. Şimdilerde hâlâ „*geç kaldık devletimizin gücünü göstermekte*“⁹ türünden sayıklamalarla köşesinden **dobra dobra** bakıyor... Bir gazeteci olarak.

***

„*Kahrolsun insan hakları*“¹⁰

Türk Polisi

B.s.o. hızlı hızlı geçiyoruz. **Ekşimiş Oktay** namı mağrur paşayı atıyoruz. **Ertuğrul Gazi**'ye geliyoruz. Bu muharebenin bol sıfatlı önemli kahramanlarından biri de **Ertuğrul-Gazi**'dir. Bab-ı âli eşrafından, medya kasabası genel işletme müdürü, Sheriff yamağı ve çetele tutucusu, trend avcısı, pazar'dan pazar'a kendini hatırlayan mucit **Ertuğrul Gazi**... Bütün yazdıkları bir yana „**Manyafa Bak**“¹¹ manşeti mucidi olarak da epey dikkat çekmiştir. Bu manşetten sonra bazı „meslektaşlarının“ „*Yahu Ertuğrul, olur mu böyle manşet*“ türünden eleştirilerini de „*Olur... Olur bal gibi olur.*“¹² şeklinde melodi yüklü bir cümleyle yanıtlamıştır. Hatta „**Manyafa Bak**“ kılıcığının mütemediyen rahatsızlık verdiğinin bir göstergesi olarak, bir hafta sonra, yine bir „meslektaşının“ „*Dünyanın başka bir ülkesinde, terörist canlı yakalansın diyen kişi için manyak manşeti atılır mı ?*“ şeklindeki sorusuna da, „*Atılır. Bal gibi atılır... Hem de bunu yaptı-ğı için halktan büyük alkış alır.*“¹³ cevabını vermiştir. Kendisi yazıyor. Alkışlanmıştır; bununla övünmesi hakkıdır. Gazetesinin satış tirajları da halkın duygularına tercüman olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında „*Kürt realitesi*“nden „*o halk*“, „*bu insanlar*“¹⁴ noktasına gelmiş **Muhteşem Süleyman**'ın çeteler tutucusu olarak da „*Viyana Önleri*“nden önemli başarılarla imza atmıştır. Buna göre **Muhteşem** „*Cumhuriyet'in 75'inci yılını çok iyi kutladık. Hedeflerimizi çok iyi koyduk. Şimdi hedef geçmişle barışmak. (...) Osmanlı sadece hanedan değil Vahdetin dışında 36 tane daha sultan var. Bunlar kahramandır.*“ buyurmuş. **Ertuğrul Gazi** yazıyor; Viyana'dan. Arkasından da „*Türkiye'yi Yugoslavya yapamazsınız... Geçmişte bunu savaşla yapmaya kalkanlar başaramadılar.*“ buyurmuş. Ve **Ertuğrul Gazi**'nin „*çok ciddi bir uyarı*“,

„böyle bir durumda Türkiye'nin tepkisinin çok ama çok sert olacağını ifade" diye özel vurgu yaptığı şu cümleyle de kestirip atmış: „Böyle bir savaş uzun sürmez.“¹⁵ Biz şaşıyoruz... Hâlâ şaşıyoruz. Tarihten ders çıkarmamız gerektiğini **Muhteşem** bize söylüyor; tarihsel husumetini de tehdit olarak yeniden karşımıza çıkarıyor: Ermenileri, Helenleri, Alevileri, Dersimlileri, Kürtleri, „Anne Türkler“i, Zazaları, „**Viyana Önleri**“ni¹⁶ hatırlatıyor.

B.s.o. böylece Türk milletinin aydınları, aydınlanışları, yol açıcıları, trend avcısı ışık tutucuları, „entel“ olmayan (allah korusun) dantelleri teke tek ve gözümüzün içine baka baka bizi de içinde görmek istedikleri **Türk milleti**ni kafalarındaki bağnazlığa kadar daraltmış oldular. Dahası hepimiz kardeşiz... Türküz... diye yutturmaya çalıştıkları kalıbın ne olduğunu da, bu tercih ve duruşlarıyla bir kez daha somutlamış oldular. Okuduk... Geçiyoruz.

***

„Muhalefet olabilecek şey, korkaklık ve duygusallık olur. Hiçbir vahşetin adı konmaz, ama herşeyden şikayet edilir. İnsan kendisini „sınırlandırılmış“ hisseder; karşı çıkana hemen „saldırgan“ damgası yapıştırılır.“

J.P. Reemstma ¹⁷

B.s.o. şaşıyoruz, fakat bütün bunlara manidar cevaplar da geldi. Yiğidin hakkı yiğide... Okuduk... Anlamaya çalıştık. **Murat Belge**, **Radikal** gazetesindeki köşesinden radikal bakışlar fırlatarak „Değiştirin bu vidayı“ diye tavra sattı. **Baltacı Emin Paşa** için yazdı. Bütün olup biteni anlamış, bilmiş olarak yine kül yutmadı ve „Anladık, biliyoruz yenisini bulacaksınız. Ama bu yalama oldu artık“¹⁸ dedi. Böylece bir aydın olarak belli ettiği tahammül sınırları aygıtın deforme olmuş parçalarının son kullanma tarihini tahmin etmekte faydalı oldu. Yeni Emin istedi... Tavsiye etti... Cin gibi bakışlarıyla „Hayat Devam Ediyor“ da dedi¹⁹. İlginç çözümlemeleriyle „gerçeğin inadını“ dile getirdi... Dep-Hadep-Hep-Behap... Mnp-Msp-Rp-Fp gibi „devamlılıklara“ dikkat çekti. Okuldaki devamlılık-devamsızlık meselesi ile ilişkisini tartıştı. „Devamlılık“ kelimesine tutundu. Umut verdi. „İt ürür kervan yürür“ demek istedi; „bu da gelir bu da geçer“ de demek istemiş olabilir. Uzun lafın kısıası kül yutmadı, olanı-biteni anladı; yine şaşırmadı; haklı çıktı...

Prof. Yalçın Küçük de şaşırmayanlardan... O da anlamış görünüyor. Halbuki **şaşırabilmeyenin** en azından sevincini biliyordu; yazmıştı. Şimdi anlamış... **Doğu'nun Aydınlik**'ında „zamanlıdır“ özel vurgusu ile MİT-Genelkurmay çatışmasına laf yetiştiriyor. Söylediğine göre „uçurumun kıyısından“ dönünce Paris-Edirne-Haymana hattından geçip hiç şaşırmadan Aydınlik'ta **nefes** alabiliyor. Yine söylediğine göre „Tikenme tehlikesi“ atlatmış; tek başına değil, „bu ülkenin bazı asker ve sivil aydınları“ olarak...Ama atlatmış, „Sakin olun... Her şey kontrol altında. Anladım.“ diyor²⁰. Şaşırmıyor. Zaten hep **biz** şaşıyoruz.

***

„Terör olgusunun bütün biçimleriyle tam olarak araştırılmasına karşı oluşan direnç de terörün bilinçaltındaki belirtilerinden biridir.“

Leo Löwenthal²¹

Şimdi desem ki **Mustafa Kemal Kürtçe** bilseydi; konuşsaydı. Bu fantazinin elektrigine biz şaşıyoruz. **Nazım** iki

satır da **Zazaca** yazmış olsaydı desem biz şaşıyoruz... Yalnız başımıza. **Allah bana bir dil vermiş konuşmam için, bunlar diyor ki yasak** desem biz şaşıyoruz. „Unut onu“ diyor... „Yasak. Bizim dil daha güzel. Bu dilde istediğin gibi özgür olabilirsin, eğitim dilidir, uç uçabildiğin kadar...“ Biz de uçuyoruz... Uçuyoruz. Ama hep mahpushanelerine bir de dağlarına konabiliyoruz... Tık nefes... Konamayıp göç edenlerimiz de var.

„Öyle olmaz“ diyor sonra... „Dünya meclisine girdiğinde sana bir kılık-kıyafet lazım... O ne öyle, kürt-mürt, kart-kurt... Sonra zaza-zuza, lazut, nohut, çerkez tavuğu, kürt böreği... Yok öyle, burası Türkiye... Türkiye Türklerindir... Hepimiz Türküz... Ondan sonra haddini bil, kardeşiz. Vatamın, milletin bölünmez bütünlüğü...Uuuuu...“

Biz yine de uçuyoruz... **Tamam**, demiş gibi yani... **Oldu; unuttum gitti. Bak, ne güzel konuşuyorum senin dilinde; yazıyorum.**

Unut onu, diyor yine... **Tarihten ders çıkar, husumet değil...** Biz şaşıyoruz... Şaşkınlığımızı paylaşmak için çevremize bakıyoruz; bu duruma da şaşıyoruz...

B.s.o., **I. Medya ve Meydan Muharebesi**'nin yukarıda özetle tanıttığımız kahramanları dışında olayın diğer tarafını da „**mağdurlar hanesi**“ oluşturuyor; ve bu hanenin önemli iki temsilcisini de **dillerimiz**... Bu muharebede 75 yıllık „**milli dilimiz**“ Türkçe karşılıklı bir yazı ve ses bombardımanına malzeme edilerek önemli bir yara alırken „**eğitim dili olamaz**“ tarihsel hükmüyle ölüm cezasına mahkum edilen **Kürtçe**, **Türkiye Türklerindir** gazetesinde „**Kurmanci nez-anî**“²² cümlesiyle yer almıştır. Böylece politik bir söylemin kirlenmişliğiyle de olsa kendine iki kelimelik bir yer açarak önemli bir başarıyı kendi hanesine yazmıştır; kart-kurt yetmemiştir. Ayrıca bu „**Kurmanci nez-anî**“ haberinden sonraki ilk haftalık raporundan öğrendiğimize göre „**Türk basınında ilk kez**“ olan bu olayın „**tarihsel omuru**“ da bu büyük gazetenin olmuştur. Zaten „**yok benindir**“ diyen de çıkmamıştır.

Buna rağmen **kurdîş medyatörleri** ise „**anladıkları dilden konuşacağız**“²³ ısrarı ile sidik yarışını hızlandırırken bu telaşa kendi dillerini unutmuşlardır. Böylece Kürtçe'nin bir eğitim dili olmadığı zulmüne daha sağlam bir zemin yaratırken hayat içinde ona „**folklorik bir unsur**“ muamelesini reva görmüşlerdir. Med TV'de de Apo'nun Türk bayrağı önündeki görüntüleri yayınlanıp psikolojik çözümlemelerde bulunulmuştur; **Kürt psikologlar** tarafından. Böylece **Türk psikologlarına** da cevap verilmiş oluyor(!) Seyircilerin tepkisiyle olay farkediliyor. Ayrıca Siirt'teki asimilasyon faaliyetlerinden şikayetçi **Özgür Politika** yurtdışında bu haberini Türkçe veriyor; olayın anlaşılmasını bekliyor; özgür politika istiyor.

***

„Yılmaz diyor, tüm Türkler sokağa çıksın, protesto etsin. Kürtler hakları için sokaklara dökülüyor, fakat Türkler ne için sokağa çıksın?“

Apo'nun Kızkardeşi²⁴

„Unut onu“ diyor yine, „**tarihten ders çıkar husumet değil**“. Biz şaşıyoruz. Ama yine de uçuyoruz... Anlat anlat bitmez ki. Şarkı da söyledik, şiir de yazdık, masal da anlattık... Çeviriler bile yaptık; kendi dilimizden. Uçuyoruz, ama bir de bakıyoruz ki „**öteki**“ dilde şarkı söylüyoruz... Birdenbire... Durupdururken... Unutamıyoruz.²⁵

- Ma ve xêr di Ap Hemed!

- Xêr ve selamet, cigera m'! Se kena bira, rında; maa to, piyê to se kenê?

- Bira, nine ke dest est ve koti, uza desinde kerdo husk. Ni vijêr ke çitur biyê, ewro ki heniê. Qe jü qom u millet ki lewê ninu de „rahat yüzü“ nêdiyo... Ya remê, şiyê, ya ki eve ters u tirs ho esto ve thalde... Ewro ki henio. Qe jü zon u zagoni ki binê bandıra ninu de eve weşiyê jil nêda. Thon da a het, kas kerd na het... Ninu zonê horê ki zorbazênî kerde. Hatan vijêri zonê ho Tırki ra sermayîyêne. Hora nêvatêne Tırk, vatêne „Osmanlı“.

Waxtê Osmanliyu de ki 600 serre zonê ho qesey nêkerdene; sermayîyêne. Horê kerdî vi tomete. Jüvini ra nêvatêne „Günaydın“, Aravki qesey kerdêne. Jüvini ra nêvatêne „Seni seviyorum“ Farski qesey kerdêne. 600 serre sair u filozofê ninu Aravki fikr kerdêne; eve Farski şiiri nusnêne. Mı ki kıtavanê **Yalçın Küçük** ra wend. Uyo na meselu sero delge delge kıtavu nusneno. „Aydın Üzerine Tezler“, „Türkiye Üzerine Tezler“, „Kürtler Üzerine Tezler“ namê kıtavanê deyê. Belkia pêro pia des u phonc kıtavê. Ni kıtavu de uyo na mesele sero sare dazeno. Eve wesiqau, eve nişani nusneno. Ez deyra musune ke Tırki zonê hora, zagonê hora sermayîyêne. İsmail Beşikçi ve roştberanê binu ki na mesela sero zaf kıtavi nusnê. Cokra wazenê ke ma ki zonê hora, zagonê hora, ma u piyê hora bisermaime.

Hawo hazar serro ke eve Aravki heqê horê dıay kenê... Roze de phonc rey jü zono ke qe nêzanenê, a zon de vengê heqî danê. Her roz phonc rey heqê horê jür kenê. Hona newe mavênê hode na mesela sero sare deznênê. Vanê „Biz neden dilimizde ibadet etmiyoruz.“²⁶ Hazar serru ra tepia hona pers kenê. Hama na mesela wortê inu de „tabu“ya. Qe kes na mesela sero heni qolay fikrê ho areze nêkeno. Uyo ke fikrê ho vano, o ki ho ve ho „Uyarıcı“²⁷ name keno. Heqê deyo. Ma ki şiyêne mektev, zorbazênî inu ser ma ki her roz jür kerdêne. Ma her roz vatêne „Türküm, doğuyum...“

Nika ma nêşkime vajime ki, *nara tepia Tırki qesey nêkeme*. No marê beno zulmo de bin; eke ma horê layiq vine-me. Jü zono ke ma endî kerdo „zonê ho“ i zoni horê tomete kerdene ki zulmo. Zulmê ninu ra ki qe jü ferqê ho çino. Ma na zoni vijêr nêmusayme. İ ke vijêr zonê hora sermayîyêne, ma vatêne „şu kanlı zalimin ettiği işler.“; i ke vijêr zonê hora sermayîyêne, ma vatêne „benim kâbem insandır“; i ke vijêr zonê hora sermayîyêne, ma vatêne „açılım kapılar şaha gidelim“; i ke vijêr zone hora sermayîyêne, ma fikrê huyo „pak u temiz“ ardêne ra zon. Ma qe jü zoni ki horê tomete nêkeme. Ma „tek dil“ nêwazeme. Ma vame „72 dil bizdedir“. Zonê inu de vame; uncia ki fam nêkenê.

Ez çitur vaji ke *nara tepia Tırki qesey nêkon* ? Ma, na zon de lawîki vati, şiiri nusnay, ho hode qesey kerd. Der u ciranê ma este, hevalê ma estê, alvazê ma estê ke, ma pia na zon de hal-xatirê jüvini pers keme. Weşiyê sero fikrê jüvini pers keme... Her jü dormê made dî-hirê dost u hevalê maê Tırki estê; na zon de Pir Sultan esto, Yunus Emre esto, Nazım esto, Yaşar Kemal esto, Melih Cevdet esto, Ahmed Arif esto, Cemal Süreyya esto, Yalçın Küçük esto, İsmail Beşikçi esto... Ez nêşkün na zoni horê tomete kerî.

Hama ez vanu ke, *nara tepia zonê hode ki qesey kon*; gegane ki wortê qese u çekuyanê zonê hode fetelin. Hatan nika ma lawîki vatêne, *nara tepia zonê hode nusneni-me ki*.

Va şêro, dî-hirê qese u çekuy ki zonê mîra gosanê hevalanê minê Tırku de bîmanê. Dî-hirê lawîki ki, ma pia zonê mîde vajime. Va şêro, zonê mîra ki jü „seda“ binê na asmenê khewey de horê ca bivêno. *Nara tepia zonê hode qesey kon, zonê hode ki nusnon.*

„Ayvo... Zulmo... Cinayeto...“

Hoşçakalın b.s.o. □

Dipnotlar:

¹ B.s.o., burada söz konusu olan „biz“ sizi de içeriyor. Ama ben has-bekkader bir başka dil daha biliyorum. Bu durumun göz önünde bulundurulmasını önemle rica ediyorum.

² Hürriyet 1998

³ Hürriyet 1998

⁴ Söz konusu çalka sürüleri devşirme akıncı güçlerin öncülüğünde uzun zamandır sokak talim ve terbiyesinden geçiriliyordu. Bu konuda 1990'lı yıllardan itibaren ilan edilen seferberlik gereği her vatandaş bulunduğu mahalde bu vatandaşlık görevini ifa ediyordu. Talim-terbiye yapıyor; hafızalar tazeleniyordu...

Zamanla her perdeden Uuuuu..... şeklinde çıkarılan sesler zaman ve mekân duygusunu şaşırmış bir yaygaracılığa dönüşmüştü. Beş vakit ezan sesiyle yarışır duruma gelmişti. Durupdururken sokaklar, medya pencereleri, meydanlar, cezaevleri, devlet daireleri, muhtarlıklar, işçi/işveren pencereleri... her yerde ... birdenbire Uuuuu sesleri... Trafik bile tepki verdi; kilometrelerce araç kuyrukları oluştu; köprü sallandı.

Psiko-analistler bu tuhaf durumu iyi değerlendirmelidir. Gündüsel tepkiler uygun zaman ve uygun mekân beklemiyor.. Otobanlarda, kavşaklarda, köprüaltılarında... Birdenbire... Durupdururken.

⁵ 10 Kasım 1998'ten itibaren yayınlanan Özgür Politika sayıları.

⁶ Sabah 1998

⁷ Hürriyet, 1998

Söz konusu yazıda, bir önceki paragrafa da „içe dönmek“ bir uyarıyla şöyle yazıyor sayın yazar: „Bu konuda içe dönmek bir kaç ıyarıda bulunmak istiyorum: Yapılan bazı gösterilerde İtalyan bayraklarını yakıldığını görüyoruz. Bu ilkel yöntemlere kinse başvurmamız. Bunlar bizi dış dünyada küçük düşürür, ritüellerini daha da aleyhimize çevirir. Bir şeyi protesto edeceksek *adam gibi, efendice* edelim.“

Yazının uyarısı yerindedir. Ben de gördüm... Televizyonda izledim. Ankara'daki bir gösteride kalabalığın ortasında çekştirilen İtalyan bayrağını kapmak için arkalarından biri ırsıla saldırmıyordu; ırkdaşlarını ezerek. Kameraya da baktı. Bayrağı aracıkla linç ettiler; parçalarını toplayıp yaktılar; sonra da yanan parçalar üzerinde tepindiler. Gündüsel tepkiler, „dış

dünya“ da bilmiyor... *İlkeldir...* Bir *adam gibi*'nin yapacağı iş değildir... Bir *adam*'ın yapacağı iş hiç değildir... *Efendice* de değildir.

⁸ Hürriyet, 1998.

⁹ Hürriyet 1999.

¹⁰ Hürriyet 1996

¹¹ Hürriyet 1998.

¹² Hürriyet 1998.

¹³ Hürriyet 1998.

¹⁴ Yeni Evrensel 1999

¹⁵ Hürriyet 1998

¹⁶ B.s.o., bu „*Viyana Öneri*“ vurgusu ilginçtir. Türklük hafızasındaki yeri ve önemi bir araştırma konusudur. I. Medya ve Meydan Muharebesi de bir kez daha göstermiştir. Bu dönemde hemen hemen bütün köşe yazarları en az bir kez „*Viyana Öneri*“nden söz etmiştir... Ertuğrul Gazi „İstiklâl Marşı“nı „*kuartet*“ olarak Viyana'da dinlemiş ve mest olmuştur. „*Marşımız*“ın melodisindeki ihtişama ilk kez burada tanık olmuştur. Muhteşem Süleyman da Osmanlı ile Viyana'da barışmış, büyük vecizelerini buradan savurmuştur. Ertuğrul Gazi'nin verdiği „*özel bilgilere*“ göre Avusturya Devlet Başkanı'nın İmparatorluk Sarayı'nda verdiği yemeğe katılıp yemek servislerinin de İmparatorluk armalı çatal-bıçak

takımlarıyla yapıldığını görünce Osmanlı İmparatorluğu ile barışmaya ikna olmuştur. Viyana'da... „*Viyana Öneri*“ derinliğiyle ürpermiştir. „*Tarihten ders çıkarmak gerek, husumet değil*“ vecizesini de buradan savurmuştur. „*Türkçe'nin pir*“ addedilen Prof. Tahsin Yücel'in ilgisine sunuyorum. „Kadir-kıymet“ (Aydınlık 1999) hatırlatmalarından fırsat bulursa bu ve buna benzer „*söylemlerin*“ derinliğini de bize anlatmasını rica ediyorum. Kafamız karışıyor.

¹⁷ Taner Akçam, „Siyasi kültürümüzde zulüm ve işkence“,

¹⁸ Radikal 1999

¹⁹ Radikal 1999.

²⁰ Özgür Politika. 1998.

²¹ Taner Akçam, age

²² Hürriyet 1998

²³ Özgür Politika 1998-99.

²⁴ Özgür Politika 1998

²⁵ Bu „birdenbire“ durumumuzu da psiko-analistlerin dikkatine sunuyorum. Öyle oluyor... Birdenbire... Durupdururken... En olmadık yerde bile olabiliyor.

²⁶ Hürriyet 1997-1998, Y. Nuri Öztürk

²⁷ Hürriyet 1999, Y. Nuri Öztürk

YENİ BİR DÖNEM YENİ BİR DERSİM

U. Pulur
pulur@gmx.de

"Artık bizimle çalışmak istemiyorsun demek. Bitkinim, diyormuşsun, gücüm yok yürüyecek.

Çok yorgunum diyormuşsun, sıfırı tükettim, birşey beklemeyin artık benden Gene de bekliyoruz, ne olursa olsun. Yorgunsan, uyuyorsan, seni kimse uyandırmaz, kimse demez, kalk, yemeğin hazır! Hem, neden hazır etsinler yemeğini? Kalmadıysa yürüyecek gücün.

Zıbarır kalırsın orda, aramaz kimse seni. Kimse demez: Kalk devrim oldu, işler seni bekler!

Hem, sana ne devrimden? Sen öldün ya! İster suçlu kendin ol, ister başkası, toprakta çürüyecek değil misin nasıl olsa.

Çok savaştım diyormuşsun, dövüşemem artık.

Öyleyse dinle:

Savaşmazsan yok bil kendini, ister suçlu kendin ol, ister başkası, kendini yok bil.

(.....)

Ne umduydun peki?

Gel keyfim gel bir savaş mı?

Yanıldığın belli;

Durum senin bildiğin gibi de değil, durum çok daha da kötü.

Harcamazsak gücümüzün üstünde bir çaba, hapyı yutacağız.

Göremezsek gerekenden daha çok iş, silinip gideceğiz.

Dört gözle bekler düşmanlarımız, bekler yelkenler indirilsin.

(.....)

Bertolt Brecht

Yukarıdaki satırları her okuduğumda, Dersim'in durumu geliyor aklıma. Yorgun, umutları kırılmış; hüznü ve bitkin! Bazen kendisiyle sohbet ediyorum. Dertleşiyoruz. Ve ben onu anlıyorum. Şikayetlerine hak veriyorum. Duygularına ortak oluyorum. Bazen de kendime dönüyorum ve soruyorum: bu duruma neden ve niçin gelindi? Kalbinin uzak bir yerinden kaç kişi hissedebiliyor bu durumu? Yoksa umutsuzluk histerisine mi kapıldım?

Reel durum karşısında gerçekçi olmak; sorgulama cesaretine sahip olmak, sanırım bu sorulara cevap vermek için ön koşuldur. Ayrıca eleştirilerimizi, Dersim'i

yeniden yaratmak için yaptığımızı, yemin billaha gerek duymadan açık ve cesaretle „dostlarımıza“ anlatmalıyız. Dersim'i bu vahim duruma getiren sonuçlarda, kim ne kadar sorumlu ise bir parça kendisini sorgulaması gerekiyor. Bütün derdimiz Dersim'in içinde bulunduğu „umutsuzluğu“ kırmaktır. Dersim'in yalnız olmadığını, onun yanında olduğumuzu yüksek sesle anlatmaktır. Hem bunun, geçmişte söylenenlere benzemez bir sahiplenme olduğunu; Dersimli yurtseverliği bilince çıkardığımızı ilan ederek...

Artık beynimizle, kalbimizle, yaptıklarımızla Dersim'in yanında olduğumuzu; kısacası bir Dersimli olarak kendimizi yaşamamız gerektiğine inanarak yola çıkıyoruz. Tarihin bir döneminde kopan zincirin halkalarını yeniden bağlayarak geçmişe uzanan bir yolculuğa çıkıyoruz. Bu kervanda bütün Dersimli Aydınlar, Devrimci ve Demokratlar; Kızılbaş Aleviler, Pir, Mürşit ve Rayberler yer almalıydılar. Dersim'e sahip çıkmak; onu yaşatmak; bir bütün olarak onun diline, kültürüne, tarihine ve inancına sahip çıkmak anlamına geldiğini bilince çıkararak bu kervan yol alacaktır. Sorun, geçmişteki gibi duygulara hitap ederek, bir nevi, mal bulmuş mağrur misali „devrimci hammadde deposu“ na girip, alabileceğini alıp götüren kapkaççılara benzemeden yol alabilmektir.

Dersim konusunda bir çok sorumsuzluğun yapıldığını; „hammaddelerin“ çar çur edildiğini söylemek haksızlık olmasa gerek. Eleştiriyi kendimizden, Dersimliler olarak geçmişte yaptığımız hatalardan başlatmak esas olmalıdır. Dersim'e sahip çıktığımızı onu koruduğumuzu, kuru-sıkı bağırarak söylemenin ne kadar gerçekçi olduğu tartışılmalıdır. Kim nasıl ve ne zaman Dersime sahip çıktığını söyleyerek, katılabilir bu tartışmaya. Üstelik böyle si bir tartışma gereklidir de.

Dersime sahip çıkmak, onu kendi istediğimiz gibi yorumlamak, kendi çıkarlarımız için yontmak olmamalıdır. Dersime sahip çıkmak, onun gerçekliğine sahip çıkmak; bu gerçekliği teslim etmektir.

Türkiye toplumunda dar anlamda mutlak bir sahiplenme duygusu egemendir. Bu duygu, başkalarını mutlak kendinden sayan, kendisine benzemeyeni düşman gören bir davranışla açığa çıkmaktadır. Yıllardır Kürtleri, Türklerle aynı gören mantık sahipleri acaba sorunun kökeninden haberdar değil miydiler? Kuşkusuz hayır. Bu davranışın kökeninde, demokrasiden uzak, farklılıkları reddeden bir mantık yatmaktadır. Ve maalesef, Dersime sahip çıktığını söyleyen bir çok kişi, gurup ve çevre içinde aynı mantık geçerlidir.

Farklılıkları tanıyan, onları kabul eden, varlığına değer veren bir gelenekten yoksunuz aslında. Böyle olun-

ca da herkes, herkesi kendinden sayar. Bu yönde ısrar edince, sonuçta, farklı kimliklerin varlığı da reddedilmi^o olur. Burada tekçi, totaliter-baskıcı bir duruş söz konusudur. Her şeyden önce bu tip mantık kökünden sorgulanmalıdır. Farklılıkları bir zenginlik olarak görmek gereklidir. Kuşkusuz bunu söylemek de yetmiyor. Farklılıkların yanyana yaşayacağı bir sistem ve yaşam olanağını da yaratmak gerekiyor. „Şartlar“ ve „var olan durum“ bahanesiyle farklılıkların göz ardı edilmesine müsaade edilmemelidir. Hiç bir şart altında farklı düşünceleri, farklı kimlikleri yok saymak için yapılan bahanelere pirim verilmemeli. Bizden olmayana, bizim gibi düşünmeyi düşman görmek gibi bir yanlışlığa ve seviyesizliğe düşmemeliyiz.

Teorik söylemde bunu her kesimden insanın kabul ettiği genel olarak söylenebilir. Fakat iş somut belirlenmelere gelindiğinde, bu söylemlerin hileli olduğu; söylenenlere sadık kalınmadığı görülüyor. Azınlıkların varlığı kabul edildiği halde, açıkça meclis tutanaklarında bunların „asimilasyon“a tabi tutulmalarını; „Türkleştirilmelerini“, sürgün edilmelerini okumak, düzenin azınlıklar politikasını tüm çıplaklığıyla açığa çıkarıyor mu? Bunun demokrasiyen, ilericiyle bir yakınlığı yoktur. Oysa azınlıklardan bahsediliyorsa; farklı dillerin, farklı yaşam biçimlerinin ve kültürlerin varlığını da kabul etmek gerekir. Bu kabulleniş durumu da yetmez. Daha ötesinde bu farklılıkların kendilerini yasal güvencede hissetmeleri de gerekir. Yani azınlık kimliklere, devletin yasal güvencesi altında kendilerine yerel ve kültürel özerklikleri de dahil, tüm hakları verilmelidir. Farklılıkların zenginlik olduğu belirlenmesi, hayatın pratiği içinde kendisini gösteremezse ne anlamı olabilirki...

Fakat Türkiye’de durum ne yazık ki böyle değildir. Türkiye’deki egemen ideoloji tekçiliği amaç edinmiştir. Azınlık (egemen olmayan) kimlikler ya yok sayılmış, ya da açıkça zor kullanılarak asimilasyona tabi tutulmuşlardır. Bu resmi ideolojinin, sözde devletten bağımsız „sol“, „ilerici-devrimci“ örgütler üzerinde de ciddi bir etki bıraktığı söylenebilir. Bu güne kadar hiç bir parti ve örgüt, Türkiye’deki azınlıkların varlığından bahsederken, farklılıkları yeterince tahlil etmenin önemini ve gerekliliğini bilince çıkaramamıştır. Resmi „tek dil“ „tek ulus“ ideolojisine karşı ciddi demokratik bir muhalefet geliştiren bir „sol“ örgüt var mıdır bilemiyorum. Aynı sorgulama, düzenin dinsel kimlikler konusundaki ayrımcılığına karşı da yapılamamıştır. Alevi inancını ve kimliğini yasaklar, Sunni islama her tür desteği veren, Diyanet İşleri Başkanlığını yaşatan bir „laikliğin“ gerçek anlamda sorgulamasını kim yaptı? Kimler böylesi bir „laikliği“, azınlık dinsel kimliklerin de var olduğu gerçeği ile ele alıp muhalif olabildi? Var olan parti ve örgütlerin programında bir tekleşmenin amaçlandığı görülüyor. Hatta kimileri, farklılıkları „ulusallaşmanın önünde engel“ görüyor. Kürt örgütlerinin durumunda da değişen bir şey yok. Kürt diyalektlerinin (lehçelerinin) kendilerini özgürce ifade etmeleri yanlış bulunup, tersine „tek dil“ yaratmanın „gerekliliğinden“ bahsediliyor. Kuşkusuz bu, Kürtlerin kendi sorunudur. Fakat Zazacanın (Kırmancki-Dımili) bu „tek dil“ hevesine kurban edilmesi karşısında, bu dili konuşanların susması veya boyun eğmesi beklenemez. Zira aralarında ki onca ayrılığa rağmen Zazaca da Kürt diyalektleri içeri-

sinde sayılıyor ve Kurmanci lehçesi bugünden açıkça „resmi dil“ ilan ediliyor! Aslında lehçe teorisinin biraz da, Zazaca’yı asimile etmenin bir ön adımı olarak ortaya atıldığını(en azından bugünden bu mekanizmanın işlemeye başladığını) söylemek, bir ön yargı olarak görülmemelidir. İddia edilen lehçe teorilerin, hiç bir zaman bilimsel verilerle kanıtlanmadığını; sonuçların zorlama ve misyoner mantık çerçevesinde kaldığını artık görmek gerekir.

Son dönemlerde yapılan bir çok bilimsel araştırmada Zazaca’nın Kürtçeden ayrı; kendi başına bir dil olduğu ileri sürülmesine rağmen, „resmi tek dil“ meraklıları ya bunu görmemezlikten geliyor ya da sorunu bilimsel olmayan iddialarla ve yanı sıra tehditlerle halletme yoluna baş vuruyorlar. Bu araştırmaların doğruluğu veya yanlışlığı en azından tartışmaya açıktır. Bu görüşleri, farklı düşünceler olarak kabul edip yaklaşmak ve üzerinde fikir bazında dostça; demokratik ve bilimsel bir tartışma yapmak gerekir. Madem ki düşünce özgürlüğünden bahsediliyor ve buna değer veriliyor, öyle ya başka türlü ne yapılabilirki...

Kaldık, söz konusu bilimsel araştırmaları yapanlar bugün özellikle de Kürt çevreleri tarafından sürekli (haklı olarak) referanslara konu olmaktadır. Örneğin Minorsky, . Martin Van Bruinessen, Oscar Mann ve diğerleri... Gerçekten de Minorsky eski İran coğrafyası ve Orta Doğu araştırmaları ile ciddi eserler vermiştir. Ama aynı zamanda Minorsky Zazaları da Kürtlerden ayrı bir kavim olarak görmüştür. Bu konuda Kürt çevreleri tam bir suskunluk içindedir. Tek kelime bahsettikleri yok. Hollandalı tarihçi Martin Van Bruinessen, Kürtler üzerine araştırmalarıyla tanınan bir şahsiyettir. Kürt çevrelerinin bir çok eserinde sık sık rastlıyoruz bu tarih bilimcisine. Ama nedense Martin Van Bruinessen’in Zazaca’yı Kürtçenin bir lehçesi görmediğini; hatta tersini iddia edenlere milliyetçi (nasyonalist) dediğinden kimse bahsetmiyor. Oscar Mann, Alman Dilbilim Akademisinin bir araştırmacısı olara 1900 yılında Siverekte iki yıl kalarak yaptığı araştırma sonuçlarını Kürt çevreleri nedense görmemezlikten geliyor. Oysa iki yıllık araştırmaları sonucunda O. Mann, görüşünü değiştirerek Zazaca’nın iddia edildiği gibi Kürtçe’nin bir lehçesi olmadığı sonucuna varır. Kürt dili üzerine sanırım en ciddi duran bir dil bilimcisi olarak Oscar Mann’ın adından sıkça bahsedilmesine rağmen, onun bu konudaki düşüncesi görmemezlikten gelinebilir mi? Ya Kürt şairi ve yazarı Cigerxwin’e ne demeli? Adından övgüyle bahsedilen bu şairin, „Zazaca’nın Kürtçe’nin bir lehçesi olmadığı“ fikrinde olduğunu, söyleyen bir Kürt „Bilim adamı“ var mı?

Demek ki bağırarak çağırarak işi kotarmaya çalışmanın mümkünatı yok. Gerçekler inatçıdır ve küllenemezler. Bilim adına çalıştığını söyleyen kim olursa olsun, gerçekleri, yazılanları, söylenenleri duymamazlıktan ve görmemezlikten gelemes. Bilim adamı bunları saklayamaz. Şayet aynı şeyleri düşünmese bile, en azından bahsettiği şahsiyetin kendisi gibi düşünmediği konularda da halkını aydınlatması gerek. Ama ne yazık ki, bizim coğrafyamızdaki bilim adamları, çoğu kez katılmadıkları görüşler hakkında suskun kalmaktadırlar! Ya da bir bilim çalışanına yakışmayan bir pişkinlik örneğini ser-

gilemektedirler!

Her Dersimli, kendi yaşlılarının kendilerine „Kırmanc“, kendi dillerine „Kırmanci“ dediğini iyi bilir. Dersimliler bununla kendilerini ve dillerini, Kürtlerden ve Kürtçeden ayrı gördüklerini teslim etmek gerekir. Bu durumu Dersimlilerde, kendi yerel dilleriyle kendilerini ifade ederken net olarak görebiliyoruz. Zira Kürtçe'den bahsettiklerinde ya „Kırdaşki“, „Here-were“ ya da „jianê Khurru“ dediklerini de keza bilmeyen yoktur. Bu ifadelerin hiç mi bir anlamı yok? Zaza ve Kürt adlandırmaları bile bir ayrımı ifade eder. O halde en azından bu ifadelerin arka planını, derinliğine birazcık da olsa araştırmak gerekmez mi? Bahanelere meydan vermeden, halkımızın kendisini bu biçimde adlandırdığını gözlerden uzak tutmamalıyız.

Yalnızca Zazaca (Kırmanci) konuşan yaşlı erkek ya da kadın bir Dersimliye, Türkçe de, Kürtçe de yabancı dillerdir. Bunların her ikisini de anlayamaz o Dersimli kişi. Şimdi bu Dersimli bayan veya erkek cahilliklerinden mi anlamıyor bu dilleri? Her halde değil. Bir Türk'ün veya Kürt'ün İngilizce'yi anlamaması gayet normaldir. Çünkü İngilizce, bu kişiler için ayrı ve yabancı bir dildir. Bu sonuçtan hareketle; İngilizce, Türkçe ve Kürtçe ayrı ayrı dillerdir belirlemesini yapmak doğrudur, bilimseldir. Fakat nedense söz konusu dil Zazaca (Kırmanci) olunca, işler temelinden değişiyor. Bilimsellik rafa kaldırılıyor. Türkler bu dil (Zazaca) bozulmuş Türkçe'nin kendisidir diyor. Kürtler (daha doğrusu Kürt parti sözcüleri, çünkü Kürt halkı da Zazacanın hakkını kendi dilleriyle konuştuklarında veriyor) ise hayır bu dil Kürtçenin lehçesidir diyor. Her iki dili konuşanlar için de anlaşılmasa da bu Zaza dili, nedense ayrı bir dil olarak kabul görmüyor ve her iki taraf kendisine çekiyor.

Dil bilim (linguistik) alanda diller arasında anlaşım, anlaşmama ölçütü temel bir kıstasdır. Diller arasında bazı benzerliklerin olması; ortak bazı kelimelerin bulunması, gerçeği değiştirmez. Esas olan, insanlar arasında bir anlaşma aracı olarak dilin, bu fonksiyonunu yerine getirip getirmediğidir. Şayet iki insan arasında dil bir anlaşma fonksiyonunu görmüyorsa, bu, bu kişilerin aynı ya da ortak dili konuşmadıkları anlamına gelir. Bu duruma rağmen, her iki kişinin de konuştuğu dile aynı ya da ortak dildir demenin anlaşılır, bilimsel yanı yoktur. Burada bir zorlama ve aslında bir yok sayma söz konusudur.

Zazaca ile Türkçe ve Kürtçe arasında da bu ilişki ve çelişki söz konusudur. İrani diller ailesinden olma özelliği nedeniyle Zazaca ve Kürtçe arasında bazı ortak kelimelere rastlamak gayet normaldir. Bu yakınlık, aynı kökenden gelme bütün diğer diller içinde böyledir. Almanca ile İngilizce, İtalyanca ile İspanyolca arasında bir çok ortak kelimenin veya yakınlığın olması bunların ayrı diller olduğu gerçeğini değiştirmez. İşin enterasan yanı İtalyanca konuşan birini İspanyol bir kadın veya erkek anlamaktadır. Ya da tersi durumda İtalyan, İspanyolu anlayabilmektedir. Fakat buna rağmen dünyada her iki dil ayrı diller olarak kabul görüyor. Kimse bir diğerini, kendilerinin lehçesi görmüyor. Oysa Kürtçe (Khurmanci) konuşan birini bir Zaza (Kırmanc) her nedense anlamamaktadır. Pratikte bu dilleri konuşanların birbirini anlaması mümkün değildir. O halde bunlar ayrı iki dildir belir-

lemesi, neden bir çoklarımızı rahatsız ediyor? Bunun başına nedenleri olsa gerek!...

Başlıcaları için normal karşıladığımız bir durumu çifte standart kullanarak, benzer durumda olan Dersimliye anormal görmemek gerekir. Kuşkusuz ideolojilere mahkum olanların ve bilimsel kaygıları olmayanların böyle davranması beklenen bir şeydir. Fakat mikroskopi ele alıp bu adlandırmalarda „bölücülük“ aramak, vakit kaybetmekten öte, kimseye bir yarar getirmez. Dostluk, kardeşlik ve barış tesis edilmeye çalışılıyorsa, gerçek durum teoriye de yansıtılmalıdır.

Dersimliler, „Kırmanci“ „Kırdaşki“, „Here-were“, „Kırmanc“, „Khurr“ vb. tanımları bilerek ve bir şeyleri ifade etmek için kullanıyorlar. Bu kavramlar açık ve net sınırları ifade ediyor. Ne var ki, asimile olup kimliklesizleştirilen son Dersim nesli, bütün bunlara burun büktü. Anlamamazlıktan geldi. Anne-babalarını cahil görerek umarsamaz bir davranış içine girdi! Ve sonuçta kendisine yabancılaştı. Böyle bir davranış biçiminin psikolojik ve sosyolojik arka planını sorgulamak, sanırım gerekli olduğu kadar zorunludur da.

Aslında belirlemeleri yaparken, ana ekseninde halkı temel alarak; o halkın kendisini belirlerken kullandığı temel kavramları ve ifadeleri baz almak gerekiyor. Bunun tersini yapmak, bir halkın yerine kendisini geçiren, o halkın kimliğini yok sayan milliyetçi bir davranış olur. Bir halk kendisini bir biçimde adlandırırken, birilerinin bu farklılıkları kalkıp yok sayması veya söylenenleri görmezlikten gelmesi tavrı, bilimsel bir tavır değildir. Böyle davranıldığı müddetçe, kimlikler hakkındaki tartışmalarda, devlet politikasına yakın bir hatta olmadığını kim nasıl iddia edebilir?..

İşte ben, girişe aldığım Brecht'in şiirini okurken Dersimin durumunu; yapılanlar karşısındaki hüznünü böyle anlıyorum. Hatta Dersimin, bugüne kadar yapılan çalışmaların yetersizliği ve üzüntüsü içinde olduğunu duyar gibi oluyorum. Kendi enerjisinin çar-çur edildiğinin hüznünü okuyorum. Yalnız kaldığını, hayallerinin ve beklentilerinin karşılıksız bırakıldığını; Dersimlilerin, kendisine yönelik herhangi bir yatırım (maddi-manevi) yapamadıklarını ve bu nedenle tükenişe gittiğini yüreğimin derinliğine bağırarak iletildiğini hissediyorum. Şikayetinden, kendisine bindirilen yükün altından kalkamayacağını anlıyorum. Munzurun yüksek yamaçlarına çarparak yankılanıp kulaklarımızın içini dolduran sesinde yorulduğunu, bitkin düştüğünü, hatta yalnız kaldığını işitiyorum!..

Şimdi, devletin asimilasyon politikası sonucu kimliğinden uzaklaşmış, kendisine yabancılaşmış; dilini unutmuş Dersim aydını kendisini arıyor ve kendisini yeniden yaratıyor. Kendisi ile tarihsel geçmişi arasındaki köprüleri yeniden kuruyor. Diline, kültürüne, inancına, tarihine sahip çıkıyor. Bundan doğal ne olabilir ki... Şimdi Dersim yeni bir döneme giriyor. Dersim yeniden yaratılıyor. Ve Dersimin yerlileri geleceğine koşuyor...

HER VAS KOKÊ XO SER ROWENO!

Dersim İnanıcı'nda YILAN VE TARİKAT DEĞNEĞİ*

Munzir Comerd

Museviler'in inancına göre, Tanrı bir gün Musa'ya görünüp onu İsrailoğulları'na göndermek istediğini söyler.

"Fakat Musa cevap verip dedi, ama onlar bana inanmayacaklar ve sözümü dinlemeyecekler. Çünkü, Rab sana görünmedi, diyecekler. Rab ona, bu senin elindeki nedir, dedi? O da dedi ki, değnek. Dedi, onu yere at. Ve onu yere atınca, değnek yılan oldu ve Musa ondan kaçtı. Rab Musa'ya dedi, elini uzat kuyruğundan tut onun. O, elini uzatıp kuyruğundan tutu onu ve yine elinde değnek oldu o. Ta ki atalarının Rabbi, İbrahim'in Rabbi, İshak'ın Rabbi ve Yakub'un Rabbi sana göründüğüne inansınlar."

Okuduğunuz bu cümleleri Tevrat'tan alırdık sevgili okurlar. Bilindiği gibi Hz. Musa da tanrının değneğine (asasına) verdiği güç ve kudretle bazen onu Firavun'un önünde yere atarak yılanı döndürür, bazen onu sulara vurarak zehirler, bazen de yerlere vurarak Mısır'ı sineklere, hastalıklara boğar. Amacı kendi kavimini Mısır'dan çıkarabilmek için Firavun'u dize getirmektir.

Biliyorum, şimdi çoğunuzun aklından Dersim'in dağlarında elinde değneği yılan oluveren onlarca bava'nın (dede'nin) adı geçiyordur. Üstelik Dersim'in bava'ları değnekleriyle, halkın çıkarlarını korumak adına başka halkları topluca cezalandırmamışlar. Zaten Dersim İnanıcı'nda böyle bir anlayışa yer yoktur. Dualarında "Ya Heq/ Xızırı tı sala tern u husk têwerte de mevêsnê!" (Ya Hak/ Hızır sen yaş ile kuruyu birlikte yakmayasın!) diyen Dersimliler değil mi.. Öyleyse bu değnekler ne işe yarıyor?

İşte bu soruya cevap bulmaya çalışacağız. Yani bu yazıda Dersim İnanıcı'nda yılan ve tarikat değneği üzerinde duracağız.

Yılan, tektanrılı dinlerin onu yok etme çabalarına rağmen, günümüzde hâlâ daha bir çok halkın inancında kendini hissettiriyor. Hatta kimi çoktanrılı inançlara sahip halklar, yılanı tanrı mertebesine bile oturturlar. Asya'da özellikle Hindistan'da, Afrika'da ve ta Amerika'da kimi halklarda çok açıktır bu.

İnsanlığın ortak kültür hazinesi olarak kabul edilen kimi tarihi eserlere, bu inancını yansıtmış bizden asırlarca önce gelip geçenler. İnsan, Kuzey Afrika'daki Mısır piramitlerine, ya da Amerika'daki Maya piramitlerine bakınca bunu hemen fark edebiliyor. Anadolu'da da insanlığın en eski yerleşim yeri olarak kabul edilen Urfa'ya yakın Nevali Cori'de, arkeologlar, mabet olarak kullanılan bir odada, önünde ibadet edilen, arkasından tepesine doğru bir yılan kabartması olan bir insan kafası heykelini bulmaları hayret vericiydi doğrusu.²

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere, halkların inancındaki yılanla çok derin bir zamanda ve çok geniş bir mekânda rahatlıkla karşılaşabiliyoruz. Yani sadece Dersimlilere özgü değil bu. Ama her halk da olduğu gibi Dersimlilerin de kendine özgü renkleri ve farkı var elbette. Dersim İnanıcı'nda yılan ve tarikat değneğine bunun nasıl yansı-

dığını, şimdi, derlediğimiz folklorik ürünlerden örneklerle açıklamaya çalışalım.

Yazının akışından da anlaşılacağı gibi burada ele alacağımız konuyu iki bölümde toplayacağız. Birincisinde tarikat değneğine yansıyan yönüyle Dersim İnanıcı'nda yılan ve ikincisinde de tarikat değneğinin dışında kalan yönleriyle Dersim İnanıcı'da yılanıdır.

I-TARİKAT DEĞNEĞİ VE YILAN

Söz değnekten açıldı mı Dersim İnanıcı'nda ilk aklı gelen Hızır'ın değneğidir kuşkusuz. Yoksullara sahip çıkmayanlara, yaşlılara sahip çıkmayanlara karşı kullanıyor değneğini Hızır. Ya da çığda kalanların imdadına yetişerek değneğiyle bir vuruşta kurtarıyor onları. Yani Musa'nın tanrısının tam tersidir Dersimlinin tanrısı, ve gerçeği sorarsanız değneği de öyle. Yani haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ve yaş ile kuruyu bir tutmayan bir inanç.

İşte Dersimliler Hızır'ın bu adaletli değneği adına "Çüyê Heqi/ Xızırı bo!" (Hak'kın/ Hızır'ın değneğine and olsun!) diye and içerler. Ya da "Mı torê çüyê Heqi/ Xızırı no ro ke.." (Sana indirdiğim şu Hak'kın/ Hızır'ın değneği adına..) diyerek birilerini olumsuz bir durumdan alıkoymaya çalışırlar.

Tam da bu noktada, yani Hızır'ın değneğini düşündüren aklıma ünlü bir ozan geliyor, ünlü mü ünlü bir destan...

"Buyruğunda bir yığın halk var,
değneği, yasaları verdi Zeus senin eline
yönetsin, çekip çevirsin diye halkı.
(...)

Bak sana diyeyim, ant içeyim bu değnek üzerine ki,
dağlarda gövdesinden kesildi alındı bu değnek,
üstünde bundan böyle ne bir dal, ne bir yaprak bitecek,
ne de bir tek çiçek açacak bundan böyle;
bir bıçak aldı götürdü yaprağını, kabuğunu.
Şimdiyse, Zeus adına hak koruyanlar,
Akhaoğulları taşırlar ellerinde onu.
İşte bir büyük ant sana bu değnek üzerine..."³

Okuduğumuz bu dizelerdeki yabancı isimler olmasa, Dersimlilerin tarikat değnekleriyle ilgili anlattıkları söylencelerden biri olduğuna aldanabilirdi insan. Ama Homeros yazıyor bu mısraları... Hani şu ozanların piri bundan ikibin beşyüz yıl önce ünlü destanı İlyada'da. Sanırsınız ki Dersimlilere şu hatırlatmalarda bulunuyor Homeros: Biz de Zeus'un değneğinin kutsallığına inanırdık... Onu elden ele verir, onunla yönetirdik... Onunla hak korur, onunla yasaları uygularlardık... Onun üzerine ard içerdik, ey Dersimliler tıpkı sizin "Çüyê Heqi bo!" (Tanrı değneğine and olsun ki) dediğiniz gibi.

Homeros'la yüz yüze geliyoruz... Bu buluşmanın sevinciyle yüreğimiz coşuyor... Ama ayrılmak zorundayız. Ve onun, destanıyla ölümsüzleştirdiği Zeus'un kutsal değneğini tarihte bırakıp, yine Dersim'in gerçeklerine dönüyoruz.

* makaleye ilişkin görüntüler yazının orijinali olan bölümdedir (s. 59)

Tarikat değneği'nin Dersim dilindeki adı halk arasında çok yaygın olarak "Ewliya" (Evlıya) ya da "Jiare"dir (Ziyaret). Dinsel açıdan, çok az bir kesim tarafından olsa da "Tariq" (Tarık/ Tarikat Değneği'nin kısa söylenişi olmalı) adıyla tanınmaktadır. Bunlar, her ne kadar Dersimlilerin "Cemê Ca Vatene" dedikleri "Görgü Cemleri"nde kullanılıyorsa da, aslında halkın nazarında bunun üstünde çok daha geniş bir inanç alanına çekilmişlerdir.

Gerektiğinde yılan olabilen, esasında yılan olanlardan bir kısmının zaman zaman da don değiştirerek güvercin oldukları bilinen, bir hatada kendisinden kan akabilen, ya da yine bir hatada kaldığı evi terkedip gidebilen canlı ziyaretler olarak görülür. Hatta daha da ileriye giderek insanların kaderiyle oynayabilen, hastaları sağlayan tanrısal nitelikli varlıklardır onlar.

Cemlerde bava'nın söylediği Zazaca ilahiler eşliğinde kılıfından zar zor çıkarılır. Çıktığında yılan donundadır ve kendisini çıkaran bava'yı yerlere vurur, hatta bava'yı tutarak kapıdan götürüp bacadan getirir, bacadan götürüp kapıdan getirir. Binbir güçlük, yakarış ve yalvarışlarla, ilahilerle tekrar kılıfına konur. Kılıfları ya geyik postundan, ya da yeşil renkli bir kumaştan yapılmıştır.

Eğer bir yıl hiç görgü cemi olmaz da kılıfından çıkarılmazsa, Dersimlilerin "Newê Marti" dedikleri ve Hz. Ali'nin doğum günü olarak anılan martın dokuzunda kurbanlar keserek, lokmalar pişirerek kılıfından çıkarır yıkarlar. Bu suya ilaç gözüyle bakarlar. Kılıfa konan bu tarikat değneklerinin yeri eskiden ekseriyetle evlerin ortasında duran sütünlardı. Şimdi de duvarlara asmaktalar.

Bundan başka da perşembeden perşembeye akşamları önünde mumlar yakar, duruma göre büyük ya da küçük lokmalar dağıtırlar.

TARİKAT DEĞNEKLERİDEN BAZILARI

Tarikat değneğinin kaldığı ev inancılı, itikatlı bir evdir hiç kuşkusuz. Zaten böyle olmazsa olmaz. Yani tarikat değneği burayı terkeder. Sonra, kaldığı evi terkedip kayıplara karışan nice tarikat değneğinin öyküleri de anlatıp dururlar diller dillere, kuşaklar kuşaklara.

Tarikat değnekleri hangi evde iseler, görgü cemleri de o evde tutulur. Yani "Tariq" sabittir, cem tutmak için bir başka mekana götürülmez. Götürülmesi halinde onun buna razı olmayacağına ve kendisine istenilen değeri vermediklerine inanarak evlerini terkedeceklerine inanırlar. Bava Dewrê bir "Ewliya"nın adını anarak onun rızasız olarak götürüldüğünü ve bunun doğal bir sonucu olarak "onu götüren kişinin kızı, kardeşi ve yeğeni öldü. Kendisinden bir hayır görmedi... Çok insanı öldü..." diye bize aktarıyor.

Tarikat değneğinin bulunduğu ev her hangi bir ev olabiliyor. Yani bir ocağa bağlı bir bava, dede olması koşulu aranmıyor. Zaten bunların bir kısmını, hayattayken çıkardığı mucizelerle kutsallığını kanıtlamış kimi bava'lar ya da kimi derviş'ler çocuklarına bırakmışlardır ve bugün de o kuşaktan ailelerin elindedirler. Bunlardan bir kısmı da yine bu nitelikteki bava ve derviş'ler tarafından inancından, itikatından kuşku duyulmayan kimi talip'lerine verilmiştir, bugün de onlardır. Yine söz konusu kişiler tarafından rehber'lere verilenler de var ki hâlâ onlarda durmaktadır. Nereden ve kimden kendilerine verildiği bilmeyenlerin yanında, daha farklı yollardan da kendilerine verilen "Tariq"ların varlığı da biliniyor.

Kendisinde tarikat değneği olan evler de sanıldığı gibi az değil Dersim'de. Hemen hemen her köyde, hatta kimi mezralarda en azından bir tane bulunmaktadır. Müsahiplik, geçmişte itikatın olmazsa olmazlarındandı. Müsahibi olmayana iyi gözle bakılmadığından çok sık görgü cemleri yapıldı. Bu

nedenle tarikat değneği her yerde bir ihtiyaçtı.

Söz konusu bu "Ewliya"ların kendisine mal olmuş birer adları var Dersim'de. Bugün de bu adlarla bilinirler. Özellikle Erzincan ve Pülümür yöresinden derlediğimiz az sayıdaki tarikat değneği adları ve yine onlarla ilgili bilgi ve söylencelere şöyle bir gözatıyoruz:

1-"Ewliya Bukî" (Ziyaret ve T. Değneği)

Bu "Tariq"ın "Dewrê Eylas" adındaki Khurêslı bir dervişin asası olduğu söylenir. Bava Hesenê Kolu'dan bu tarikat değneğiyle ilgili şu söylenceyi birazcık kısaltarak buraya alıyoruz:

"Rivayete göre bir gün yabanda malını güden Dewrê Eylas'a bir konuk gelir. Bu, kızı aklını yitirmiş bir beydir. Kızının derdine derman ararken Dewrê Eylas'ın namını duyar. Kızını alır adamlarıyla birliktedir Dewrê'in mekanına. Evden yabana haber salıp,

–Tez gel! uzaktan misafirler geldi!

derler. Dewrê Eylas malına sahaplık yapmaları için iki kurdu sürünün başına koyarak eve gelir.

Kızın rahatsızlığını dinledikten sona elinde değneğiyle gerilerek,

–Ya tanrım!

der ve kızı bir tane vurur. Aniden kızın yanında köpek donunda bir cin belirir. Dewrê,

–Oşt!!! Oşt!!!

diyerek bunu kovar. Ama bunun asası da ortadan yarıılır. Kız düzelerek babasının yanında usul usul oturur.

Kalkıp giderken Bey, buna,

–Dewrê Eylas! dünya malı ne istiyorsan söyle vereyim sana! der. Onun gözü ne dünyanın malındaymış, ne de mülkünde.

Değneğini vererek der ki,

–Hiç bir şey istemiyorum! Sen şu asamı götür bilezik taktır ki iyicene kırılmasın!

Bey, onun değneğini götürüp bir ustaya vererek,

–Buna üç tane altın bilezik tak!

der. Usta bilezikleri hazırlayıp çiviyle çakmaya kalkınca, değnekten kan akar. Bunu görüp hayretler içinde kalan usta, çivileri çekerek bilezikleri kaynakla birleştirir. Sonra dükkanda bırakarak çekip eve gider. Sabah geldiğinde mübareği bulamaz. Dewrê Eylas bunlara haber göndererek,

–Telaşlanmanıza gerek yok! Değneğim kendiliğinden eve geldi! Ben sizden razıyım, bir şey istemiyorum!

der.

Şimdi Dewrê Eylas'ın bu asası Balaban Deresi'nde "Buk" diye bilinen yerde, yine onun evlatlarından bir Khurêslinin evindedir. Kırmızı, uzun ve bilezikli bir değnek. Bava'lar onu kılıfından çıkardıklarında, bava'yı tutarak kapıdan götürerek bacadan getirir, bacadan da götürerek kapıdan getirir! Kimin gözünde yılan, kimin gözünde genç bir kız ve kimisin de gözünde güvercin olduğu söylenir."

2-"Ewliya (Jiara) Çê Pori" (Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Derws bunun hakkında şunları aktarıyor bize:

"Jiara (Ewliya) Çê Pori (diye bilinen bu ziyaret ve tarikat değneği) bazan bir çift güvercin, bazan da yılan oluyor. Nice kişilerin gözlerinde yılan oluyor. Bundan dolayı da buna "Jiara More" (yani "Yılan Ziyareti") deniyor.

Bava Por topaldı. Şu ayağı içe doğru eğikti. O da ("Ewliya'yı kast ediyor) Bava Por'u bacadan götürür, tavandaki delikten getirirdi.

Tutup silkeler, “küt” diye yere çarpardı. Hak’ka yakardıklarında çıkarırlardı. Sonra suyla yıkar ve suyunu milllete verirlerdi.”

3–“Ewliya (Jiara) Gobirge” (Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Dewrês:

“Bu “Gobirge” diye bilinen köyün “Ewliya”sı (ziyaret ve tarikat değneği) idi. Seyidê Dême’nin evindedir.”

4–“Ewliya (Jiara) Kistimi” (Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Dewrês:

“Bunun sahibi Kürtçe konuşan bir Alevidir. Khurêslilere talip’tir. Şu parpaktan (bava’yı) tutarak dam başına götürür, tavandaki orta delikten silkelerdi. Bazen da bırakarak aşağıya düşürür, kendisinde bir hayır komazdı.”

Kızılbelli bazı bava’lar da:

“Bu Dewrês Murteza’nın asasıdır. O da Kızılbelli Khurêslilerle aynı nesilden geliyor. Dewrês Murteza’nın yatırı “Auge” denen köydedir. Auge de Kistim’le yan yanadır.” demekteler.

Bava Hesenê Kolu ise bu konuda:

“O, Hızır’ın değneğidir! Hızır, –Al şu değneği yerine bir inek ver bana! deyip elindeki değneği verip ineği almış.” (Kızılbelli Khurêsliler, Bava Hesen’in bu görüşünü benimsemezler, yanlış bir kaynaktan bilgilendirilmiş, derler.)

Nuri Dersimi “Kistim Evliyası”nı Zerdüştlük’teki kötülük tanrısı “Ahiraman”a benzetir ki yanlış bir değerlendirmedir bu. Esasında Dersim İncancı’nda bir kötülük tanrısı aranacaksa, kötücül cin ve perilerin “komutani” olarak bilinen “Evdil Musa”nın hakkını yememek lazım. Dersim İncancı’nda oynadığı rolle İran mitolojisindeki “Ahiraman”a benzerliğine biz daha önceki yazılarımızda da dikkat çekmiştik zaten. “Kistim Evliyası” ise Dersim’deki onlarca Ziyaret ve Tarikat Değneğinden biridir sadecene.”

5–“Ewliya Çê Morê Şiay” (Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Hesenê Kolu bu “Ewliya”yla ilgili şunları söylüyor:

“Bu (ziyaret ve tarikat değneği) Pırdo Sur’da (Kırmızıköprü’de) Tornê Apî gillerdedir. Bunlar İstanbul’a gittiklerinde bunu da birlikte götürdüler. Bu da Khurêslî bava’ların asasıdır.”

Xalîk Gülizare ise şunları belirtir:

“Moro Şia (Kara Yılan), Kemanlı aşiretinin piridir. Onun adıdır. And içtiklerinde, –Moro Şia bo! (Kara Yılan adına and olsun!) derler.”

Kızılbelli Khurêsliler de “Ewliya Morê Şiay”a (Kara Yılan Evliyası) dair bize şu bilgileri verdiler:

“Bava Bav, Çê Morê Şiay ailesinin Kemanlı aşiretin-

den olduklarını söylemiş. Ocakzade değiller ama yine de pirlilik yaparlar. Hesenê Çhalî gillerin takımı bunların talipleridir.

Dewrês Eylas’ın devrinde Kızılbelli Khurêslilerle aynı ceddten gelen iki bava bir gün bu aileye giderler. Burada kerametler çıkarılır. Evin hanımı ekmek pişirmek için hazırlıklar yapar. Sacı indirip altında ateş yakmak isterken, bava’lardan biri yerinden fırlar. Önünde oturup ayaklarını sacın altına sürer. Kadın, onun ayaklarından çıkan ateşle ısınan sacda ekmek pişirir.

Ona nisbet bu kez sıra diğer bava’ya gelir. O da yerinden kalkarak, döşünden elleriyle kara yılanlar çıkarıp çıkarıp yere koyar.

Bunun üzerine bunlar birbirlerine düşerler. Biri diğerine beddua ederek,

–Evine varmayasın inşallah!

der. Beddua edilen bu bava kalkıp eve gitmek isterken, konuğu olduğu evin eşğinde düşüp ölür.

Kemanlı ev sahibi itikatına sağlam biri olduğundan, arı kovanlarını koyduğu evden daha temiz bir yer olmadığını düşünerek, ölen bava’yı götürüp kovanların yanına indirir.

Bava’nın evine haber salarlar ki cenazeyi almaya gelsinler. Kovanların olduğu evden cenazeyi almak için ailesiye birlikte gidip bakarlar ki, ölen bava hem terlemiş ve hem de hafiften gülümsemekte. Bunu gören ev sahibi cenazeyi götürmelerine razı olmaz ve kovanların olduğu bu yerde bava’yı defnederler.

Bunlara Çê Morê Şiay (Kara Yılan Ailesi) denmesinin nedeni budur işte. Söz konusu ziyaret ve tarikat değneği de bu evde bulunuyor.”

6–“Ewliya Dewrêsê Qıcı” (Ziyaret ve T. Değneği)

Tercan’ın Pırnaşel köyüne bağlı “Mazra Dewreşi” adıyla bilinen mezrada, Khurêslî bir ailenin evindedir. Bunlar bir değil iki tarikat değneğidir. İkiside bir evdedir.

7–“Ewliya Dewrês Hesenî” (Ziyaret ve T. Değneği)

Apo Ali bunun hakkında bize şu bilgileri veriyor:

“Dewrêsê Qıcı ailesinin “Ewliya”larıyla bizim rehber’imiz Dewrês Hesen’nin “Ewliya”ları birbirleriyle kızkardeşleşmiş. Karşılıklı olarak ziyaretlerde bulunurlar. Dewrês Hesen’nin “Ewliya”larından birinin adı “Ewliya Meleke”, diğerinin de “Ewliya Sultane” dir. Dewrês Hesen Areyli aşiretindendir.”

8–“Ewliya Çê Silê Sadî” (Ziyaret ve T. Değneği)

Bu ziyaret ve tarikat değneğinin hikayesini de bize Apo Ali aktarıyor:

“Qaz ile Sad iki erkek kardeşleşmiş. Dewrês Hesenê Xozatî denen zat da bunların rehber’iymiş. Bu, değneğini eline alarak ineğini ahırdan dışarı çıkarır. Ve sonra da bu iki talibine der ki:

–Hanginiz değneği alacaksınız, hanginiz ineği?

Sad, Dewrês Hesen’in eline vararak kendisinden değneği alır. Zaman geçer kış olur. Bir gün bu sığırı önüne katıp sürerken, sığırın arasından bir inek rahat durmaz. Bu da rehber’inden aldığı değnekle ineğe bir tane vurur. Hayvan olduğu yerde hemen ölür.

Kızılbel’den Dewrês Khakıl buna,

–Sen nasıl olur da eline bu ateşi alıp dolaşmışsın böyle!!!
der.

Bunun üzerine Sad, bunu bir geyik postuna koyarak evde asar.
Bu “Ewliya” hem yılan, hem de güvercin olmaktadır.

Bava Baqır, Yinkoye diye bilinin köyde bir kaç kez
cem bağlarken, bu tarikat değneğini kılıfından çıkarır. Birinde,
Bava Rızaê Garşıye kendinden geçer. Zor bela durdurular...
Bava Bav’la berabermiş.”

9–“*Ewliya Çê Dewrêş Qemeri*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Khurêslî bir ailedir bunlar. Hak’ka yakarırken kendi-
sini çıkaran bava’yı tutup bacadan götürüp kapıdan getirdiğini,
kapıdan götürüp de bacadan getirdiğini anlatırlar.

10–“*Ewliya Çê Sey Memedî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu da Bamasurlu bir zattır. Bir cem töreni esnasında
bu “Ewliya”yı kılıfından çıkardıklarında, evin çatısı havalanıp
gökyüzünde yıldızlar görünmüş.

Bu ziyaret ve tarikat değneğinin bir özelliği de, yav-
rulamasıdır. Yavruları yılandır. Şömininin önünde bir müdet
durur sonra kaybolurlar.

Deprem olup her yer yıkıldığında, yalnız Sey
Memed’in bu evi yıkılmıyor.

11–“*Ewliya Tızvazî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Tızvaz, Khurêslîlerin yerleşik olduğu bir köy. Haydar
Bey’in⁵ gönderdiği bir grup çete Tızvaz köyünün malını zorla
önlerine katıp götürürler. Gücü bunlara yetmiyen halk da bu
“Ewliya”nın önüne varıp,
–Elinden ne geliyorsa kendini göster haydi!
diye yakınır.

Bir yaz mevsiminde oluyor bu ve malı yedi kişi kaçır-
ıyor. Bunlar malı sürerek Bağır’a doğru, Karagöl’e doğru
giderler. Birden bir soğuk bastırır, bir tipi olur ve ardından bir
de yel eser ki yedisi birden donarlar.

Tızvazlılar varır ki yedi beyaz kurt (Vergê Kuresi/
Kurs’in Kurtları) mala göz kulak oluyor. Malı alıp dönerler.

12–“*Ewliya Tadayiye*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Hesenê Kolu, bu ziyaret ve tarikat değneğinin
Gobirge köyünde “Çê Gırıkî” diye tanınan ailede olduğunu söy-
lemektedir.

13–“*Ewliya Morê Suri*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Yine Bava Hesenê Kolu, bu “Ewliya Morê Suri”nin
(Kırmızı Yılan Evliyası) Xarige köyünde “Çê Alê Rayberi”
gilde olduğunu bize aktarıyor. Şıx Memadanlıların olduğunu
belirtiyor.

14–“*Ewliya Pirê Pejî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Pirê Pejî Bamasurlu bir zatmış. Bu ermiş Dersim kat-
liyamında, korkudan “Ewliya”yı götürüp dedesinin mezarına
gömer. Bunlar Karagöl tarafında “Qayıxa Seydu” denen yerde
kalmaktalarmış. Dedesinin mezarının olduğu yere de “Mezela

Çhar Bırawu” (Dört Kardeşin Mezarı) derler. Onun dedesi
burada yalnız değilmiş. Bu, “Ewliya”yı mezara gömüp eve
dönünce, bir de bakar ki “Ewliya” ondan önce eve gelip yılan
olarak sütuna sarılmış. Pirê Pejî getirip önünde bir kurban kes-
tikten sonra, tekrar kılıfına koyabiliyor mübareği.

15–“*Ewliya Qızılbelî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Kızılbel köyündeki Khurêslîlerdedir. Bölgede yaşı-
an malum şiddet ortamından çok etkilendi bura halkı. Göçe ilk
zorlanan köylerden biridir Kızılbel. Zorla ata yadigarı kutsal
evlerinden kapı dışarı edilirken, askerlerin bu “Ewliya”yı tutup
uçurumdan aşağı attıkları söylendi. Bir ara çıkıp geldiği yönün-
de duyumlar aldıkça da, şu anda kesin olarak akıbetini bilmedi-
ğimizi belirlemek istiyoruz.

16–“*Ewliya Çê Ana Yemise*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Taseniye köyündeki Bamasurlardadır. Kızılbel’le
aynı kaderi paylaşan bir köy. Bura halkı da göçe zorlandığından
boşalmış durumda. “Ewliya”nın bulunduğu ev her halde
Pülümür’de olmalı.

17–“*Ewliya Ausênê Serenî*”
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu konuda Xalîka Gülizare’nin biza aktardıkları şunlar:

“Auseno Seren köyünde cem bağlarlar. Bavalık yapan
Sey Mıstefa kendinden geçer. Ziyaret bava’yı tutup parmağıyla
dolaştırır.”

GÖRGÜ CEMLERİNDE TARİKAT
DEĞNEĞİ NASIL KULLANILIYOR?

Tarikat değneği görgü cemlerinde kullanılıyor diyo-
ruz ama bunu biraz da olsa açmakta yarar var. Müsahipler nele-
re dikkat ediyor, cemde nasıl davranıyorlar? Bava “Tariq”la
nasıl hareket ediyor? Bu soruların cevabını bize en ayrıntılı ola-
rak birçok ceme katılıp görev almış, yetmişin üstündeki yaşıyla
Bava Dewrêş verebilirdi. Öyle de yaptık.

İşte Bava Dewrêş’in cevabı:

“Görgü cemlerinde tarikat değneğini (“Ewliya”) nasıl
mı çıkarıyorlar? Şimdi ben bava’yım, bu da (yanımızda oturan
bir tanıdığı işaret ederek) zakirim benim. Saz çalıp deyişler söy-
lüyor. Sizler de gelmiş cemde müsahiplerinize görülüyorsunuz.
(Görülmeye gelenler) boncuk cıncık boyunlarına takmazlardı.
(Tabii)ellerine yüzükler de takmazlardı. Elbiselerini çıkarır
uzun donları ve uzun iç gömlekleriyle kahırlardı. Bellerine
Kemerbest bağlarlarlar.

Sizler (müsahipler) dört beş çiftsiniz ve önünüzde
zakir bulunmaktadır. Deyişler söyliyerek yavaş yavaş sema
döner gibi gitmektesiniz. Gelip burda duruyorsunuz (önümüzü
işaret ediyor). Bava soru soruyor. Zakir ise onların delil’i. Delil
sorulara cevap veriyor:

(Bava Dewrêş bize Bava ile Delil arasında geçen bu soru cevap
safhasını Türkçe olarak aktarıyor. Biz de onu orjinal haliyle
buraya alıyoruz.)

Başında ne var?
Tacı devlet!

Alnında ne var?
Yazıyı Hak!
Kaşlarında ne var?
Kudreti kalem!
Gözlerinde ne var?
Işığın Hak!
Burnunda ne var?
Miski amber!
Ağzında ne var?
Lalu gevher!
Kulaklarında ne var?
Seperu siper!
Belinde ne var?
Kemeru best!
Ellerinde ne var?
Hayırla şer!
Dizlerinde ne var?
Rukuyu Hak!
Ayaklarında ne var?
Hak rızası için menzile ermek!
Hak diyeni Hak saklasın!!!

Yine deyişler söyliyerek ağır ağır yürütürler.

Tarikat değneğini ("Jiare") getirip kılıfından çıkarır, yıkarlar. Mübareği çıkarırken insanı öyle bir zorlardı ki... Bava'yı tutup duvara çarpardı, yere çarpardı. Bava Por yaşlı ve sakkahtı. Ama öyle güzel deyişler söylerdi ki... Şimdiki gibi değildi o zamanlar... Her şey onlarla gitti... Halk o zamanda sadece bir kuruş cıralık verirdi (bavalara). Ben daha oniki ya da ondört yaşlarındaydım... Kurbanlar keser, lokmalar getirirdi.

Müşahip olmak isteyenler çiftler çiftler gelirler. Yani her müşahip kendi hanım müşahibiyle birlikte bava'nın önüne gelirler. Ve şu şekilde dara dururlar (Bava Dewrê ayağa kalkıp başını boynundan öne doğru eğiyor). Her ikisi yanyana durmaktalar. Bava, bir kaç kez mübareği (ziyaret ve tarikat değneğini) enselerine değdiriyor.

Eğer her iki çift de sırasıyla bu safhadan geçtilerse, bu kez de yine çiftler çiftler yere uzanırlar. Yerde yüzükoyun yan yanadırlar. Bava bu sefer de yerde tarikat değneğini sırtlarına sürerek der ki, -Allah, Muhammed, ya Ali! Tarık altından geçene sorgu sual yoktur!

Sırtlarına vurarak çiftler çiftler yerden kalkarlar.

Hak göstermesin, kimisine (tarikat değneğini bava değdirmek istediği zaman) değmiyordu! Kalbi temiz olmıyanlardı bunlar. (Bava) her ne yapıp etse de sırtlarına değdiremez, böyle yüksekte kalırdı (elliyle tarif ediyor)... Bütün çabalara rağmen yine de değmezdi.

Hak adına and olsun! biz böyle görmüştük!.."

Burada bir ayrıntıya daha değinmedin edemiyceğiz. Her ne kadar Dersim'de Zazaca konuşan ocak'lar görgü cemlerinde tarikat değneğini kullanıyorlarsa da, bunun yerine "Pençeyi Ali" dedikleri elleriyle, parmaklarını gererek avcunun içini "Tarık" olarak kullanan ocak'lar da var elbette. Örneğin Ağuçanlı dedeler bunu kullanırlar. Dersim'de bir sorun olarak görülmemiş bu, herkes benimsediği, inandığı yöntemi uygulamıştır. Ama dışarıdan gelecek bu huzuru bozmak isteyenler de yok değil hani...

Örneğin, Nuri Dersimi bir Pençe- Tarık tartışmasına tanıklık ettiğini aktarıyor bize. Hacı Bektaş evlatlarından Cemalettin Çelebi, Ağuçanlı Seit Aziz'in desteğiyle yılan olabilen tarikat değnin yerine pençe'nin kullanılmasını ister. Ve bu konuda Erzincan bölgesinde Seit Aziz'i öne sürerek Alevileri zorlar. Hatta Nuri Dersimi'ye, git Kistim Evliyası'nı kır, o bir ağaçtan ibaret, derse de Dersimi bunu kabul etmez. Sonra halk

bunu duyunca büyük bir tepki gösterir ve Cemalettin Efendi de geri adım atarak çeker Erzincan'dan gider.⁶

II-DERSİM İNANCI'NDA BİR BÜTÜN OLARAK YILAN

Yazımızın birinci bölümünde, yılanan Dersim İnancı'ndaki yerini tarikat değneği boyutuyla ele almaya çalıştık. Burada ikinci bölüme geçmeden şu gerçeğin altını bir daha çizmek istiyoruz. Tarikat değneği Dersim İnancı'nda, yalnız görgü cemlerinde kullanılıp sonra da bir daha ki ceme kadar bir kenara atılıp unutilan bir araç değildir. O, bu işlevinden daha önce, Dersimlilerin kendi dilleriyle ifade ettikleri gibi, kutsal bir "Ewliya" (Evliya) ya da yine aynı anlamada kullandıkları kutsal bir "Jiare"dir (Ziyaret). Onların bu inançları çok önplana çıktığından olmalı ki "Tarık" sözcüğü bavalık yapan dar bir kesim içinde kullanılmaktadır. Ama tarikat değneğinin kutsal bir "Ewliya" (Evliya) ve "Jiare" (Ziyaret) olduğu gerçeğinin de sadık kalarak tabii...

Zaten modern çağın insanların sosyal yaşamlarında estirdiği alt üst edişler fırtınasından olmalı ki, "Ewliya" bir "Tarık" (tarikat değneği) olarak görgü cemlerinde hakıyla kullanılmaz olmuştur. Cemlerde bava'nın duasını alıp, "Tarık"ın altından geçerek kurulan müşahiplikler hayli azalmıştır. Ama diğer yönüyle, yani özünde bir ziyaret olması, canlılığını korumaktadır. Onun önünde dilek ve temennilerde bulunarak ne kurban kesenler azalmıştır, ne de lokma dağıtanlar.

Bu belirlemeden sonra, yılanın Dersim İnancı'ndaki yerini tarikat değneğinden başka diğer alanlarda da irdelemeye devam edelim.

BİR GÜÇ GÖSTERİSİ OLARAK YILAN

Bir güç gösterisi olarak yılan... Daha doğrusu yılanı hükmetmek... Şu Dersim'in söylencelerini düşünüyorum.. Çoğunun kökü taa ilk çağlara varabileceği aklımdan geçiyor. Dersim tanrılarından Khurês sırtına binip bir at gibi dört nala sürüyor aslanı. Üstüne üstlük bir de kamçı olarak yılan alıyor eline.. Her insanın zehirinden korktuğu yılan, artık zehir saçmayan bir kamçı oluyor onun elinde.

Dersim İnancı'nda Khurês kurtlara da hükmeden bir tanrı. Ama bu kurtlar doğaüstüdürler. Khurês ve Khurêslilerle birlikteler. Khurê'in Kurtları'nı (Vergê Khurêsi) bilmeyen yoktur Dersim'de. Kuzey Kutubu'ndaki kurtlar gibi bembeyaz ve boyunlarına bir gerdanlık gibi takılı olan kırmızı bir kurdeleyle dolaşırlar Khurês'in emrinde ve hükmünde. Bazan de Khurês'in bir ayı'ya binip onu sürdüğü aktarılır.

Doğaya ve vahşi hayvanlara karşı çaresizlik içinde olan ilkçağ insanların özlemleri değil midir bu söylenceler yansıyan sevgili okurlar. Yalnızca Dersim'e özgü değil bu tabii. Vahşi doğa hayvanlarına hükmetmek, insanlara karşı onları denetim altına almak bütün tektanlı dinlerden önceki inançlarda rastlanır. Hem de dünyanın bütün kıtalarında. Bulundukları ortamda hangi vahşi hayvanlar varsa onlar çıkıyor öne inançlarda. Yani Maya medeniyetindeki jaguar ve yılanı karşı, Mısır medeniyetinde ya da Ortadoğu'da aslan ve yılanın olması yaşanan doğal ortam gözardı edilmezse rahatlıkla açıklayabiliyor insan.

Dersim İnancı'nda da, Dersimlilerin Khurês'i yavaş yavaş aslandan indirip ayı'ya bindirmeye çalışmaları, bulundukları doğal ortamda aslanın yerine ayı'nın geçmesiyle insan izah edebilir, ya da Dersimlilerin kendileri aslanlı bir ortamdaki ayı'nın yaşadığı bugünkü ortama gelmeleriyle.

Tektanlı dinlerden önce insanlara hükmetmenin, kitleleri denetim altına almanın bir yolu olmalı bu doğaüstü

güç gösterisi. Yani vahşi yırtıcı hayvanları kontrol etmek. Bunu, hem insanlara dini açıdan hükmetmek isteyenler ve hem de insanları yönetmek isteyenler kullanmışlardır. Kanıtları hâlâ orta yerdedir. Tarihi eserlere bir göz atmak yeter de artar bile.

Şimdi burada bu güç gösterisini çok net bir biçimde ifade eden Dersim söylencelerinden örnekler vermek istiyoruz. Tabii ki konumuzun çerçevesini aşmıyarak. Yani yılanlara hükmedilerek doğaüstü güç gösterisinde bulunmak.

Khurês'in Yılanı Kamçı Yapması

Çok yaygın bir söylence ve inançtır bu. Birçok varyantı vardır, Khurês'in yılanı bir kamçı olarak eline almasının. Bunlardan üç varyantı buraya örnek olarak alacağız.

I. Varyant- Bava Zeynel:

"Khurês ayıya binip yılanı da eline alır. Kimisi de aslana bindiğini söyler. Muxındiye denen yerde de Bamasurların cetlerinden biri duvarın üstünde buna bakarmış. Bunun yanına hızla sürer. Kendi kendine 'şimdi bu mahcup olur' düşüncesinden hareketle, elindeki yılanla duvarı bir kere kamçılar. Duvar, üstündeki Bamasurla yürür. Şimdi buna "Dêsê Muxındiye" (Muxındiye Duvarı) demekteler. Hâlâ kalıntıları duruyor bu duvarın. Khurês'in yılanla vurduğu yerde yılanın izi de tabii."

Bava Zeynel'in anlattığı bu varyantta Dersim'in iki ünlü ocağının birbirleriyle rekabeti hemen göze çarpar. Bamasurların bundan alınmasına gerek yok. Bazen iki ayrı ocağın erler değil, aynı ocağın yakın akrabalar bile birbirleriyle rekabet etmekten geri durmuyorlar. Yukarıda aktardığımız "Ewliya Morê Şiyay"da (Kara Yılan Evliyası) olduğu gibi.

II-Varyant- Hasan Efendi:

Hasan Efendi ya da Dersimlilerin diliyle "Hesen Efendiye Baskoye" adıyla nam salan bu şahsiyet Dersim çapında sevilip sayılır. Geçtiğimiz yıllarda onun Türkçe olarak kaleme aldığı bazı görüş ve şiirleri bir kitapta yayımlandı. Khurês'le ilgili bu söylenceyi Hasan Efendi şu dizelemlerle bizlere aktarıyor:

"Hacı Kureyş idi lakabı
Mahmut Hayrani idi adı

Bindi bir aslana yılanı kamçı etti eline
Hacı Bektaş görmek için geldi Rum iline

Hacı Bektaş gördü bir eren geliyor
Sedası dağı taşı deliyor

Keramete karşı keramet
Hemen gösterdi mucizei hikmet

Hacı Bektaş bindi yürüttü kara taşı
Musai Kazım'ın öz oğulları kardaşı"

III.Varyant- Bava Hesenê Kolu:

Bava Hesen'in aktardığı bu varyantı, bir cem töreninde söylediği Zazaca ilahiden buraya aktarıyoruz. Bava Hesen, her ne kadar bu ilahide söz konusu söylenceden bahsederken yılanı bir kamçı olarak anmıyorsa da, onu tanıyan herkes bilir ki Bava Hesen de Khurês'i elinde yılanla tarif ederdi hep.

İşte onun anlattığı varyant:

"Mekânın güzeldir ağaçtır ağaç
Ağaçlar olmuş nar, nar
Budelayê Khureşi'den başka
kim zengi vurabilmiş yırtıcı aslana?"

Dersim İnancı'ndaki bu söylencenin köklerini tarihin binlerce yıla varan derinliklerinde bulabiliyoruz. Yukarıda değindiğimiz gibi aslan ve yılan tanrı ve tanrıkralların sembolleridir. Bu hayvanlara hükmedenler ancak tanrılar olmuştur.

Gılgamış, hem Sümer tanrıkrallarından ve hem de kendi adıyla anılan destanın başkahramanıdır. Gılgamış bir eliyle bir aslanı koltuğunun altında tutarken, diğer eliyle de bir yılanı kamçı gibi bulundurmaktadır. Gılgamış'ın tasviri böyle çiziliyor bize ulaşan tarihi eserlerde. Suriye ve Lübnan'ın sahil kesimlerinin mitolojilerinde (bugün ki İsrail'de) "Astarte" adındaki anatanrıça bir aslanın üstünde elinde bir yılanla ve Filistine yakın bölgelerde ise "Kadeş" adındaki anatanrıça yine bir aslanın üstünde ve her iki elinde birer yılanla tasvir ediliyor. Şimdi hangi gerekçeler ileriye sürerek Khurês'i bunlardan ayırabiliriz ki?

Bamasurlunun Yılanlarla Ormandan Ağaç Çekmesi

Taseniye Bamasurlar Muxındiye'den gelmedirler aslında. Bamasurların ceddî Muxındiye'den çıktıktan sonraki ilk durakları Jêle'dir deniyor. Ama kimileri de Zargovit olduğunda ısrar ederler. Her neyse, burada ağaç keserler. Bu ağaçları öküz yerine iki yılan koşup onlarla çekerler. Bamasurların ceddî "Durun, yılanlar ağaçları varmış çeksinler, nerede yorulup durarlarsa, orada kazmayı çalıp evimizin temelini atacağız!" der. Yılanlar ağaçları çeke çeke gelip bugün hâlâ "Bonê Taseniye" diye bilinen evin kalıntılarının olduğu yerde dururlar. Bamasurların ceddî de burayı mekân tutar.

Khal Ferat'ın Yılanlarla Ormandan Ağaç Çekmesi

Khal Ferat da Areyli aşiretinden bir zat. Khurêso Qıc'la (Küçük Khurês) aynı devirde yaşadığı bazı yaşlı Areyli taraflardan bize aktarıldı. Khurês'in kendisine rehberlik verdiği sanılır. Hızır'ın ikrar verdiği bir zatmış. Bir gün ormanda ağaç keser Khal Ferat, ev yapmak için. O da tıpkı Bamasurların ceddî gibi öküz yerine tutup iki yılanı koşar ağaçlara. Khurês görür bunu yılanlarla ağaç çekerken. "Khal Ferat! sen bize kerametmi gösteriyorsun?" diye takılır. İtikatına güvenmektedir. "Haşa!" der Khal Ferat "yılanları ağaçlara 'Ya Khurês!' diyerek koştum!" Onun yaptığı bu evin kalıntıları duruyor hâlâ.

BİREYSEL KORUYUCU VE KILAVUZ OLARAK YILAN

Dersimli bava'ların yilandan başka kılavuzları da var. Örneğin kılavuzu kartal olan, kurt olan, masumu pak olan bavalara gibi. Masumu pak'ı bir yana bırakırsak, kartal, kurt ve yılanın kılavuzluğunu adlandırmakta zorlandığımızı sizlere paylaşmak istiyoruz. Bir an "koruyucu totem" mi demeliyiz, yoksa aşağıdaki söylencelerden okuyacağınız gibi "kılavuz" mu demeliyiz diye düşündük. Halk orada "kılavuz" diyordu. Sonra "kılavuz"da karar kıldık. Neticide bu tanım sözkonusu söylencelerin içeriğini değiştirmeyeceği gibi, dinbilimcilerin onları başka tanımlarla değerlendirmelerine de engel teşkil etmemektedir.

Dewrês Sileman'ın

Kılavuzu Yılanlar

Tornê Dewrêş Dılı Bava Hesên:

“Kızılbel civarında salgın hastalıklar artmış. Önceleri salgın hastalıklar türedi mi birbirlerine yaklaşılmazlardı. Evin damlarına çıkıp bacadan içeriye seslenirlerdi. Dewrêş Sileman hastalanır. Bir Talibi dama çıkıp kendisine seslenir. Dewrêş Sileman da buna “Evlât! yarın sabah güneşin ışınları “Bono Pil”in (Büyük Evin) sırtına vurur ve evden bir çift yılan çıkıp (Yatıra doğru) gittikten sonra, gelin beni defnetmeye götürün artık!” der.

Bunlar sabahı beklemişler. Güneşin ışınları evin sırtına vurmuş. Sonra evden bir çift yılan çıkıp gitmiş (Yatıra). Bunlar Dewrêş Sileman’ın öldüğünü anlamışlar. Gidip Pir’lerinin cenazesini hazırlayarak, bugün Yatır olarak bilinen yere defnederler.”

Dewrêş Dıl’ın
Kılavuzu Yılanlar

Tornê Dewrêş Dılı Bava Hesên:

“Kızılbel’de Dewrêş Dıl’ın gelini gebeymiş. Artık sancıları tutar, doğumu yaklaşır. Tızvaz köyüne gelip, ebelik yapması için Bava Usen’in hanımını götürmek isterler. “Onun eli iyi gelir!” diye söylerler. Bava Usen’in hanımı gidip ebelik yapar. Kadın bir oğlan çocuğu doğurur. Ve bu yine evine döner. Üçüncü günü bir kömbe pişirip kızına seslenir, –Gewa’m benim! Memesini yediğim! Misafirlerimiz gelecek, kimse evde yok. Sen şu kömbeyi alıp (Dıl) amcanın gelinini ziyarete git!

Gewe kömbeyi alıp Kızılbel’e gider. Bu Kızılbel’in yanına varınca, kadınlar kendisine el sallıyarak, –Korkma gel! köpekler malla birlikte gitti! diye bağırırlar.

Ana Sultan bunu alıp eve götürür.

Bu eve gidince bakar ki Dewrêş Dıl uyuyor. Bebeğin beşiği onun ayaklarının ucunda, bebeğin annesi de çocuğun yanında oturmaktaymış. Bunlar hoş beş edip, hal hatır sorarlar. Sonra Ana Sultan’la çocuğun annesi kalkıp işlerine bakmak için odadan çıkarlar. Kıza da, –Gewe’ciğim! sen burda çocuğun yanında dur, biz birazdan geliriz! derler.

Gewe, gözlerini bir türlü Dewrêş Dıl’dan ayıramaz. Uyanacak mı acaba diye merak içindedir. Bir de bakar ki onun yastığının altından bir çift yılan çıkar. Bunlar biraz gelir sonra geri yine yastığın altına çekilirler. Gewe’nin korkudan ödü kopar. Bu ayaklarını kaldırıp beşiğin üstüne koyar. Bakar ki o bir çift yılan yine çıktılar. Başlarını hafif çıkarıp yine geri çekilirler.

Ana Sultan gelince bu,

–Gelin! ben burda durmak istemiyorum! korkuyorum ben! der. O da,

–Neden korkuyorsun, niçin korkuyorsun Gewe’ciğim?

diye sorar. Gewe der ki,

–Amcanın başucundan bir çift yılan çıktı!

Ana Sultan hafiften gülümseyerek şöyle der:

–Korkma! memesini yediğim! Onlar (yılanlar) onun kılavuzları! Sen masumu pak olduğundan sana görünmüş onlar!”

Pirê Moru’n
Kılavuzu Yılanlar

Xalîk Gülizare:

“Pirê Moru (Yılanların Piri) denen zata Bavaê Moru (Yılanların Bava’sı) da denir. Bu beraberinde yılan dolaştırır-mış. Tercan tarafından bu. Kılavuzuymuş yılanlar bunun.”

MAL KORUYUCU VE RIZK
VERİCİ OLARAK YILAN

Dersim İnancı’nın en temel özelliklerinden biri, “Wayırê Çei” dedikleri “Ev ve Aile Tanrısı”na yer vermesidir kuşkusuz. Bununla ilgili ayrıntılı bir yazı kaleme aldığımızı, konuyla bağlantısından ötürü ilgi duyanlara hatırlatmak isteriz. Ev ve Aile Tanrısı’nın Dersim İnancı’ndaki yerini belirlerken, onu, ev halkını kötülüklerden, kötü cin ve perilerden, hastalıklardan koruyan, rızkını veren, malını ve kısmetini arttıran ve nasibini koruyan bir tanrı olarak karakterize ettik. Yine Dersimlilerin, evlerde çıkan alaca yılanları bu tanrının üstüne saydıklarından kutsadıklarını, karışmadıklarını da belirtmiştik.

Yazımızın bu bölümünde ise yılanlar yine koruyucu bir rolle karşımıza çıkıyor. Ya çeşitli maddi varlıklar yılanla dönüşüyor, ya da koruyucu melekler insanlara yılan donunda gözüktüyorlar.

Birazdan okuyacağınız gibi yılanlar zorda kalan insana kurtarıcı olarak yetiştikleri gibi, onların mallarını koruyan ya da onlara rızk verenler olarak da karşımıza çıkmaktalar.

Bu bölümün de bir önceki bölümle birlikte ele alınması belki de en doğru olardı. Bava’ların bireysel kılavuzları, ya da “koruyucu totem de diyebilirmiyiz” diye sesli olarak düşündüğümüz kısım çok iç içedir bizim burada anlattıklarımız. Ama bu inançla ilgili datayların çok net bir biçimde görülebilmesi için ayrı ayrı elealmayı daha uygun bulduk.

Ana Vilike’nin Örükleri Onu
Koruyan Yılanlara Dönüşüyor

Burada bir de “Morê Çê Aliyê Mistefay” (Aliyê Mistefay Ailesinin Yılanları) adıyla bilinen aile ve yılanlarına değinmek gerekir.

Aliyê Mistefay giller Merga Derge adıyla tanınan yerde oturlarmış. Bunların soyu taa Derikê Masuku denen yerde mekan tutan Dewrêş Eylas’a kadar uzanır. Ama Aliyê Mistefay’ın Yatırı (Hewsê Aliyê Mistefay) Merga Derge’dedir.

Aliyê Mistefay keramet sahibi bir ermiş. Ama onun yaşadığı devir çok kötüymüş. Eşkiyaların kimseye göz açtırmadığı bir zamanmış. Yolları keser, yerleşim yerlerine baskınlar düzenler ellerine ne geçtiyse alıp götürülürmüş.

Aliyê Mistefay’ın kızkardeşi varmış. Adı “Ana Vilike”dir. Ana Vilike’nin önünde boynuna taktığı gümüş bir gerdanlığı, altınları ve boncuklar varmış. Eşkiyalar bir gün bunun önünü kesip, onun boynuna taktığı bu değerli takıları almaya çalışmışlar. Ana Vilike bunlara yalvarır,

–Ne olur altınlarımı, gümüşlerimi almayın!.. Ben falan kişinin kızırım... falan kişinin tornuyum...

der ama söz geçiremez. Bunlar el atıp takıları almaya yeltenince, Ana Vilike’nin örükleri birer yılan olup bunların ellerine saldırırlar. O da eşkiyanın zulmünden böylelikle kurtulur.

Dua ve dileklerde, beddualarda ya da Hak’ka yakarışta “Morê Çê Aliyê Mistefay” (Aliyê Mistefay Ailesinin Yılanları) diye tanınan bu yılanları da zaman zaman anarlar.

Kızılbelli
Khurêslilerin Otu
Ahırda Yılanlara
Dönüşür

Gire Boğa Uskara-Varto resm:Nuber

Dursinê Khali (bir adı da Dursinê Muxtari'dir) atlı olarak Kızılbel'e gider. Önce kısağını ahıra çeker. Ahırdaki ottan bir tutam kısağına vermek isteyince, ot elinde yılan olur. Bir daha dener yine öyle... Bava Baqır ahıra gelip buna, -Neden kısağına ot vermiyorsun? diye sorar.

Dursinê Khali kendisine, -Sizden destur olmayınca ben nasıl vereyim ki! diye cevaplar. Bundan sonra ancak, atın önüne ot atabilir.

Tarlada Sahipsiz Bırakılan
Buğdayı Koruyan Yılan

Bava Zeynel:

"Quzveran köyüne doğru bir yerde, köylünün biri ekini biçer. Buğday danelerini çıkarıp mühürledikten sonra tarlada bırakıp eve gelir. Hırsızlar bunu fırsat bilip buğdayı çalmaya giderler. Buğdayın üstünde top olup duran büyük bir yılan bunları buğdaya yaklaştırmaz."

Dewrês Sileman'ın Örkeni
Kocaman Bir Yılan Olur

Bava Rıza:

"Kızılbel'in beyi (ağası) Ağveran beyiymiş. Bir Türk'müş bu. Dewrês Sileman'ın öküzü kendisini Kızılbel'de yere atınca, o da burada konaklamaya karar verir. Bey, Dewrês Sileman'nın yardımıyla murada erer, hanımı gebe kalıp bir erkek çocuğu doğurur. Kendisine iyi haberler ulaşır. Bizzat kendi gözleriyle onun kerametlerini görürler. Böylelikle onların burda kalmasına Bey razı olur. Oturup Kızılbel'in icarını belirlerler. Bey der ki, -Her yıl bir örken ve bir keçi!

Dewrês Sileman kabul eder.

Bu bir gün beyin icarını talibi Silemanê Ali'ye verip evine gönderir. Onlar da keçiye götürüp ağıla korlar, örkeni de götürüp yüklüğün üstüne atarlar.

Sonra bir ara evin hanımı içeriye gidip bir de bakar ki ne görsün, koskocoman bir yılan yüklüğün üstünde toplanmış bir vaziyette duruyor. Bunun gözleri yılanla ilişince birden olduğu yere yıkılıverir.

-Hanım öldü!
diye söylenirler.

Herkes koşup buraya gelir. Kocaman bir yılanın yüklüğün üstünde toplu biçimde durduğunu kendi gözleriyle görürler.

-Bey'in evinde yılan türedi!
diye bir lafız alır gidir.

Daha bu olay soğumadan bu kez de, -Ağıl yanıyor! Ağıl dumandan görünüyor!
diye bağırıp çağırılar.

Bey, bunların sebebinin Dewrês Sileman'ın verdiği örkenle keçi olduğundan şüphelenir. Tutup Silemanê Ali'ye getirir. Silemanê Ali, -Ne oldu? Nedir? Neyin nesidir? diye sorar.

Bunu içeriye götürerek yüklüğün üstündeki yılanı gösterirler. Bakar ki onların yılan dediği örkenin kendisi. Örkeni yüklükten aşağı indirerek, -Siz bu ökene mi yılan diyorsunuz?.. Konkmayın yılan değil ki bu!..

diye yatıştırmaya çalışır. Bunlar Silemanê Ali'yi ağıla götürerek, Dewrês Sileman'ın verdiği keçinin boynuzlarının üstünde yanan iki mum gösterirler.

Ağveran beyi örkeni Silemanê Ali'ye verip, keçiye de

önüne katarak, -Bak biraderim! Dewrês'in şu örkeniyle keçisin al, bir an önce götür buradan! der."

Mutulu Bava Doğan'ın Yiyecek Unu
Kara Bir Yılanın Ağzından Akarmış

Xalık Gülizare (Gülizar Teyze):

"Miti'den tarafa bir Bava Doğan ailesi var. Bunlar Şex Hemedli ocağındandır.

Bu aile hiç ekin ekmemiş, reçberlik yapmamış ve harman savurmamıştır. Ama bunların evinde unları da eksilmezmiş. Unları, evin yanında içinde ziyaretin olduğu ayrı bir evdeymiş. Kilitliymiş burası. Burada, kara bir yılanın ağzından unları akarmış.

Çocukları evlenmiş ama gelin halktan biriymiş, ocakzade değil yani. Unun aktığı yerden habersizmiş. Gelin büyük bir merak sarar. Bakar ki ne tarla ektikleri var bunların, ne harman çıkardıkları, ne de değirmene gittikleri; ama yine de unları bir türlü bitmek bilmiyor. Nereden çıkarıp getiriyorlar bunlar bu unu?

Ve bir gün gidip gizlicene ziyaretin olduğu eve bakar ki, un kara bir yılanın ağzından akıyor. Gelinin görmesinden dolayı bu kerametın ardı kesiliyor ve orada bulunan unlar da kepeğe kuma dönüşüyorlar.

Bu olaydan sonra civardaki halk, yılanın önündeki bu kepekli kumdan götürerek, hem "teberık" dedikleri evdeki kutsal maddelerin içine katarlar, hem de yoğurt mayası niyetine süte atmaya başlamışlar."

GENEL OLARAK HALK İNANCINDA YILAN

Yazımızın bu son bölümünde Dersim'de yılanla dair anlatılan kısa söylence, anlatı ve halk inançlarından bazılarına yer vermeye çalışacağız ki konu bir bütünlüğe kavuşsun.

Xalık Gülizare:

*Yılanın gömleğini süt kaynatırken altında yakarlar. Bununla yağın artacağına, nazar değmiyeceğine inanırlar.

*Yine yılanın gömleğiyle kadınlar saçlarını bağlarlar. Bununla da saçlarının uzuyacağına inanırlar.

*Bir sürünün çobanları malı güderken bir gün bir yer çatlağında iki yılan görürler. Bunlar bir değnek gibi uzun ve çatlağa uzanık haldelermiş. Çobanlar ellerindeki değnekle bunlara dürtürler. Yılanlar hareket ederlerse de oldukları yerde dururlar. Bunları oldukları yerden çıkarmazlar bir türlü. İkinci gün yine gelip bunlara bakarlar ki, yılanlar bir ağaç gibi budak salmışlar. Durumu bava'lara bildirirler ve bava'lar gelip bunlara bakınca "Bunlar Ziyarettir!" derler. Sonra da hemen yanlarına oturup Hak'ka yakarırlar. Bu yakarış esnasında yılanların sır olup gittiği söylenir.

*Şahı Maran öldürülmüş ama yılanların bundan haberi yok. Eğer bunu bir bilseler dünyayı mahf ederler.

Bava Dewrês:

*Bazı yılanlar evcildir. İnsana dokunmazlar. Bunlardan bazıları kazanda süt kaynatıldımı tavandan aşağıya süt içmek için sarkarlar.

*Bizim Khurêslilerden biri bir yılan öldürür. O gece bunu rüyasında görür. Ve bu yaptığına çok pişman olur.

*Musu Xêğ (Deli Musa) iki yılanla konuşmaktaymış. "Git!" der, gidirler; "Dur!" der dururlar. Başlarını kaldırıp ona bakarlarmış. Oradan geçen iki kişi bununla karşılaşır. Buna,

–**Musa!** sen o yılanlara söyle yolumuzdan çekilsinler, biz kendimize Pülümür’e gideceğiz.

derler. **Musa** yılanlara,
–Bırakın onları, onlar yolcular, Pülümür’e gidecekler!
diye seslenir.

Yılanlar bunlara elleşmezler. **Musa** bu yolculara yılanları göstererek,

–Ben de bu arkadaşlarımla kendimize Pülümür’e geleceğiz!
diye artlarından söylenir.

Başkalarından derlediklerimiz:

*Eğer birinin nazarından korkuluyorsa ona “**Arkandan yılan geçti!**” denir ki nazarı değmesin.

***Hızır**, bir ilaç yapar ve bunu bir **saksağana** verir der ki,
–Bu ilacı götürüp insanların üstüne serpiştir ki, artık uzun ömürlü olsunlar, çok erken yaşlanmasınlar!
Saksağan gelip bir **çam ağacı**na konar. Ve **Hızır**’ın sözünde durmayarak, ilacı onun kulları yerine kendi başına serper. Bu arada ilaç ortalığa saçıldığından, bundan hem **çam ağacı** ve hem de ağacın altında bulunan bir **yılan** nasibini alır.
Bu nedenle insanların ömrü kısadır. Ama saksagaanın, çam ağacının ve yılanın ömrü bir hayli uzun.

*Aynı söylencenin birçok varyantı var. Bunlardan birisini de **Xalıka Gülizare** anlattı. Bu anlatıda ilacı veren **Hızır** değil de **Şahı Maran**’dır (Saê Moru).

***(Kemerê Saê Moru) Şahı Maran Ziyareti:**

Qırdım tarafında bir kayalıkta o kadar çok yılan var ki haddi hesabı yok bunların. **Memedê Mikaili** bir gece rüyasında **Şahı Maran**’ın bu kayalıkta olduğunu görür. Sabah erkenden yaptığı ilk iş bir malını getirip bu kayalığın üstünde **Şahı Maran**’a kurban etmek olmuş. Yöre halkı bu kadar yılanın bu kayalığa toplanmasının nedenini **Şahı Maran**’ın burda olmasına bağlar. Dersim’deki ziyaretlerden biridir. Buradan geçtiklerinde kayaları öperek niyaz ederler.

*Balaban Deresi’nde bir evde alaca yılanlar çıkar. **Cahilin biri kalkıp bu yılanı öldürür. Yılanı öldürdükleri gün, kurt mala saldırır ve içinden birini dahi sağ bırakmaz.**

*Yılan öldürüldüğünde mutlaka yere gömülmelidir. Gün batmadan, karanlık olmadan yılanın ruhu bedeninden ayrılmaz. Yıldızlar çıkmadan yılan ölmüyor.

*Birbirlerine dolanan iki yılan görüldü mü bunlara karışılmaz. Bunların “**müshap olduklarına**” inanırlar. Bazıları tutup bunların üstünü bir eşarpı örter ve bunlardan dileklerde bulunurlar. “**Eğer böyle yaparsan tanrı ne dilediğin varsa sana verir!**” diye inanırlar.

*Bir yılan da var ki bunda elmas taşı bulunur. Buna “**Moro Kor**” (Kör Yılan) denir. Görmüyor bu. Elmas taşı yanına indirip akşam onun ışığında otlamaktadır. Bazıları yilandan bu taşı kapıp kaçarlar. Bu durumda bir ırmağın sularından karşı yakaya geçmeleri gerekir. Çünkü yılan suya sorduğunda, su buna “**Ben görmedim!**” diyor. Bir de yanlarında ateş külü olması gerekir. Külde elmas taşı ışık vermez de ondan.

***Bava Xıdır** Almanya’da çalışarak memlekette kendine bir yapmış. **Aliyê Makûli** buna,

–Bize bir toklu kes de yiyelim!

der. **Bava Xıdır** buna der ki:

–Ben daha yeni ev yaptırdım. Param yok ki! Sana nereden para getirip toklu keseyim!

Aliyê Makûli buna kızıp,

–**Evine yılanlar dolsun!**

diye beddua eder.

Gerçekten de eve yılanlar dolar. Kurbanlar kesip **Aliyê Makûli**’ye yalvarırlar. Gönlü alınınca gelip,

–Çıkıp gidin!

diye yılanlara seslenir. Ve yılanlar evden çekilirler. "

Çeviren: M.COMERD

*Kaynak kişilere dair bilgileri diğer yazılarımızda bulabilirsiniz.

¹ Tevrat, Çıkış (Musa’nın İkinci Kitabı), BAP 4’den itibaren.

² GOTT IN DER STEINZEIT, bild der wissenschaft 6/1992.

³ Homeros, İlyada, Can Yayınları, s.225, 77.

⁴ Nuri Dersimi, K.T.Dersim, Komkar Yayınları, s.29–30.

⁵ Şah Hüseyin Bey’in ailesindendir.

⁶ Nuri Dersimi, a.g.e., s.95–98.

⁷ Hasan Efendi, Varlığın Doğuşu, Yay. Haz. Pir Sultan Özcan, s.209.

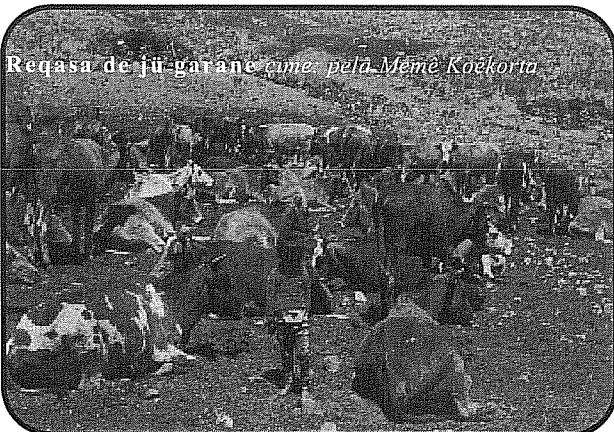
Bebeğim

*Bebom beni affet seni doğurduğum için,
Ben seni tank seslerinde ürkererek uyanman için doğurmadım,
Ben seni açlıktan ağlaman için doğurmadım,
Ben seni besbuçuk aylıkken ölmen, öldürülmen için doğurmadım.
Beni affet seni bu dünyaya doğurup getirdiğim için.*

Yeğenime

*Beriwanım ver elini,
baharın ilk ışıkları doğdu bak,
baharın ilk çiçeği açtı, koparmanı bekliyor Beriwanım
konuş bir şeyler söyle
ver elini Beriwanım
seninle Koye Buyere’nin tepesinde doğan güneşi karşılayalım
bebeğim Beriwanım
ver elini konuş, bir şeyler söyle.*

Olca Gültekin
Stockholm, 1998

Reqasa de ju garane çime pêla Memê Koşkorta

DÜZGÜN DAĞI

Nehir Gökçe

bir filmin sahnesi ya da yıllardır gördüğüm bir düşün grimsi resmi.

belki de “rüzgarlı bayır”ın bende bıraktığı izler. yıllardır, ucsuz bucaksız bir arazi ve üzerinde yabani otlar - keven mesela- gri bir gökyüzü, arada atıştıran yağmur, akşamın alaca karanlığı ve esen rüzgar tablosu gözümün önünden gitmez. bu tablo son yıllarda kayboldu, arada sırada gökyüzü daha da karararak göründüyse de birkaç gündür gelip yerleşti, eski yerine. rüzgarın etkisiyle kıpırdayan otlar...kuvvetle muhtemel, bu tablo rüzgarlı bayır romanının bir sahnesi olmalı. gökyüzü, tabloda dengesiz sayılacak büyüklükteki bir alanı işgal ediyor. koskoca bir boşluk...

seni ben düzgün dağında bulmuştum. düzgün dağı bu tablonun yamacına düşer ama benden gayrı kimseler göremez, sen bile..

bulduğumda ateşi bulan ilk insan kadar coşkundum. avucumda taşıdım yıllarca.. o yamaçta düzgün kuzularını otlatırken, yıllar sonra taşı toprağı kutsal olacak türbesini herkesten önce ben niyaz ettim. taşından teberik yapıp boynuma astım, cevherini dilimin üstünde üç yıl tutmaya çalıştım. eşiğine yüz sürdüğümde düzgün bile bunu aşırı buldu. yılların arkadaşını teberik taşıyor diye ayıpladım, ama ben ondan önce astım teberiği hayatımın en zorlu üç yılına. teberiğim düzgün'den bile önceydi. koynumda taşıdım, geceleri gizlice öptüm onu. indirip yastığıma, yüzünü seyrettim. anarrahmine yerleştirdim sonra teberiği hayatımın. onu dilimin üstündeki cevherle besledim. etenemiz benim inancımın ibaretti. akşamları yüzü ısıtın diye mum yaktım. kutsal ışığında soyunup serin sularında hızırın atıyla dolaştım. rüzgarlı bayırı unuttum gökyüzünü hatırlamıyordum bile gri mi, güneşli mi.. güneşli olmalıydı. ben kendime bir mabed yapmış, sunağına başımı yerleştirmiştım. dünyam teberiğim ve benden ibaret. dualar ediyordum, düzgün bana ne bağışlamıştı öyle.. hızırın atı şahlandıkça ayağımın altına gelenleri ezdim, kimsenin gözünün yaşına bakmadım. benim anam damda bulgur kurutuyordu. içli içli ağlıyordu bana. hasan dedeye koç adadı sari oğlan, gözyaşına abdal musa'nın değirmenini döndürdü. melanet hırkası benim sırtımda, hacı veli'nin postu hızırın atına eğer olmuştu. zülfikarı salladım, anamın evi kerbelaya döndü. o herşeyi unuttu, minik bir çocuk oldu anam. birlikte soru sormaca oynadık, anam çok tatlı bakar, çok çekmiş babamdan. onun gözyaşına abdal musa'nın değirmeni bile ters döndü. sabrım öğündü taş altında.. anam tatlı bakar gözlerimin içine. ben bir it olu-

rum, atlarım üstüne üstüne.. kaçmaz benden, ister ki, onu parçalayıp sakinleşeyim. teberik benim koynumda, ben anamın koynuna.. dut ağacını salladı anam, dallarından yetimlik döküldü. hiç kimse sevmemiş onu, ben de teberiğimin derdindeyim. kaç kez kurban oldu bana. hiç umurumda değil, ne yaşamış. sağım solum sobe.. karacaahmet yetiştirdi bana, elini uzatıp gözümüne sürdü. bir sis perdesi kalktı ki, etraf alev içinde. ortasında mecusi rahibi gibi dansediyorum. samanlar tapınacakları ateşe sırtlarını dönmüşler. hiçbir şey doğru değil gördüklerimde.

yeniden hızırın atına atladım. düzgün dağına vardım. arkadaşımın müsahibinin yaşadığı o balıklı dereden geçtim. bu teberik bana ait değil. bu teberik kutsal değil. bu teberik arkadaşımın boynundaki gibi bana bağlı değil. bu teberik benim değil. usulca çıkardım anarrahminden, kanlı kanlı bıraktım aldığım yere. cevher hala ağzımdaydı, sıyırdım dilimin üstünden. düzgün'e baktım, yoktu yerinde. hızırın atına binip gitti belki de.. bulduğumu zannettiğim kutsal için dilimlediğim lokma hayata durmuş, söküp aldım yerinden. kanlı kanlı beze sardık. ablam çocukluğunda evcilik oynamış bu bebekle. yol daralsın, sen ey sıcak yatakların, gizli aşkların teberiği, erkan sana lazım değil. zikrinin kırdığı erkan cem damında saklı durur.

evime yaya döndüm. arta kalan zamanlarda ziyaret edilirim ben. herkesten sonra sıra bana gelir. akşam bana “belki, belki” gelir. bir “belki” ümit, iki “belki”, kimse yolunu döndürmezse arta kalan lütuf eder. ah yaralı rahim, ah kemiksiz dil! sönük fosfor parlamaz. devir teslim törenini yaptık biz. artıkları yemekten az daha cevheri yutacaktım. ben seni teslim ettim teberik, ne üstündeki duaya artık inancım kaldı, ne seni bulduğumu sandığım yere.. kutsal olan yalnızca benim o eski tablommuş. düzgün dağı aldatmaca.. onu ben kutsal kıldım, şimdi geri alıyorum. o bana inanmadı ben artık ona..

yar yanımda yatmak ister, gece biter, el olur. tut ki, koca bir boşluğa dokundum. hiçbir şey yokmuş.. geriye bir ben kaldım tablodan. mutlu son. □

DERSİM - OTONOM BİR COĞRAFYA VE SORUNLARI

Dr. H. Çağlayan

(...)

Dersim otonom bir coğrafyadır. Dini Kızılbaşdır. İnanç ve felsefesi Kırmacıye'nin doğası ve tanrılarıdır: Xızır, Duzgın/Kemere Bımbareki, Khurês, Buyere, Jêle, Çewres Osporê Qelxeru, Thujik Bava, Munzır Bava vb. Dersimliler kendilerine Kırmanc, ülkelerine Kırmancıye, dillerine Kırmacki, yani Zazaca der. Kırmac ise ne Türk ne de Kürt demektir.

Dersim dergisi Dersim'in bazı sorunlarına değinmesine karşın, Dersim'in orjinalitesine uygun değerlerini yeterince sahiplenemiyor ve bu değerleri günümüze taşıyamıyor. Yalnız bir halkın baskı altında olduğunu söylemek ve ona kızılbaşçvari yardım da bulunmak, önemli olmasına rağmen, yetmiyor. Baskı altında olan bir halkın hayatta kalması isteniliyorsa, onun kimliğine, diline, tarihine, inanç ve felsefesine sahip çıkmak lazım. Bir halkın etnik kimliği, dili ve tarihi ile, inancı ve değer yargılarıyla yanyana yaşadığı halklardan farklı olduğunu göstermek, diğer halklara karşı düşman olmak anlamını taşıyor. Temmenimiz, Dersim dergisinin Dersim'i Dersimlilere yabancılaştıran görüşlere yer vermesi değil, tesine onun dili, kültürü ve inancı ile orjinalitesine bağlı kalmasıdır.

Ben, Dersim dergisinin bir abonesi olarak Dersim hakkında ileri sürülen yanlış görüş ve düşünceler üzerine görüşlerimi derginizde belirtmek isterim.

Dersim

Dersim, tarihte otonom bir coğrafyayı çağırıştırır. Fakat kimilerine askeri kuşatma sonucu Cumhuriyet tarihinden sonra çizilen bugünkü Tunceli il sınırını çağırştırmaktadır. Ve kimilerine de Kürdistan'ın küçük bir şehri.

Hemen belirtmek gerekir ki, Dersim kızılbaş inancını taşıyan ve Zazaca konuşan etnik bir topluluğun coğrafyasıdır. Dersim insanı kendine Kırmanc der, coğrafyasını Kırmancıye (Dersim) olarak adlandırır. Ne Türktür, ne Kürt. İnancı ve felsefesini ise "İtiqatê Kırmancıye" (Dersim İnancı) olarak isimlendirir. Kızılbaşlığı (Aleviliği) Türk ve Kürt'ten ziyade kendine hastır. Bu coğrafyanın hududu Batıda Sivas, doğuda Erzurum-Muş hattına kadar ve güneyden de Fırat ve Murat nehirleriyle çevrili olan bir bölgedir. Dersim yabancı istilalara karşı başarı ile direnmiş ve Osmanlı istilalarına uğrayan Alevi ve diğer halk ve aşiret mensuplarını bağrına basmıştır. Dersim 1895-96 ve 1915 Ermeni soykırımından kaçan onbinlerce Ermeniye bağrına basar. Kısaca Dersim hem bağımsız statüsünü ve hemde bu statüsünü kullanarak merkezi devlet otoritesine karşı olan muhalif güçleri korur.

Alp Arslan yönetimindeki Selçukluların 1071 Malazgirt savaşında Bizans İmparatorluğu'na galip gelmesi ile İslama

bağlı göçebe Türkmen aşiretleri Anadolu'ya yayılır. 1300 yıllarında Osmanlı Hanedanlığı kurulur. 1402'de Timur Leng'e yenilmesine rağmen, varlığını sürdürür. Osmanlı İmparatorluğu Bizans İmparatorluğu'nun yardımına koşan Haçlı Ordusu'nu geri püskürtür, 1453'te Fatih Sultan Mehmet komutasında İstanbul'u işgal eder ve Osmanlı İmparatorluğu'nun baş şehri olarak ilan eder.

İstanbul'un fethi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmacılığı hızlanır. Batıda Trakya'yı, Makedonya'yı, Sırbistan'ı, Macaristan'ı, Bulgaristan'ı, Bosna'yı, Yunanistan'ı, Arnavutluğu ve doğuda Suriye'yi, Ermenistan'ı ve Mısır'ı işgal eder. Osmanlı ordusunun Viyana kapılarına dayanmasıyla Osmanlı yayılmacılığı 16. yüzyılda had safhayı bulur. Kuzey Afrika'nın Arap toprakları ve Kıbrıs Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edilir. Osmanlı Devleti bu dönemlerde Dersim'i kendi topraklarına dahil olarak görmesine rağmen, Dersim'e egemen olamamış, otonom yapısını kırmayı başaramamıştır. Osmanlı Devleti Dersim otonom statüsünden dolayı defalarca sefer düzenlemiş, fakat sonuçlanamamıştır. Kısaca Osmanlı sefer eylemiş, zafer eyleyememiş. Fatih'le başlayan sefer, Cumhuriyete kadar devam eder.

Osmanlı Devleti Dersim'i kendi haritasına dahil etmesine rağmen, Dersim fiiliyatta kendi kapısını dış işgalçi güçlere kapalı tutmasını bilmiştir. Dersim'i işgal için Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı ve Türk sivil-askeri müfetişleri rapor üzerine rapor sunmuşlardır. Bu raporlardan da anlaşıldığı gibi gerek Osmanlılar ve gerekse Cumhuriyet idaresi, Dersim'in otonom yapısını kırmak için büyük askeri şiddet ve siyasi hilelere başvurmadan geri kalmamışlardır: "Osman oğullarının kurduğu genç devlet, Dersim'e komşu olduğu zaman, buraları müthiş bir kızılbaşlığın tesiri altındaydı. Dersim, on beşinci milat asrında (15. yüzyılda) Osmanlı Padişahı Fatih Mehmet'e taktim edildi. Fakat Dersim Osmanlı Devletinden biyhaber, Osmanlı Devleti de Dersim'e lakayt idi. Yavuz Selim, Acem Şahiyle Çaldıran'da çarpışmağa giderken, bu kızıl baş dağlarını titretmeden geçmedi. O günden beri Dersim bizim hartamıza dahildir. Fakat kapısını misilsiz bir inatla içinden kilitlemiştir." [N. Hakkı, Derebeyi ve Dersim, Ankara 1932, S. 25]

Dersim'in dış güçlerden bağımsız yaşadığını ve kendine has öz idare biçimiyle yönetildiğini keza aynı Naşit Uluğ raporunda belirtmektedir: "Osmanlı idaresi altında Dersim, dört buçuk asır devletle alakası kesik sayılabilecek bir aşiret derebeyliği hayatı sürdü. ... Nizamı Cedit devrinde de Dersim'le meşgul olmak istenilmiş, bu ağaları kaldırıp kazanıp Dersim'de devlet nüfuzunu kurmak çareleri aranmış ve fakat bu teşebbüs bir semere vermemişti." [Naşit Uluğ, "Tunceli Medeniyete Açılıyor", İstanbul 1939, S. 121-22]

20. yüzyılın ilk yarısında Dersim'in istilası için incelemelerde bulunan Naşit Hakkı raporunda şöyle der: "Coğrafya

kitaplarının "KapalıMemleket" dedikleri "Tibet" i bile birçok keşif ve sefer heyetleri baştan başa katetmişlerdir. Fakat Dersim, devlet memurlarıyla asker kıtalarından başkasının kuşbakışı bir tetkikine bile mevzu olmamıştır". "1925 senesi haziranın sıcak bir günündeyiz. Fatih Mehmet, İstanbul'la alalı aşağı yukarı 470 sene var. Dersim de İstanbul'la hemen aynı senelerde bu devlete bağlandı. Fakat bu beş asrı ondan evel nasıl yaşıyorsa öyle geçirdi. Ona, hayatında yalnız "sevkitabii" hakim oldu". [N. Hakkı, Derebeyi ve Dersim, Ankara 1932, S. 19]

Dersim her ne kadar Osmanlı devletine bağlanmış ise de, o yaşamak istediği tarzda yaşamıştır. Yani onun hayatına Osmanlı-Türk kanunu, nizamı ve Türk'ün rapt -ı zaptı değil, "sevkitabii" (N. Hakkı'ya göre hayvansal), yani kendi içgüdü, kendi yaşam biçimi -doğa felsefesine uygun kısmen anarşik- hakim olmuştur.

Osmanlı Dersim'e sefer edipte, zafer eyleyemeyince, Dersim'den de asker almayı sağlamak suretiyle bu bölgeye nüfuz etmeyi düşünmüş ve bunun için de Dersim reislerine nişan, rütbe ve hediye dağıtarak Dersimi nüfuzu altına almayı denemiştir. Örneğin İsmail Hakkı Paşave Erzurum Müşürü Samih Paşa Dersim reislerini Erzurum'a davet eder ve onlarla temas kurup Dersim'de hakimiyet kurmak ve o bölgede nüfuz sahibi olmak isterler, fakat sonuç alamazlar. Tanzimat döneminde Dersim'i yöneten Hüseyin Bey'den (Zazaca: Çê Soşen Beg) memnun olmayan Osmanlı, Hüseyin Beyi Vidin'e sürgün eder. Hüseyin Bey'in yerine oğlu Ali Bey geçer. Ali Bey Osmanlı Devleti ile ılımlı bir politika sürdürür, fakat buna rağmen Osmanlı Devleti Dersim'in idaresinden memnun kalmaz: "...içeriye girip asayiş tesis edemiyen Osmanlı devleti ağaya mevki vererek halkı avucunun içinde tutacağını sanıyordu; maalesef ağa hükümete karşı halkı, halka karşı hükümeti ileri sürerek kendi menfaatini temin ve temasta olduğu adamları da itima ediyordu. Dersim umum müdürü Erzincan'da göz hapsi altında tutulurken, Dersim'in içinden yeni ve daha zorlu bir haydut başı türedi; Seyh Süleyman beş bin silahlı ile, ne Dersim umum müdürünü ve ne de Osmanlı idaresini dinliyordu." [N. Uluğ, age. S. 122, Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 2, İstanbul 1992, S. 159-160, bak M. Kalman, age, S. 60-61]

Dersim'de nüfuz yarışına giren Osmanlı sefer üstüne sefer, askeri işgal için siyasi ve askeri Müfetişler tarafından rapor üzerine rapor hazırlamaktadır. Bu raporlar Dersim'in bağımsız olduğu doğrultusundadır ve amaç Dersim'in bağımsızlığını kırmaktır: "1875 yılına kadar Dersim'de bir yandan nüfuz yarışı olurken bir yandan da etrafta sarkıntılıklar devam ediyordu. Nihayet Ahmet Muhtar Paşa 1875'de apayrı bir yoldan Dersim'e nüfuz denemesinde bulundu. İsmail Hakkı ve Samih Paşalar gibi o da Dersim reislerini Erzurum'a davet suretiyle bir toplantı yapmıştı. Bu davete Hozat ve civarında nüfuz sahibi Mansur Ağa ve Seyh Süleyman gelmediler. Toplantıya katılanlar arasında Şah Hüseyin Beyzadelerden Hüseyin Bey ile Mazkiri Kaymakamı Gülabi bey vardı. Toplandıda yapılan eski teklifleri Hüseyin Bey itirazla karşılamış, Gülabi Bey ise kabul ederek bazı taahhütler girişmişse de başaramamış ve neticede yeni türeyen reislerin nüfuzu ve ihtirasları sonucu öldürülmüştü." Ve neticede "Dersim de aile nüfuzunun kırılmasını önleyememişti" ve "Hozat civarının hakimi ve akideleri icabı Türklüğe ve hükümete düşman olan Mansur ağanın eline geçmesine engel olamamıştı.

Dersim bölgesindeki Dersimli kaymakamlar her ne kadar Babialı adına hükümet icra ettilerse de Dersimlilerin asker

vermesini ve diğer tekalüfü ifa etmelerini sağlayamadılar. Özellikle merkezi Dersim'de 5000 kişilik küçük bir ordusu ile ve bölgesinde o zamana göre tahkim edilmiş beş kaleciği ile duruma tamamen hakim ve Türklere düşman olan Seyh Süleyman ailesinin muhitine ise hükümet müfuzu asla yanasamadı." [Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, S. 160] Dersim Osmanlının tüm çabalarına rağmen ona asker vermez. Dersim'den ordu isteyen Osmanlıya Dersim büyükleri şöyle cevap verir: "Biz ne kuvvet veririz, ne de destek veririz. Çünkü mecbur değiliz. ... Biz ülkemizi sultansız da koruyabiliriz." [M. Kalman, age., s. 66] Ve Dersim yokolmak için kadını ve çocuğu ile birlikte topyekün direnir. Diğer Dersimli aşiretlerin yardımına koşan Dersim'li Ermeni Mirakyanların başı Giron Osmalılara karşı yiğitçe döğüşür. Çatışmanın en şiddetli anında Osmanlı Atını ele geçirir, çocuklara, "Çocuklar öyle de ölünür, böyle de. Belki kazanabiliriz, korkmayalım!" der ve çarpışma sonucu coşkularını şöyle dile getirirler:

"Kılıcımızı vurduk taş,

Taş yarıldı baştan başa,

Nere kaçarsın Osman Paşa..." [Antranik, aktaran Sefi Cengiz, Kırmancılar, Kızılbaşlar ve Zazalar, Londra 1995, S. 100; M. Kalman, age., s. 67]

Yine Dersim'in Thujik Bava mutkasında Osmanlılarla savaş giren bir Dersimli Seyit, Osmanlıyla olan savaşını şöyle anlatır: "... Osmanlı ordusu yeniden Thujik'e saldırmaya başladı, biz de şiddetli bir karşı saldırıya geçtik. Topçu ateşleri doruklara yetişiyordu, ama etkili değildi. Bu son kavga 15 gün sürdü. Ne biz yenildik, ne onlar. Artık çatışma hızını yitirmişti. Ne zaman ki onlar ateşle bizi yenemeyeceklerini anlayınca Düzgün Dağı'nı kuşatmaya aldılar. Sanıyorlardı ki, bizleri aç ve susuz bırakarak teslim alacaklardı. Fakat bizim yiyeceğimiz, içeceğimiz, giyeceğimiz ve yatacağımız o kadar çoktu ki, yıllarca dayanabilirdik. Dış yardıma ihtiyaç duymayacak haldeydik. Çünkü Düzgün Baba'nın üzerindeki kaynak sular, otlaklar vs. vardı. Ve bunlarla bütün gereklerimizi karşılayabilir ve hayvanlarımızın sütü ve yünüyle onlara yıl geçinebiliriz." [Antranik, aktaran M. Kalman, age., s. 68]

Dersimliler geçici yenilgiler yaşamış ise de, bir bütün olarak Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini geri püskürtmüş ve onun idare biçimini geçersiz kılmışlardır. [Bak M. Kalman, age., s. 70]

Yine Osmanlı hükümeti, Ermenilere karşı Dersim'den ordu alaylarını istemiştir; fakat Dersim bunu redetmiştir. Dersim, yalnız Osmanlının bu isteğini redetmekle kalmaz. Osmanlı ve Türk hücumuna uğrayan Ermenileri korur. "Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri" adlı eserin yazarı Ermeni Garo Sasuni bu konuda şöyle der: Dersimliler "Ermeni eylemcileriyle çok dostane ilişkiler içindeydi ve daha sonra Birinci Dünya savaşı esnasında birçok Ermeniye kurtarmışlardır." [G. Sasuni, age., s. 121]

Garo Sasuni kitabının başka bir yerinde Ermenilerle ilgili Dersim hakkında şöyle der: "Örneğin Dersim Ermeni kurtaran ocaklardan biri olmuş ve bu sayede 20. 000 Ermeni hayatta kalabilmiş, bunlar sonraları Erzincan ve Erzurum yoluyla daha doğuya geçip kurtulabilmişlerdi." [G. Sasuni, age., s. 153]

Doğu cephesinde Ermenilere karşı müslüman halkı yanına almaya çaba sarfederek savaşan Kazım Karabekir, Kızılbaş Dersim'i yanına almayı başaramamıştır. O'nun bu konudaki raporları G. Sasuni'nin bilgilerini doğrulamaktadır:

"Yukarı Abbas Uşağı Aşireti Ruesasından Seyyid Rıza: Bu

adam Ruslara dehalet etmiş ve Rusların büyüklüğüne kani olmuş ve Hükümet-i İslamiye aleyhdar bir hınzırdır. Ermeniler ile muhaberesi, eşkiyalığı, edepsizliği ve nihayet tezvirati..." olmuştur. [Kazım Karabekir, Kürt Meselesi, İstanbul, 1994, s.83]

"Belit Uşağı Reisi Zeynel

Hemen mütareke zamanına kadar Ermeniler ile dostluğunu muhafaza etmiş ve haydut gibi en şerir Ermeni casusu bundan himaye görmüş..." [K. Karabekir, age., s. 82]

"Karaballı Aşireti Reisi Mehmed Ağa

Bu adam menfaatinin temini için oğlu ve akrabaları ile bir çok Ermenileri Erzincan'a firar ettirilmesine ve hatta 18. 1. 34 tarihinde derdest edilen Hamtur Boyacıyan namındaki Ermeni'yi dahi 16. 1. 34 tarihine kadar himaye ve Ruslarla gizliden gizliye muhabere..." etmiştir. [K. Karabekir, age., s. 84]

"Ferhad Uşağı Ruesasından Havşarlı Küçük Ağa

Erzincan'ın sükutıyla beraber İdare İbrahim Ağa refakatinde olarak Ruslar dehalet eden ve Ermenileri Rusya'ya firar ettiren bir hınzırdır." [K. Karabekir, age., s. 85]

"Karaballı (Karayallı) Aşireti Ruesasından Kanko zade Sevak Müdürü Mehmed Ali Ağa

Harput Ermenilerinin Koç Uşağı vasıtasıyla firarlarına başlıca sebep ve bu yüzden çok para kazanmış bir kimsedir." [K. Karabekir, age., s. 86]

Dersimlilerin bağrına bastıkları binlerce Ermeni arasında Soloman Tehlerian da bulunmaktadır. Dersimli yaşlı bir kadın Erzincan katliamından yaralı olarak kurtulan S. Tehlerian'ın yaralarını sarar, onu iki ay misafir eder. Ermenileri yanında barındırmanın suç ve cezasıölüm olduğundan, Dersimliler Tehlerian'ın ve Harput'ta katliamdan kaçan diğer iki Ermeniyi İran'a gitmelerini önerirler ve bu konuda gereken yardımı sağlarlar. Tehlerian İran'a gider. İran'da bir sene kaldıktan sonra katliamda sağ kalan akrabalarını görürüm umuduyla 1916'nın sonuna doğru Rus askerlerinin işgali altında olan Erzincan'a döner, fakat aile ve akraba efradından sağ kalan kimseyi bulamaz. Tehlerian buradan Tiflise gider ve orda iki sene kalır. Yine sağ kalan akrabalarını görme umuduyla 1919'un başlarında Tiflis'ten İstanbul'a gider. Tehlerian İstanbul'da kimseyi bulamayınca, İstanbul'dan Selanik'e ve Selanik'ten Sırbistan'a gider. Tekrar Selanik üzerinden 1920'nin başlarında Paris'e gider. Ermeni soykırımının psikolojik etkisinden bir türlü kurtulamayan Tehlerian Paris'ten Berline giderve 15 Mart 1921 tarihinde Ermeni soykırımının Mimarı Talat Paşa'yı Berlin Charlottenburg, Hardenbergstraße 37'de öldürür. [Bak. Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht, Tessa Hoffman, Göttingen, Wien, 1980]

Fatih Sultan Mehmet ve Kızılbaş düşmanı Yavuz Sultan Selim ile başlayan Dersim'e sefer ve istilalar Tanzimat ve Abdulhamid'in istibdat döneminde de devam eder. N Hakkı : "İşte bu Seyit Rıza'nın dedeleri hiç bir hükümet saygısı bilmeden Sultan Hamit devrine kadar geldiler", diyor. [N. Hakkı, Derebeyi ve Dersim, Ankara 1932, S. 45]

Komün kanunun hiç yeri olmadığı halde ilkönce Dersim'de tatbik sahası bulduğunu söyleyen Türkçü N. Hakkı, Dersim'in azdığını, yani yabancı boyunduruğu kabullenmediğini yazmaktadır: "1324 senesi ilkbaharında artık Dersim, bir istibdat sultanı için bile hazmedilemeyecek kadar azmıştır. Dersim, hiç bir şey dinlemiyordu. Bugün en akıllı ve uslu görünen Dersim başları, en önde Diyar Ağa olduğu halde ayaklanmışlar, Ovacık havalisinde bulunan Kıtaatı

muhasara etmişlerdi. Asi Dersimlilere Seyit Rıza kumanda ediyordu. Garnizon kumandanı neden sonra bir neferi muhasara hattından kaçarak Kemah'a gönderebildi ve oradan Dördüncü Ordu Müşürünü haberdar etti. Dördüncü Ordu Müşürü, nihayet Abdülhamit'ten Dersim'i tedip iradesini alabilirdi. Hemen dört taraftan 17-18 tabur asker toplandı. Taburlar önce muhasarayı kaldırarak Ovacık garnizonunu kurtardılar. Hozatlı asiler, kamilen Munzur suyu tarafına atıldı, bir kısmı dağa iltica etti."

Her ne kadar "asiler Munzur suyu tarafına atıldı" deniliyorsa da, "asi" olarak adlandırılan Dersimlilerin sırtlarını dağlarına çevirdikleri besbelli. N. Hakkı 17-18 tabur askerle bile bir sonuç alınmadığını itiraf etmektedir: "Tam o sırada, meşrutiyet ilan edildi. Ağalar şaşırıldılar,(...) eşkiya mukavemetten vazgeçti." Kumandan: "Bizim vazifemiz tamam, bundan sonrası idarei mülkiyenindir. (...) Asker garnizona dönünce Dersim gene eski Dersim oldu. Harekat neticesiz kaldı, yapılan fedakarlıklar boşa gitti. Seyit Rıza bu hareketin de kahr-amanı idi." [N. Hakkı, age, S. 45-46]

Görüldüğü gibi Dersim, Osmanlı devlet otoritesine karşı - Kızılbaş soykırımcısı Yavuz'dan Abdulhamid'e kadar- direnir. O ne Osmanlı Devleti'nin meşrutiyetine inanır , ne Abdulhamit'in merkezi istibdatına, ne de Jöntürklerle boyun eğer.

Doğuda Emenilere, batıda Türklere ve güneyde Kürtlere komşu olan Dersim Osmanlıya karşı kendi Kızılbaş inanç ve tabiat-sever bir felsefe biçimi ile yarı-anarşik şekilde dış güçlere karşı bağımsız olarak yaşamını sürdürmeyi başarır. Fakat Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı Devleti'nin sürdürdüğü ve sonuçsuz kalan askeri seferlerini üstlenir ve Cumhuriyet için bir "hercümerc yuvası" ve bir "çıban" haline gelen Dersim üzerine "kesin bir amaliye" yapmak şart olduğunu söyler. [İ. Beşilkçi, Tunceli Kanunu 1935 ve Dersim Jenosidi, İstanbul 1990, S. 25; Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, S. 165]

Ve ne yazık ki, Cumhuriyet Türkiye'si 1937-1938 Dersim direnişini kırar, otonom yaşamını noktalar ve Dersimi teslim alır. [Dersim'inbağımsız yaşadığı tezi için bak V. Timuroğlu, Ankara, 1991, s. 31-33]

Dersim "Türktür" tezi

Gerek Osmanlı mtasarıfları gerekse genç Türkiye Cumhuriyeti'nin müfetişleri olsun Dersim hakkında tuttukları raporlarda Dersim'n genellikle Türk olduğunu belirtirler. Dersim Mutasarrıfı Arif Bey 1903 yılında İçişleri Bakanlığına yolladığı bir raporda Dersim sancağı "Türklerin pek eski barınağıdır" ve "Türklerden başka hiçbir nesil eserlerine ve anılarına ratlanamaz", der. [M. Kalman age. s. 81] Naşit Hakkı: "Muhammet Araptı, Dersimli, Horasan'ın öz Türküdür" [N. Hakkı, age, S. 30]

Yine bir Dersimliye aslın nedir diye soran N. Uluğ, şu cevabı alır: "Ben nebileyim, aslım Dojikbabadan... Kureyşanlıyız. (...) Biz İmamCafer'in evladıyız." [N. Uluğ, age, S. 41]

Bir bütün olarak olmasa bile, Dersimli burda kimliğinin bir yüzünü anlatmaktadır.

Fakat Türkçü N. Uluğ, Dojik (Thuji) kelimesinin Tacik kelimesinin bir bozuntusu olduğunu yazmakta ve Tacik kelimesini Türklüğe bağlamaktadır. [N. Uluğ, age, S. 42]

Uluğ Orhon Abideleri'nin "Az" adlı bir ulusu Türk camiasının bir parçası olarak kaydettiğini söyler ve bu "Az" kelimesi tekrarlı-tekrarlı "Az-Az"dan "Zaza"ya dönmüş bir kelime olabilir, diye yazar. [N. Uluğ, age, S. 55]

Uluğ Bitlis beyi Şerif Han'ın "Şerefname"sinde Zazaları Kürtlerden saymadığını belirtir ve Dersimleri Zaza olduğunu söyler. Ve Zazaların mezheb bakımında ikiye ayrıldığını vurgular: "Şafi Zazalar bulundukları muhitin icabı olarak doğu komşularımızla daha fazla temas ettiklerinden dillerinde göç yollarından getirdikleri kelimeler daha barizdir. Daha fazla Lice, Palu ve Çapakçur bölgelerine serpili bulunan bu insanların ahlaki telakikilerinin iptidailiğine karşılık mezhebi taassupları kuvvetlidir; Hanefi mezhebinde onlara kafir derler. 24 yaşınakadar Türkçeden başka bir tek yabancı kelime bilmediğini bana söyleyen doğu illerimizde 1925 taassup isyanının reisi Şeyh Sait, dağlarda yaşayan ve karanlıklar içinde kalan bu Zazalara dayanarak hükümete karşı yürütmüştü.

Kızılbaş Zazalara gelince, bunların mezhep ayinleri Türkçedir. Ayinlerde Türkçe nesepleri dinlerler, kadın olsun erkek olsun ihtiyarları dilimizi iyi konuşurlar." [N. Uluğ, age, s. 58]

Türkçenin lehçesi onlar gördüğü Zazaca hakkında Uluğ şöyle yazar: "Vokaller ekseriyetle değişir; sesleri kendi hançeresinin (gırtlak), dilinin ve ağzının teşekkülüne uydurur. Bir yol üstü konuşmasında hatırımda kalan sözleri size dağlının lehçesini tanıtayım:

- Çorbayı ne ile içersin?
- Kosik ile..
- Çamaşırı nerede yıkarısın?
- Legan'da.
- Samanı ne ile getiririsin?
- Çuvale ile (sondaki e fazla)
- Çarsıdan ne alacaksın?
- Şekar.
- Aldıklarımı ne ile taşıyacaksın?
- Begir ile, Ostor ile..
- Eşkiyalık eder misin?
- Haşa, ben böyle alçağıyo kabul etmem.. Ben hükümete düşmeni etmem. (yani düşmanlık)
- Bu basmaları kimin için aldın?
- Torn-ho için .. (Torunları için)
- Baban sağımı?
- Ahrete yolunu boyladı (T'den sonraki e fazladır)
- Geçenki kargaşalıkta nerde idin?
- O bozuk'ta ben köyden çıkmamışım.
- Bu yoksuzluğun sebebi ne?
- Sebebi açığo, ağalar, seytiller..
- Şimdi Cumhuriyet devri, neye onları dinliyorsunuz, ...
- Doğru ayıbo, ayıbo!
- Atatürk size hürriyetinizi bahşetti, ne korkuyorsunuz?
- Biliyoruz Atatürk bize Cumhuriyet bağış etti. ...
- Bu hayat ağır değilmi
- Ağıro, elbet ağırö... ama biz bisucuz...
- Burda oturmak şart değil a... Ovalara inin!...
- Burası kalık toprağı (dede toprağı), Piriklerimiz... Biz hayına etmedik, nacaro, burada temeliyo(yerleşik), buradan gitmeye güç nekene...

Gerçekten feleğin germ-ü -serdini (*) görmüş ve geçirmiş dersimli, sıcaklık yerine germo, soğugluk yerine serdo, göz yerine şim, yük yerine bar, güzellik yerine rındo da der: bu kelimeler yumuşak bir söylenişle Osmanlı şivesine girmiş olduğunu biliriz. [N. Uluğ, age, S. 56-57]

Doğu cephesinde Ermenilere karşı savaşan Kazım Karabekir Dersimlilerin Türk ve dillerinin Türkçe olduğunu iddia etmektedir: "Dersim ebradının lisanı umumiyetle "zaza" lisanı olup kürteye yakındır. Aşayirden bazıları ilk bahardan sonbahar ibtidasına kadar gecemişolarak (gece kalıcı olarak) yaylada ikamet eder. Ve kışın köylerine çekilirler. Dersimlilerin ecdadı Maveray-ı Türkistan'dır. Burada hicret etmiş Şeyh Hasan ve Seydanlı namında iki biraderden teessürle (Şeyh Hasanlı, Seydanlı) namında iki büyük kabile vucuda getirmişlerdir ki eylevm (bugün) mevcut aşayir behemehal bu iki kabileden birine mensubdur. Filâsl (köken-de) Türk olan Dersimliler merur-i zamanlakendi adet ve milliyetlerini terk etmiş ve lisanlarını kaybetmişlerdir." [K. Karabekir, age., s. 87]

Dersimlilerin kullandığı dilin, yöresel Kırmanci olarak bilinen Zazaca'nın Türkçe olmadığı belli ve açıktır. Fakat bilimadamları olarak geçinen türkçü müfettişler ve istihbarat mensubları dilbilim adına Thujuik Bava'yı Tacik kökünde arar, "Az" kelimesi tekrarlı-tekrarlı "Zaza" olmuştur, derler. Yine bu türkçü "bilimadamları" na göre Zazaca "germ" kelimesinin kökü Moğolca'daki "kerm" kökünden geldiğini iddia etmektedirler. "kerm" Moğolca'da kaplıca demekmiş. "serd" kelimesinin kökünde Türk dillerinde "se" kelimesinden türediğini sanmaktadırlar. "se'de su olduğu izahına lüzum yoktur", der N. Uluğ. [N. Uluğ, age, S. 57] Bilimsel olarak bunu tartışma konusu etmek bile gereksiz ve yersizdir. Çünkü "Resmi Türk Tarihi Tezi, artık aklı başında herkesin karşısında katıla katıla güldüğü bir soytarı durumundadır. Hiçbir bilimsel belge ve bulguya dayanmayan, içi boş, kof tezlerden oluşan bu tarih araştırmacılığı bugün artık iflah olmaz bir noktadadır." [Özgür Politika, 29.3.1996] Ayrıca, Zazaca ve Türkçe birbirinden farklı, ayrı dil guruplarına bağlı ve birbirinden bağımsız ayrı ayrı diller olduğu dilbilimcilerince bilinen bir gerçektir.

Bilimsel olmayan resmi teoriler 70 senelik türkçülük politikası ile birlikte iflaz etmiştir. Fakat unutmamak lazım ki, bilim adına yola çıkan bu tür ırkçı-türkçü görüşler Dersim'in 'germ' ve 'serd'inin Türkçe olduğunu söylemelerine, bu tezin Türk aydın ve entelektüel çevresinde etkisiz ve tesirsiz kalmadığını söylemek yanlış olmaz. Bunun da ötesinde, bu ve benzeri görüşler bir gelenek haline alma tehlikesini taşıyabilir. İşte tehlikeli olanda budur. Bu da şiddet sonucu yaratılan ırkçı-resmi tarihin sürekliliğini pekiştirir.

Dersim "Kürt" tür tezi?

Jöntürkler Abdulhamid'in istibdatına son vermek için Anadolu da yaşayan halklara özgürlük ve hürriyet vaadinde bulundular. Politik iktidarlarını pekiştirdikten sonra vaad ettikleri reform, eşitlik ve hürriyet düşüncelerini geri plana ittiler ve Pan-Türkizmi kendilerine ideoloji olarak seçtiler. Halkların özgürlük ve eşitlik mücadelesinden korkan Jöntürkler Abdulhamid despotizminin yaptığını aratmayacak katliamlar yaptılar. Jöntürklerin ileri gelen sımalarından Talat Paşa övünerek şöyle diyordu: "Ermeni sorununun hal etmek için Abdulhamit'in 30 sene içinde yapmadığını, ben daha fazlasıyla bir günde yaptım. [T. Hofmann, Hr., S. 68, 1985]

Jöntürklerin Birinci Dünya Savaşı'nda yenik düşmesi ile Pan-Türküzim idealindeki Büyük Türk İmparatorluğu gercekleşmez. Bunu anlayan Mustafa Kemal müslüman olan

Kürtleri yanlarına alarak, Doğuda Ermenilere karşı, batıda "gavur" Yunanlara karşı Misak-ı Milli sınırları dahilinde bir Türkiye için savaşı. Mustafa Kemal Türk milli devletini kurduktan sonra, Türk olmayan diğer halkları şiddete dayanan bir asimilasyon politikasına tabi tuttu. Asimilasyona boyun eğmeyen halkları ya şiddetle baş vurularak sürgün ettirir veya fiziki olarak yoketme planlarını uygulamaya hazırlar. Yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'si Kurmanc/Zaza/Dımılilere (Zazalar) ve Kürtlere karşı asimilasyonu şiddet yoluyla uygulamaya girişir. Cumhuriyet'in askeri şiddetine ve asimilasyona karşı Zazalar ve Kürtler direnirler. Türk devleti Şeyh Sait önderliğindeki Zaza ayaklanmasından sonra, hala otonom statüsünü koruyan Dersim'e yönelir. Amaç Dersim'in otonom statüsünü kırmak ve Dersim'i askeri, siyasi ve kültürel olarak Türklüğe bağmlı kılmaktır.

Genç milli Türk Devleti Dersim'i bir çıban başı olarak görür ve Dersim'i işgal etmek için askeri olarak kuşatır. Dersim, kendi sosyal-kültürel, Kızılbaş inanç ve felsefesine ve kendi diline (Zazaca) yönelen Türk zulmüne karşı topyekün (istisnalar hariç) direnir, başkaldırır. Buna rağmen Dersim yenik düşer, coğrafyası askeri olarak işgal edilir ve insanları kültürel, sosyal ve yaşam biçimi olarak esir alınır.

Türkler sosyolojik, kültürel araştırma zahmetine katılmadan bilim adına Dersim'i tarihe Türk olarak tanıtmaya çalışmışlardır. Dersim'in Türk olmadığına kanaat getirmeyenler ise, Ankara'nın doğusunda yaşayan ve Türk olmayan herkesi Kürt olarak nitelemişlerdir.

Dersim, 1938 yenigisinden sonra siyasi ve kültürel olarak şiddetle sarsılır, mevcut yapısı bir altüst olmayı yaşar. Asimilasyon Dersim'i birahtapot kolu gibi sarar. Milli bilinç ölü noktasına varır. Dersim'in kendine olan güveni sarsılır. Aşiret ve insanlar arasındaki ilişkiler bozulur, iyi ve dostane ilişkiler yerini güvensizliğe bırakır. Bu hal 1960 lı yıllara kadar devam eder.

Yenilgiden sonra Dersim identitesi ve kültürel uyanışı sönük kalır. Bu durumun da sonucu olarak Dersimlilerin bir kısmı sol görüşleremeyil göstererek, Türk Solu'yla kader birliğine girer. Diğer bir kısmı da milli olarak uyanan ve bu uyanışı Türk Devleti'nin baskı ve inkarcı politikasına karşı yönelen Kürtlere katılır. Dersim Kızılbaş-Alevi sorunu dışında Kürtlerle aynı kaderi paylaşır, o da sömürgeleştirilir. Bu Kürtlerle ortak olan paydasıdır. Dersimli genç devrimci aydınlar Türk ve Kürt milli sol hareketlerine katılırken, kendi tarihlerini, sosyolojik toplum yapılarını, kendi insanının kültürel ve psikolojik yapısını göz önüne almadan katıldılar. Bu onları Türk milliyetçiliğininve onun askeri şiddetinden kurtulmak için -bilinçli veya bilinçsiz- kendi varlığından büyük fedekarlıklara itti. Bu durum Dersim identitesini daha da kirize soktu ve belli ideolojik görüşlere bağmlı kıldı. Dersim haklı olan Kürt mücadelesine omuz verdiğinden dolayı, onun kimliği ve identitesini ön plana çıkmış Kürt identitesine tabi tutmak yanlıştı. Bunun yanlış olduğunu gören Dersimli devrimci ve aydınlar Dersim'in dili ve kültürü, tarihi ve geleceği hakkında araştırmalarını yoğunlaştırıp, hasıraltı edilmiş ve edilmek istenen öz identitelerine eğilmeye başladılar. Dersimli aydınlar bunu yaparken, kendi insanını, tarihini, inanç ve felsefi yaşam biçimini, dilini ve sosyal-kültürünü temel aldılar. Temel kendi öz insanı, dili, kültürü ve coğrafyası olunca, kirize saplanmış gibi görünen Dersim identitesi sorunu kimyasal artıklara kurban olmamış berak su gibi ortaya çıktı. Dersimliler kendi öz identitelerine yönelince, milliyetçi eleştirilere maruz kaldılarve hala da kalmaktadır-

lar. Kürt sorununun tartışıldığı bir dönemde "bu nerden çıktı" diyen Kürt milliyetçileri az değildi, hala da öyledir. Birçok Kürt aydını ve milliyetçisi Dersim'in tarihte otonom yapısını, dilinin, dini inançlarının farklı olduğunu gözönüne almadan, "bizibölüyorlar", "devlet kışkırtmasıdır" diye kamuoyunu yanıtmaya çalıştılar ve hala da çalışmaktadırlar. Önceleri açıkça şöyle dediler: "Kurmançı (Kürtçe) ve Soranca'dan sonra Zazaca'nın da yazı ve edebiyat dili haline gelmesi önlenmelidir... Zaza folklor derlenebilir; ancak öykü, şiir, roman gibi edebi türlerden yazı yazılmamalı, özgün eser verilmemelidir. Bu iş sadece Kurmançı ve Soranca'ya bırakılmalı...." [Bak, Berhem sayı 3, Eylül 1992, sayfa 8]

Tarih tekrarr eder gibi oluyor. Kürt ve Zaza devrimcileri kendi dillerine, kültürlerine sahip çıktıklarında, inkarcı sövenist mahkeme heyetleri, Kürtleri ve Zazaları vatani bömekle itham ediyorlardı. Kürt ve Zaza aydınları ve devrimcileri, "Türkiye hıyar değilki bölelim" cevabını veriyorlardı. Bu cevap Kurmanc-Zazalar için de geçerlidir. Belirtildiği gibi, sorun bölme sorunu değil, aksine kültürlerin ve halkların yan yana, eşit ve özgürce varlıklarını sürdürmesidir. Yani sorun özgürlük sorundur.

Dersimliler artık kendi kimliklerini gizlemeye tahammül etmedikleri bir aşamaya girmişlerdir. Dersimlilerin bu aşamaya gelmesinde başta Dersimli yurtsever yazar, aydın ve Zazaca söyleyen ve konuşan sanatçılarımızın ve "Kızıl Yol", "Desmala Sure", "Ayre", "Piya", "Kormışkan", "Raştıye", "Waxt", "Berhem", "Ware" ve "Tija Sodiri" gibi Zazaca ve Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca çıkan dergilerin büyük faydası olmuştur.

Bu faaliyetler sayesinde inkarcılık ve asimilasyon politikasının yarattığı sis perdesi aralanmıştır. Dersim öz kültürüne açılmak için kapalı tutulan kapıyı çoktan tıklatmıştır. Tarihi uzun bir inkarcılığa dayanan yalan tezlerle karşı gerçeği ve doğruyu savunmak elbette zordur. Çünkü özgürlüğün olmadığı yerde statikoculuğu savunmak kolaydır. Tam da statikoculuğa karşı gelinmesi gerekirken, Kürt hareketlerinin çok önemli bir bölümü teorik olarak Türkiye'de hala geçerliliğini koruyan tekçi ve milliyetçi görüşleri benimsemişlerdir. Dolayısıyla kendileri dışında ki farklı etnik topluluklara ve kültürlere tahammül göstermemektedirler.

Buradaki eleştiri hedefim şahıs değil, tersine şahısların tekçi ve statikocu görüşleridir. Kendisinden farklı kimlik ve kültürlerle tahammülgöstermeyen tekçi ve statukoculardan biri de Faik Bulut'tur. Faik Bulut Dersim dergisinin 1. sayısında Dersim meselesine yanlış temelde yaklaştığı ve bu yazımı keza Dersim dergisinde yayınlamayı düşündüğüm için Faik Bulut ve benzeri bir kaç şahıs, kısıda olsa bahis konusu olacaktır. Faik Bulut Tunceli Kültür ve Dayanışma Derneği'nin yayınladığı Dersim dergisinin birinci sayısında "Dersim ve Dersimli Üzerine Notlar" makalesinde Dersimlilere adeta tarih dersi vermektedir. Faik Bulut bunu yaparken, bir müff-fetiş konumuna düştüğünüunutmaktadır. Çünkü o, ne pahasına olursa olsun, Dersim'i olduğu gibi değil, tersine kendi düşündüğü gibi göstermeye çalışmaktadır. Osmanlıya ve milliyetçi cumhuriyete başkaldıran, inkarcılığa ve statikoculuğa karşı direnen Dersim'e tarih dersi vermek yerine, Dersim'in kendisi, yani özü incelenirse daha dostça bir iş yapılmış olur. Türkçü müffetişler Dersim'in Türk olduğunu kanıtlamak için 'Thujik Bava'nın 'Taçık'ten geldiğini, 'Zaza'nın Türkçe olan 'Az' kelimesinden türediğini ve 'germ' ve 'serd'in ise Moğolca kökenden geldiğini iddia etmektedirler. Faik Bulut "...Zazaca (Dimili)'nın da Kürtçe'den apayrı bir dilmiş gibi gösterildiği yalanını mı

çürütmeye kalksam!", diyor. [Dersim, sayı 1] Bu tamamen bir önyargıdır. Dersimlileri ve Dersim dilini ve kültürünü küçümsemez. Neyi çürütmeye kalkıyor sayın Bulut? Dersimliler gökten zembille yeni bir dil felan indirmediler. Asırlardan beri konuştukları bir dilleri vardır. Her dilde olduğu gibi, kendisine yakın ve kendisine uzak olan diller var. Bu anlamda Kürtçe, Zazaca, Farsca birbirine akraba dillerdir. Çürütmeye kalkmak istediği ne? Bu dilin yazı dili olmadığını ve olamayacağını mı söylemek istiyor? Yoksa kendi dilini geliştirmek isteyen Dersimlilere 'neden Kürtçe'yi değil de Zazaca'yı geliştiriyorsunuz' demek mi istiyorsunuz? Anlaşılan lehçecilik postu altında bir dilin yok olmasından yana. Aynı lehçecilik altında Türk milliyetçileri de Kürtçe ve Zazaca'nın kaybolması için yoğun çaba harcadılar ve harcamaktadırlar. Fikirlerde açık olmak, Dersim'e dost olmak demektir. Dersim'e dost olan, Dersim'in diline ve kültürüne karşı çephe almaz, tersine onun gelişmesi için Dersimlilere omuz verir. Dersimlilerin haklı davasına omuz vermeye cesaret etmeyen, hiç olmazsa susmasını bilsin. Fakat sayın Faik Bulut lehçecilik tezi ile teorik olarak Dersime karşı direkt cephe almaktadır. Sayın Faik Bulut dilbilimcisi ya da dil uzmanı değildir. Zazaca bilmez, Zazaca hakkında dilbilimi kriterlerine uygun bir çalışması yoktur; kaldı ki, Kürtçe'yi ne kadar bildiğini de bilmiyoruz. Buna rağmen Zazaca'nın dil olmadığını söylemektedir. Yani Dersimlilerin, Kırmanc-Zazaların, konuştukları dil önemsizdir, çünkü lehçedir. Asıl, has veöz dilleri vardır, o da Kürtçedir. Eğer söylemek istediği milliyetçi Türklerin "Kart u Kurt" tezinin bir başka varyantı olan "Zaz u ZuzKurt" ise, çabası boşunadır. Kör milliyetçilik, farklı dil ve kültürlere tahammülsüzlük, tekçilik, inkarçılık ve diktatörlük iflas etmiştir. Bunun bariz örneği ve pratiği Türkiye de yaşanmaktadır. İkinci bir koldan tekrar milliyetçiliğe sarılmak, tarihi tekarürden başka bir şey değildir. Böyle bir milliyetçiliğin genç olması haklı olduğu anlamına gelmez. Öyle analaşıyor ki, alışlagelmış görüşleri savunmak, bilimsellikten, sosyolojik ve empirik araştırmalardan uzak tezleri ileri sürmek dahakolay bir yol oluyor. Maalesef demokratik ve özgürlükcü fikirleri özümleyememiş toplumların insanları daha ziyade kolay olan yolu tercih ediyorlar. Bu yol barış değil, savaş körükler. Çıkamaz bir yoldur. Farklı dil ve kültürlerin varlığını savunmak ve korumak bu çıkamaz yolun önünü açar. Türkler Kürtlerin Türk olduğunu yeteri kadar iddia ettiler. Halen iddia edenler çoktur. Kürtlerin Türklere benzer bir yolu izlemeleri gerekmiyor. Kırmanc-Zazaların Kürt olduğunu söylemek mecburiyetinde değildirler. Kürtlerin ille Türklere benzeme mecburiyeti de yoktur. Dostum Sait Çiya'nın dediği gibi, "ne yani, Türk ya da Kürtler dışında bu coğrafyada kimse yaşamıyor mu?" Bir halk dili, kültürü ve inanç biçimi ile varlığını dile getiriyorsa, bunun'ardında hemen bir başka gücün varolduğunu sanmak alışlagelmış tek tip ulusçuluğun, zayıflığın, tahammülsüzlüğün bir ifadesidir. Dersimlilerin, Türklere veya Kürtlerden ayrı ve farklı olmalarının (ve bu farklılıkları bugüne kadar taşımışlardır) Türklere ve de Kürtlere bir zararı olmadığı gibi, onları bölme diye bir sorunu da yoktur. Bölme diyebir sorunları olmadığı gibi, dar milli bir devlet kurma diye bir derdleri de yoktur. Dersimlilerin sorunu şudur: Sosyal yapılarına uygun, Zazaca konuşulan Kırmanc-Zaza coğrafyasında ayalet sistemine dayalı federatif bir sistemde Türkler ve Kürtlerle eşit bir şekilde özgürce yaşamak.

Faik Bulut aynı makalesinde devamen şöyle diyor: "... yapay bir Dersim-Alevi-Zaza milliyetçiliği yaratmak, şimdilik bilemediğimiz çıkarlar doğrultusunda hareket etmektir." [agy] Burda acaba "bilinmeyen" nedir? Dersimler açısından bilinmeyen bir tek şey vardır: O da Dersim'i hesaba katmadan yazılmak istenen çarpık tarihtir. Thujik Bava bilinmeden, anlaşılmadan, Thujik Bava'nın tarihi yazılmak isteniyor. Köktenci bir din çeperi ile çevrili Kızılbaş inanç ve felsefesini anlamadan, "alevicilik" yapılıyor, bu "geriçiliktir" deniliyor. Sorun tabulaştırılmak isteniyor. "Xızır", "Duzgın", "Khures", "Bimbarek", "Buyere", "Ana Fatma", "Jêle", "Gağani", "Xeylaşi", "Howtemal", "Pir", "Rayver", "İqrar" vb... daha nice Dersim'e has inanç, felsefe ve yaşam biçimi incelenmemiş ve hak ettiği yere oturtulmamıştır. Dersim, "Ya ThujikBava" der, "Taçık" diye kayda geçirilir. Dersim kendisine Kırmanc der, Kürt diye kayda geçirilir. Sahte tarihler süslenir, gerçekmiş gibi sunulur.

Faik Bulut gibi bazı Kürt milliyetçileri Dersim ve Dersimlileri -Kırmanc-Zazaları- illede Kürt ulusunun bir parçası olarak görmek isterler. Munzur Çem Deng dergisinde "Alevilik, Kurmanci, Kırmanci (Zazaki) ve Dersim üzerine kimi yanlış görüşler" başlıklı makalesinde şöyle der: "Sayıları çok az da olsa kimi kişiler, Kırmancıyı (Zazaki-Dımilki) Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul etmiyor ve bundan hareketle de onu konuşanların Kürt olmadıklarını ileri sürüyorlar. Yine buna bağlı olarak Kürt yurtsever hareketine yönelik aşırı suçlamalara rastlanıyor." [Deng, sayı 34, S. 8] Bu "suçlamalar"dan biri Seyit Rıza'nın torunu ile yapılan bir söyleşidir. Bu söyleşide elbette Ermeni katliamına değinilmiştir ve bu konunun işlenmesi de çok önemlidir. Söyleşide Kürtlerin de Ermeni katliamında katkılarının olduğu söyleniyor. Kastedilen elbette başta Hamidiye Alayları ve Kürt egemenleridir. Bunların amacının Ermeni ve Süryani topraklarını ve varlıklarını ele geçirmek ve özellikle Batı-Ermenistan'ı ilhak etmek olduğu biliniyor. Ama Hamidiye Alaylarının yanı sıra müslüman şövenizmiyle galyana gelmiş sıradan müslüman Kürtlerin bu soykırıma ortak oldukları hiçte abartma değil. Ermeni-Kürt ilişkileri üzerine incelemede bulunan Garo Sasuni bu konuda şöyle der: "Kürtler gerici bir unsura dönüşüp, Tatarlara özgü bir ahlakın içine batarlarken, yavaş yavaş kendilerine özgü gururlarını ve alenaplıklarını yitirerek, Ermeniler için hiç te dost olmayan bir kavim haline geldiler." [G. Sasuni, age., s. 118]

Yine Garo Sasuni'nin dediği gibi, Türkler Kürtleri Ermenilere karşı kullanmakla Ermenileri fiziki olarak yok etmek ve Kürtleri de milli bilinçlerinden mahrum bırakmak istiyorlardı.

Tarihte yapılan zulüm üzerinde konuşmak ve tartışmak, bir halka yapılan bir hakaret olarak algılanmamalıdır. Tersine, bu o halkı geçmişteki hatalara ve yanlış yönelimlere saptırmasını önler. Tarihin tekarür etmemesinde yardımcı olur. Tarihi hataları ile tartışmak, demokratik bir topluma aday olmanın belirtisi ve başlangıcıdır. Farklı halkların ve kültürlerin yanyana, barış içinde yaşamalarını kolaylaştırır.

Elbette Ermeni olayında karar mekanizmasını ellinde tutan Osmanlı Devleti'nin sorumlu üst kademesidir. Böylesi ciddi konularda yalnız bir avuç insanı veya soyut devleti sorumlu tutmak sorumluluktan kaçmak olur ve mesele soyutlaştırılır. Tarihi tartışmaktan kaçınmamak lazım.

Sivas olaylarında 37 Alevi ateşe verildi. Bu 37 Alevinin diri diri kül olmasını seyreden ve alkış tutan 10.000 köktenci, gerici Müslüman vardı. Burda yalnız suçlu benzin dökene ve çakmağı çıkıp alevi tutuşturan değil, aksine seyirci kalan

devlet, yani devlet güvenlik güçleri vebu suçsuz insanların yanmasına alkış tutan bu 10.000 kişidir de. Bunun da ötesinde suçun kaynakları bu olayın vuku bulmasına tahamül gösteren toplumun inanç, kültür, felsefe, yaşam ve ruhi şekillenme biçimine kadar inmektedir.

Bundan ötürü Kürt yurtsever ve aydınları Türk milliyetçiliğine angaje olmuş Kürtlerden müteşekkül Hamidiye Alayları ve Ermenilere karşı zulmünden bahsedildiğinde gocunmalarına gerek yoktur.

Bir diğer konu da Seyit Rıza idama gidince "yaşasın Kürdistan" deyip demediğidir. Seyit Rıza'nın idamında yanında bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, Seyit Rızanın son sözlerini söyle aktarır: "Son sözünü sorduk. 'Kırk liram ve saatim var. Oğluma veriniz' dedi... Seyit Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama Seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sesizliğe ve boşluğa hitap etti: 'Ewlade Kerbelayme. Bêxetayme. Aybo, zulumo, cinayeto' dedi". [Bak, Desmala Sure, sayı 2, sayfa, 20; Berhem, sayı 7, sayfa 9] Aynı dönemi yaşayan hala canlı şahitler vardır. Bunların söyledikleri de bu doğrultudadır. (Bu konu için Seyit Rıza'nın kızı Leyla ile Tija Sodiri dergisinde yayınlanan röportaja ve Dersim liderlerinin idama mahkum olduğu Elazığ'daki mahkemede şahsen bulunan Kuresu büyüklerinden Use Seyd'in yeğeni ile yapılan ve Tija Sodiri'nin ileri-deki sayılarında çıkacak röportaja bak.). Seyit Rıza Kürt milli kuruluş ve örgütlerine üye olmadığı gibi, onlarla örgütlü bir bağ da yoktur. Ayrıca o başka bir dava uğruna değil, işgale uğruyan otonom Dersim'in özgürlüğü için direndi. Bunun ötesinde polemige girmenin hiç bir yararı yoktur.

Munzur Çem yazısının başka bir yerinde, "Dersim'in Kürdistan'ın öteki yerlerinden öyle çokça farklı yanları yoktur. ... Üç aşağı-beş yukarı aynı dağ, dere, nehir ve yaylaları; aynı meşe ağaçlarını; kimi dıştan sıvalı, kimi çıplak taş duvarlı, bir yada iki katlı olan aynı evleri, aynı değirmenleri; aynı keklilikleri, keçileri, inekleri, koyunları ve ağaçları, aynı türden bölünmüş tarlaları, aynı tür atları, eşekleri, katırları ...". [Deng, ags, s. 18] Burda bir anlaşmazlık söz konusu. Birbirine çok yakın olan Dersimlilerin ve Kürtlerin eşek ve katırları dışında tavukları da birbirine benzer, hatta ötüşleri birbirine çok yakındır. Fakat berlitmek gerekir ki, Latin Amerika'nın tavukları da Dersim'in tavuklarına benzer. Ve ötüşleri de aynıdır. Ben Çin'de de, eski Sovyetler de bizim eşeklere benzer eşekler gördüm. Eşek denince, her insanın aklına gelen şekil aşağı-yukarı aynıdır. Yani dünyada eşek şekli evrenseldir. Elbette Dersim'in Ay'da veya Mars'ta olduğunu kimse iddia etmiyor.

Seyit Rıza'nın ve Şıx Mahmut Berzenci'nin giydiği elbise aynıymış. Seyit Rıza'nın giydiği elbise (Dersim Müzesi olmadığı için bu konudabilgi eksikliğinin olduğunu belirtmek isterim) Şıx Mahmut Berzenci'ninkine benzemesi de çok doğaldır. Dillerinin birbirine yakın olmaları da doğaldır. Biri Ay'da, diğeri yerde yaşamıyor ya. Seyit Rıza'nın kendi özel tekstil fabrikası olmadığına göre, elbisesini Orient pazarının herhangi bir yerinde almıştır. Bu Şıx Mahmut Berzenci için de geçerlidir. Seyit Rıza'nın giydiği elbise İran elbisesine de benzeyebilir. Dili Fars diline de yakındır. O da kendisine çok uzak sayılmaz.

Burda eleştirilen yanlış görüş ve mantıktır. İlle birini diğerine bağımlı kılmak mantığı. İşte Munzur Çem'in Dersimliler için yapmak ve söylemek istediği gibi: "...bir ulusun bireyleri olduğumuz gerçeğini unutturmamalı." [Deng, ags. s. 20] Munzur Çem, "Kırmancılar (Zazalar) Kürt değil görüşünün bir ucu devlete dayanıyor." diyor. [Deng, ags. s. 31] Hemen

belirtelim ki, Kırmancı-Zazalar, Kırmancı oldukları için devlete dayanıyorlarsa, Dersim bir bütün olarak devlete dayanıyor demektir. Çünkü Dersim halkı kendine Kırmancı, diline Kırmancı (Zazaca, Dımilice, Dersimce) demektir. Türkler Tırk, Kürtler Khurr (Kürt), diline ise Kirdaski (Kürtçe) demektir. Kırmancı, Dersim'in orjinalliğine dayanmaktadır. Dolayısıyla ileri atılan iddia asılsızdır. Yalandır. İspata gerek yoktur. Dersim'in milliyetçiliğe, tekçiliğe ve askeri işgale karşı direndiğini yedi düğel çok iyi bilmektedir.

Dersim'in direncini kırmak ve uluslararası itibarını zedelemek için, Osmanlı Sultanı ve Türk milli devleti Dersime karşı hep şu iddiayı öne sürmüştü: Dersim direnişinde "yabancı parmağı" vardır ve "feodal-gerici" ayaklanmadır. Türk komunistleri, sosyalistleri ve aydınları da bu iddiaya katıldılar. İşte Munzur Çem'in ve Kürtlerin Kırmancı-Zazalara karşı benzer suçlamaları, Türklerin Kırmancı-Zazalara karşı ileri sürdükleri iddiadan farksızdır.

Munzur Çem, Dersimlilerin Kürt "ulusun bireyleri" olduğunu ispatlamak için Dersim'in dilini de değiştirmeye yeltenmektedir. Dersim kendi aşiretlerini kendi dillerinde şöyle adlandırır: Khuresu, Abasu, Demenu, Heyderu, Şıxmemedu vs. Fakat Munzur Çem bu söyleyiş biçimini Kürtçeye yakın bulmadığı için, Khuresu, Heyderu ve Şıxmemedu yerine "Kuresan, Heyderan ve Şıxmemedan" demeyi tercih etmektedir, çünkü sözcüğün arkasına "an" takısı takılırsa, Kürtçe'ye yakın olurmuş: "...yanê -an- guretene tēnena nêj-diye formê Kurdiki yo urasto." [Munzur Çem, Taye Kılame Dersim", Stockholm, 1993, s. 7]

Dersimliler anadillerinde Dersim'e "Dêsim" ve Dersimliler'e "Dêsimuzu" veya "Dêrsimuzu" diyorlar. Fakat Munzur Çem için bu pek Kürtçeye yakın görülmemelidir ki, o "Dêsimuzu" veya "Dêrsimuzu" yerine, Dersimlilere "Desimizan" diye hitab etmektedir. Kürtçeye daha yakınmış. [age, s. 17] Dersim'in "Tunceli" olarak değiştirilmesi ile veya "Desimizu"nun "Desimizan" olarak değiştirilmesi, gerçeği geçici olarak örtbas etmeye çalışsa bile, gerçeğin kendisini değiştiremez. Bunun da ötesinde, kelime oynu ile tarih yazmak, tarihi bozmaktır. Bunun örneğini Türk resmi tarihinde görmekteyiz.

Bu yaklaşımın sahibi yalnız F. Bulut ve M. Çem değildir. Aynı anlayışın yumuşak bir savunusunu M. Kalman yapıyor. "Belge ve tanıkları ile Dersim ve Direnişleri" adlı eserinde, M. Kalman Zaza-Kürt sorununu tartışmaya sunarken, hemen önyargılı görüşü ile tartışmanın önünü kesip, şöyle demektedir: "Acaba bu araştırmacılar (Zazaca üzerine araştırma yapan yabancılar Dr. H. C) kendi devletlerinin çıkarına mı Kürt-Zaza ayırmasına gittiler, yoksa kendi ölçülerinde açıklık getirmeye mi çalıştılar? ... Elbetteki birçok sorunda da görüldüğü gibi 'yabancı parmağı' veya ajanlar ortalığı karıştırmak isteyebilirler." [M. Kalman, Belgelerle ve tanıkları ile Dersim direnişleri, İstanbul, 1995, s. 20]

"Yabancı parmağı" dan en çok bahseden resmi Türk tarihidir: Sılav halkları, Rum ve Ermeniler hak-hukukunu istediğinde, "yabancı parmağı"dır, der. Kürd direnir, hakkını ister, "yabancı parmağı"dır, der. Bu anlamda "bazıları kopya sever" yerinde bir laftır. [Bak Ware, sayı 9] Sormak lazım, şans eseri bir iki iyi niyetli Amerikalı araştırmacı Kızıldilrilere "medeniyet" adına yapılan vahşeti su yüzüne çıkarırsa, hangi "yabancı parmağı" burda cirit atmış olacak? Kimse kimseyi sormasın mı? Kimse kimseyi araştırmasın mı? İletişim çağında yaşıyoruz. Bu anlamda dünyanın küçüldüğünün farkında değiller mi yoksa? Keşke Kırmancı-

Zazaları inceleyen daha çok yabancı bilim insanı çıksın. Bu bizi hiç de rahatsız etmiyor.

Hele çok şükür kü, Türklerin başka halkları sevmeye diye bir derdi yoktur. Kaza eseri bir Türk Zaza dilini araştırmaya kalkarsa ve bu halkve dili kendi başına bir dildir, sonucuna varırsa, vay Kırmanc-Zaza halkının haline!

Avrupa'nın, Amerika'nın germanistik, anglistik, amerikanistik, sinoloji, orientalistik v.b. kürsüleri mevcuttur. Frankfurt Üniversite'sinin orientalistik bölümünde iranistik dilleri çerçevesinde Zazaca grameri, köktü, eski Partça dili ile kıyaslama v.b. gibi konularda ders verilmektedir. Ama bu seminerin arkasında hangi ajan takımının olduğunu hala çıkaramadım. Kurdoloj kürsüsü olan Üniversiteler de vardır. Bu kürsülerin ajanları kim acaba? Bu korku ve şüphe pisikozu ile ne bilim yapılır, ne de bilim anlaşılır; bundan ancak kötü bir dedektif romanı çıkabilir. Dedektif metodunu bırakıp, Dersim gerçeğine bakmakta fayda vardır. Dersim'in gerçeği ise türküler, dili, felsefesi, dini ve kültürüdür. Dersim'i en iyi şekilde ifade eden Dersim türküleridir. Dersim de dahil olmak üzere, tarihlerini kendileri yazmamış halkların tarihini en iyi şekilde sözlü türküler anlatır. Dersim mücadelesi-ni anlatan eski bir Dersim Türküsü şöyle der:

Setero, Setero
Buko İsmailê mı Setero
Natê ma kêmero
Dotê ma kêmero
İsmailê mı dest berze martini
panime hata ke ro ma dero
Bao!

Ordi amo natê çemi dotê çemi
Dame pêro, kısıme hêfê kami
Munzur phêl dano sade goni
Bıraê mı serva Dêsimi sero
Bao!

[Dersim Türküleri, Tayê Lawikê Dêsimi, derleyen H.Tornécengi, S. 91]

Destan özet olarak şöyle der:
"El at şu Martinine İsmailciğim, gün kavga günüdür, babam! Ordu işgal eylemiş Munzur çayının iki yakasını. Kan akıyor Munzur dalgadalga. Vurun kardeşim vurun, bu kavga Dersim içindir, kardeşim; be hey babam!"

Dersim incelendiğinde, Dersim Türküleri istisnasız olarak Dersim'den ve Kırmanciye'den bahseder. Dersim ve Kırmanciye de Kürdistan değildir. Dersim'in tarihini bir destan gibi anlatan "Welat Welat" türküsü, Dersim'in inanç, felsefe, mücadele ve amaçlarını iyi bir şekilde dile getirmektedir: Türküde Türk ordusunun Dersim'i işgal ettiği ve Dersim'in ileri gelenleri Türk askerlerince yakalanıp ve idama götürüldüğü anlatılır. İdama götürülen Dersim büyüklerinin inanç ve felsefi düşüncelerini ve ülkelerini Kırmanciye'ye (Dersim) olan sevgi ve bağlılıklarını Dersim'in büyük milli ve sosyal şairi Weliye Wusê Yimami türküde şöyle dile getirir:

Way de biye biye, lemin biye!
Alay ontê ma ser, tavuri berdê Borginiye ser
Seyd Wuşê' teslim biyo, kaleka Dêsimia osene riyye
Seyd Wuşê' berdo, nêberdo, kaleka Dêsimi uwe de şıye

Seyd Wuşê vano, Duzgî çına rê veng nêkeno!
Aşiri kotê tıfong, erzenê, way lemin, phoştia Asme u Jiaru ra

Sey Rıza vano, Sey Uşê, ma zerrê Haqî xori dazno,
Jiaru verê ho çarno hetê mara
Vano, zerrê mı terseno, yê mın u to nafa sıcımo, dara

Seyd Wuşê teslim biyo, qomo, kerdo duzê Şêganki,
Yel-qom dorme de amo pêser,
Vano, "Bıra, ezo sonu, way lemin, xatır 've sîma!
Kotime mêrat vilê Sorpiani, mêrat vetan mara osa
Vetan şirino,
Hata roza merdene coru deste ison cıra nêbeno
Qemer Ağa vano, pirê mı, nêçe Sultan Süleymanê jê tu amê
na dina ondêre, şıyê.
Endi mın u tu dest nêkuno,
Way lemin, mêrat rında Kırmanciye
Vişt u çor satî tamam nêbiye, nisanê idamî kerd ma vera.
Vişt u çor satî tamam nêbiye, nisanê idamî kerd ma vera.

Ağlerê ma, qomo, idam kerdê
Way lemin, zalım cendegu ma nêdano.
Çifte doxtori amê cendegunê ma kefs kenê;
Aqilê Seyd Wuşêni des u dî derecey aqılı ra gıranı.

[Söyleyen: Bava Bedri]

"Vilê Sorpiani", Harput'a (Xarpêt) gidince yüksek bir tepedir. Bu tepeden İç Dersim rahatlıkla seyredilebilen bir yerdir. Halk türkülerinde Dersim'in "Sultan Süleymanları" (liderleri) idama götürülürken, bu tepeden vatanları olan İç Dersim'i son bir defa gözetleme fırsatını bulabiliyorlar. Dersim şairi Welê Wuşênê Yimami şiirinde, Dersim büyüklüklerini Kırmanciye'ye (Dersim'e) olan bağlılıklarını, duygularını ve sevgisini güzel bir Zazaca ile dile getiriyor.

Yine Dersim'in (Kırmanciye) Kürdistan coğrafyası yanında farklı otonom bir coğrafya olduğunu anlatan başka bir türkü de şöyledir: Khêkil adında bir Dersimli Kürdistan'ın Urfa şehrinde "askeri görevi" sırasında ölür. Kardeşi ölen Khêkil'i Dersim'e (Kırmanciye'ye) getirmek ister. Urfalılar cenazenin Dersim'e (Kırmanciye'ye) götürülmesinin hayli zahmetli olduğunu ve pahlıya mal olacağını anlatarak, cenaze sahibini ikna etmek isterler, fakat o ikna olmaz ve kardeşini Kırmanciye'ye götürür.

Dersim şairi Weliye Wuşênê Yimami'ya yine kulak verelim:

Way de biye de biye, bıra gëribo biye
Têlê bıraê gëribê mı amo postexanê mêrata Mamekiye
Yanê qomo, şine têlê bıraê ho guret, mı va bıraê mı yeno izne.
Têlê bıraê ho guret da wendene, kemer nêvino!
Qomo, dumanê sarê mino.
Nia qomo, mı makina kompila kerde, Urfa sewtemale rê şıyo.
Qomo, mı ho duma nia da, kêşê mı çino, ez bêkes, kêşê mı çino.
Ya qomo, mino hire roji, hire sewi, ezo nê qomo, mino hewnê çimu nêdiyo.
Ya, sofer ez ardo war, vake "bê war, naza hardê Urfa vêsaiyo."
Yanê, eve perskerdene, qomo, ezo şine pê dayra yüzbaşı de vejıyo.
Yanê, da pıro, yüzbaşı sandala sere ronışteo.
Va ke, "ala perskerê, o mordem yê kotio?"
Mı va, "na sawalu mıra ça perskena, ez yê na mêratê

Tuncêliyo."

Têlê biraê mî Khêkili amey vi, vato, "biraê mî eve lerze, nêvindo, bêro."

Nia da, yüzbaşı tavat cî nêkot, qomo, usto ra wertê dayra de fetelino.

Vake, "qalan baqiya ke esta, sîma weş bê, biraê tu şindorê Suriya sewtemale de seyit biyo."

Qomo, ezo sandalya sera perru, gînu ware

Mî nia da, yüzbaşı dest est mî, vano, "mixenetêni meke!

Neçelerunê jê tu derdu wa u biraiya çênçaiye diyo."

Ya, mî va, nê qomo, mî can kerdo ho feka, hiro roji, hire sewi tümenê Urfa vêsaiye de feteliyo.

Emrê berdena biraê ho gureto, Urfa usta ra, sarê Urfa mîrê duwaciyo.

Vano, "olumê Haqî koti ra rest, pêro hardo dewreso; nê biraê ho naza we da,

tu bena, iqdîdarê tu çîno.

Mî va, "ez biraê ho bonu, çîke mî sono va şêro, mîre sevev meve!

Ez biraê ho bon welat, biraê mî intizarê onderê Kîrmanciyo. Qomo, mîno xêyle saredez, qomo, Urfa sewtemale de diyo."

Yî emsalunê biraê mî vake, "biraê tu weşiya ho kerda, vake, biraê mî 'ke yeno na memleket,

yanê, cendegê mî naza ra vazo, bero memleket,

ez axret u dinalige de endî biraê hora rajiyo."

Ya qomo, temel do pîro, qomo, ni qonanağê biraê ho sere-niya hode dardo we.

Tarix u yazî erzeno cî, biraê mî dirvetino onderê Urfaê vêsaiyo. Vano, "bîra meberve, qederê mî biyo tamam, cêncênîa mîde qedîyo."

[Söyleyen: Bava Bedrî]

Görüldüğü gibi, kardeşi Khêkil'i almaya giden Dersimli Urfa'nın içinde bulunduğu coğrafyayı ayrı bir memleket, bölge olarak görmektedir. Urfalı Kürt komşularının ısrarına rağmen, Dersimli ille de kardeşi Khêkil'i vatani olan Kîrmanciye'ye, yani Dersim'e götürür. Dolayısıyla Dersim Urfay'ı Kîrmanciye olarak görmüyor. Dersimlinin Kîrmanciye'deki kastı tarihteki otonom Dersimdir. Böylece otonom Dersim'i Kürdistan dan ayırmaktadır.

Demek ki Dersim'e, Dersimlilere yeni kimlik aramak, onları yeniden etiketlendirmek tamamen tarihi hatadır. Zorlama ve ezbere bir çaba yerine, izi kaybettirilmek istenen Dersim'in tarihine bakmak, insanlarını ve otantik türkülerini dinlemek, Dersim'i tanımaya yeterli olacaktır.

Her halk gibi Kürtlerin de kendi halkını, dilini, kültürünü ve tarihlerini sevmeleri normaldir. Bu milliyetçilik değil, insan olmanın ve insan haklarının gereğidir. Fakat bilimsel verilerden uzak Türk Resmi Tarih Tezini takip etmekle veya kopya etmekle kimse halkına ve gerçek tarihine hizmet edeceği umuduna kapılmasın. Böylesi bir tarih tarihi yazılmak istenen halka fayda değil zarar verir. Tarih subjektif istekler ve kör milliyetçilik doğrultusunda değil, varolan objektif gerçek ve bilimsel verilere dayandırılarak incelenmeli ve değerlendirilmelidir.

Kürt Tarih Tezinin savunucusu Cemşid Bender örnek olarak şöyle der: İlk kez Kürt halkı bitüme maddesini eriterek içine kalker tozu ve arjil karıştırarak asfalta benzer bir madde imal etmiştir. ... Bu eriyik günümüzde de aradan üç bin iki yüz elli yıl geçmesine karşın kullanılmaktadır." ... Bender devamla, "İnsanlığı ilk kez mağara hayatından kurtaran emekleyen

çoçuğu ellerinden tutup yürüten, uygarca bir yasamın koşullarını tarihte ilk kez oluşturan Sümerler ve Kürt halkı olmuştur." [C. Bender, Kürt Tarihi ve Uygrlığı, İstanbul, 1991, S. 193-194]

Deniz Çelik, Gürdal Aksoy'un Resmi Kürt Tarihinin eleştirisini konu alan "Tarihi Yazılmayan Halk: Kürtler" adlı kitabını Yeni Politika okuyucularına tanıttı.

Yazar Gürdal Aksoy, Kürt Resmi Tarih Tezinin savunucuları ve araştırmacılarını eleştirirken şöyle demektedir: "Son derece yanlış, çarpık bir temel üzerinde yükselen bu araştırmalar Kemalist Türk Tezi'nin bir kopyası niteliğindedir. Çıkış olarak Kemalist Türk Tarih Tezi'ne "karşı" çıkmayı benimseyen bu anlayış, vardığı tespitler, tahliller sonucu Resmi Türk Tarih Tezi'nin mantığı ile işlemeye başlamış ve onların Türk tarihi için vardıkları sonuca bu kez Kürtler adına varmışlardır. Öyle ki, Çemşit Bender'in Selahaddin Mihotuli'nin, Tori'ninve Faik Bulut'un tarihi'ndeki Kürt sözcüklerinin yerine Türk yazarsanız bunları resmi Türk Tarih Tezi'nden ayırmamız bir hayli zorlaşacaktır. Kürt tarih yazıcılığı, kendini reddeden bir tarihin, Türk resmi tarih tezinin üvey çocuğudur ve haddinden çok babasına benzemektedir."

Yine yazarın belirttiği gibi, Kürtlerin ihtiyaç duyduğu içi boş, kof, iflas etmiş bir resmi tarih tezi değil, aksine "...gerçekten bir tarihe, gerçekleri yansıtacak, abartıdan, ulus merkezcilikten uzak ve kendilerini de yargılayacak bir tarihe ihtiyaçları var." [Yeni Politika, ... 03. 1996]

Otoriter ve baskıcı bir devlete karşı Kürt halkının kendi tarihi varlığını savunması ve kendisini ipatlamaya çalışması doğal hakkıdır. Fakat bunu yaparken tarihi ve kendisini görmek istediği gibi değil, aksine olduğu gibi göstermelidir. Açıkça: Kürtler karşı geldikleri çarpık Resmi Türk Tarih Tezinden ve otoriter milli devlet biçiminden dersler çıkarılmalı ve böyle bir yapıya karşı sivil açık bir toplum biçimine yönelmelidirler. Şartlarını yaratmak zor bile olsa, barışı sağlamanın ve başka dil ve kültürden halklarla (Kîrmanc/Zazalar, Süryaniler, Yezidiler vb.) yanyana eşitçe yaşamanın yolu budur.

**Dersim ne Türk, ne de Kürt'tür;
Dersim otonom bir coğrafyadır.**

Dersim sorununa, Dersim Kîrmanc-Zaza dili ve kültürü üzerine ciddi çalışmaları ile tanınan araştırmacı Mustafa Düzgün'nün Tija Sodiri dergisinde Dersimli şair ve ozan Areyiz üzerine "Areyiz u hunerê xo" adlı güzel bir çalışması ile başlamak isterim. Bu çalışmada, Mustafa Düzgün şair Areyiz'in Dersim yurtseverliğini, tarihe ve geleceğe bakışını incelemektedir.

Şairin bir dizesi şöyle der:

"Derde mî çîko, qey nênusnena, qelem?"

Şair burada, "derdim nedir, neden onu yazmıyorsun, be hey kalem", diye sormaktadır. Burda tarih sayfalarının eksik tutulduğunu kastetmektedir. Şair çok iyi bilmektedirki, kendi tarihi, dili ve kültürü eksik ve yanlış yazılmıştır. İşte şair bu eksikliğe ve yanlışlığa sitem etmektedir.

Ve şair devamla:

"Dirveta mîrê coru nêbena melem"

"Yarama hiç olmuyorsun merhem", diyor. Ve yazılan, topluma sunulan tarihte, şair temsil edilmemektedir. Kendisi tarihte ve toplumda, politik ve kültürel olarak ifade edilmediğini görür. Kalem tutanlar, tarih sayfalarını yanlış süsle-

mişlerdir. Yine şairin dediği gibi, tarihin kalemi güçlüden yana tutulmuştur: "Xıravunu rê rında, çêru de qarına." (Zalimlere iyisin, yiğitlere nefretsin). Kısaca "zülümün defteri eksik tutulmuştur". Ve zülümün defteri eksik tutulduğu içindir ki, mevcut yazılan tarih şairin kabuk bağlamış yarasına merhem olamıyor.

Şair devamla:

"Fermanu nusnena tiya, qelem

Zazau inkar kena tiya, qelem"

(Fermanları yazan sensin, be hey kalem/Zazaları inkar eden sensin, be hey kalem)

Şair burda, kalemin güçlüden, zalimden yana tavır takındığını ve nice ferman çıkardığını belirtmektedir. Zor ve zulümden yana olan kalem, hem ferman çıkarmaktadır, hem de fermana uğruyan Zazaları inkar etmektedir. Fakat buna rağmen, şair kalemi kırmayı değil, tersine kalemin, tarihi yerli yerine oturtmasını diler:

"Ez bese nêken to parçey kerî qelem" (Seni parçalayamam, be hey kalem).

Aslında burda belirtilmek istenilen Dersim'in çokça tarif edildiği, fakat asıl anlatılanın Dersim'in kendisinin olmadığıdır. Herkes Dersim'i kendi milliyetçi çıkarları doğrultusunda açıklamaktadır. Böyle olunca, Dersim zaman zaman Türk ve bazende Kürt olarak tarihe sunulmuştur ve hala zorlama ile sunulmak istenmektedir.

Oysa 19. yüzyılda Dersim'e seyahat eden yabancı gözlemciler, Dersim'in Kızılbaş kimliğini ön planda olduğunu vurgulamatadırlar:

J. G. Taylor ve M. Seel gözlemlerinde Dersimlerden yer yer Kürt olarak bahsetmelerine rağmen, "Kızılbaşlar" terimini kullanır ve Dersimlilerin kendine has bir ırk olduğunu belirtirler (they are an independent race...). Ayrıca dillerinin Zazaca olduğunu ve bunun Kurmaci(Kürtçe) den farklı olduğunu, Kurmaci konuşan bir Kürt için anlaşılabilir olduğunu vurgulamaktadırlar. [Bak Desmala Sure, sayı 2]

Yine 20. yüzyılın başında Zaza bölgesine, Dicle ve Fırat nehirlerinin kuzey kesimine gidip araştırma yapan dilbilimci O. Mann ve daha sonra K. Hadank, Zaza dili, şimdiye kadar sanıldığı gibi, Kürt dilinin bir lehçesi değildir, demektedirler. O. Mann ve K. Hadank gibi birçok tarafsız bilim adamı, dilbilimci bu görüşü paylaşmaktadır: N. MacKenzie, A. Christensen, T.L. Todd. Ve bunların dışında FrankfurtÜniversitesinde orientalistik dalında Zaza dili ve grameri üzerine çalışmasıyla bilinen Prof. Dr. J. Gippert kuzey-batı İran dil gurubuna giren Zazaca'yı Kürtçe'den ayırmaktadır. Aynı şekilde Dersim Zazacasını akıcı bir şekilde konuşan dilbilimci Bayan M. Sandanato ve BayC. M. Jacobson Zazacanın ayrı bir dil olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu dilbilimci ve bilimadamları dışında, Zılfî Selcan uzun bir sürecin ürünü olan doktora çalışmasında Zaza dilinin Kürt dilinden gramer ve fonetiği ile tamamen ayrı bir dil olduğunu bilimsel kriterlerle göstermiştir. Bunların dışında Kürt tarihinde önemli şahsiyetler olarak kabul gören K. A. Bedirxaan, İhsan Nuri ve Kürtlerin onurlu şairiCîğêrxun aynı görüşü paylaşmaktadır.

Dilbilimciler ve meseleye objektif bakan aydın ve bazı devrimci şahsiyetler dışında söylenenler, bilimsel olan bir gerçeği tersiyüz edemez.

Burada eleştirilen Kürt özgürlük hareketi değil, tersine Türk milliyetçiliğinin resmi tekçi ve milliyetçi görüşlerinin Kürt hareketlerine yansımalarıdır.

Kırmanc/Zazalar olarak Türk, Kürt, müslüman veya müslüman olmayan aydın, demokrat ve sosyalistlerden istediğimiz şudur: Tüm dil vekültürlerin eşit, özgür ve otonom olarak yaşaması için tüm sivil, demokratik kurum ve kuruluşların hareketlendirilmesi ve Kürt, Kırmanc/Zaza, Asur, Laz, Alevi, Yezidi, Hıristiyan topluluklar vd. sorunların barışçıl çözümü için ciddi girişimlerde bulunulması. Bu tür girişimler, demokratik, sivil kurum ve kuruluşların güçlenmesini ve işlerliğini sağlar. Bunlar da demokratik, sivil toplumun ve kültürlerin eşit bazda yan yana yaşayabildiği federatif bir sistemin subjeleridir. Yani devlet mekanizmasını Türk milliyetçi burjuvazisinden devralmak değil, devlet mekanizmasını ve onun baskıcı gücünü demokratik sivil kurumlar tarafından zayıflatmak ve bunun sonucu olarak devleti bu sivil kurumların denetimine sokmak. Böylece siyasal ve sosyal özgürlüklerle birlikte etnik ve kültürel hak ve hürriyetler de garanti altına alınmış olacaktır.

Eğer milliyetçiliği, statikoçuluğu, tekçiliği ve diğer halklara ve kültürlerle hoşgörüsüzlüğü değil de, aksine kültürel özgürlüğü ve sosyal emasipasyonu kednimize amaç edinirsek, insanın umutlarını hep birlikte özgürleşme sofrasına taşıyabiliriz. O zaman herkes kendi dilinde türküsünü söyleme, renginden çiçeğini dikme imkanına kavuşacaktır.

Türk Solu ve Dersim sorunu

Burda Türk Solu'ndan bahsettiğimde, yalnız Türk uyruklu solcuları kastetmiyorum. Mustafa Suphi, Sefik Hüsnü, Nazım Hikmet, İ. Bilen, Doğu Perinçek'in yanında Kürt, Ermeni, Arap ve Kırmanc-Zaza uyruklu solcuları bir bütün olarak kastediyorum. Hemen belirtmek gerekir ki, Türk solu Türk olmayan halk ve kültürlerin sorunlarına ciddi bir şekilde eğilmemiş, eğilmediği kadar da bu halklara yapılan zulüm ve haksızlık karşısında devrimci-demokratik bir tavır takınmamıştır. Bu Türk Solu'nun bir eksiği değil, aksine bir günahıdır.

Osmanlı döneminde Türk olmayan halkların bir kısmı Osmanlı idaresinden kopunca, işçi ve aydın kesim arasında tanınmış birçok değerli sosyalist simalar faaliyetlerini başka coğrafyalarda sürdürmeye başladılar.

19. yüzyılın sonunda Abdulhamid istibdatı Ermenileri katliamdan geçirince, bundan tabi ki Ermeni aydın ve sosyalistleri de payını aldı.

Cızız olamakla birlikte Türk Solu 1918-1919 ve 1923 cumhuriyetin kuruluşuna kadar sosyalist ve komünist adları altında partiler kurmuş, zaman zaman legal zaman zaman illegal olarak faaliyet göstermişti.

Türk olmayan azınlık halkların desteğini alarak Abdulhamid istibdatını devirerek iktidara gelen Jöntürkler pan-türkizm ideallerine ulaşacakları umudu ile kendilerine engel olarak gördükleri gayri-müslüm Ermenileri ve Süryanileri kürtlerin de yardımıyla Anadolu ve Mezopotamya topraklarından sildiler.

Jöntürkerin amaçlarına ulaşamayacağını gören Mustafa Kemal, büyük pan-türkizm ideali yerine, yenik düşmüş, zayıf Türk ordusunun gücü dahilinde çığırdağı Türklerin oluşturduğu ve sınırının mümkün olduğunca geniş tutulacağı büyük bir Anadolu'yu gerçekleştirmeyiöngörüyordu.

Mustafa Kemal bu idealini gerçekleştirmek için, öncelikle müslüman olan Kürtleri yanına almayı planladı. Dolayısıyla ilk kongresini Erzurumda yaptı. Dersim bu kongreye katılmadı. Mustafa Kemal, Türk ve Kürt müslümanlara batıda "kahpe" Yunanları, doğuda "gavur" Ermenileri hedef gös-

teriyordu.

Mustafa Kemal savaştan yenik çıkmış Rusyası'nın İngiliz ve diğer batı ülkeleri ile olan çelişmesini görerek Lenin'le iyi ilişkilere girer. Lenin Mustafa Kemal'i ve onun milli hareketini destekler.

Mustafa Kemal Türkiye'deki Lenin yoldaşlarına amansız savaş açmasına rağmen, Türk Solu, istisnalar hariç, bir bütün olarak Türk Kurtuluş savaşı döneminde Mustafa Kemal'in milli hareketini destekler.

Türk olmayan halklar konusunda Jöntürklerden büyük farklılıklar göstermeyen Mustafa Kemal, müslüman halkı da yanına alarak Ermenilerin Anadolu topraklarından tamamen sökülüp atılması için büyük çaba harçar.

1917 Ekim Devrimi'nin başarıya ulaşması ile Komintern ve Sovyet iktidarı her ne kadar bağımsız proleter örgütlenmeden bahsetti iseler de, proleteriyayı ve emekçi tabakayı Mustafa Kemal'in açtığı milli bayrağın güzergahına çağırıyorlar. Bunun da ötesinde Ermeni katliamında baş rolü oynayan Jöntürk ve Mustafa Kemal hareketine dahil milliyetçiler Doğu Halklarının Bakü Kongresi'ne davet edildiler. Bu milliyetçi akımın emperyalistler ile olan gizli ilişkileri ve Türk olmayan halklara karşı düşmanlığı gözardı edildi. Kominter ve genç Sovyet iktidarı milli devrimlerin proleter devrime dönüşeceğini umut ederek, küçük halkların çıkarlarını proleteryanın "büyük davasına" kurban etmeyi göze aldılar. Sovyetlerden etkilenen Türk solcuları ve komünistleri Jöntürk milliyetçilerinin Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde Ermenilere karşı giriştikleri katliama karşı sesiz kaldılar. Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve taraftarları Türk Milli Kurtuluşu yıllarında Ermenilere karşı Mustafa Kemal'i ve Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir cephesini suvunurlar. Mustafa Suphi Sovyet kamuoyunda itibarsızlanan Türk milliyetçi cephesinin propagandasını yapar ve Türklerin haklı olduğunu vurgular. Buna rağmen 17 Türk komünist liderikemalist milliyetçiler tarafından 1921 de Karadeniz de öldürülür. Yine de Ermeni sorunu İngiliz emperyalizminin bir kıskırtması olarak görülür.

Şefik Hüsnü daha da sert bir şekilde Ermenilere karşı tavır takınır ve Ermenilerin doğrudan emperyalistlerin hizmetinde olduklarını söyler. Ermenileri Japonlarla işbirliği yapan Çin'deki gerici, militarist güçlerle kıyaslar.

Türk komünisti Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Ekim Devrimi ile birlikte tüm Ermenilerin Sovyetlere göçünü önerir. Ve Sovyetlerin kapısını Ermenilere açması ile, Türkiye'nin bir bütün olarak Ermeni sorunundan kurtulmuş oluyordu. Dr. Hikmet Kıvılcımlı bu vesileden dolayı Kemalistlerin Sovyetlerin elini öpmesini önerir. Çünkü Sovyetler Ermenileri Sovyet coğrafyasına kabul etmekle Türkiye'yi artık Ermeni sorunundan kurtarmış olacaktır.

Güzel ve eleştirisel şiirleri ile tanınan komünist Türk şairi Nazım Hikmet bu konuyla ilgili yalnız iki dördlük yazmıştır. Nazım Hikmet bu dördülüğünde Ermeni katliamından yalnız Kürtleri sorumlu tutmuştur.

Büyük bir övgü ile yakın tarihte naşı Türkiye'ye getirilen Talat Paşa ve diğer Jöntürklerin bu konuda planlı ve programlı davrandıklarından bahsedilmiyor.

Ermeni techiri ve kırımından sonra mevcut Türkiye Cumhuriyeti coğrafyasında en büyük katliam ve soykırım Dersim de uygulanmıştır. Ermeni meselesi gibe Dersim meselesi de maalese Türkiye ve Türk kamuoyuda hala tabu konulardır.

Türk Solu (bir bütün olarak, komünistler, sosyalistler, sol öğrenciler, sendikalar, öğretmenler ve sedikaları, kadın kuru-

luşları v. s.) 60'live 70'li yıllarda da kendi ulusal tarihinde vuku bulmuş insanlık dışı vahşetleri tartışmak ve bunlardan ders çıkarmak bir yana, kendi milliyetçi bujuvazisini "sol" ve "egaliter" olarak lanse etmeye devam etti. "Kişi özgürlüğü" ve "gülyüzlü bir sosyalizm"i Türkiye'de ilk olarak TİP savundu. "Köylülere toprak, herkese iş" talep ediyordu. İnsanların sosyalizm için değil, sosyalizmin insanlar için olmasını savunuyordu. Açık ve insana önem veren programı ile emekçi kesimin sempatisini kazandı. Bu olumlu yönüne karşılık, TİP kemalizmi ezilen, baskı altında olan halkların umudu ve kurtarıcısı olarak gösterdi. 1961 askeri cuntası ve anayasasına sempati ile baktı. Programının amacı ihmal edilmiş sorunların çözümü olmasına rağmen etnik sorunlar için somut bir öneri sunmamıştır.

M. A. Aybar J. P. Sartre'nin başkanlık ettiği Russell Mahkemesinin heyetine üyedir. Sartre Amerikan'ın Vietnam saldırısını katliam ve soykırımı olarak kınar. Sartre bununla birlikte Türklerin Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ermenilere yaptıklarını katliam ve soykırım olarak kınar ve metin olarak tüzüğe geçirmek ister. TİP'in genel başkanı Mehmet Ali Aybar da, Amerika'nın Vietnam saldırısını bir katliam ve genosit olarak adlandırır, fakat Ermeni soykırımını kabul etmez ve metnin programdan çıkarılmasını savunur. [M. Ali Aybar, TİP Tarihi 1 ve 2, İstanbul, 1988]

Türk solunun sivri simalarından Doğu Perinçek sosyalizminden ziyade, kemalizmi kendine ve partisine rehber alır ve ezilenlerin umudu ve kurtarıcısı olarak tanıtır. Kemalizmi emperyalist güçlere karşı meşale olarak görür. Doğu Perinçek Kürt ve diğer azınlık düşmanı diktatör Saddam Hüseyin'i, yalnız Amerika'ya karşı geldiği için, M. Kemal gibi antiemperyalist olarak değerlendirmektedir. [Bak "Yüzyıl", sayı 14, 1994]

Yine Türk solu için önemli bir şahsiyet olan Mihri Belli Ermeni katliamını reddeder ve emperyalist savaşın bir neticesi olarak görür. M. Belli'ye göre emperyalistler kedi çıkarları için savaşmışlardır ve savaş neticesinde Türkler ve Ermeniler de bu savaşta ölmüştür. M. Belli, Kırmanc/Zaza ve Kürt ayaklanmaları ve direnişlerini feodal ve gerici olarak tanımlar. Bu direnişlerin veya hareketlerin başarıya ulaşmaları dengeyi emperyalimin lehine değiştirecektir.

M. Belli'nin önderlik ettiği "Milli Demokratik Devrim" (MDD) hareketinin teorik temeli Kemalizm ve Stalinizme dayanıyordu. Türkiye emperyalizmin denetiminde olduğu için olası devrimin milli olması gerekirdi. Dolayısıyla M. Belli tüm ulusal güçlerin birliğini savunuyordu. M. Belli'ye göre bu devrimin aktörü asker ve sivil katmanlardan oluşan bir cunta olmalıdır. [Bak, M. Salah, Türk Solunun Gelişmesi ve Perspektifleri, Türkiye: Devlet ve Toplum, 1987 Frankfurt]

M. Belli'nin Türk askerine olan sevgi ve güveni Türk askerinin Kıbrıs'ı işgali sırasında da görülmektedir. M. Belli Türk askerinin Kıbrıs'ı işgal etmesini bir demokrasi hareketi olarak görmektedir. Türk askerinin Kıbrıs'a girmesinin Yunanistan'daki demokrasi sürecini hızlandıracağına inanır, Belli. [Bak, A. Kalfa, Türk Solu: Dünyü, Bugünü, Stockholm, 1986]

Türk işçi kuruluşları ve sendikaları, asker ve polis baskısına maruz kalmalarına rağmen, Türk ordusunu eleştirmekten kaçınmış, tersine övgüler sunmuş ve askeri darbeleri kemalizme geri dönüş olarak selamlamışlardır. Türk-İş 1960 askeri darbesini övmüştür ve bu dönemi Türk işçi hareketinin altın çağı olarak değerlendirmektedir. 1967 de kurulan DİSK, Türk-İş gibi, 1971 askeri darbesini ve 1980 cuntasını

övmüştür. DİSK 1971 darbesinde Türk ordusundan yana olduğunu vurgular ve 1980'de ise tüm sendika yöneticilerini cuntanın çağrısına uyarak, cuntaya teslim olmalarını salıkverir. [Bak, H. Çaglayan, Türkiye'de İşçi ve Milli Hareketler, 1994, s. 289-90]

Türk Komünistleri ve solcuları görüldüğü gibi yalnız Ermeni sorununda değil, Kırmanc/Zaza ve Kürt sorununda da benzer milliyetçi tavrı takınır: 1921 Koçgiri- Dış Dersim, 1925 Şeyh Sait Zaza, 1929-1930 Ağrı Kürt ayaklanması ve 1938 Türk işgaline karşı Dersim direnişinde Kemalist cephe desteklenir. etnik ve kültürel hakları için direnen, ülkelerini işgalini önlemeye çalışan (Dersimliler) bu halkların mücadelesi bir dış gücün -İngilizlerin- kışkırtması olarak görülür ve bastırılması için Türk milliyetçi hareketi desteklenir.

Türk komünistlerinin kendi milliyetçi burjuvazisine kuyruk olması ile yalnız Türk olmayan halkların etnik ve kültürel hakları ayaklar altına alınmadı. Türk sosyal hareketinin bağımsız gelişmesini önledi ve dolayısıyla Türk emekçilerinin sosyal hakları Türk milliyetçiliğine emanet edildi. Komünistlerin, sosyalistlerin ve işçi kuruluşlarının bu taktiği Türkiye'de fanatik milliyetçiliğin palazlanmasında önemli bir rol oynadı. Türk milliyetçiliği ordusuyla birlikte artık ciddi bir muhalefet tanımaz konuma yükselmişti.

Gerek 70'li yılların ve gerekse 1980 cuntası sonrası Türk Solu olsun, Türkiye'de yaşayan Türk olmayan halklar hakkında olumlu somut bir öneri veya programı olmamıştır. Türk milliyetçiliğinden kopan radikal Stalinci Türk Solu ise, kadın sorununda olduğu gibi Kırmanc/Zaza ve Kürt sorununun çözümünü Türk devrimine bağımlı kılıyordu. Alevi, Yezidi, Süryani sorunun ise hiç sözü edilmedi.

Türk solu 70'li yıllarda kendi milli, kültürel ve sosyal sorunlarına eğilen Kürt solunu milliyetçilikle ve bölücülükle suçladı. Kürt solunu ve milli karakterli Kürt hareketlerini küçümseyip azarlıyorlardı. Kürt solu ve milli hareketleri bağımsız örgütlenmeleri ile kendilerini ve Kürt halkının varlığını kabul ettirebildiler.

Kendini yenileyemeyen, zaafı ve yenilgilerini göremeyen bir kısım Türk solcuları, hiç geçmişini gözden geçirmeden, kendini hiçmi hiç eleştiriye layık görmeden zayıflıklarını örtbas etmek için Kürt milli örgütlerinin kuryuğu olmayı yeğlemişlerdir. Samimi olmayan ve bozukplak gibi senelerden beri aynı teli çalan bu kesim, Kürdü bilmeden, tanımadan "Kürt dostu" veya Kürten çok "Kürtçü" olamaya çalışıyor. Kürt dilini bilmeden, Kürt "dilbilimcisi" oluyor. Kültürünü bilmeden, "kültürbilimci" kesiliyor. Kırmanc-Zaza'dan bahsediliyor, "hepsi Kürt". Zazaca dili bahis konusu, "bir lehçe". Kırmanc/Zaza halkının özgürlüğü, yani Türk ve Kürtlerle eşitçe, dil ve kültürlerinde özgürce yan yana ve birlikte yaşama hakkından bahsedildiğinde, "aman bölük-pörçük etmiyelim." Bu solculuk adına yapılan statikoculuktur. Çünkü Türk Solunun statikoculuğu tarihidir ve içselleşmiştir. Cumhuriyet geleneği ile birlikte yükselmiştir. Hep güçlüden yana tavır takınmıştır. Çünkü zora tapınır. Bugün de, zorui görünce, Türk olmayan halklar arasında örgütsel olarak güçlü olan Kürtler ise, daha mazlum olan Kırmanc/Zaza halkına karşı tarvi takınır, Türk Solu.

Türk Solu Türk milliyetçiliğine kuyruk olmakla Kürt sorununun önemini, Türk bujuvazisi gibi, hafife aldı ve demokratik bir çözüm önerisini redetmekle, sorunu çözümsüzlüğe zorladı. En azında bu çözümsüzlüğe ortak oldu. Şimdi Türk Solu bu çözümsüzlüğün günahını Kürt milliyetçiliğine

yararmakla bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bu ne Kürt, ne de Türk halkının kurtuluş/emasipasiyon hareketine fayda verir.

Ne garibtir ki Türk Solu Türk burjuvazisinin çizdiği katı kuralların sınırını aşamamıştır. Örneğin 70'li yıllarda gelişen Kürt hareketi karşısında Türk bujuvazisine benzer tavırlar aldı. Bu hareketin kedilerini böldüğünü ve dolayısı ile emperyalizmin işine yaradığını söyleyen tavırlar takınıldı. Yani Türk milli statikoculuğu aşılmadı. Şimdi ise kendi etnik ve kültürel değerlerini sahiplenen bir Kırmanc-Zaza (Dımili) halkı sözkonusudur. Türk devleti ve siyasetçileri bir ağızdan hepsinden ya Kürt veya Dağ Türkleri diye söz etmiştir. İşte daha düne kadar Türk olmayan halklar konusunda Türk bujuvazisiyle nispeten aynı dili konuşan Türk Solu bugün bilir bilmez bu halkın varlığından, dilinden, kültüründen bahsetmekten korkmaktadır. Çünkü sol, statikocu geleneği aşamamıştır. Kürt hareketi kendi öz gücü ve dayatma sonucu varlığını kabullendirdi. Türk solu geçmişinin bir özeleştirisini yapmadan tekrar statikocu bir yöntemle sözlü olarak Kürt hareketinin en güçlüsünün yanında yer alama görünümünü sunmaktadır. Eğer Türk Solu mevcut devlet yapısını bir azınlık sol adına ele geçirmeyi ve mevcut milli devlet geleneğinin sürdürülmesini değil de, özgürlük ve barış tohumlarının filizlenmesinin taraftarı ise, Türkiye'de mevcut Türk olmayan halkların hak ve hukuklarının garanti altına alınması konusunda çaba harcaması gerekir. Bu Türkiye'de özgürlüğün temel taşı olacaktır. İşte o zaman fanatik milliyetçilik çirkef etkinliğini yitirir ve özgürlük, barış ve tölerans toplum arasında yer edinir ve milliyetçilik sosyal emansipasiyona/özgürlük hareketine dönüştürülebilir. Türk Solu doğruların yanında bağımsız bir güç olarak kitlesel örgütlenmelidir. Ancak bağımsız, geniş kitlesel tabanlı sivil bir sosyal hareket Türkiye'de milliyetçiliği frenleyebilir. Türk demokrat solunun görevi böyle bir hareketi oluşturmak olmalıdır. Yoksa Türk ordusu ve PKK arasında bir ayrım yaparak, bir tarafı davasında haklı göstermesi sorunun çözümü için kafi gelmemektedir. Türk Solu sosyalizm ile eşdeğer gördüğü Stalinizmi ve Leninist tipi örgütlenme biçimini terk edip, Türkiye'nin her köşesinde, her alanında aktif bir şekilde Kürt ve Kırmanc/Zaza sorununun demokratik ve barışçıl çözümü için, barış ve özgürlük hareketinin güçlenmesi için mücadele etmelidir:

Kısaca, Türkiye'nin yüzyıllık sorunları küçük gurupların avantgardçılık mantığı ile çözülecek sorunlar değil. Geri püskürtülmesi gereken savaş kışkırtıcılığı üstlenen milliyetçi faşist kurum ve kuruluşlardır. Türkiye cılız olan sivil örgütlenmeye muhtaçtır. Türk milliyetçiliği ve devletinden bağımsız yayın organları, sendikalar, insan hakları dernekleri, enstitüler, kadın kuruluşları, Alevi, Yezidi kültürüne mensup dernekler, entellektüel aydın hareketi vb. kurumların oluşmasına ve bunların barışçıl demokratik bir kanalda biraraya gelmesine gerksinim vardır. Oluşması gerekli böyle bir muhalefete Kürt, Kırmanc/Zaza ve benzeri diğer hareketlerle iyi iletişim sağlanması çözülmemiş tabu sorunların çözülmesine doğru ilk adımların atılmasında kilit bir rol oynar. Böyle bir durumda Türkiye'de demokratik, özgür bir toplumun önündeki engellerin aşılma süreci başlamış sayılabilir. □

VENG U VAZ - KISA HABERLER - KURZNACHRICHTEN

Ap Zeynelê Qeremani Mainz de veciya, lawîki vati

Phoncseme, roca 21ê paiza wertêna 99i de Zeynelê Qeremani suka Mainzi, Almanya de, diarê „Veroz“i de veciya, lawîkê maê weşi ardi ra zoni.

Hozan Mikail Aslano ke ebe gurenaisanê xuyê muziki be eserê xuyo peyên „Agêrais“ nasbiyaiyo, Ap Zeynel Kölni ra ardi bi uca.

Ez ke şiyane „Veroz“, Zeyneli be lacê tornê Sey Rızay, Rüstemi sobete kerdêne. Ap Zeynel ki zê Rüstem Polati Xozati rao.

Zeynelo Qeremano ke ma gurenaise bîrau Metin-Kemal Kahramani „Yaslılar Dersim Türküleri Söylüyor“ (çaê berbena; ez be birinim) ra nas kenime, ebe vengê xuyo gur u zıxm u wes dest kerd thamurê xuyê Kırmancıye, ma ebe lawikanê Dêsimi esqılı kerdime, arasnayme ra, ma welatê cêri ra tey berdime Dêsim. Qeseykerdena Ap Zeynelia Zazakiye zaf xasa. Zeynelê Qeremani Kırdaski ki zaneno. Ma rê ebe Zazaki, Kırdaski u jü ki Tırki kılamı vati. İsan jü mekteb de nêşikino hunde zonu zerre ra, ebe thamê zoni bîmuso, qesey bıkerio.

Kokımın u pêrsaniya Api ver, gegane kuxais gına ra cı, reê ki aras (mabên) da cı. Çıqa ke o vengê xo ra, decê gula xo ver ki gerreci bi, sewda xo oda ro hewl biye hira.

Adeto ke mordem mîletê Anadolu de raştê cı beno, taê de ma zenatkari rınd gos nêdanê, xo xo de mobete kenê ke nêsonê ser, veng pey de ki yeno verêniye, pêskarê mîleti beno. Beno ki eke sair pıro gıno, gos nêdino, qelbê xo şikino. Hama Ap Zeyneli ebe kamılina xo raa xo ra jûqane lawîki vati.

Lawîkê ke Zeynelê Qeremani vati, taê ni biy: *Hewa Heyderi, Melem Tiya, Çaê Berbena, Ez Be Birinim*, u iyê binê wesê ke pê namanê dine nêzanon.

Meymananê hewlu ra bira Mikail u waa Merivane ki uca gos da. Sureo ke mabên da cı, i ki dawetê meclisi kerdî, day naskerdene. Mikail u Merivanê ke ebe gurenaisanê xuyê hewl u kifaitu zaninê, xo da naskerdene, çitır zonê ma musay, zonê ma sero çı eserê ilmkiy ardê meydan, vati. Mîleti zaf hurmete musnê ra inu.

A. B.

***

6 Şubat 2000, Mainz'de Metin-Kemal Kahraman konseri verildi

Pazar günü, 6 Şubat 2000 tarihinde Almanya'nın Mainz kentinde Haus der Jugend'de Metin-Kemal Kahraman ve eşlik eden Dore arkadaş (keman), ayrıca Ahmet Aslan konser verdi.

Saat 16.00'ya doğru başlayan geceyi, bu etkinliği düzenleyen sanatçı Mikail Aslan'ın amcasının oğlu Ahmet Aslan gitarıyla başlattı. Enstrümental girişinden sonra „Yakma Beni, Yandırma Beni“ parçasına geçen Ahmet Aslan'ın sesi dikkat çekiciydi. Parçayı söyledikten sonra programını bitirmek isterken, tekrar alkışla sahneye çağrıldı. Bu kez, *Yaşlılar Dersim Türküleri Söylüyor* albümünden tanıdığımız Yusuf Amca (Usivê Zurneci)'nin „Wererê Bonê Piyê Tiyo“ adlı Zazaca parçayla, türkünün hoş içeriğinden ötürü dinleyicileri eğlendirip şahnedan ayrıldı.

Akabinde, sunucu olan Kamer Söylemez, Metin-Kemal Kahraman karde'leri Dore ile birlikte sahneye davet etti. Enstrümental giriş

ağırlıkla Dersim'de çekilen dia şovu eşlik etti. Önce kendi albümlerinden parçalar sunulduktan sonra ara verildi. Moladan sonra tıkabasa dolu olan salonda otantik Dersim türküleri ve deyişler söylendi. Zazaca ve Türkçe'nin yanısıra Kürtçe söylenen bir Mazgirt Türküsü de pek beğenildi. Sahneye tekrar çağrılan Kahraman ekibi, geceye „Mihriban“ parçasıyla son verdiler.

***

Frankfurt'ta Ermeni (Rum, Süryani, Yezidi) ve Dersim Soykırımı üzerine Panel

Frankfurt'ta Türkiyeli Gençler Birliği derneği, 12 Aralık 1999 Pazar günü, Ermeni ve Dersim Soykırımı üzerine panel düzenledi. Panelde, Dersim-Zaza Kültür Derneği Rhein-Main'ın başkanı Dr. Hüseyin Çağlayan ve Soykırım Karşıtları Derneğinden (SKD) Ali Ertem yer aldı.

Panele, daha güzel bir dünya için ölen ve öldürülenlerin anısına saygıdurusuyla başladı. ABD ve Almanya sömürüsüyle T.C.'nin soykırım inakrı eleştirilerek konuşmayı Dersim Kültür Derneği başkanı Dr. Hüseyin Çağlayan devraldı. Çağlayan, Türkiyeli Gençler Birliğine sol örgüt olarak böyle bir panelin düzenledikleri için teşekkürünü ileterek başladı. Yetmişbin-yüzbin arası insanın öldürülmesiyle sonuçlanan Dersim 37-38 katliamının gerek kamuoyu gerekse sol örgütleri tarafınca yeterince işlenilmediği eksikliğini dile getirdi. Dersim 37-38'in bir ulusal isyan değil de, halkın katliama karşı bir direniş olduğunu söyleyen Dr. Çağlayan, Dersim'de erkek-kadın-kız, çocuk, yaşlı-genç ayırd edilmeksizin katledilmesi, T.C.'nin güya bir ayaklanmayı bastırdığı değil de, uyguladığı ve devlet güçleri tarafınca belgelere rastlanmasına rağmen inkar ettiği bir jenosidin kanıtı olduğunu ve bu soykırımın 1930'larda planlandığını dile getirdi. Söylediklerine dair kaynak sunan Çağlayan, Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişmeler hakkında tarihçe sundu ve 1921 Koçgiri Direnişine, 1925 Şeyh Sait Zaza-İsyanına değinerek Dersim katliamına geçti. Katliamdan ayrıntılar vererek bu konuda yazılmış olan birkaç kitap ve dergi tanıtarak sözünü bitirdi.

Konuşma sırasını alan Ali Ertem (SKD) Ermeni katliamı üzerine bir tarihçe sundu. Tanzimat'tan dolayı ulusal bilinçlenmeye adım atılmasında Ermeniler'in de yer aldığını belirten Erdem, sanat, edebiyatla uğraşan halkların daha erken ulusal bilince vardığından ötürü Ermeniler'in Kürtler'den önce ulusal bilince vardığını belirtti.

Anadolu'da tek-uluslu bir topluluk yaratmak için çok-kültürlü Anadolu'nun yapısını inkar etmekten ve katliamdan geçmesi gerekti. 1909'daki şeriatçı provokasyondan ötürü 30.000 insanın katledildiğini söyleyen Ali Ertem, Osmanlı ve Jön Türkler'in riyakarlığını dile getirdi. Ermeni halkının önce genç, okumuş kesimi ve papazları katledilerek savunma mekanizmasını dumura uğratmıştır. Halkların gönlünü fethetmenin, işlenen bu insanlık suçunun itirafından ve nesilden nesile hadisenin aktarılmasından geçtiğini söyleyen Ertem, Ermeni katliamı olarak bilinen vaka sadece Ermeniler'in değil, Süryani, Yezidi ve Rum halklarının katliamını da içerdiğini belirtti. Anadolu'nun 12 milyon nüfusuyla o zaman 2,5 milyon insan katledilmiştir. Bu soykırımın inkar edilmesi, Soykırım Karşıtları Derneğinin kuruluşu sebebi olduğu söylendi.

Sonrasında dinleyiciler, ilgiyle izledikleri panelin sunucularına sorular ve eleştiriler yöneltti.

A.B.

***

...aus den bergen

anatolischer kulturabend mit musik aus dersim

am 5.11.99 um 20.00 uhr

Metin & Kemal Kahraman

ZEYNEL KAHRAMAN (aus Xazat - Saz)
YUSUF YILDIZ (aus Fiemeliye - Saz)
KEMAL KAHRAMAN (Saz - Cura)
METIN KAHRAMAN (Gitar)
SERDAR KESKIN (bass Gitar)
DOROTHEA MARIEN (Keman)
ERCAN KAHRAMAN (aus Xazat - Klarinette)
DENİZ YILDIRIM (aus Xazat - Davul)
NİLÜFER AYDIN (aus İstanbul - Dia Show)

SO36
Originalität - 5.11.99

am 5.11.99 um 20.00 Uhr
eintritt: 20,- DM

Metin & Kemal Kahramani ra jü Albumê do newe.

Hurdimêna biray hata 1984 zobina koma de guriay. Dima ki albumê xo "Deniz Koydum Adını" 1993 de, "Renklerde Yaşamak" 1995 de, "Yaşlılar Dersim Türküleri Söylüyor" 1997 de veti. Nika ki albumo newe "Ferfecir" veto.

Ferfecir de giraniye da be lawikanê enstrumentala be sûara. Çıqa ke sûara vacê ki, album mordemi rê giran nêno. Qese u sewda xo mordemi rê weş yena. (resm: qayt ke pelge 6)

Adresa Metin-Kemal Kahramania interneti:

<http://members.xoom.com/mkk2000>

"Aus den Bergen"

Anatolischer Liederabend mit Musik aus Dersim
Metin & Kemal Kahraman und Gastmusiker

Das Konzert "Aus den Bergen" halâinen authentischen Einblick in die traditionelle und zeitgenössische Musik Dersims (Ostanatolien) vermittelt.

Die Musiker und Komponisten Metin & Kemal Kahraman machen eine Musik, deren Quelle in den Kulturen, der Mythologie und Musik Anatoliens liegt. Ihr Repertoire besteht sowohl aus eigenen Kompositionen mit Liedtexten auf Zaza und Türkisch, als auch aus traditionellen Liedern ihrer Heimat Dersim. Die Kahramans spielen Gitarre und die anatolischen Saiteninstrumente Saz und Cura. Begleitet wurden sie von Serdar Keskin (Bassgitarre) und Dorothea Marien (Geige). Im ersten Teil des Konzerts spielten Metin & Kemal Kahraman zunächst Stücke ihres letzten Soloalbums "Ferfecir", wobei Dias aus ihrer Heimatregion gezeigt wurden. Anschliessend trugen die älteren Saz-Sp Zeynel Kahraman und Yusuf Yıldız, die aus Dersim zu Gast in Berlin waren, traditionelle Lieder vor. Zuletzt spielten Ercan Kahraman (Klarinette) und Deniz Yıldırım (Pauke/Davul) aus Hozat/Dersim traditionelle Tanzmusik.

***

Yeni Evrensel, 11 Temmuz 1999:

Farklı türlerde dört Zazaca kitap

Teknolojik gelişmeler ile birlikte yaşam tarzının değişmesi, dogal olarak da kelimelerin ölmesi, yeni koşullarla birlikte ortaya yeni kelimelerin çıkması, tüm dillerde meydana gelen olağan gelişmelerdir. Ancak, teknolojik gelişmeler farklı bir dil ile halka ulaştırıldığında, zamanla ana dilde, bunu karşılayacak yeni kelimelere ihtiyaç duyulmaz olur ve ana dil yok olup gider. Yıllardır uygulanan asimilasyon politikaları yüzünden, halk arasında konuşulan, süreç içerisinde özellikle

Türkçe'den etkilenen, hatta konuşma dilinde bile birçok Türkçe kelimenin kullanıldığı Zazaca'yı yazı dili olarak öğrenmeye bir basamak oluşturacak bir kitap yayınladı Tij Yayınları.

C. M. Jacobson'un yazdığı kitap, "Zazaca Okuma ve Yazma El Kitabı", adını taşıyor. Zazaca'yı akıcı bir şekilde konuştuğu halde, okuyup yazamayanlar için yazılmış bir eser niteliği taşıyan kitapta, iki ayrı bölümden oluşuyor. Zazaca'yı kuzey ağız ve güney ağız olmak üzere iki ayrı bölümde inceleyen ve çoğunlukla günlük yaşantıdan örneklerle besleyen kitapta, "ğ, x, ü, û" gibi kimi harflerin beraberiye getireceği benziyor. Kuzey ağızda, kimi sesleri tanımlamak için kullanılan

"ğ, ü" harfleri, güney ağızda ise, "x, û" harfleriyle gösteriliyor. Bu da, her ara ses için yeni bir harfin üretilip üretilmeyeceği tartışmalarını gündeme taşıyacak gibi görünüyor.

Tij Yayınları, bunun dışında, Zazaca'nın kullanıldığı üç kitabı da okuyuculara sundu. Maksim Gorki'nin "Ekmeğimi Kazanırken" adlı romanı, "Karkerê Noni" adıyla, Kemal Akay tarafından Zazaca'ya çevrilmiş. Yok olmakla karşı karşıya olan bir dile, dünya klasiklerinin yayınlanması ile karşı koymak da, doğru bir seçim olarak çıkıyor karşımıza. Maksim Gorki'nin birçok dile çevrilmiş olan eserini, Zazaca okumak, farklı tatları duyuracaktır mutlaka.

"Ebe Yaraniye Kewtime Rae-Yarimle Düşüm Yola" (doğrusu: şakayla düştük yola, Ware) adlı kitap, Hal Çelker tarafından yapılan bir derlemeden oluşuyor. "Hêket u Meselê Welatî-Ülkenin Yaşanmış Mizahî Öyküleri" altbaşlığı ile sunulan kitapta, fıkraların mizahiliği ile, trajedinin keskinliğini bir arada bulmak mümkün. Çoğunlukla Dersim yöresinde yaşanmış olan olayları yansıtan eserde, hem insanların bilinci ve bilinçsizliğinin birlikteliğini de bulmak mümkün. Kitaptan yapacağımız küçük bir öykü, bu konuda ipucu vermeye yetercektir: "Komutan, köye gelir. Köylüleri meydana toplar ve sorar: 'Bu köyde terörist, merörist var mı?' Yaşlı bir adam, cevap verir: 'Komutan Bey. Bizim köyde terörist merörist yok. Çayın yukarısında Partizan, çayın aşağısında ise Halkın Kurtuluşu var.'

Hawar Tornecengi'nin "Rozê Yena-Gün Gelir" adlı şiir kitabı da, Tij Yayınları'ndan çıkmış olan son kitap. Şiir dili ve imge anlamında Zazaca'yı incelemek isteyenlerin başvuracakları bir eser olarak değerlendirilebilecek kitap, hem yöre insanlarının yaşantılarını gözlemleyen, hem toplumsal olayların şiir üzerinde uyardığı etkiyi örnekleyen şiirlerden oluşuyor. "Ma Çı Adırı Di", "Halepçe", "Azadiye", "Khal u Kokimê Ma" adlı şiirler, söz konusu yönelimlerin gözlemlenebileceği ürünler. □

Zaza-Press veciya !!

ZAZA

adresa waştene:

Zaza-Press

Box 4014

S-12804 Stockholm

ZazaPress@hotmail.com

Kame
Name: Awer
Name: Zaza
Namey May: Fudêd
Namey Pi: Harun
Zon: Zazaki
Koti re: Duxen

O/A la kame yê gar biyayenda
xî rê wêher nê vacêno, hetê
şurê binan ra zi nino
hêsinayış. Jew biyayenda
welatanê şaran miyan di çayê
xî grotan kame yê xî rê
wêher viciyayena beno.

VENG U VAZ - KISA HABERLER - KURZNACHRICHTEN

Dersim Cemaati Köln II. başkanı İbrahim Battefeld'in "Dersim Günü '99" da yaptığı konuşma

Değerli Misafirler!

Hepinizi Dêrsım Cemaati adına selamlıyorum. Hoş geldiniz!

Köln Dêrsım Cemaati olarak her yıl Dêrsım kültüründen örnekler sunan, tarihini anlatan etkinlikler düzenliyoruz. Bugün düzenlediğimiz Dêrsım Günü'nde, şarkı, ağıt ve destanlarımızla, folklorumuzla gurbette yaşayan Dêrsımlilere, dostlarımıza, kültürümüzden, tarihimizden bir parça sunuyoruz.

Dêrsım ve Dêrsımliler Osmanlı ve T.C . tarihi boyunca kapalı bir kutu ve bilinmeyen bir denklem olarak kaldı. Etrafı çevrildi, hep çıban olarak gösterildi, tedip, tenkil ve techir planları hazırlandı, saldırı ve katliamlara maruz kaldı. Çünkü Dersim, Osman ve Mervangillerin egemenliğini kabul etmedi, müslümanlaştırma politikasını şiddetle reddetti. Halkımız önce Anadolu'nun içlerine, batısına sürgüne gönderildi, sonra özellikle de son 15 yılda neredeyse dünyanın dört bir yanına sürüldü. 1938 katliamından sonra, 1994 de köylerimiz yeniden yakıldı, Dêrsım köylüleri sürgüne mecbur bırakıldı. Kalanlarında gitmesi ve Dêrsım'ın yeniden insansızlaştırılması için, askeri operasyonlara, baskı ve işkenceye, ekonomik ambargo da ilave edildi. Böylece kendi kendi ülkemizde, kendi erettiğimiz ekmeği, yağı, peyniri ve öteki ihtiyaç maddelerini devletin izni olmadan kullanmamız yasaklandı. Temel gıda meddeleri, giyim-kuşam gibi gereksinimler kameye bağlandı. Kısacası ülkemiz hapishaneye, halkımız savaş esirleri haline getirildi.

Son yıllara kadar hakkımızda hep başkaları konuştu. Bize isim buldular, bize tarih yazdılar, bizi tarif ettiler. Nasıl istiyorlarsa öyle görmek istediler. Dêrsım'ın asıl ve gerçek kimliğini saklamaya çalıştıkları gibi, inancını, kültürünü, dilini yok etmeye çalıştılar. Dêrsım Cemaatları Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve Türkiye'de bu olumsuz koşullara karşı direnmek, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya dilimizi, kültürümüzü yaşatmak, halkımız arasında iletişim kurmak, halkımızı beraber yaşadığı halklara ve dünyaya tanıtmak için kuruldu.

Yeni bir yüzyılın eşiğindeyiz. Dünya çehresini değiştiriyor. Uzun yıllardır çözülmeyen sorunlar, çözüm sürecine girdiler. İrland, Filistin, Bask Ülkesi, Doğu Timor sorunu önemli ölçüde çözüldü. Çatışma savaşların yerinin, barış ve diyalog aldı. Taraflar kendilerine pahalıya malolan şidet ortamına son verip, sorunlarını konuşarak, anlaşarak çözmek istiyorlar. Bazı olumsuz eğilimlere rağmen, dünya çapında bu eğilim güçleniyor. Çünkü savaş kandır, zulümdür, acıdır, sürgündür, kısacası, insanın bozulması ve yozlaşmasıdır.

Peki, Türkiye'de ne oluyor? Türkiye ters yolda yürümekte inat ediyor. Halkları, inançları inkar eden, demokrasiyi red eden, tek dil-tek din-tek-millet tek-bayrak ideoloji üzerine kurulu sistemi şiddetle korumak istiyor. Herkese Türkçe'yi, Sunni İslam'ı, Kemalizm'i mecbur kılıyor.

Elbette bu böyle gitmez. Türkiye bu yapısını uzun süre koruyamaz. Sistem ya yumuşayıp dönüşecektir. Yada kırılacaktır. Nitekim Türk rejiminin geleneksel destekçisi ABD de, yumuşaması ve dönüşmesi konusunda Türkiye'ye telkinde bulunmaktadır. Zaten Kürtler, Aleviler, zayıf olmakla beraber Türk Sol muhalefeti de bu surece içerden itiraz ediyorlar. Bu mücadele hepimizi umutlandırıyor.

Ne yazık ki halkımız ve kültürümüz hala daha yalnızca devlet tarafından değil, Kürt hareketinin ve Sol muhalefetin büyük çoğunluğu tarafından da yok sayılıyor. Türkiye' de Kürtçe başta olmak üzere öteki dillere özgürlük isteniyor. Anadolu ve Mezopotamya mozaiktir, deniyor. Ama Dêrsım'ın de dili

olan Zazaca yok sayılıyor. Alevilik tartışılıyor, Dêrsım İnancı inkar edilerek, Türkçü Bektaşçılık içinde eritilmek isteniyor. Burada, Almanya'da Kürtçe bazı Eyaletlerde eğitim dili olarak Zazaca yok sayıldı. Hatta, "Zazaca'yı Kürtçe'nin lehçesi" olarak gören gerici anlayışın sonucu olarak, çocuklarımızın Kürtçe eğitim almaları öneriliyor. Yani Zaza dili ortadan kaldırılmaya çalışılıyor.

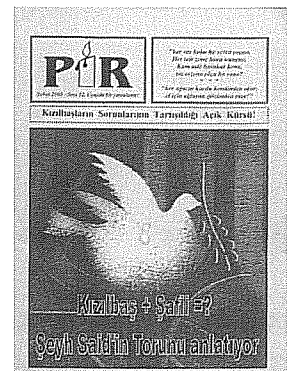
Bu sonuçta bizim de katkımız vardır. Başkası gelip bizim haklarımız için mücadele etmez. Kendi sorunlarımıza, kendimiz sahip çıkmalıyız. Dilimiz, kültürümüz inkar edilirken, halkımız sürgündeyken, topraklarımız savaş alanına çevrilmişken, Türklerin ya da Kürtlerin kurtarıcısı kesilmek beyhude bir çabadır.

Bir Dêrsım atasözünde dile getirildiği gibi yağmur yağdığında "kerpicin taş duvara ağlaması"dır. Son 30 yılda Türk Solunun ve Kürt hareketinin mücadelesine, Dersim gençliği, Dêrsım aydınları büyük katkılarda bulundular, başını çekip, önderlik ettiler. Dêrsım 80 Cuntası'na karşı, neredeyse tek başına direndi. Kürt Özgürlük hareketine de demokrasi ve sosyalizm mücadelesine de güç verdi. Cezaevleri Dêrsımlı gençlere mekan haline getirildi. Herkes bize borçludur, ama bizim kimseye borcumuz yoktur, kimse de bizden daha fazla bir şey yapmış değildir.

Sorunlara çözüm bulmanın ilk koşulu, kişini ya da toplumun kendini tanımasından geçer. Hastalık tanınmadan, tedavi edilemez. Bizde öncelikle sorunlarımızı bilince çıkarmalıyız. Dêrsım ve Dêrsımliler ne durumdalar?

Dilimiz Zazaca ve kültürümüz Dêrsım İnancı yok olmanın eşiğinde bulunuyor. Çocuklarımız dilimizi konuşmuyorlar. Yeni nesil Dêrsım İnancını tanımıyor. Dilimiz yasaklı, basını yayında, öğretimde kullanılmıyor. T.C. köyleri-mizin büyük çoğunluğunu yakıp-yıkarak boşalttı. Ormanlarımızı yaktılar. Ziyaretlerimizi, Duzgün Baba'yı, Munzur Baba'yı, Sultan Baba'yı, Çewres-Osporê-Qelxerun'u ziyaret etmemizi engelliyorlar. Yaylaya çıkmayı dahi yasaklayıp, yiyeceği karneye bağladılar. Dêrsım'ın incisi olan Munzur Vadisi'in önce ormanları yakılarak, şimdi de 10 üzerinde baraj yapılarak doğal yapısı bozuluyor. İnsanlarımız büyük şehirlerde per-perişan durumdalar.

Hepimiz bunları biliyor, yaşıyor-

VENG U VAZ - KISA HABERLER - KURZNACHRICHTEN

ruz. Dêrsım 1514 yılından bu yana önce Osmanlının. sonra onun mirasçısı TC. nin saldırı hedefi haline geldi. Halkımız 1938'e kadar bu saldırılara direndi. TC. 38 katliamı ile Dêrsım'ın kaderini değiştirdi. 70 bin insanımızı katletti. Ülkemizi "yasak Bölge" ilan etti. Dilimize ve inancımıza karşı topyekün saldırı başlattı.

Yine aynı ortamda yaşıyoruz. 38 katliamı devam ediyor dersek, abartma değildir. 38’de halkımız kendini, dilini, kültürünü tanıyor ve saldırılara karşı direniyordu. Şimdi ise, gençlik ve yaşlı kuşak birbirine yabancılaşıyor. Asimilasyon toplumumuzu önemli ölçüde yaralamış, kendi özünden koparmıştır.

Bu koşullarda ne yapabiliriz?

Azimle kendi kimliğimize, kültürümüze, dilimize, doğamıza, toplumumuza sahip çıkmalı, birlik ve beraberliğimizi yeniden sarılamalıyız. Biz tam demokrasi ve gerçek özgürlük istemeliyiz. Dünyanın medeni demokrasilerinde olduğu gibi, bütün dillere özgürlük ve eşitliği, inançlar üzerindeki baskının son bulmasını, örgütlenme ve ifade özgürlüğü istemeliyiz. Demokrasi mücadelesi bunu gerektiriyor.

Dolambaçlı yollara başvurmadan, kendimizi inkar etmeden, başkalarının yedeği olmadan, değerlerimizi inkar etmeden demokratik istemlerimizi savunmalıyız. Bunlar halkımızın yaşamsal istekleridir.

Zazaca'ya ve tüm yasaklı dillere eşitlik ve özgürlük!

Dêrsım İnançı ve baskı altındaki öteki inançlara özgürlük!

1938 katliamı devlet tarafından kabul edilmeli, halkımızdan özür dilenerek verilen zararlar karşılanmalıdır.

Yakılan ve boşaltılan köyler yeniden onarılmalı, Zazalar, Kürtler, Asur-Süryaniler kendi topraklarına dönmelidir.

Anadolu bir mozaiktir. Bu topraklarda yaşayan Zazalar, Kürtler, Asur-Süryaniler ve öteki halklar demokratik temsilini sağlamalıdır.

Gerçek barışa ve demokrasiye giden yol burdan geçmektedir.

Dostlar!

Yurtdışında yaşayan Dersimlilere de önemli görevler düşüyor. Her şeyden önce bir araya gelmeli, kurumlarımızı güçlendirmeliyiz. Dêrsım Cemaatları federasyonlaşmalıdır. Dilimizde yayın yapan dergileri desteklemeli, Zazaca okumave yazmayı yaygınlaştırmalıyız. Avrupa’da olanaklarımız var. Zazaca’yı iletişim dili haline getirmeliyiz. Almanya’da anadilde eğitim hakkı yasal bir haktr. Bu hakkı bizde almalı, okullarda Zazaca eğitimi sağlamalıyız. Artık sorunları biliyoruz, çözüm için mücadele ediyoruz. Kendimizi tanımalı, kendimize güvenmeli, dostlarımızla birlikte, özgürlük ve demokrasi mücadelesinde yürümeliz. □

[illegible][illegible]

Iranische Religionen und Iranische Sprachen

Aus: Brockhaus Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden, 19., völlig bearbeitete Auflage, 10. Band HERR-IS, F.A. Brockhaus Mannheim. S. 628-629

Iranische Religionen. Über die frühen Religionen der Iranier gibt es unterschiedl. Theorien, denn ihre Erforschung geht vorrangig von einem heterogenen Textkorpus, dem nicht vollständig erhaltenen Avesta, von nicht einheitlichen religionswissenschaftl. Modellen und von Vergleichen mit der vedischen Religion aus. Enge Beziehungen zur letzteren müssen die frühen iranischen Religionen besessen haben. Erst durch die »Gathas« des ZARATHUSTRA (wohl Mitte des 1. Jhrtsd. v. Chr.), des Reformators der i. R., lassen sich gewisse Vorstellungen der vorzoroastrischen i. R. gewinnen. ZARATHUSTRA brach mit der alten Gotterwelt der Iranier, welche die moderne Wissenschaft in drei Klassen (herrschaftl., krieg. und nährendes Prinzip) geordnet versteht, und setzte an ihre Stelle Ahura Masda, der sich über gute und schlechte Geister erhebt, welche sich streng dualistisch gegenüberstehen.

Die Lehre von einem allmächtigen und allgebenden Gott Ahura Masda wurde zur religiösen Staatsdoktrin unter den Achaimeniden, wie die Inschriften von DAREIOS I. (522-486 v. Chr.) zeigen. Ihrer zentralisierten Staatsauffassung entsprach eine Zentralisierung der Götterwelt: Das Überirdische (Amesha spentas) war Ahura Masda, das Irdische dem pers. »König der Könige« zugeordnet.

Aber selbst in der Zeit des DAREIOS konnte sich diese »monotheist.« Vorstellung nicht durchsetzen, wie Opfertafeln aus dem Palast dieses Großkönigs zeigen, auf denen Gaben des Hofes an eine Vielzahl von Göttern, auch nichtiranische, verzeichnet sind; und schon unter den Nachfolgern des DAREIOS begegnen auf königl. Inschriften neben Ahura Masda aus vorzarathustr. Zeit der Lichtgott Mithras und die Fruchtbarkeitgöttin Anahita. Die Vermischung der »reinen« Lehre des ZARATHUSTRA mit älteren Schichten der i. R. charakterisieren auch das »heilige« Buch der Zoroastrier, das vielfach bearbeitete Avesta.

Noch in nachachaimenid. Zeit kam Ahura Masda im Pantheon der Iranier eine bedeutende Rolle zu, und nach den religiös toleranten und vom Hellenismus beeinflussten Parthern entstand unter den Sassaniden im 3. Jh. n. Chr. eine zoroastr. Reichskirche, der es mehr an Orthopraxie als an Orthodoxie gelegen zu haben scheint. Gegen diese Reichskirche, deren Lehren nur schwer rekonstruierbar sind, wandte sich der Gründer einer weiteren Religion iran. Ursprungs, Mani, der mit seiner vom iran. Dualismus tief geprägten synkretist. Lehre das Erbe aller Religionsstifter vor sich antreten wollte und Anhänger weit über Iran hinaus fand.

Als eine Bewegung innerhalb des Manichaismus, oder zumindest von ihm stark geprägt, wird die sich auf den wissenschaftlich schwer nachweisbaren MAZDAK zurückgeführte Lehre betrachtet, von der wir nur durch spätere muslim. Autoren erfahren, Autoren, die Angehörige der Religion waren, der sich seit dem 8. Jh. n. Chr. mehr und mehr Iranier zuwandten und die seit dem 16. Jh. im Gewand der Schiiten die iran. Form des Islam wurde.

iranische Sprachen, die in Iran und z. T. in Nachbarländern gesprochenen indogerman. Sprachen, die als Sprachgruppe mit den indoar. Sprachen nächstverwandt sind. Vom *Altiranischen* sind nur zwei Sprachen gut belegt: das in zwei Entwicklungsstufen vorliegende (Gathisch-, Jung-) *Avestische*, die Sprache des Avesta, das wohl urspr. nördlich von Afghanistan heimisch war, und das *Altpersische* der sudiran. Provinz Pars (Persis), erhalten auf Inschriften der Achaimenidenkönige (6. bis 4. Jh. v. Chr.) in einer dafür geschaffenen Keil Schrift. Als Amtssprache aber wurde im Achaimenidenreich die aramäische Sprache verwendet. Von anderen Schriftlosen altiran. Sprachen wie *Medisch* und *Skythisch* (*Sarmatisch*) sind nur einzelne Wörter und Namen indirekt durch Nachbarsprachen belegt.

Das *Mitteliranische* ist durch Lautänderungen und den fortschreitenden Verfall der grammat. Endungen gekennzeichnet und aus sechs Hauptsprachen bekannt. Vier von ihnen verwendeten versch., aus der ehem. amtlichen aramäischen Schrift entwickelte Alphabete (u.a. Pehlewischrift): vom Westmitteliranischen *Mittelpersisch* (*Pehlewi*) aus Pars, die amtliche Sprache der Sassaniden, erhalten in Inschriften, Münzlegenden, Papyri und Handschriften manichäischer und zoroastr. (Pehlewi)Literatur (3.-9. Jh.) und *Parthisch* aus NO-Iran, erhalten auf Ostraka, sassanid. Inschriften und manichäischen Handschriften (1. Jh. v. Chr.-9. Jh. n. Chr.); vom Ostmitteliranischen aus Zentralasien *Sog(h)disch*, aus Inschriften, Münzen, Dokumenten und Handschriften manichäischer, christl. und buddhist. Literatur (3.-9. Jh.), und *Charismisch* (*Chorismisch*, *Chwaresmisch*), vorislamisch von Ossarieninschriften bekannt; letzteres wurde nach der Islamisierung bis ins 14. Jh. in arab. Schrift geschrieben. *Sakisch* ist aus Dokumenten und buddhist. Literatur (7.-10. Jh.) aus Hotan in W-Sinkiang (*Hotanesisch*, *Hotan-Sakisch*) und in einem archaischeren Dialekt aus dem nördlicheren Tumschuk bekannt. Beide Formen verwenden eine Abart der ind. Brahmischrift. *Baktrisch*, die Sprache von Baktrien in N-Afghanistan unter den Kushanherrschern und ihren Nachfolgern, ist in wenigen Inschriften und Dokumenten in weiterentwickelten Formen des griech. Alphabets belegt.

Vom *Neuiranischen* sind aus älterer Zeit nur das *Neupersische* (*Farsi*) mit einer reichen und vielfältigen Literatur (seit dem 9. Jh.), das *Kurdische* und das *ostiran. Paschto* (beide seit dem 17. Jh.) überliefert, in einer erweiterten arab. Schrift. Neupersisch wird in ganz Iran und, in einer archaischen Aussprache, in Afghanistan (wo es heute Dari genannt wird) und vereinzelt in Pakistan gesprochen. Als *Tadschikisch* wird ein in der Sowjetrepublik Tadschikistan gesprochener, in der Grammatik vom Türkischen geprägter Dialekt bezeichnet, der sich seit der Oktoberrevolution von 1917 zu einer in erweiterter kyrill. Schrift geschriebenen Literatursprache entwickelt hat. Innerhalb Irans und Afghanistans werden versch. Mundarten des Neupersischen gesprochen, aber auch eine große Zahl von meist ungeschriebenen nichtpers. Dialekten von mannigfaltiger Struktur. Dem Persischen am nächsten stehen die südl. *Farsdialekte* (der Prov. Fars), die der Luren (*Luri*, *Bachtijari*) im W und das *Tatische* (im Sowjet. Aserbaidschan und Dagestan). Daneben bestehen eine Gruppe kleinerer zentraliran. Dialekte und verschiedene nordwestl. und kasp. Mundarten, darunter *Talyschi*, *Semnani*, *Gilaki*, *Mazandarani*, *Gurani* und (in O-Anatolien) *Zaza*. Eine urspr. nordwestliche Sprache, die im MA. durch Emigration ihrer Sprecher nach SO-Iran und Pakistan gelangte, ist das *Belutschi* (in zwei Hauptdialekten). Zu der nordostiran. Gruppe gehören außer Paschto (mit seinen Hauptgruppen *Paschto* und *Pachto*) folgende Sprachen: die in den Bergtälern isolierten Pamirdialekte, die dem Sakischen nahestehen, u. a. das *Wachi* (im afghan. Wachan), *Ischkaschmi*, *Mundschi* und (im Sowjet. Pamir Gebiet) die *Schughnigruppe* sowie *Yazgulami*; in einem Seitental des Serawschan in Tadschikistan ein sprachl. Relikt des Sogdischen, das *Jaghnohi*; weit von anderen iran. Sprachen getrennt im zentralen Kaukasus wird das in mehreren Dialekten (*Iron*, *Digoron*, *Tualisch*) erhaltene *Ossetisch* gesprochen. Sudostiran. Reliktsprachen sind das *Paratschi* und *Ormuri* in Dörfern jeweils nördlich und südlich von Kabul, letzteres auch im

pakistan. S-Waziristan (North West Frontier Province). □

Hb. der Orientalistik, hg. von B. SPULER, Abt. 1, Bd. 4, 1: Iranistik, Linguistik, bearb. v. K. HOFFMANN u.a. (Leiden 1958; Nachdr. ebd. 1967); 1. M. ORANSKU: Les langues iraniennes (Paris 1977).

LAUF DER MILITÄRISCHEN EREIGNISSE AN DER KAVKASUSFRONT

Band IV.

Quelle: Schreiben von Trapzunta, "Die Dersimer" veröffentlicht im Jahre 1863; "spb. Wedomostjax"

TSCHAPACHDSHUR UND DERSIM

Übersetzung aus dem Altrussischen: E. Petrov

Gesammelt von: Tornê Mirzê Silê Hemi İsmail (İsmail Kiliç)

Unter Bezugnahme auf offizielle Mitteilungen des Stabs der kaukasischen Armee kann der Schluß gefaßt werden, daß das Waldgebiet des bekannten Dersim von unseren Truppen schon umzingelt ist. Die linke Flanke der kaukasischen Heere hat bereits die Bezirke Ognut und Kindsha erobert.

Dschapahdschur (Bingöl) und Ornut gehören dem Bitlis-Wilajet an und liegen in der fruchtbarsten Ebene des linken Nebenflusses von Euphrat. Diese Ebene wird mit dem Flachland Palu und Harputa durch den Paß Takim verbunden.

Von Dschapahdschura bis Harput ist die Entfernung 3 Tage lang d.h. 90-100 Werst. Einziges ernsthaftes Hindernis auf dem Wege nach Harput ist der Paß, von dem die harputische Ebene zu sehen ist sowie auch der dadurch fließende Arazani (der linke Nebenfluß des Euphrats).

Bei Dschapahdschur endet die Gegend, die von den gamidischen Kurden besiedelt ist und beginnt ein fruchtbares Gebiet, besiedelt von Armeniern und dem Stamm Sasa (Zaza). Sasa - das ist ein alter armenischer Stamm, der zum Islam bekehrt wurde und dessen Dorf- und Familiennamen bis heute noch armenisch sind.

Der Stamm Sasa in dem Wissen, daß seine Vorfahren Armenier sind, raubte und mordete die benachbarten Armenier auf Verordnung der türkischen Regierung. Übrigens, vor 15-20 Jahren wehrte der Herrscher dieses Gebietes, der Armenier Sergei Gigo, junger Armenier und den Stamm Sasa anführend, erfolgreich die Raubüberfälle der Kurden des Erzurum- und Bitlis-Wilajets ab. Im benachbarten Kigi Gebiet spielte dieselbe Rolle Mkrich (Mixre) Effendi Hoschmatjan zusammen mit seinen Brüdern.

In den Gebieten Dschapahdschur, Kigi und Palu ist es der Regierung nicht gelungen, diese bekannten armenischen Familien zu vernichten.

Zentrum von Dschapahdschur ist die Stadt Tschawlik (Çewlik), um die sich bis zu 25 armenische Dörfer befanden.

Früher war Tschawlik die Residenz des Bischofs, doch verhältnismäßig unlängst wurde die Dschapahdschur-Diözese von der Diözese Palu getrennt und der Bitlis-Diözese angeschlossen.

Ausgehend davon, daß die Jesiden und Armenier in diesen Gebiet immer in freundschaftlichen Beziehungen gestanden haben, kann man hoffen, daß in Dersim, dessen Eroberung von der russischen Armee jeden Tag zu erwarten ist, viele Armenier am Leben geblieben sind.

DIE DERSIMER KURDEN¹ (Schreiben von Trapezunta)².

Unlängst ist hier die Nachricht über die Anerkennung der Dersimer

Kurden von den Behörden des Sultans eingetroffen. Das Ereignis hat eine Bedeutung nicht allein für den Arserum (Erzurum)-Paschalak.

Zunächst einige Worte über Dersim und seine Einwohner.

Sandschak Dersim befindet sich im Harputischen Muteschariflik (Gouvernement) und ist in 7 Bezirken (Kaza) gegliedert, nämlich: Chosat (Xozat) oder Dersim (Dêsim), Aufenthaltsort des Kaimekam, Masgird (Mazgerd), Kuseldschan (Pilemoriye); Owadschik (Vacuğ), Kemmach (Kemax), Gerschanis und Kurutschai (Kuruçay).

Die Flüsse Murat und Firat bilden die natürliche Grenze des Sandschak; diese fließen bei Kesban-Maadska zusammen und bilden ein Dreieck, das unter den Einheimischen unter dem Namen Dersima bekannt ist, obwohl die Gegenden um die nördliche Mündung zu anderen Sandschak gehören, und die von dem dersimer Kaimekam abhängigen Bezirke Gerschanis und Kurutschai (Kuruçay) liegen außerhalb dieses Dreiecks.

Dersim erstreckt sich auf eine Fläche von 200 Quadratmeilen (322 km²) und wird von Gebirgserhöhungen von 10- bis 11 000 Fuß über dem Meeresspiegel durchquert.

Ein Teil der Berge ist mit dichten Wäldern, vorwiegend Eichenwälder, bedeckt und der andere Teil sind kahle steile Felsen. Fruchtbare Land gibt es sehr wenig. Nur in einem Bezirk, in Owadschik, gibt es eine kleine fruchtbare Ebene, die etwa 7 000 Fuß (2 134 m) über dem Meeresspiegel liegt. Die Gebirgsbäche im Norden fließen in den Firat, und im Süden münden diese in Murat in den Fluß Musurtschai (Muzurçay). Während der Schneeschmelze übertreten all diese Bäche ihre natürlichen Grenzen. Diese Fülle an Gebirgswasser ist die Stütze für die Viehzucht (vorwiegend Schafe und Ziegen). Die Hauptquelle der Existenz der Einheimischen. An dem Nordhang des Gebirges gibt es einige Salzquellen, in manchen davon finden man Kupfer und sogar Silber.

Überhaupt dieses Land ist wenig bekannt, kaum ein europäischer Reisender hat es besucht, ausgenommen der englische Konsul in Arserum (Erzurum) Daniel, der im vergangenen Jahr viele Teile des Kurdistans bereist hatte. Auch in der alten Geschichte spricht man wenig über dieses Land; als es zu dem Armenischen Kaiserreich angehört hatte. Davon zeugen die Namen von vielen Orten, Ruinen und zwei armenische Klöster. Reste der damaligen Bevölkerung

¹ Die Rede ist hier von der alevitischen Zaza-Bevölkerung, die fälschlicherweise zu den Kurden gerechnet wurden. Ware

² Der Auszug von diesem Schreiben wurde in „Spb. Wedomostjax“ 1863 veröffentlicht, aber das Interesse für die in diesem Schreiben enthaltenen Angaben, für deren Exaktheit sich I.I. Beresin verbürgt, verpflichtet uns, diesem interessanten Artikel einen gebührenden Platz in "Sapiski Georg Obst" einzuräumen

haben sich in einigen Tausenden Armeniern erhalten, die unter den Kurden in absoluter Abhängigkeit von diesen leben. Es besteht keine Möglichkeit mit Exaktheit feststellen zu können, wann genau, in welcher Epoche die Kurden in diesen Gebieten erschienen sind, doch man muß annehmen, daß dies zur Zeit des Verfalls des Armenischen Kaiserreichs geschehen ist. Die Kurden, die in Dersim leben, unterscheiden sich von den übrigen Kurden an der Sprache und Region. Ihre Sprache – SASA (ZAZA), ist nur ein Dialekt von KURDMANSCHI, doch so anders, daß Kurden, die Kurdmanschi sprechen, die Kurden nicht verstehen, die SASA sprechen.

Man kann nichts mit Sicherheit über die Religion der dersimer Kurden sagen. Die Türken nennen sie KISILBASCH (Rothäuptige), doch Kisilbaschi nennen sie überhaupt alle Schiiten und vorwiegend die Persier. Einige nehmen an, daß die dersimer Kurden der Sekte ALI-ALLAH angehören, d.h. denjenigen Schiiten, die den bekannten Propheten Ali, den Schwiegersohn von Muhammed, als Gott verehren. Das ist eine Sekte, die unter den Persidischen Kurden gut vertreten ist. Die dersimer Kurden haben überhaupt kein geschriebenes Gesetz, haben überhaupt nichts dergleichen, was wir Einstimmigkeit in den geistigen Beziehungen nennen. Einige von diesen versammeln sich im Zimmer und verneigen sich vor der Holztreppe, andere - vor der aufgehenden Sonne, von der Eiche, dem Schwarzbaum, tragen Holzstückchen mit, vor denen sie beten. Sie haben auch geistliche Hirten, doch nicht alle, und daher wird dieses Amt in einigen Familien fast vererbt. Diese Geistlichen reisen durch das Land, belehren das Volk, schließen Ehen und versammeln sich zum Gebet in Zimmern mit Kamin, in dem das Feuer brennt. Einige Kurden haben sogar den Brauch, zweimal im Jahr zu fasten, d.h. sie enthalten sich dem Fleischverzehr. Es gibt sogar einige heiligen Orten, die sie besuchen, darunter auch armenische Klöster. Die Verehrung der christlichen Welt und der heiligen Orten finden wir übrigens auch bei den Rechtgläubigen; so z.B. in Trapezunt verehrt der Moslem nicht den Hlg. Dimitrius (den sie Kamma nennen) oder den Hl. Georgij. Viele armenische und griechische Klöster haben christliche und moslemische Namen: so z.B. das Kloster Hl. Oganen in der Nähe von Bayburt heißt bei den Türken Hussein esda. Die Kurden, die um das höchste Gebirge in Dersim, das Duschik (Dujik) Dag, leben, verehren einen Duschik Baba, den ihre Einbildungskraft als einen Mann auf schneeweißem Roß noch auf dem Gipfel schildert, der in den Händen den Krieg und die Pest hält. Sein Schwan und seine Mähne sind mit Henna gefärbt; Henna tragen sich alle reichen und armen Petsier auf, bei den Türken wird sie wenig verwendet. Aus diesem Grund sind die Kurden, die Duschik Baba verehren, unter dem Namen DUSCHIK-KURDEN bekannt. Diese Kurden, die unter Türken leben, fühlen sich als Moslems. Allenfalls ist die moslemische Religion sehr geachtet und es besteht kein Zweifel, daß nur die türkische Macht unter diesen halbwildem Völkern verbreitet sein wird, wenn diese echte Moslems werden.

140 000 Personen gehören den dersimer Kurden an und sie sind in 5 Geschlechter gegliedert:

1. Dersimli (Dêsmu)
  2. Balabanli (Balabanu)
  3. Tscharikli (Çareku)
  4. Schaich Hasanli (Şix Heseno)
  5. Kureyschli (Khurêsu),
- die sich ihrerseits weiterhin stark untergliedern.

Ausgehend von der Eigenart des Laben leben die Einwohner in kleinen Dörfern. Diese werden von Agas verwaltet, manchen von ihnen untersteht ein und andere - mehrere Dörfer. Die Agas verhalten sich der Bevölkerung gegenüber so wie Großlandbesitzer

gegenüber den Bauern, ungeachtet dessen, ob letztere Kurden oder Armenier sind. Die Armenier haben einige Kirchen und Priester.

Die Kleidung der ärmsten und somit des größten Teils der Kurden besteht aus grobem Wollstoff und aus Filz, die sie selber anfertigen. Sie wohnen in Hütten, oft in Felsenhöhlen zusammen mit ihren Herden; im Sommer wohnen sie in Zelten aus Filz.

Sie ernähren sich mit Gerstenbrot, Milch und Käse; die ärmsten von ihnen essen Eichel. Aber trotz alledem finden man in der Hütte auch des aller ärmsten immer eine gute Waffe.

Die Agas kleiden sich besser und leben in verhältnismäßig besseren Wohnungen, eingerichtet zum Teil mit Wandteppich und Schals und führen ein ganz einfaches, patriarchalisches Leben. Die meiste Zeit sind die Agas miteinander verfeindet und diese Feindseligkeiten werden zwischen den Geschlechtern ausgetragen und von den Gesetzen der Blutrache ernährt. Doch sobald sich der gemeinsame Feind - die Türken - zeigt, legen sich alle innere Kämpfe ein, und alle Kurden kämpfen gegen den gemeinsamen Feind.

Kommunikationsschwierigkeiten gehören zu den Gründen dafür, daß niemand von den Agas Einfluß auf die übrigen ausüben kann; übrigens besondere Macht genießt Aga SCHAH-HUSEIN-UGLU (Sa Uşen Beg), der Vorgesetzter der Sippe ALLAWERS-HUSCHAK (im Gebiet Kuseldschan/Pülümür) von dem Geschlecht Tscharikli (Çareku), das fast das Ganze ihm unterstellt dieser Aga kann ca. tausende bewaffnete Kurden aufstellen.

Die Produkte des Landes sind Schafe, Ziegen, rehe, Wolle, Butter, Käse, Nüsse, kurdische Wandteppiche (in geringen Mengen) und mit diesen wird gehandelt; die grobe Manufaktur und die einfachen Hausgeräte bilden den Hauptanteil an den Einkünften.

Die Kurden haben niemals irgend jemanden als ihren Herrscher anerkannt; wenn irgendein Eroberer ihnen Zwangsabgaben auferlegt hatte, flüchteten sie wie ihre Gleichsippigen in die undurchdringliche Gebirge und entkamen dort ihrer Unterwerfung der türkischen Administration. Vor zwanzig Jahren waren sie absolut unabhängig und für unwesentliche Abgaben an die türkische Regierung rächten sie sich mit Raubüberfällen auf Karawane und beraubten die in der Nähe liegenden türkischen Dörfer. Unter ihnen litten vor allem die angrenzenden Dörfer an Erepigan und Kuha insbesondere die fruchtbare KASA Terdschan (Têrcan), seit eh und je bekannt als besonders fruchtbar. Folge dieser Raubüberfälle war die, daß diese Gebiete zur Gänze entvölkert wurden, ganze Dörfer wurden von ihren Einwohnern verlassen, große Teile des Fruchtbaren Bodens blieb unbearbeitet. Vor allem begann die moslemische Bevölkerung auszusiedeln; die übrigen Einwohner, waren mit ihrer unzufrieden, weil der TANSIMAT³ es ihnen gestattet, sich nur auf unnütze Verteidigung zu beschränken und die Kurden beraubten sie ungestraft; in vergangenen Zeiten fanden sie letzten Endes eine Möglichkeit, sich an ihre Peiniger durch Eindringen in ihre Grenzen zu rächen.

Nach dem Beispiel der moslemischen Bevölkerung verließen ihre Wohnungen auch die armenischen Familien.

Diese Umstände zwangen letzten Endes die türkische Regierung auf die Kurden ihr Augenmerk zu lenken und insbesondere als diese die Aufstellung von Rekruten verweigerten. Alle, der Anzahl wenigen Expeditionen hatten nur einen vorübergehenden Erfolg; letzten Endes hatte der MUSCHIR (Oberbefehlshaber) Reschid-pascha den Befehl erhalten, mit 15 000 starkem Heer in Dersim einzudringen und das Land zu unterwerfen. Ungeachtet der verschiede-

³ Tanzimat: die 1839 durch einen Erlaß des Sultans Abdülmecit eingeleitete pol. Reform (bes. f. Minderheiten).

nen natürlichen Hindernissen durchquerte das türkische Heer das Land in allen Richtungen und bezwang die Kurden. Das war in den Jahren 1850-51. Die kurdischen Agas, die sich dessen bewußt geworden, daß sie nicht dem türkischen Heer standhalten werden können, daß sie ihre Herde, die Hauptquelle ihrer Existenz, verlieren können, beschlossen sich zu unterwerfen. Dabei wurden einige Hunderte von Kurden in die Armee eingezogen, viele Agas nach Konstantinopel geschickt und von hier aus in verschiedenen Burgen in Rumelien (Rumeli-Hisari). Das Land wurde gebändigt und das Heer verließ es, indem nur unbedeutende Garnison in einigen Grenzpunkten, vor allem auf dem Wege von Erzingan nach Harput (Xarpêt/Elazığ) blieben. Diese Städte, bedeutende Ballungsorte, haben je 30 000 Einwohner und liegen von einander in einer Entfernung von 32 Stunden auf direktem Wege durch das kurdische Land, doch dieser Weg ist für den Handel und die Reisenden unzugänglich, und die Karawanen haben eine Umweg - Egin - Kemach, der 56 Stunden dauert, zu gehen.

Die hergestellte Ordnung, wie man annehmen konnte, konnte sich nicht lange halten; dazu kam noch der Ostkrieg und gleich zu Beginn dieses Krieges erhielten viele Kurden die Genehmigung, von der Verbannung zurückzukehren, andere entkamen einfach aus den Gefängnissen. Da alle Kräfte in eine andere Richtung gelenkt waren, so wurde Dersim in Ruhe gelassen, und die türkischen örtlichen Behörden schränkten sich in ihren Beziehungen zu den Kurden in Versprechungen ein, die nur zu einer Überheblichkeit der Kurden führten. Demzufolge wurden die Garnisons abgezogen, und die Kurden begannen ihr altes Leben zu führen - das räuberische. Von Zeit zu Zeit wurden zu ihnen Expeditionen entsandt, die nur Schaden zufügten, da diese nur mit vorübergehenden Erfolgen die Kurden in ihre Schranken wiesen.

Die harputischen Gubernatoren, in dessen Gebieten sich der der-simische Sandschak befindet, und die arserumischen Gubernatoren, deren Paschalak-Bevölkerung vor allem unter den Kurden zu leiden hatte, sowie auch der Muschir der anatolischen Armee unterrichteten regelmäßig die Hauptstadt über alle Vorkommnisse in Dersim und beschlossen die Kurden zu unterwerfen und im Extremfall die einsatzbereit stehende Armee einzusetzen. Wie gewöhnlich standen die kurdischen Anführer in Feindschaft gegeneinander, und es gelang der örtlichen Verwaltungsmacht mit Versprechungen über Hilfe einige von diesen auf ihre Seite zu ziehen. Die Folgen waren die gewöhnlichen, die Kurden nahmen dies in Anspruch, doch schlugen die Entrichtung der Abgaben ab unter dem Vorwand, daß die feindlichen Kurden ihnen viele Verheerungen zugefügt hätten. Der größte Teil ihrer Anführer stand in offenem Kampf, obwohl die Agas bei jeder Gelegenheit den Gubernatoren versicherten, daß der Sultan keine treuere Untertanen als die Kurden hätte. Von Zeit zu Zeit entrichteten sie unbedeutende Abgaben und vermieden es sorgfältig, vor den Hauptvertretern der örtlichen Verwaltung zu erscheinen. Nur in Extremfällen entschieden sie sich, persönlich vor dem Gubernator zu erscheinen und zwar mit Empfehlungen. Selbstverständlich hielten beide Seiten an ihre Versprechungen, doch es gab keine weiteren Ergebnisse außer dieses persönliche Treffen.

Schah-Hussein-Oglu, dessen Kurden sorgfältig Kontributionen vor den Bezirken Kahi und Tertschan nahmen, beabsichtigte überhaupt nicht vor dem Muschir oder Gubernator zu erscheinen, ungeachtet jeglicher Versprechungen, zumal er auch Anlaß hatte, den Türken nicht zu glauben.

Noch während der ersten Expedition von Reschid-Pascha wurde er nach Konstantinopel geschickt und von dort aus nach Vidin verbannt, von wo es ihm gelang, zu fliehen. Ausgehend von den

damaligen Umständen wurde er nicht nur von der türkischen Regierung nicht verfolgt, sondern aus politischen Gründen wurde er zum Mudir (Gebietsverwalter) im Gebiete Kuseldschan ernannt, in der sich auch sein eigenes Land befand. Zu dieser Zeit stand in der Umgebung von Erzingan eine ägyptische Division und ihr Befehlshaber beschloß, den kurdischen Raubüberfällen ein Ende zu setzen und den damaligen Mudir Schah-Hussein-Oglu unschädlich zu machen. Zu diesem Zweck lud er ihn zu sich unter dem Vorwand einer Beratung für eine Expedition gegen andere Kurden ein. Die Funktion des Mudirs verpflichtete Schah-Hussein-Oglu zur Gehorsamkeit und er erschien im türkischen Lager in Begleitung von einigen hundert bewaffneten Leuten.

Die Kurden kamen ins Lager und gegen Abend wurden sie entwaffnet und gefangen genommen. Sehr bald verstand Schah-Hussein-Oglu worum es geht und ungeachtet dessen, daß er von der Wache umzingelt war, gelang es ihm, sich aufs Pferd zu werfen und das liebe Pferd verriet seinen Herrn nicht und trug ihn davon, und die Heimatfelsen machten jegliche Verfolgungen unmöglich. Von hier aus übermittelte er mit der Hilfe von Verwandten Briefe, in denen er schwört, daß seine Leute nichts mit den Räubern, die Umgebungen plündern, zu tun haben. Doch das Räubertum ging fort und sogar oft mit Blutvergießen. In den letzten zwei Jahren entschlossen sich die Einwohner von Tertschan und vor allem die Armenier, ihre Wohnungen zu verlassen und aus dem Land zu ziehen, wo ihr Leben in ständiger Gefahr war. In Arserum übersiedelten hunderte solcher Familien; die örtliche Verwaltung versuchte mit allen Mitteln, mit Bitten und Versprechungen, die zu überzeugen, zurückzukehren. Doch trotz alledem machten sich viele auf dem Wege nach Kars, um in der Nähe von Rußland zu sein, wo sie, wenn die Möglichkeit bestünde, immer zu ihren Gleichgläubigen zurückkehren konnten.

Dies veranlaßte die örtliche Verwaltung, ihre Wachsamkeit an der Grenze zu verschärfen; einerseits schickte die türkische Regierung Feisa (Fevzi)-Pascha (der Ungar Kolmann, Verteidiger von Karsa) eine Postenkette zu bilden, und andererseits verordnete sie der örtlichen Verwaltung, Dersim zu bändigen. Diese lud die kurdischen Anführer ein, in Arserum zu erscheinen, was sie auch taten mit Ausnahme von Schah-Hussein-Oglu. Die Agas wurden mit besonderen Ehrungen empfangen und reichlich beschenkt. Ihnen wurde befohlen, alle ihre Versprechungen zu erfüllen und auf Schah-Hussein-Oglu achtzugeben. Den Muschir und den Gubernator über seine geringsten Vorhaben auch zu informieren. Im Ergebnis dessen, beschloß Schah-Hussein-Oglu, seinen Sohn nach Arserum zu schicken, der auch ausgezeichnet empfangen wurde und dem seine vergangenen Räubertaten unter der Verpflichtung vergeben wurden, daß der für die Raubüberfälle seines Stammes sich zu verantworten haben wird, nicht allein die alten sondern auch die künftigen Abgaben zu entrichten hat und sich rekrutieren lassen muß.

Somit erkannte Dersim die türkische Macht über sich an. Man kann nicht sagen, daß die Kurden ihr Versprechen einhalten werden. In der jetzigen Zeit zwingt sie nichts, die gegebenen Versprechen zu brechen; der Winter macht Raubüberfälle unmöglich, der Winter hält auch die Abgabeneinnehmer auf; die Rekrutierung ist im vergangenen Jahr abgeschlossen, was bedeutet, daß auch die rekrutierten Kurden ruhig sind. Im Herbst wird sich wahrscheinlich alles anders entwickeln, doch z.Z. ist Dersim ruhig und versprochen, ruhig zu bleiben. Die Bändigung seines kurdischen Stammes zeigt trotzdem den Einfluß der Türkei und soll überhaupt auf alle Kurden, die etwa 3.000.000 sind, bezogen werden. □

15. Januar 1863

Dersa Zonê Ma - XI

Zazaki für Anfänger - XI

Nustoĝe: Rozșêne

Bılbılê ğeribiye¹

Nachtigallen der Fremde

Bılbılı ğuretê pê, rusnê ğeribiye.
Mız de theyr u thuri feteliyê,
cêrê ra, rew amê dewe.

Sie fingen die Nachtigallen, schickten sie in die
ferne Fremde. Mühsam wanderten sie im
Nebel, kamen früh ins Dorf zurück.

Dewızu cıra pers kerdo:
"Sıma ça amay?"

Die Dörfler fragten:
"Warum seid Ihr schon zurück?"

Bılbılı: "Ĝeribiye de perrê ma şikiay."

Die Nachtigallen: "In der Fremde brach uns der
Flügel."

Dewiji: "Çıra?"

Die Dörfler verwundert: "Weshalb?"

Bılbılı: "Uza çê ma çino."

Nachtigallen: "Dort haben wir kein Zuhause."

Perrê ra, amê bostanê dewe -
Vay ver haleni mız-mıhal biyê.
Perray ra kakıta kou ser, şı -
Lızgê şiliye lerznaiso, qutnaiso.

Sie flogen in den Dorfgarten -
ihre Nester weggeweht.
Sie flogen auf die Felsen -
die Regeneile donnerder Schauer.

Dewiji:
"Nu tezelê sımao, endi gerre mekerê!"

Die Dörfler sagten:
"Dies ist euer Schicksal, klagt nicht!"

Înu nıkliya xo darde 'ra we:
"Halen! Halen! Halenê Ma!"

Sie hoben ihre Schnäbel:
"Nest! Nest! Unser Nest!"

Dewiji ebe ters:
"Endi beso, endi mewanê!"

Die Dörfler schroff:
"Genug des Klagegesangs!"

Bılbılı:
"We-lat! We-lat! We-latê Ma!"

Die Nachtigallen:
"Hei-mat! Hei-mat! Unsere Hei-mat!"

Torge u vora şiae - Gulane amê.

Hagel und schwarzer Schnee - kam Mai.

Tae merdê, tae mendê, tae dırbetın, tae
newe leyrê.

Manche tot, manche lebend, manche
verwundet, manche neugeboren.

Tek u teyna u neçar
dewe ser wanenê.

Vereinzelt und hilflos
singen sie über dem Dorf.

¹ Aus: Kemal Astore. 1991. Hazar Dengizê Zerrê Mide / Tausend Wogen im Herzen. Apec-Tryck & F'örlag. Stockholm.

II. Qesê Newey / Neue Wörter

bılbıl	<i>die Nachtigall</i>	şiliye	<i>der Regen</i>
ğeribiye	<i>die Fremde</i>	lerznais	<i>das Beben</i>
mız	<i>der Nebel</i>	qutnais	<i>das Gackern</i>
theyr u thur	<i>allerlei Vögel</i>	tezel	<i>das Schicksal</i>
dewız	<i>der Dörfler</i>	nikliye	<i>der Schnabel</i>
perre	<i>der Flügel</i>	ters	<i>die Angst/die Furcht</i>
bostan	<i>der Garten</i>	welat	<i>die Heimat</i>
va	<i>der Wind</i>	torge	<i>der Hagel</i>
halen	<i>das Nest</i>	vore	<i>der Schnee</i>
kakite	<i>der Gipfel</i>	Gulane	<i>der Monat Mai</i>
lızge	<i>der Zweig/der Ast</i>	leyr/leyre	<i>das Junge (eines Tiers)</i>
rew	<i>früh</i>		
dırbetın	<i>verwundet</i>		
şia	<i>schwarz</i>		
tek u teyna	<i>ganz allein, vereinzelt,</i>		
	<i>einsam</i>		
neçar	<i>hilflos</i>		

Masdar/Infinitiv		Koka waxtê veri / Vergangenheitsstamm
pê-guretene	<i>fangen</i>	guret- pê
Rusnaene	<i>schicken</i>	rusna-
feteliyaene (intransitiv)	<i>wandern</i>	feteliya-
ra-cêraene (intransitiv)	<i>zurückkehren</i>	cêra- ra
amaene (intransitiv)	<i>kommen</i>	ama-
pers-kerdene	<i>fragen</i>	pers kerd-
şikiyaene (intransitiv)	<i>zerbrechen</i>	şikiya-
ra-perraene (intransitiv)	<i>weg fliegen</i>	perra- ra
biyaene (intransitiv)	<i>werden, sein</i>	bi-
şiyaene (intransitiv)	<i>gehen</i>	şi-
era-we-dardene	<i>hoch heben</i>	dard- 'ra we
wendene	<i>singen, lesen</i>	wend-
merdene	<i>sterben</i>	merd-
mendene	<i>bleiben</i>	mend-

III. Çıturi vajime? / Aussprache

Buchstabe	Phonetisches Zeichen	Beispiel	Deutsch	Aussprache
x	[χ]	xape	das Halfter	wie ch in Bach
ğ	[ɣ]	ğezna	der Schatz, der Tresor	genau wie ch in Bach, aber stimmhaft

IV. Die Vergangenheit in Zazaki

Wie wir in der Lektion V gesehen haben, hat das Verbum in Zazaki drei Stämme - einen Präsensstamm, einen Präteritalstamm, und einen Konjunktivstamm - woraus verschiedene Formen gebildet werden.

In der Lektion V haben wir die Infinitivformen einiger Verben und deren Konjugation im Präsens gelernt. In dieser Lektion werden wir einen Blick auf zwei Tempora der Vergangenheit werfen—auf die einfache Vergangenheit (Präteritum) und auf das Perfekt. Nur intransitive Verben (Verben, die kein direktes Objekt haben) werden in dieser Lektion berücksichtigt. Die Transitiva werden in der nächsten Lektion behandelt.

Der Präteritalstamm dient als Basis für die Tempora der Vergangenheit. Um das Präteritum oder Perfekt eines Verbums zu bilden, muss man den Präteritalstamm ableiten können. Da der Präteritalstamm in dem Infinitiv enthalten ist, kann man den Präteritalstamm am einfachsten von dem Infinitiv ableiten. Durch das Weglassen der *-ene* Endung des Infinitivs gelang man an den Präteritalstamm. Der Präteritalstamm kann mit einem Konsonant oder mit einem Vokal auslauten.

Zum Beispiel:

	Infinitiv		Präteritalstamm
<i>bleiben</i>	mendene	mend-ene	mend-
<i>weinen</i>	bervaene	berva-ene	berva-

Präteritum

Die folgenden Endungen werden dem Präteritalstamm zugefügt, um die einfache Vergangenheit zu bilden.

Konsonantisch auslautende Stämme

mendene ‘bleiben’

	Stamm	Endung		
ez	mend-	une	Ez çê de mendune.	<i>Ich blieb zu Hause.</i>
tı	mend-	a	Tı çê de menda.	<i>Du bliebst zu Hause.</i>
o	mend-	—	O çê de mend.	<i>Er blieb zu Hause.</i>
a	mend-	e	A çê de mende.	<i>Sie blieb zu Hause.</i>
ma	mend-	ime	Ma çê de mendime.	<i>Wir blieben zu Hause.</i>
sima	mend-	i	Sima çê de mendi.	<i>Ihr bleibt zu Hause.</i>
i	mend-	i	Î çê de mendi.	<i>Sie blieben zu Hause.</i>

Vokalisch auslautende Stämme

Beim Zufügen der Präteritalendungen an vokalisch auslautende Stämme findet man einige Veränderungen. Im folgenden Beispiel, fällt der Vokalauslaut **a-** des Verbalstammes beim Zufügen der Endungen **-une** und **-a** weg. Der auslautende Vokal des Stammes zusammen mit der Endung **-e** der dritten Person Singular, feminin hat den Vokal **-ê** zur Folge. Das Zufügen der Pluralendungen an den Stamm hat den Diphthong **-ay** zur Folge.

bervaene ‘weinen’

	Stamm		Endung			
ez	berva-	+	une	=	bervune	Ez bervune. <i>Ich weinte.</i>
tı	berva-	+	a	=	berva	Tı berva. <i>Du weintest.</i>
o	berva-	+	—	=	berva	O berva. <i>Er weinte.</i>
a	berva-	+	e	=	bervê	A bervê. <i>Sie weinte.</i>
ma	berva-	+	ime	=	bervayme	Ma bervayme. <i>Wir weinten.</i>
sıma	berva-	+	i	=	bervay	Sıma bervay. <i>Ihr weintet.</i>
i	berva-	+	i	=	bervay	İ bervay. <i>Sie weinten.</i>

Perfekt

Die Bildung des Perfekts erfolgt durch das Hinzufügen der Kopula des Präsens an den Präteritalstamm. Ein Vergleich der Formen des Perfekts mit denen des Präteritums zeigt, dass es nur in den dritten Personen einen formalen Unterschied gibt. Vergleiche die Präteritalform *O mend* mit der Perfektform *O mendo*, zum Beispiel.

	Stamm	Kopula		
ez	mend-	une	Ez mendune.	<i>Ich bin geblieben.</i>
tı	mend-	a	Tı menda.	<i>Du bist geblieben.</i>
o	mend-	o	O mendo.	<i>Er ist geblieben.</i>
a	mend-	a	A menda.	<i>Sie ist geblieben.</i>
ma	mend-	ime	Ma mendime.	<i>Wir sind geblieben.</i>
sıma	mend-	ê	Sıma mendê.	<i>Ihr seid geblieben.</i>

	Stamm		Kopula			
ez	berva-	+	une	=	bervune	Ez bervune. <i>Ich habe geweint.</i>
tı	berva-	+	a	=	berva	Tı berva. <i>Du hast geweint.</i>
o	berva-	+	o	=	bervo	O bervo. <i>Er hat geweint.</i>
a	berva-	+	a	=	berva	A berva. <i>Sie hat geweint.</i>
ma	berva-	+	ime	=	bervayme	Ma bervayme. <i>Wir haben geweint.</i>
sıma	berva-	+	ê	=	bervê	Sıma bervê. <i>Ihr habt geweint.</i>
i	berva-	+	ê	=	bervê	İ bervê. <i>Sie haben geweint.</i>

Zwei unregelmäßige Verben:

şıyaene “gehen” und biyaene “werden, sein”

	Präteritum			Perfekt	
ez	şine	bine		şine	bine
tı	şıya	biya		şıya	biya
o	şı	bi		şıyo	biyo
a	şıye	biye		şıya	biya
ma	şime	bime		şime	bime
sıma	şı	bi		şiyê	biyê
i	şı	bi		şiyê	biyê

Gebrauch des Präteritums und des Perfekts

Das Präteritum und das Perfekt sind beide Tempora der Vergangenheit. Das Präteritum wird gebraucht, um den völligen Abschluss einer Handlung auszudrücken. Das Perfekt bezeichnet eine Handlung, die noch in der Gegenwart weiter wirkt. Noch dazu wird das Perfekt verwendet um auszudrücken, dass der Sprecher etwas vermutet, es also nicht selbst gesehen oder erlebt hat.

Zum Beispiel die Perfekt Form *O bervo* kann bedeuten, "Er hat geweint (ich weiß, ich vermute, weil ich das Resultat (rote Augen) noch sehe)" oder "Er hat geweint (so wurde es mir erzählt; ich habe nicht gesehen, dass er weinte.)". Den Unterschied in der Bedeutung muss man aus dem Kontext erschließen.

Zusätzlich zu den neuen Vokabeln stehen hier einige intransitiven Verben:

	Infinitiv	Präteritalstamm
<i>Angst haben</i>	tersaene	tersa-
<i>weglaufen</i>	remaene	rema-
<i>(um-)drehen</i>	çarnaene	çarna-
<i>lernen</i>	musaene	musa-
<i>gekocht werden</i>	pêsaene	pêsa-
<i>halten, stehen bleiben</i>	vinetene	vinet-
<i>aufstehen</i>	ra-ustene	ust- ra
<i>sich setzen</i>	ro-niştene	nişt- ro
<i>schlafen</i>	ra-kotene	kot- ra

V. Nika dora tuya! / Jetzt bist du dran!

A. Gib die Form der einfachen Vergangenheit an.

- Lazê mî, Wuşê, hire asmi Alamanya de _____.
(mendene)
- Tî sate çondine de _____ çê?
(amaene)
- Bîlbîl _____ kou ser.
(ra-perraene)
- Bîlbîlî _____ kou ser.
(ra-perraene)
- Ma _____, _____ Estemol.
(ra-cêraene) (amaene)
- Zerzele (Erdbeben) de xeyli mordemi _____.
(merdene)
- Sîma thoa _____ çarşı de _____?
(şiyaene) (feteliyaene)
- Ez heşî ra _____.
(tersaene)
- Ewro Adîl hem rew _____, hem ki rew _____.
(ra-ustene) (ra-kotene)

10. Bojiyê çêna mî _____.
(şikiyaene)

B. Gib die Form des Perfekts für die Sätze in Übung A an.

1. _____	6. _____
2. _____	7. _____
3. _____	8. _____
4. _____	9. _____
5. _____	10. _____

C. Bestimme die Form der unterstrichenen Verben des Gedichts. Erkläre warum das Präteritum oder das Perfekt verwendet wurde.

1. feteliyê	5. perrê ra
2. cerê ra	6. amê
3. amê	7. perray ra
4. amay	8. şî

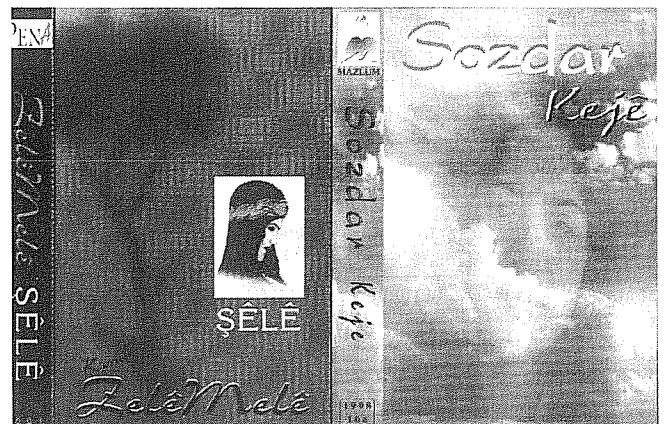
Ciavi / Antworten

A.	1. mend	B.	1. mendo
	2. ama		2. ama
	3. perra ra		3. perro ra
	4. perray ra		4. perrê ra
	5. cêrayme ra		5. cêrayme ra
	amayme, ameyme		amayme, ameyme
	6. merdi		6. merdê
	7. şî		7. şiyê
	feteliyay		feteliyê
	8. tersune		8. tersune
	9. ust ra		9. usto ra
	10. kot ra		10. koto ra
	şikiya		şikiyo

Zazaki de dı kaseti ebe qeydê jazz-rocki

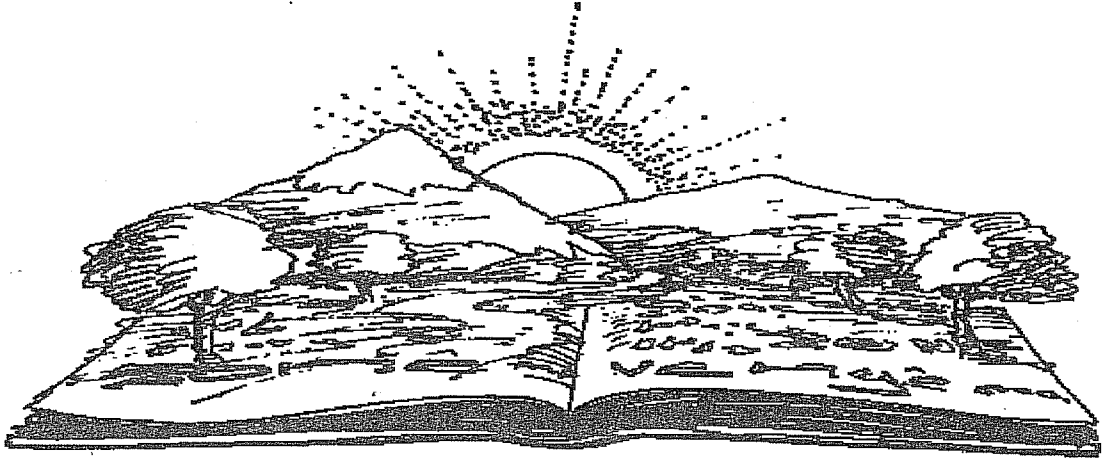
viraziyê:

1. ZeleMele: Şêlê
2. Sozdar: Kejê

Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dîmîlî-Kîrmanc-Zaza
Zaza Dili ve Kùltürü Dergisi
Zeitschrift der Zaza-Sprache und Kultur

Redaksiyon * Redaktion:

Asmeno Bêwayîr (asmen@nikocity.de)

Hesenê Reqasa (hesen73@yahoo.de)

X. Çelker (suredar@aol.com)

H. Tornêcengi (tijaSodiri@t-online.de)

Mehmet Doğan (m.dogan@otelo-online.de)

Cematê Ağmey * Yayın Kurulu * Freie MitarbeiterInnen:

Alican, Daimi, Gagan Çar, H. Akbaba, H. Mergarîji, Hesen Uşên, Hesenê Dîlavi, Kemê Xece, Mursao Areiz, Fidane,
M. Çapan, Metê Xece, Musa, Mîstefaê Mîzuri, Munzîr Comerîd, Sait Çiya, Şervan, Uşên Laşêr, Usxanê Cemali

Adresa Nustene * Yazisma Adresi * Kontaktadresse

Ware

Postfach 1369

D-72258 Baiersbronn

eMail: warezaza@hotmail.com

http://members.xoom.com/zazaki

Hesabê Panga * Banka Hesabı * Bankverbindung

H. Dursun

Konto Nr.: 608141

BLZ.: 545 500 10

Stadtsparkasse Ludwigshafen

Layout / rêzkerdene:
Asmeno Bêwayîr

© Ware

* Autoren, Übersetzer und alle Mitarbeiter erhalten kein Honorar.

* Namentlich gekennzeichnete Beiträge geben nicht unbedingt die Meinung der Redaktion wieder.

* Die Redaktion behält sich vor, zugesandte Beiträge zu kürzen, zu verschieben bzw. auch nicht abzdrukken.

* Alle Artikel dürfen mit Genehmigung der Redaktion und Einsendung eines Belegexemplars nachgedruckt werden.

Amor Nr. 13: 10.- DM

ISSN: 0946-4573

EZU EZU EZU

Ezu ezuz, domano bilmezu Xêro viren de Heqo-Tala reseno,
Ezu ezuz, cayilo bilmezu Pola mi cêno dano to sero, yê to keno mi bin ra

Venga Bari-Talay de -roê mi, roê mi- Vano, "axir no mêrdo cûamerdo, na ki hermeta"
Yazlanê min u to têver vezo Welê kenê ra min u to ser, xêrê xorê mirdosu ra

Mi adir u kile kero -damay-damay- Kam ke yeno sono, vano, "xojivê canê to bo!
Zerê cûanika jê to erzo Binê na hardê şayê de, çî saltaneto tî tederâ.

Xuya xiravine -roa mi- Vaze, vaze, vaze -roê mi, roê mi-,
Hetê mara cêncênîa to vera berzo Goni kenu sewda tora

Kume têver u têvirare To adir verdo zerê mi, zerra mi-
Lew keme mavênê hurdi cizû Cênê ezo nêmendû pêra

Qidaê to bijêri -roê mi- Amu ke lewê pani,
Qeydu ma sero vano, Silemanê mino Qizo Zêndê kuwa mi kinare ra

Sarr vano Mihizo, Mi teseliya xo ke cira gurete,
Nêzoneno zerno ngilizo, thomora xora Khurêşizo Uşira xo gurete xorê vejûnê çê ra

Efkarê to sano mi, Vake, "di goyili ke têver de vejûnê,
Verê çismunê mi duman u mizo Fizilî di zerrû dayma keno cêra"

Qesê qulê na zamani ginenê mordemi, Cênê Heq ke biyo Heqê min u to,
Tivana şimşêro thuzo. Roza usari, sewa payiji, mî virare fime pêra.

Ti hewriso cade be -zaranca mi- Bonê piyê tuyê -melema mi-
Ez to dima va bi Verde sona viyala çewte

Ti hewriso cade be -rindêka mi- Tekut u amunê ke -roê mi, roê mi-
Ez to dima va bi Runda mina ronîştiya soji verde

Amunê ke lewê pani, Gurete ke lewê panine,
Zêndê xo kuwa mi, nêzu qusir-qiyabetê mi çêra bi Dela visturiye vejîye het de

Mi ke derdê xo khêleka kafiri verde qesey bikerdêne, Zalime zêndê xo kuwa mi,
Khêla kafiri derdunê ma verde nika rîjiay vi Teseliya mi ve hard u asmen kote

Gozaga şemênê serê cizuna ra xelesne, Mi hên zûna ke kardi nêro zerê mi,
Çor roji cêncênî menda, xorê pê rindênîa to sa bi Çûta velikunê mi pa pote

Peyniye de mile berjinê min u tode nisenê ro, Mi va, "çênê dela mixenete!"
Dêm dano perrunê serê kitavi. Vake, "lao, ronîştên u raustena ma têhet de sari kerda tomete"

Berjinê min u tode nanê ro -roa mi- Sosina xora herêdine,
Qalivê savun u topê kuras ra Bine rastî, mi dime ra biye derge

Kuras kilm maneno, Vake, "korraniyê dela to bijêro,
Peyê beden u çolika soa zoni u Tiya heredan sona, esmu marê beno qisawete.

Min u to cênê benê -roa mi- Heq u Tala mîrodê ma bikero,
Textê mîşonî sero merednenê têvera Na derdî made nê'rê ondêra axrete."

Mile sono sereniya ma, yeno bineniye,
Lopiko ke kenê wertê qoru ra, anê kenê dormê lew u pirn'-
kunê mara.

Hevê çolike kinenê,
ma benê tede danê têvero, têver ra

Vatoğ: Sayir Sulemano Qiz
Arêker: Hawar Tornêcengi